

BALITÉLETEKRŐL.

ÍRTA

B. WESSELÉNYI MIKLÓS.

1831-ben

NYOMATOTT

BUKARESTBEN. 1833.

(valószínűleg LIPSCHEBEN)

B Á R Ó

W E S S E L É N Y I

FARKAS és FERENTZNEK.

K e d v e s Ö c s é i m !

Testünk fejlődésének rövid évei eltelvén, kevés hasznát érezhetjük a' létünk felett muló időnek, de típró ereje annál több, annál szomorúbb nyomokat hágy. Azzal hogy korosodunk, erősbec, szebbek, boldogabbak nem leszünk; sőt ellenkezőleg. Előbb ritkán kóstolt 's kevésbé érzett bajaink, szenvedésink sűrűdnek, mélyebben érzettekké válnak. Testünk gyengül vagy lomhul, azzal együtt érszésink neki vastagosznak, vagy vele versenyt szikkadnak. Tűnnek a' tárgyak' tündér képei; elhalványul ama' rózsza szín, melyet kedv 's öröm, az egészség' 's ifjuság' ezen bájos leányi, mindenre lehettek. Tapasztalásunk' száraz nyara szalmává érleli csatlódásink' gyengéd szép virágít.

Sajnosan érezve, milly kevés valódi nyereséget nyújt az öregedés, 's milly sok jót 's örömet ragad el, úgy látszik, az emberek azzal kívánák ezen veszteséget pótolgatni, hogy az öregebbséggel elsőseket, tisztességet 's jusokat kötöttek össze. Sokáig volt a' korosabbság ezeknek csak nem háttartalan birtokában, vagy is inkább bitangolá azokat. Hogy az ifjak természettől még bírnak olly ajándékokat, melyek a' vénektől már multak vagy mulni kezdenek, ezen károkat ők pótolni 's veszteségökért magokat vigasztalni azzal kívánák, hogy azok által magokat tiszteltetvén, nekik parancsolván

rajtok uralkodjanak, mindenben hátrább tegyék, sokból kirekesszék őket. Nem lévén már olly szépek 's delik, legalább tisztesek 's tiszteltek kívántak lenni; mivel már nem olly erősek de hatalmasok akartak maradni. Ha tehetségök fogyott, jusaikat tágitották. Ez talán kevésbé terhelő, mint első tekintetre látszik, mint hogy a' kitnyom, az is mást nyomva hasznát érzi. Valóban helyesnek is látszik, hogy annyi kisanyargott évek', drágán vett tapasztalások', 's vissza nem hozható jók' veszteséiért maradjon valami birtokunkban, azon sajátunknak képzelték helyett, mellyeket az idő ragadott ki karjaink közül, 's mellyek' elrablását még azzal keseríti, hogy éltünk szűkhatára felé sietvén gyors szárnyakkal, a' még remélhető örömek' 's jók' reményét is durva kezekkel mindinkább csonkítja. De valamelly birtoknak haszna, bármi kedves, bár kölcsönös legyen is, ha abban nem az igazság' helyes oklevele ótalmaz, elvész ott, hol a' tiszta ész 's okosság bírál. Így mióta többen 's többet mernek 's akarnak gondolni, 's a' gondolatok' közlése könnyebbé vált (csalhatatlanul pedig ez a' mi századunk' sajátja, mellyben az egyes személy' jobb gondolatja 's tisztább képzelete mingyárt világ' vagyonává válik) ezen újabb korban sok más bitorlott elsőségekkel, a' korosabbság' csak régebben történt születéséből származó sok jus, tisztelet, hatalom nagy részt szűnni kezde, 's a' társasági helyeztetés' becsét már inkább valódi, testi 's lelki elsőség határozza. Lehet, hogy az ezen tekintetben nem rég emancipált ifjuság gyakran vissza él kapott jusaival, 's még azon tiszteletről is könnyen felejtkezik, melly a' már aggott öszzkor iránt minden még romlatlan szivben megvagyon. Sok ifju olly tudást szeret fitogatni, melly csak terhes tapasztalá-

sok' bére lehet, 's idő előtt már azon gyümölcs akar lenni, melly csak mostani kellemes vírága' elhullta után érhetik.

Idősebbségnek van egy tagadhatlan elsősege; hogy többet látva, hallva, tapasztalva többet tudhat, ámbár hogy többet tudjon nem mindenkori következés. Ezen elsőség is mindig elég drágán van véve, ára sokszor több mint értéke. Van ezen elsőségnek öntetteinkre, 's azok' sükerére nagy haszna; de igazi becsét csak az adja meg, ha azt mások 's az egész' hasznára kívánjuk fordítani, — édessé pedig az teszi, jutalmát az adja, ha találunk olyakra, kik a' tisztultabb szem' 's értebb ész' látásit 's képzetit fontolásokra érdemesítik, 's a' köz jó' előmozdítására használják.

Nekem is, kedves Öcsém, azon épen nem irigylésre méltó elsőségem vagyok, hogy vagy tíz évvel előbb születtem, mint Ti. Ezért hihetőleg az életben már jóval kevesebb örömekre lehet kilátásom, e' miatt sokat feketébb színben látok mint Ti; — csak száraz ágakat, talán töviseket szemlélek, hol még szemeitek előtt rózsák virítnak — 's egy pár tized mulva több öröm izetlenedni fog reám nézve, 's némellyek talán el is enyésznek, mellyeket még Ti hihetőleg akkor édesen fogtok használhatni. Kedvetlenkedés' szüldési előbb érnek el engem, 's hamarabb környékez meg az elgyengülés' leverő tehetlensége. Igaz, ha többet szenvedtem, aggódtam, búsultam mint Ti, annyival többet örültem, reméltem 's éltem édes örömek' nektárával; ellenben annyival kevésbet fogok örülni, szűkebbek már reményim' határi, 's kurtább lesz gyönyörökben részvétem. Több van nekem mit hátra hagytam. Nektek több előttetek. A' jövőendő pedig, Barátim higyétek, többet ér a' multnál.

Ila e' szerint abból, hogy régebben élek, nem sok is hasznom, legalább azt, hogy a' miatt többet lehetne 's kelle látnom, tapasztalnom, gondolnom, használni akarom Reátok nézve, 's közlök Veletek némelly észrevételeket, mellyek eddigi éltem' 's eszmélésim' gyümölcsei.

Inteni 's tanácslani majd mindig kedvetlen, sükeretlen munka. Ila azok kéretlen adatnak, (milly bőkezű pedig ebben mindenki!) többnyire unalmat szülnek, vagy megvetés bérök. Kérni pedig tanácsot ritkán szokott valaki igaz lelkéből; azt többnyire csak külső szinből cselekszi, vagy cselekvés' módjával megegyező jóvaslatot várván, ön eszét 's ügyességét akarja fényletni, vagy szándékát avval megegyezőnek remélt tanácsa által előre helyben hagyatni. Némellyek azért is kérnek tanácsot, hogy annak nem követésével önerejük 's függetlenségüket bizonyítsák. Közönségesen, noha az ember mindent inkább szeret venni 's elfogadni, mint adni, de még jó kívánságot sem készebb osztogatni — a' minél pedig olcsóbb semmi sínes — mint jó tanácsot; elfogadni 's kapni pedig, verésen 's betegségen kívül, nehezen van valami a' mit kevésbé szeretnénk, mint épen tanácsot. A' tanácsadás módja is oka gyakran miért nem fogadtatik az el: komor intés, sértő gúnyolás, az unalmasan feddő 's tanácsában csak önfenségét czégrevező, annyira lázasztják akárkinek is önbecsérzését, nemes büszkeségét, de hát még hiúságát! — 's ki mondhatja magát attól mentnek, — hogy gyakran kíváncsibb a' hasznos tanács' nem követéséből származó kárt eltűrni, mint annak elfogadása által valakit nyakunkra ültetni. Az intések' 's tanácsok' unalmasságának még két fő oka vagyon: egyik, hogy olly tömérdek oktalan 's valóban el nem

fogadható adatik, a' míg csak egy két helyest 's valóban kivihetőt hallhatni. Csakugyan egy is a' legbajosabb dolgok közül jó tanácsot adni, — a' következés' kétségéből a' tanácslóra háramolható felelet' terhét nem is említem; — de mennyire kell azt kinek tanácsolunk 's annak minden körül-lásit ismérni, egészen azzá kell válni, ha neki nem csak jót, de olyat akarunk javasolni, a' mit ő valóban végbe is vihet; e' tulajdon nélkül pedig legjobb tanács is olyan, mint vakot arra inteni, hogy jól nézze meg hová lép. Másik oka, miért undorodunk tanács' 's intésnek szinte nevétől is, az: hogy többnyire nem illő helyen 's időben adatnak. A' szerencsétlen segedelmet kér, javaslatot kap; szükölködő könyörületességhez folyamodik, nyer jó tanácsot; munkás részvételt 's az által enyhülést reméll a' szenvedő, 's intést, gyakran keserű intést adnak neki. —

Egyébiránt tanács - elfogadásra nem - hajlandó létünk természetünk' nemesb részében gyökeredzik: másra szorulást, saját gyengeség' elismerését látszik mutatni idegen tanáccsal élésünk, lelkiünknek pedig szép 's határozott tevésségre szükséges tulajdona, hogy maga akar tenni; önbizakodás erőnek jele 's feltétele; akaratbeli erő pedig a' lélek' becsmértéke. Még egy ok, mellyért nem szeretjük mások' tanácsát követni 's mások' tapasztalásit elfogadni, egytermészetű ezzel, t. i. hogy azokat nem magunk tapasztalván nem hiszszük. Gyengeség másban bízik: lelki erő vizsgál; ennek következésében amaz hisz, ez tud. Tartósabb, rendületlenebb ennek ereje: amaz addig tart, míg gyengeség ápolja. Valamint hit, melly meggyőződés' leánya, állandó 's örökös: úgy erőtlenség szülte hívés muló 's ingadó. El van a' tanács fogadva,

hitel adatik valaki intésének; de csak míg erősebbnek hatása kitörli, magváltoztatja az előbbi benyomást. Legigazabb, legnemesb jusunk gondolni, magunkat elhatározni; ezekhez ragaszkodás nem tesz hajlandókká más gondolatját elfogadnunk, 's más intése szerint cselekednünk. Maga erején munkálódó lélek azon nyugszik meg, mit maga tapasztal, mert azt tudja; 's szeret azt tenni mit maga tanácsol magának; mert az nem szabadságát szűkítő idegen befolyás, hanem önkaratjának munkája.

Ha ember saját fontolásra 's tevésségre lévén meghíva 's bírálván, maga feje után kíván járni, 's leginkább tulajdon tapasztalásának hisz, az által vizsgáló okossággal 's tevő akarral felruházott létét bizonyítja. De más felől éppen ezen tulajdoni ellen hibázik, midőn az okosság' szavát csak azért nem akarja hallani, mivel az mástól jó, 's idegen tapasztalást nem kíván önhasznára fordítani, 's az által magát kedvetlen tapasztalásoktól mentté tenni, holott erkölcsileg számítani legszebb 's szükségesb tiszte eszének.

Nagyobb tisztelettel vagytok, hiszem azt Öcsém! okosságatok' ezen bennetek lévő isteni szikrája iránt, hogysem annak szavát mint rokon hangot akárhol 's akárkitől hallva el ne ismernétek, 's követni ne akarnátok. Nem fogja hiúság veletek azt hitetni el, hogy senki' tanácsára soha sem szorultok. Tudjátok Ti, mennyi ok van bennünk 's körülünk, melly a' való 's helyes' átlátása, elértése 's követésében akadályoz. Attól sem tartok, hogy önségtek' 's lelki függetlenségtek' azon fonák féltése tartóztasson el idegen tanácskövetéstől, bár mi jó legyen is az, nehogy arra szorultaknak 's mástól függőknek láttassatok. Ez a' gyengék' tulajdona.

Természetes azt őrizni 's félteni inkább, minek birtokában gyengén állunk; 's a' mink kevesebb van, azt kiméljük, óalmazzuk leginkább; ez tesz majd minden lelki erőtlent, ha hiuság bántja, makacssá. Érzitek Ti, illy helytelen féltéstől függve elő nem lépni, vagy akármi kevésben is hátramaradni az okosság' útján — melly egyedül vezethet lelki szabadságra — mennyivel szolgálbb megkötöttség, mint azon erkölcsi akaratumkkal szorosan egybefont függés, mellyel okosságunk iránt tartozunk.

Tanácsot a' tanácslóért fogadni el többnyire gyengeség; de tanácsot annak belső értékeért követni, magáévá tenni, erő' 's ész' tulajdona 's kötelessége. Abban is meg vagyok győződve, hogy eszeteknek hasznát akarván 's tudván venni, fontolva felszámítjátok, mennyivel könnyebb 's okosabb legyen mások' példáit 's tapasztalásit önhaszonra fordítani, mintsem azokat elmellőzve tulajdon terhes tapasztalások' gyakran keserű intésit várni el. Munkás, tevő lélek' tulajdona, hogy maga szerezzen, gyűjtsön, ne várjon készre, 's inkább kedveljen munkával szerzettet, mint a' mit készen 's könnyen kaphat; de esztelenség kincset megvetni 's nem használni azért, mert nem mi gyűjtöttük. —

Azt reméllem 's várom Tőletek, hogy majmolni nem fogtok soha és senkit; követni is keveset 's ritkán: de elfogadni mindig készek lesztek, a' mit jónak 's helyesnek láttok. —

Illyen lévén Rólatok vélekedésem, bátran közlöm Veletek némelly tárgyak iránt véleményim' 's észrevételimet.

Reméllem, elfogom célomat érni; melly egyfelől az: hogy mind azon fontos tárgyakat, mellyekről szólok, szorosan 's gonddal megfontoljátok; másfelől pedig, hogy ha ta-

láltok megjegyzésim közt olyat, melly jóra 's nagyra vezethet, vagy rosztól 's aljastól ótalmazhat; tegyétek azt Magatokévá, valósítsátok tette, 's legyen az elöttetek szent 's tisztelt; nem azért mert Barátotok mondja, hanem mivel az okosság' szavával megegyez, — ha szinte sokak' vélekedésivel 's még inkább tetteivel ellenkezik is.

Valamint örömmel teszem ezen munkám elibe neveteket; úgy feleljetek meg kérlek Ti is azon bizodalomnak, hogy nevetek egész éltetek' folytával, 's minden tetteitek által ezen könyvecskémnek diszére leend.

E l ő s z ó.

A' nélkül, hogy fekete epéjűség bántson 's békétlenség mindennek gunyolójává tegyen, még sem lehet az embereket 's társasági éltöket nyílt szemekkel nézni, 's nem látni, mennyi fonás, félszég van, sőt uralkodik köztök. Minden lép-ten saját boldogsága' letiprója, nyugalma' ellensége, 's öntö-kéletesülése' hátrálójaként jelen meg az ember — ő, kinek ész adatott és okosság, hogy világosságot keressen 's lásson, milly gyakran szeret homályt és sötétséget. A' munkásságra született 's tevő erővel felruházott embert sokszor lomhasá-gba, zsidbadt nem-tevésbe merülve peshedni látjuk. Szabad-ság' szeretete 's önakarata szerinti tevé- vágya ég szívében, 's még is testi lelki rabságban süllyedve él, sőt maga koholja magának súlyos lánczait, 's gyalázatos kezekkel aranyozza azokat; ellenállhatlan ösztön társaságba vonja 's tartja; de annak nyugalma't egymás ellen 's szünet nélküli törekedés za-varja; szeretet szől szívében embertársaihoz, 's ugyan azon felebarátit vadon gázolja; azok' veszélyére üldözés pusztító fátylát gyújt, megvetés lealacsonyítja őket, 's elnyomás bé-kóba veti; rokoni 's kedvesei iránt édes érzés 's meleg rész-vét, honához hív vonzódás van tiszta 's mély vonásokkal keblébe metszve: 's imhol még is mennyi rossz szülék 's házastár-sak, hálátlan gyermekek, család barátok, szeretők 's hivat-

len hazafiak undokítják, szép föld! áldásodat bitangolva kerékségedet.

Hogy az ember' erkölcsi 's érzéki, testi-lelki, állati 's szellemi csudás szerkezete fő oka gyakori tévedésinek, hogy indulati ragadják el többnyire vad dühökben, 's nemesb része nyögve hódol gyakran durvább vágyainak, — az bizonyos. Hibáink' nagy része gyarlóságunk' adója; ellenben kétséget nem szenved, ön hibánk által van gyarlóságunknak olly nagy hatalma akaratumkon; magunk vagyunk többnyire okai, hogy okosságunk tudásunkra, 's ez tetteinkre, vagy gyenge vagy elvétett hatással legyen.

Azon hijányokat 's hibákat, kedves Őcsém, mellyeket mióta eszmélek, magamban 's másokban ollykor nevetve, más-szor bosszankodva, többnyire fájdalommal láttam 's látok, — bár proteusi alakban jelenjenek is meg, mind csak kétféléknek ismértem el.

Azok először: gondolatinkban 's képzetinkben, vagy is eszünkben lévőek;

Másodszor: cselekedetinkben találtatók. Ezeknek következési érezhetőbbek, kiáltóbbak; azért közönségesen ezeket szokás megtámadni; de amazok ítéletem szerint fontosabbak, mert nagyára azok szülik ezeket. Ezek a' kiszórt kövek, halálos gőz, pusztító tűzfolyam, mellytől rettenet borzad minden; de amazok veszélyes gyomrából forrnak ki; az a' Crater, habár rémitő üregét a' belőle kirohanó lánggomolyag miatt senki sem látja, sok nem is sejdíti.

Tettbeli hibáink vagy érdemink bélyegeznek habár csak külsőképen is jókká vagy rosszakká; ezek határozzák el társasági becsünket: de a' mi legtöbb, ezek által használunk vagy ártunk embertársinknak, hazánknak.

Képzetink, gondolatink, szándékink, azok mi tulajdonunk; de midőn akaratumk' ereje vagy a' körülmények' hatalma külső lételre ragadja ki azokat 's tetté változtatja: már akkor nem miéink többé; a' társaság' birtokában, 's bírálása alatt vagynak; a' jelen 's jövő kor' tulajdoni; feledék, helybenhagyás vagy gúny követi azokat, mint van vagy nincs érdemök, avagy inkább hasznok vagy károk; következésit pe-

dig a' sors, külbecsét mások' ítélete határozza meg. Mint a' magosra lőtt nyíl lövője' keze által repül, de meddig mente, 's hová esése, nem tőle függ: úgy tetteink, akaratunknak többnyire a' körülmények' erős keze által felvont ívéről elsüvöltenek, 's többé azokat megállítani, vagy visszatéríteni nincs hatalmunkban.

Tetté ha nem válik, a' legjobb szándék is hasztalan; a' leghelyesb képzetek legjobb gondolatok, ha cselekvényben nem létesülnek, csak tűnő párák. Azért kétségen kívül legfontosbak a' cselekedetinkbeli hijányok, 's hibák. Bár tetteink' balbecsét is csak az akarat' tisztaságajadhatja, 's ha szinte külső bizonytalan bírálásnak tárgyai, erkölcsi felelet' terhe 's jutalom' babérja pedig a' gondolatot, 's szándékot épen úgy sőt cselekedetnél inkább illeti: de mivel mind a' cselekvő, mind mások' előmenete 's haszna vagy sérelme 's kára cselekedetinkből folynak, azért hibák és hijányok benők olly fontosak, hogy azokat sem képzetek, sem gondolatok, sem szándék' jósága, — ha a' munkás akarat a' tehetésre, mennyire az tőle függött, mindent meg nem tett, — nem javíthatják, ha szinte ollykor menthetik is.

De a' cselekvénynek gondolat nemzője. Képzetinkből áll azon vagyonunk, mellynek bő vagy szűk, helyes vagy helytelenségéből veszük sok vagy kevés jó vagy rossz gondolatinkat. Ezeknek különböző summájából van tudásunk egybeforrva. Ha annak nagy vagy kicsiny tőpénze igaz értékű, 's birtoka bizonyos, úgy van valódi becse 's haszna; másként könnyen megesik, hogy folyamatban nem lévő, vagy abból rég kiment, csak képzelt pénzből áll álmodott gazdagságunk, vagy pedig a' helytelenül gyűlt vagyon mások' bíráló vagy magunk' felébredt okossága' vizsgálatja alá jöve, a' helyes képzet' igazi oklevelei nélkül szűkölködő tudásunk' vagyona, elítéltetik tőlünk.

Képzetink 's gondolatink akaratunk' hozzájárultával, szándékká válnak. Mind gondolatink' születése 's millyensége, mind szándékink' elhatározására, érzékeinknek indulatinknak épen olly erős hatása van, mint az azokat különbözőleg érdeklő külső tárgyaknak; de ezek is többnyire úgy mó-

dosítottatnak 's azon alakba öntetnek, millyennel képzetünk birnak.

Ezekre nézve jóllehet a' mint feljebb mondám a' tettek' hibáji vagy félszegségi ártanak magunknak 's másoknak; de mivel cselekvésink részint első létöket részint módosításokat gondolatink 's képzetinkből veszik 's minthogy a' vélemény, melly egyes személyeknek szintűgy, mint nemzeteknek egész éltök' folytát 's minden cselekvéseik' rendét igazgatja, egyedül a' helyes vagy helytelen gondolatoktól 's képzetektől függ: azért ezeknek csonkasági 's tévedési legfőbb okai mindazon hátramaradásoknak, mellyeket minden lépten látunk; ezek szülik mindazon elfacsartságokat, mellyek az ég' legszebb adományának, az észnek, mennyei fényét homályosítják, mellyek az emberre mért szép örömek' 's áldások' malsasztit keserű méreggá varázsolják, 's gyakran legundokabb bünöket urálnak az erény' földre döntött királyi székén.

Hasztalanság a' cselekvések' tévedési 's botlási ellen dorgálva kelni ki; sikere nincs azon intéseknek, mellyek erkölcsi köteleességek' teljesítésére unszolnak, ha képzetek' 's vélemények' hibáin nem javítunk, ha nem orvosoljuk gyengeségit, 's nem tisztíttatnak meg salakjoktól, mellyel akár indulatok, akár nevelés' 's társaság' hibáji azokat terhelik 's mocskolják.

Ha tetteinknek belérdemet 's hasznosságot akarunk szerezni, ha cselekedetinkbeli hibáinkat vagy hiányinkat elszánt akarattal, sikerrel akarjuk javítani: előbb a' képzetink 's ismeretinkbeli csonkoságokat kell helyre hozni.

Tartozunk ezzel az örök igazságnak, mellyre törekedni legfőbb meghívásunk: de mellynek útja csak úgy nyíthat eszünk előtt meg, ha oszlanak minden fedező homályok, 's csalvilágot mutató párák.

Tartozunk ezzel magunknak 's embertársinknak. Nem használhat másnak, nem léphet elő maga, sem mást nem vezethet, ki homályos vagy hibás látású, ki körül sötétség van, maga téved 's másokat téveszt. Hibás vélekedések 's fonák képzeteknél nincs boldogságunknak nagyobb ellensége, sem gonoszabb mótelye az emberi társaságnak. Többnyire indu-

latoktól vévén eredetöket azoknak zivatariból táplálkoznak. Szelidség 's gyengéd érzések letipratnak, hol ezeknek dühe rohan át. Ott elnémul a' szív' szózatja, az ész' világa kialszik, 's az ember ön 's mások' boldogságát duló fene vaddá válik, nem fontol többé, hanem ítél; nem lát 's még is tud és hiszen; vaktában rohan tévedése szülte bálványi felé — 's ezeknek áldozva nem hallja a' lélekisméret fenytő szavát, nem gátolja semmi akadály, habár útját szenvedések sanyaritják, veszélyek fenyegetik, ha szinte könyek áztatják, 's felekezetének vére undokítja is. Az üldözés' rémitő fáklyáját, 's a' pártosság' dühét ezek lobbantják a' társaság' csendes boldog lakosi' vesztére. Önboldogságát, 's legszebb örömeit tévedt képzetének 's véleményének áldozza az ember. Utjában nyíló virágít érzéketlen tapossa le, 's káprázó szeme olyvakat keres, mellyeknek csak tövisei marczangolják a' megtévedett' kezeit.

Bajos dolog a' vélemények' 's képzetek' tévedésit magunkban felkapni, a' helyesség' 's való' képe alatt szoktak megjelenni. Orvosolni azokat nem könnyű, mivel épen az indulatinknak édesen hízkelkedőket kell érzelminkből kiszagatni.

Másokban ezeket feszegetni, dorgálni, 's javítani sokszor háládatlan, mindig terhes igyekezet. Hogy a' megtámadott magát ótalmazza, természet' törvénye, valamint hogy a' támadást sértésnek vegye; de támad meg az ember' személyét, támad meg az ennél sokszor inkább szeretett vagyonát: 's nem fog oly gyakran haragra boszura lobbanni, nem oly kész azokat akármi fegyverrel is védni, mintha véleményit támadod meg, 's magáévá tett vagy azoknak vélt képzetiben háborgatod. Atyafiság', barátság' legszorosabb kötései is milly gyakran tépettek e' miatt széllyel. Megvetés, üldözés lett a' használni kívánóknak gyakori bére, méregpohár 's keresztfa készült számokra. De ha a' szent célra törekedőket sokan sanyargaták, 's földi részök rongáltatott is: mindazáltal a' felfedezett igazság megmaradt, 's annak meg gyújtott szikrája világít másokat, 's késő korokon által is örökre fénylik.

Hogy a' vélemények' 's képzetek' örökké helyes vagy helytelen létét másokban elítéljük, magunkban kell előbb azokat kipróbálva megtisztítani. Hogy ezt tehessük, bizonyos 's kétség alá nem jöhető mértéknek kell kezünkben lenni, mellyhez minden képzetünket 's gondolatinkat szabhassuk.

Való, az okosság' szava tiszta 's csalhatatlan; de midőn ez elhatározott, azonban nem kiáltó hangon adja véleményét 's mondja tanácsát: mennyi lármázó indulatok, mennyi fellázadt érzések nem tombolnak éles hangjaikkal. A' körülmények különböző helyzetekbe tesznek, 's mondhatni önállásunkból kivéven olyaknak mutatják a' tárgyakat, a' millyen szempontból azokat nézni kénytelenítenek. Ezért könnyen megfogható, sőt megbocsátható, milly gyakran képzelünk valót látni, helyest követni, 's okosság' szavának engedve annak ügyét védni, holott csak indulatinknak hódolunk, 's körülményinktől vezetve tévedünk.

Ha helyes 's helytelenről, tiszta képzet világosítja is eszünket, ha szinte szívünkben annak érzése eleven 's meleg, még is mások' képzeti' 's véleményi' elitélése bajos és kényes, mert hamar igazságtalanná válik. Nem azt olly nehéz átlátni, milly képzetek helyesek, 's minő vélemények tévedtek: hanem annak megbírálása igen kényes, mennyire függnék azok indulatinknak nagyobb vagy kevesebb erejétől 's helyzeteknek erősebb vagy gyengébb hatásától. Épen ezért hibáztatni is valakit tévedéséért teljes bizonyossággal csak ritkán lehet, mert többnyire tudhatásunk' körén túl vagyon megítélni indultainak okosságára majd mindig módosító, gyakran elhatározó befolyása minemű legyen; és annak mennyisége akaratjának szüleménye, avagy annak 's észbeli gyarlóságának következése. 'S így mindenkinek helyzetébe nem csak magunkat bele képzelünk, hanem egészen benne is kellene lennünk, hogy megtudhassuk, miért látja ő a' dolgokat így, 's láthatná e máskint.

Midőn mások' képzetire 's véleményire, azokat változtatva 's javítva, akarunk befolyani, ezeket kell jól megfontolva tartani eszünkben. Előbb szükséges ismerni a' valót; érteni az okosság' szavát, 's tisztán különböztetni az indulatokétól.

Tudni kell lehántani, félrevetni a' külszin' kérégeit, melyek az igazat rejtik 's fedezik. Ki másnak akar útát mutatni, tisztán kell azt magának látnia, 's jól ismérnie: mert épen olly veszedelmes mint hibás, ha vak akar vezetni világtalan. Továbbá, mennyire csak lehet, mások' helyzetét 's természetét kell vizsgálva tanulni, 's meggondolni, hogy nem függ mindenkor az emberektől a' dolgokat máskint látni, mint a' hogy látják; 's más véleménnyel lenni, mint a' millyennel vannak.

Elgondolván milly bajos az igazságot feltalálni, milly sok bölcseknek volt az sükeretlen munkája; látva hogy számtalan tárgy jelen meg előttünk olly színben, melyet arra bevett szokás, 's megrögzött képzetek ruháznak 's tiszteltté tesznek, vagy mellybe azt ön indulatink 's hajlandóságink kedveltetve 's kiczifrázva takarták; érezvén, mi nehéz ezeknek csalképöket elismérni, 's mennyire fájdalmas megválni sok képzetinktől, melyek édesebb érzésinkkel, legkedvesb vonzódásinkkal gyakran a' gyermeki kor' rózsás emlékezete 's a' megszokottság' igézö ereje által vagynak olly szorosan egybeszöve: szinte el kell csüggednünk az igazság' olly terhes 's gyakran csak csalódással vagy rémitö felébredéssel fizetö kerésésében. Nem megbocsátható e, ha az ember, kit annyi testi szenvedések, lelki gyötrelmek kísérnek tövislepte pályáján, átalja ön magát megfosztani olly képzetitől, melyek habár csak álmodott, de édes érzéseket nyujtanak? A' gond dal 's bánattal terhelt félig serkentében tudja hogy álmodott, de újra behunyja szemeit, hogy szép álmának örömét tovább érezhesse. Csudálható e, ha irtózunk eltörni azon üvegeket, melyek olly kedves színben mutatják nekünk a' tárgyak' szigorúságát, vagy szemeinket kimélve alkonyitják a' perzselö sugárok' vakító fényét?

Mások' képzetit 's véleményit hibáztatva vizsgálni, 's elítél ni: mennyire egyeznek vagy távoznak azok a' valóságtól 's okosság' szavától, még sokkal terheesebb, mint öntudalminkban azokat elismérni. Ki magát 's másokat ismérni tanulta, ki tudja milly nehéz a' valót feltalálni, 's az igaznak mennyei szobráról a' gyalróságunk szötte leplet elvonni: az csak rettegve fogja a' helyes 's helytelenről önképzetét mint bizonyos

mértéket másoknak eléibe szabni; mert érzi azt, hogy nincsen vétkesebb mint csalódást terjesztetni, 's a' lelki veszély' vagy boldogság' pályáján másokat bizonytalan vagy veszett utra vezetni.

Hát a' valóban elismért 's káros következtéseikben fájlalva tapasztalt balvéleményeknek annyiszor süketlen, gyakran keserű kedvetlenséget szülő megtámadása nem elcsüggesztő, nem visszajesztő e? Ki másokért legmelegebben érez, 's legnemesb hűvel törekszik használni, azt tartják az emberek legnagyobb ellenségeknek. Kemény szikláról pattannak lövőjüket sértve vissza a' mások' megrogzött előítéletei ellen bocsátott nyilak. Mint ábrándzót kicsúfolják, kerülük, gyűlölik, mint örömeik' háborgatóját, 's veszedelmes újtónak kikiáltva üldözik. 'S nem keserves e az önszenvedésitől eléggé rongált embernek, ki annyiszor szorúl másokra, azoknak megvetését vagy boszuját venni magára? Inkább sohajt vagy nevet magába zárkozva, mint rágalom' 's szenvedésnek tegye ki magát mások' kétséges 's talán el sem érhető hasznáért.

De másfelől elgondolva, hogy magunkra nézve egyedüli út, melly előre vezet, az igaznak 's helyesnek megtalálása 's minden hibák' 's tévedések' elismerése, hogy e' nélkül léha minden tudásunk, eszünk béna, 's célvesztett létre vagyunk kárhoytatva: ennek érzése erőt ad a' való' vizsgálása 's hibáink' keresése mindig nehéz gyakran komor munkájára. Sükert ígér 's nyujt ebben az okosság' soha nem csaló szavával megismerkedés. Ha az igaz és való, sok tárgyra nézve, csak bajosan széttephető homályba vagyon is borítva; ha gyarló szemeink a' magasra helyezett elismérni vagy a' ragyogónak fénykörébe tekinteni nem képesek: de a' helyes' vagy helytelen' elismerésére tiszta bennünk 's érthető erkölcsi érzésünk' szava; meg lehet ennek hangját az indulatokétól különböztetni, csak fontolás által jókor 's folyvást szoktassuk füleinket figyelmezni.

Hogy pedig másoknak 's hazánknak leginkább azzal használhatunk, ha azt igyekszünk javítani, a' mi legtöbb hibát 's kárt okoz t. i. tévedt képzeteket 's hibás véleményeket: ezen

meggyőződés buzdítja 's bátorítja azt, kinek nem annyira tettség 's önhaszon, hanem másoknak lehető használás, 's hazája' előmenete fekszik inkább szívéen; megedzi az illyet rágalmazás' 's minden gúny' fulánkja ellen azon nyugtató 's jutalmazó öntudat, hogy használni kívánván 's tehetsége szerint igyekezzén kötelességét teljesíti.

Ezeknek hite 's érzése határozott el, hogy fő kötelességemmé tegyem saját képzetim' 's véleményim' hibáit 's hiányait vizsgálni.

Mindazoknak, melyeket feljebb mondtam, megfontolása bir arra is: hogy a' mi balvéleményeket látok, főkép hazámban, mint számtalan roszak' 's hátramaradások' kutfejét uralkodni, igyekezzem felfedezésökön, rút mezeitelenségökben mutatván azokat.

Atyának legszorosabb tiszte gyermekeit inteni azon hibákért, melyeket bennök lát, vagy melyektől félti őket. Barátnak barátja iránt legszentebb kötelessége ez, 's nem szabad ennek teljesítésétől, amannak kedvetlenséget okozni nem akarván, elállani. Kik hozzánk legközelebb vannak, kiket legjobban szeretünk, azok iránt tartozunk leginkább ezen hasznos, ha nem is mindig kedves szolgálattal; mert használni inkább mint tetszeni, ezekhez legszorosabb tartozásunk.

Hozzátok kedves Öcsém! atyafiság, nemzetségi helyzet, barátsági vonzalom csatolnak; azért intézem épen hozzátok ezen megjegyzésimet, melyeknek foglalatja: azon gondolatbeli tévedések 's hibás vélemények, melyeknek részét magamban találtam, részét másokban láttam és látom.

Ezeknek némellyike, hihető, bennetek is volt vagy van; a' többieknek pedig, melyeket már ismertek, ezen emlékeztetés által újra elgondolása bizonnal hasznos: a' miket pedig korotokért még nem ismernétek, megismerése igen szükséges, mert ezek által lehetnek tisztánlátó, eszeteiket használni tudó, 's ez által helyesen cselekvő férfiakká, — 's csak ezen móddal érhetitek el azon czélt, hogy hazánkban 's hazánkfiában a' hiányokat javítani sikerrel igyekezhessetek, 's szép nemzetünknek előhaladásában erőtökhez képest munkás segédetek legyetek. Hogy pedig ez 's nem egyéb pályátok' czélja

azt reméllem 's hiszem; arról eddig mutatott nemes érzések kezes, kezes nekem Nevetek, mellyet, átkozott legyen az, ki valaha visel, 's arra nem törekszik önhaszna' félretevésével, a' mi jól termett szív előtt legelső t. i. hazája' boldogsága.

Barátságon 's részvéten felül, mellyet irántatok érzek, korotok is egy oka, miért intézem hozzátok, 's képetekben Hazám' Ifjaihoz is szavaimat.

Nagyon szokott dolog az ifjakat he vességért, indulatoságért vádolni; gondatlanoknak szeleseknek mondatnak; tapasztalatlanságokért, 's úgy nevezett még éretlen eszökért fontos dolgokba elegyedések, 's valódi tárgyak' reájok bízása nem tartatik tanácsosnak.

Igaz, vérök gyorsabban kereng, lázadtabb indulatok által gyakrabban 's erősb rohanással ostromoltatnak, azért lehet is, hogy többször győzetnek meg mint a' hültebb kor, mellyet a' hevét vesztett seregnek csak maradványai támadnak meg, kopott 's csorbult fegyverekkel. Lehet, hogy az annyi felől elfoglalt ifjaknak többnyire megoszlott figyelmök csak felényies, — olly sok új tárgyaktól részvevőleg érdekelve, mellyek iránt a' korosbak hihetön csak azért maradnak hidegben, 's őket csak azért nem ragadja el bájok, vagy nem undorítja rutságok, mivel untig látták, 's az újság' kecsse eltűnt; a' még minden lépten élte' új 's ismétletlen téereire akadó ifju bajosabban ér rá azokat teljesen vizsgálni, 's elrendelni. Ezekért megengedem, van azon hibákból, mellyekről vádoltatnak, sok az ifjakban. Nem ritkán fájlalva kell ezeknek káros következéseit látni. Ezen hibák gyakran sajnálátra, de valóban ollykor irigylésre is méltók, 's az ifjak' legélesebb gúnyolói sokszor nagyra tartott ősz bölcsességeket örömmest adnak oda az ifjuság' esztelenségiért, bohóságiért, hogy ha cserében azoknak származtató okokat kapnák meg. Ha ifjat hajlékonyság gyakran félre is vezet, de megátalkodottság őt ritkábban vezérli roszt; ha bohóskodás gyakran a' valótól el is tartóztatja, de eszelősködés előtte nem varázsol annyiszor külszint valóvá: kevesebbet lát 's tud, de nem képz el 's hisz annyit. Ha nézése gyakran a' kedvkeresés' 's sze-

relem' üvegein által történik is, 's ezeket a' jó kedv 's vigság tartván előtte mindent vidám fényben lát: de ezen üvegeket a' korosabbság 's öregség sem teszi le, csak hogy a' hiúság elejökbe tarka párát lehell, ködbe borítja a' komorság, 's érzékek' hidegedése zuzmorásítja azokat. Más szenvedelmek' üvegeit ritkábban használják az ifjak, mellyeket a' későbbi kor rendre 's gyakran többeket egyszerre szokott elővenni; mint a' boszuállásnak vérszin, irigységnek sárga, dücsvágnak kápráztató üvegeit 's a' felfuvalkodottságét, melly annyira nagyít, 's rágalmazását, melly mindent olly parányinak mutat, valamint a' fősvénység' mocskos, a' megszokás' színetlenítő és az üldözés' 's vakhit' sötét 's vérfoltokkal undokított néző csójit.

Az úgy nevezett megért kor sok dolognak tudása felől meg van győződve, mellyet épen ezen meggyőződésért nem tud, 's nem is fog tudni. Más által vezéreltetni szégyellené, mert már vezérlésre gondolja magát meghíva lenni. Soknál a' megszokás bálvánnyá válik, 's azért ellensége minden javításnak ha újítás, mivel lerontaná annak oltárát. Ellenben kézszebb munkásságában elrestülni már untig kóstolt tárgyak körül, 's tompult ínyét ingerelhető újságért a' megúnt jót örömet adja oda. A' melly előítéleteket 's balvéleményt nevelés, életmód, helyzet rakott rájuk, egybefonódtak már egész létökkel, megrögzöttek bennök 's belejök forrtak. Szokáson épült 's elhittségtől táplált meggyőződés nem engedi, hogy képzeitekben 's véleményeikben hibákat ismerjenek el; — vagy ha okosságok arra kényszeríti is, de sokszor a' munkától 's bajtól irtózás, 's a' nyugalom' szeretett 's kedvelt alakjában uralkodó henyeség visszatartóztatja őket, hogy gondolataikat változtatva újak' vizsgálatán 's magokévé tételén munkálodjanak. De ha még birnak is némellyek elég lelki munkássággal, nem engedik indulataik 's szenvedelmekké nőtt vonzódásaik, hogy azon előítéleteket, mellyek ezeknek olly régóta táplálva szolgáltak 's hízelkedve tömjénezték, félrevessek. De hát mennyinek 's épen korosabbaknak nincs mellékes céljok 's hévvel vadászott hasznok szorosan a' magok' 's mások' hibás képzeateikkel egybekötte?

A' Zsidók' bölcs vezére Mózes nem ok nélkül vándoroltatta az egyiptusi rabság' erkölcsi szennyeitől terhelt népét 40 évig a' pusztákon, hogy a' már javíthatlanok' kiholta után jóra hajlandóbb új-kort vihessen felállítandó birodalmokba. Valóban olly országban, melly sok 's különböző okokért a' hatalommal előhaladó század' lelkével gyorsan versenyt menő más nemzetekhez képest csak kevés lépéseket tett 's tehetett, 's olly sokban még hátra van, — hol annyinak kell változnia, 's újból feltenyésznie, — mellynek olly sok megrögzött képzeteket 's bevett szokásokat kell félrevetnie, hogy a' műveltség 's abból jövő nemzeti erő 's boldogság felé sikerrel közelíthessen (pedig őszintén megvallva ilyen a' mi hazánk' állása): illy helyzetben mondom, kik előre lépni nem tudnak vagy nem akarnak, csak akadályok; ezeknek lomha, erőtlen, vagy makacs serge olly gátat vet, melly a' folyam' előhaladását feltartóztatván a' nemzet' éltét 's munkásságát, önléte' partjainak mosására taszítja vissza.

Tisztelem én az ősz kort, szentnek tartom az aggság iránti gyengéd kiméllés' kötelességét — senectuti placidae quietem —; a' meglett kort is becsülöm, szenvedéseit, kitűrt bajait, tapasztalásait tekintetre méltóknak ítélem, főkép ha azokat kivált nálunk gyakrabban látuám mások' hasznára 's az egész' előmenetetre fordítva; ha nem kellene annyi élemedett, de még legjobb éveikben lévőket látni, kik minden hazájoknak tartozó szolgálattól, minden közterhektől félrevonulva nyugosznak a' nélkül, hogy valaha fáradtak volna: de a' mihez még frís erő 's nem bágyadt munkásság kell, a' mire még tiszta, és se' nem gyengült se' nem homályosodott látás szükséges, olly dolgokban ifjaktól reméllek és várok többet. — Miben kívántatóbbak pedig ezek, mint nemzeti 's társaságbeli hibák' 's hiányok' felfedezésében 's orvoslásában? és hol inkább mint mi nálunk, hol ezek olly hatalmasak, olly elterjedtek? Vannak tisztelt férfaink, kik minden jó iránt hévvel éreznek, kik munkálódni készek 's elég erősek: de valljuk meg, hogy épen a' meglett kor az közöttünk, melly az előítéleteknek legerősb, 's makacsabb védője. Sokban ezek közül annyira vannak a' legbálgább előítéletek gyökerezve, szoká-

saikhoz, akármi roszak vagy károsak legyenek is, olly vakon ragaszkodnak, hogy megfásult lelköktől, neki kövesedett érzésöktől javulást 's javító változást nem várhatnak.

Bennetek látom 's reméllem, Hazám' Ifjai! nemzetem' reményét. Nektek még nem zsibbasztja lankadtság, munkásságot gátolva, fiatal inaitokat. Még teljes erőtök módot, eleven vidámságtok kedvet ad a' munkás iparkodásra. Nem szorultatok Ti arra, hogy létetek' zöldellő fáját bevett szokás- 's csalódás- szülte képzetek' sovány parlagjában édelgessétek; termékeny földetek, csak jó mag 's jókor vettessék belé, akármi új virágokat 's fris gyümölcsöket megterem. Nem a' multnak gyümölcseit aszaljátok 'Ti a' jelenlét' szigorú táplálataira, mint gyakran az öregedő kor: Néktek a' jelen' 's jövődö' gyümölcsei érnek; tárva vannak Elöttetek az élet' minden örömei, 's ha szemetek, jobb látásra nyilva, némelly valóknak képzelt gyönyörűségeket léháknak ismérnek el, ha az okosság szokásaitok közül sokakat hibásoknak, képzelménytek' egy részét alaptalanuak mutatja, nincsenek még azok létekekkel annyira egybeolvadva, hogy helyesb örömek, jobb szokások 's velösb képzetek azoknak vesztét gazdagon számotokra ki ne pótolnák. Nektek szölok azért elöitéleteinkről 's a' köztünk uralkodó hibás vélekedésekröl; Titeket szólitak fel ezek' megrázására 's a' lehetőség kiirtására! —

Olly században, mint a' millyenben élünk, melly szinte ezrednek összehalmozott elöitéletei' nagy részét rontotta le, mellyben a' gondolatok' szabad 's munkás közlése által balvélekedések naponkint fedeztetnek fel, de a' mellyben erkölcsi előhaladás, mint hatalmas folyam, egybezúzva típort, felszaggatva separt el sokat, mi neki elhíten mert ellentállani, — illy időkorban mondom lelki erő 's munkásság szükséges, hogy azon folyam' részévé váljunk, 's valahogy annak, csak veszélyünkre, utjában állók ne legyünk: — de egyszer'smind tiszta okosság 's érett megfontolás kell arra, nehogy az újítás' vágya a' rosszal együtt jönak is elvetésére birjon, 's a' javítás viszketege építés helyett mindennek megbontására készekké tegyen.

Higyétek, nincs jobb lelki szabadság, mint sem maga

sem más' előítéleteitől nem függeni. — Nem is gyaláz ezek' láncza senkit annyira, mint ifjakat. Nincs szánakodásra, 's egyszersmind nevettségre méltóbb, mint előítéletekkel terhelt 's halvélemények mellett kardoskodó fiatal ember. — Úgy nem illik ez korához, mint az elszánt fekete epéjű komorság, vagy a' ronda fősvénység, — olly rosszúl áll neki mint vénnek szerelmes ábrándozás 's játszi bohóskodás. Öregségnél előítéletek mint aggottság' gyarlósági megbocsáthatók, megleltben hoszas szokás mentheti azokat; de ifjában épen olly hibás mint rút azok' meglete.

Jól tudom, nagy része annak, a' mit mondani fogok, sokaknak nem lesz ínyök szerint. Valóban ha kedveltségvadász 's köztaps' elnyerése volna czélom, nem véthetném el inkább útamat, mint pennámat erre használni. De tetszés, bár előttem édes is, nem fő czélom; jóknak tetszeni kecsegtető 's jutalmazó; a' vakok' csoportjának, nem kívánatos; mindennek, lehetetlen. A' jóknak 's tisztán látóknak ha nem fogja is munkám megnyerni dicséretét, de czélom 's szándékom bizonyosan jóváhagyásokban részesülend.

Sok lesz az ellenvetés 's gúny, melly munkámat érni fogja. Nem hogy azokat kikerüljem, vagy előre lerontsam, — mert az lehetetlen, — hanem csak szempontom' megmutatása 's vezérokaim' kifejtése végett veszek itt némellyeket tekintet alá.

Nem vizsgálom, az ellenvetések közczél iránti részvétel, megsértettnek vélt önség', javítás' vagy gúny' czéljából történnek e? de előre már különböző vádakát hallok. Némellyek azt mondják: „Kár olly keményen, annyira sértőleg támadni meg az embereket; az nem javít, hanem sért; — sértés keserít, keseredés pedig nem megtérést, hanem még megátalkodottságot szül, vagy pedig a' sértésért haraguván meg, a' mondóért félrevetik a' mondottat is. — Kimélni kell az emberek' gyengeségeit; ha felbosszantjuk őket, elidegenítjük magunktól, 's így reájok befolyásunkat vesztvén, bezárjuk magunk előtt a' használhatás' útját; édesíteni 's aranyozni kell a' pillulákat, ha akarjuk, hogy betegünk bevegye.“ — Erre azt felelem: Én nem az embereket támadom meg, csak

hibájikat 's tévedésiket. Nagyobb vélekedésem az emberi nemről, hogysem az emberek' személyit 's nemesb mivoltokat elválhatlanoknak vélném véikeiktől, gyarlóságaiktól. Hatalmasok ugyan ezek; gyakran uralkodnak: de hatalmasb az okosság; óriási ereje van az akaratnak; 's e' kettő egyesülete elől szégyenülve futnak 's rejteznek a' legátalkodottabb bűnök is, 's gyengeségek megszűnnek azok lenni. Vádaim nem mindenkit érnek, sőt szeretem hiúni, hogy olvasóim' nagy része ment azoktól, mellyek érzékenyebben sérthetnének. Kit vád nem érdekel, azért nem is haraghatik. A' ki pedig találva érzi magát, vetkezzé le az előítéletek' 's halvélemények' elismért képzetit, 's mingyárt fel lesz oldozva a' vád alól; hogy ha ellenben hibáztatásim' egy részét valaki alaptalannak találja, ezáfolja meg, okokat tévén okaim ellen: szívesen hódolok én értelmi több sulynak; — 's jutalmazza javításbeli jó szándékomat azzal, hogy tévedésimet igazítja. Örvideni fogok olly csalódásomon, arról tévén ez bizonyossá, hogy embertársaimat egy hibával kevesebb terheli. — Igaz, hogy hímezés nélkül mondom meg a' tárgyokról mindig, sokszor az emberekről is vélekedésemet. Magyarokhoz szólok, azért magyarán megmondom, a' mit gondolok. Én czukros nem vagyok, de nem is akarok lenni.

Ideje már hogy ne csak édességeket adjunk olvasóinknak; igen is elfinnyásították ínyöket, 's elrontották gyomrokat: annak durvább eledel szükséges már táplálására, 's keserű cseppek erősítésére. Nem tartom már olly gyermeki kerban nemzetemet, hogy csak gyengéd eledelecskét kelljen neki nyújtani; a' sok édes beföllektől soha nem kap erőre — : hadd szokják, kedveljen meg száraz de egészséges étkeket is; hadd tanuljon zsirost 's velöst is megemésztetni. Magyar gyomor jó kemény ételt kíván; nem is betegszik 's csömörlik meg attól, sőt inkább a' nyaláncságok' émelygőségétől, hogyha a' méregkeverő czifra szakácsok el nem erőltetették. Egészséges testnek illő munka után mindig jól esik az étel, nem is szükség arra fűszerrel - czukorral ingerleni az ínyet. — Józan 's nem henye ész örömet olvassa, a' mit rokon tiszta ész szült, a' nélkül, hogy virágokba legyen takarva. Csak

valódi gondolatok, értekezések, fontolva készült 's fontolást kívánó munkák táplálhatnak 's készíthetnek valódiságot kedvelő 's arra törekedő férfiakat — „tenerae nimis mentes aspe-rioribus formandae studiis.“

Elragadtatásig szeretem én a' lelkes költők' érzést 's elmét tápláló munkájit; elbájolva érzem azon kecsét, melyet a' lant' tündér hangjai éltünkre 's minden tárgyakra lehelnek; a' legédesb érzések csalták ki annak az emberi nem' még gyermekded korában, akkor csak együgyű de szívreható hangjait —

A' legelső lantra a' szerelem' heve

Lehelt, 's bájos hangú tolmácsa úgy leve

A' szív' érzésinek. —

Lant mellett nyögé ki bűját, szenvedését; ez nyujta neki élesztő reménysugárokat; vidámságában ez öltözteté örömeit ünnepi fénybe. Később felemelkedtebb érzések hangoztaták annak hurjait, 's a' szív ezen ellenállhatlan ígézőjét, ezen lángérzelemre 's tettekre ragadó tündért az okosság vevé őtalma alá, 's eszközévé méltatá. Első elmeszüleménye minden nemzetnek versek voltak. Igaz lelki művelődésben 's értelmi előhaladásban nagyon hátra maradt nemzetek 's népek is halhatatlan költöket szültenek. Még csak kisded állapotját mutatja egy nemzet' értelmi kifejlődésének az, midőn lelki művei csak énekekből, regékből, versekből állanak. Büszke vagyok nemzetem' néhány koszorús lantosira; elismérem, hogy lelkes hevők több nemes érzést gerjeszte, mint fonnyadt bölcselkedők' mázsákat nyomó száraz köteteik; de épen nem tartom dicsőségünknek, hogy csak költőink közt vagynak nemzetünk' díszét eszközölő íróink. Nem tartom értelmi előhaladottságunk' jelének, hogy nyelvünkön megjelent 's jelenő könyveknek kétharmada költői műv.

'S valamint bámulom a' költésnek lelkesedés szülte műveit, tisztelem azokat midőn felemelkedett érzelmek' nemzetőji 's erkölcsiség', világosodás' és tiszta okosság' előmozdítóji: szintűgy, ha tárgyak csak léha enyelgés, hatási szüleményök csak az érzékek' részegítése, haszontalan 's hiú já-

téknak tartom. Hogy ha pedig nem okosság' 's erkölcs' áldozó papjaként jelen meg a' költő, ha főczélja nem az izlés' javítása, ész' világosítása 's akarat' nemesítése, ha felhevített indulatinknak nem erkölcsi útát szab, ha meghatott érzelminket nem jóra edzi, hanem érzelgősséggé vékonyítja 's tette született emberből nyögdelő álmodozót csinál: nem tartom akkor tiszteletre méltónak, sőt megvetem 's gyűlölöm munkájával együtt, mint az emberinem' csábítóját 's édes italban szédítő méregkeverőt. Vádolhatni is költőink' egy részét ilyen hibával méltán, sőt a' legérdemesbek is nem egészen menttek attól. Nincs emésztőbb 's undoiktöbb maszlag a' hízkelkedésnél. Alig van írónk, ki olykor erre, habár jó célból 's nemes érzéstől vezetve, de elég hibásan nem vetemedett volna. Meg vagyok győződve, nincs művelődésünknek nagyobb mételye, előhaladásunknak nagyobb akadálya, mint hogy írónk annyit hízkelkedtek nemzetünknek. Minden hízkelkedés veszedelmes, mert tömjénye édes 's kábitó; de talán egyik sem részegít inkább, mint a' nemzet' nevében kapott. Nem átaljuk elfogadását, mert nem személyünknek, hanem a' nemzetnek gyújtatott az áldozat; azonban mint jó fiaí osztozunk abban, 's a' részünkre jutottat nyogodt örömmel szívjuk. Ha elnézzük, némelly írónk nemzetünkről 's annak történeteiről, elhunyt 's élő tagjairól miket mondanak, nem kételkedhetünk, hogy épen a' magyar nemzet Istennek választott népe; állítások szerint annál műveltebbet, dicsőségesebbet, hatalmasbat, gazdagabbat, szerencsésebbet nem is képzelhetni; elhunyt sőt élő hősöket csapatonként kapnak 's egekig magasztalnak. Főtonként találunk Leonidásokat, Aristidéseket, Cátókat, Scipiokat. Más nemzetek' rút példája után nálunk is vagynak írók, kiknek három négy elhunyt világbőlcese, bajnoka, hőse elégtelen, hogy mindazok' egybeolvasztásával hízkelkedésök' egy életárgyát eléggé megdicsértnek lenni gondolják. A' ki efféléknek hitelt ád, — természetes pedig hajlani annak hívésére a' mit ohajtunk 's kedvelünk, — csak áldhatja sorsát, 's örülhet helyzetén illy dicső, mindennél derekabb, gazdagabb nemzetnek, melly a' hatalom', erő', műveltség' illy magas polczán ennyire szerencsés

és boldog, 's könyörögnie kell, hogy ellenséges istenség legkisebb változást se tegyen valahogy állásában; de javításokról, hibák' létéről, vagy még talán szükséges orvoslásokról mikép álmodhatnék, olly nemzet' tagja lévén, melly hősökkel annyira bővelkedik? hol a' régi 's újabb kor' nagy embereit sokszorozva olvassa meglenni; nem sok elhittség kell, hogy valaki magát is egy kis Epaminondasocskának, vagy Scipiócskának képzelje. Művészségben miként lépünk elő, midőn egyegy, a' játékszint ordításával harsogató játszót már sokan Talmához, Langehoz, Garrickhoz hasonlítanak; ha vagy egy énekesnék meglehető szavú, kész a' magyar Cataláni; derek kis Ferenczynkből Canovát csinálnak némellyek, 's ha valaki jócskán rajzol, csínosan fest, már kész 's nagy művésznek kiáltják ki; kik mindnyájan bizonynal, ha csak illő dicséret 's helybenhagyás jutalmazná érdemeiket, inkább köszönhetnék még, 's ha csalfa tömjény nem gyujtatnék számokra, meg egykor valódit érdemelhetnének. A' babér, myrtus, 's pálma bővebben nő a' fűzfánál, sok íróink' keze között; mindenfelé osztogatják azokat, 's a' borostyán 's cserkoszorúk műhelyökben csomónként készülnek, osztogattnak. Igyekezünk e más nemzetek' szép és jó példáit, hasznos nyomdokit követni, holott nem kevés íróink nemzetünket mindenek felébe teszik, 's amazok' gyalázásán vagy nevetségessé tételén olly sokszor gyakorolják elmésségöket? Adja Isten, hogy közöttünk ezentúl a' legvelősb tudományok is virágozván, azokban minél több remek írókkal dicsekedhessünk! Engedjék az egek! hogy költőink menyből ragadjanak tüzet, a' leghidegebb 's hültebb szívekbe is a' jóra és nagyra, 's haza szolgálatért minden önség' feláldozására, lángot gerjeszteni. Távoztassa nemzetünk' védistene íróinktól a' hizelkedés' emésztő mirigyét, 's ne engedje őket is a' hizelkedés' gyalázatos és káros vétkébe esendeni.

Részemről nyugodtan mondhatom, hogy férfinak soha sem hizelkedtem, 's hizelkedni soha senkinek nem is fogok; de legkevésbé nemzetemnek: mert azt tartom legkárosabbnak. Inkább nem rettegek a' nem elég kimélés által darabosság'

hibájába esni, mint hízkelkedés' síkáló útján hízelkedésem' tárgyával egyútt gyalázatba rohanni.

Hogy hízelkedés 's kímélés egymástól különböznek, jól tudom; lehet kímélve szólni hízelkedés nélkül is, — ámbár kímélés megýözódésünk' sértése nélkül inkább csak hallgatás által történhetik, — 's ha szólunk, 's nem úgy mint érzünk 's a' dolgokat látjuk, ha nem hízelkedés is, de első lépés arra.

Mennyiben kelljen az emberek' gyengeségeit kímélni annak, ki reájok hatni akar? arról véleményem ez: Igen is a' társasági életben, ismerősinkkel folyó társalkodásban, újakkal történő ismérkedésben, igen is nagyon szükséges az emberek' gyengeségeit kímélni; de ebben az esetben is, csak nem érdekelvén, 's ki mellőzve azokat; nem pedig szépités, 's nem helybenhagyás által, mert ez semmi esetre sem szabad. Ezen kímélés társasági életben azért szükséges és kötelességünk, mivel folyvást forogván emberek közt, naponkint társalkodván velők, ha magunkra haragítjuk őket, ha elidegenítjük személyünköt, elszakasztjuk azon kötéseket, melyek köztünk vagynak, 's melyek által reájok hathatunk. Kit gyengesége' sértése által bántottunk, kikerül, 's egy kíméletlenségéről ismeretéstől visszatartózkodnak 's elzárkoznak a' társaság' tagjai. Máskint van ez íróra nézve: ő már az által, hogy ír, letett a' halgatásról; azért elhallgatva kímélnie nem is lehet: tehát csak az által kímélhet, hogy azt, miről szól, szebb színben adja elő, mint a' millyennel az bír, 's nem fedezi fel annak rútabb oldalait. — Mennyire lehessen ezt egyenességgel, igazmondósággal egyeztetni, lehet e ezt mindég hízelkedés nélkül tenni, nem vizsgálom; de azt hiszem, hogy egy munka' tárgyául vévén az emberek' képzetei' híjánynak 's híbjának felfedezését, kímélet se' nem szükséges, se' nem célirányos.

Nem szükséges; mivel olvasva illyeket, korántsem veszik az emberek úgy és olly rossz néven, mintha hallanák. Inkább is szoktunk megbocsátani könyvnek, mint személynek, kivált ha személyesen nem ismerjük az író, vagy az már nincs többé. Könyvre haraguván meg, boszúnkat azon csak félrete-

véssel vagy legfeljebb elvetéssel tölthetni; azért ha ollyfélét mond is, mellyért a' szólónak durván felelnénk vissza, vagy talán azt ki is hívnök: illyet könyvvel hijában tévén, ollykor még tovább olvassuk, 's lázadt indulatunk csilapodván, haragunk szünnén, később még meg is bocsátunk neki, 's a' mit mondott, elfogadjuk.

Nagy oka, mondást sokszor mért veszünk sértésnek, az: hogy mingyárt személyünket tesszük a' mondóéval mérsékeltebe — 's az ebből annak felsőbbségére mutató következtetés, vagy annak gyanítása, hogy amaz felsőséget akar magának tulajdonítani, inkább sért, mint maga a' mondás. Nem úgy az olvasásnál 's olvasottnál. A' könyv' lapjainak nincsenek szemei, annak holt betűji nem látják zavarodásunkat; meg is pírulhatunk, de nincs kinek árulnák el vonásink, hogy tartalma képzelt kisebbségünkre érdekelt. A' mások előtt történhető megszegyenülés' éles sebét sem igen ejtheti könyv, mert többnyire tanúk nélkül szoktunk olvasni. Könyv' sértésit a' mondásnál szelidebbé főkép az teszi, hogy ez vagy egyenesen szemünkben történik, vagy előttünk esvén, nem lehet azt magunkra nem érteni. A' mi pedig írva van, azt nem tartozunk magunkra venni, hihetjük, vagy legalább mutathatjuk mintha hinnék, hogy másokról mondatott 's így a' másnak mondottat hajlandóbbak vagyunk magunk elfogadni. Ha valaki megbántva érzi magát valami által egy könyvben, akár-mint haragudjék, azért nem következik, hogy annak hasznára nézve el legyen veszve; sőt — tapasztalás bizonyítja — az ollyanra van legsükelesebb hatása. Kit valaminek olvasása hidegen hagyott, abban az olvasottnak semmi benyomása nem maradt, de ki a' miatt tűzbe jő, felindul: meghatotta, megrázta azt, 's magáévá tévén az ügyet, elfoglalja eszét 's érzetét, 's bár ez indulat' hevében a' dolgot eleve kárhoztatja is, de majd élhet jusával amaz. Ha készek vagyunk is arra nézve, a' mi érdekel, sértett érzelmünk' ügyét rögtön ítélettel megboszulni: de később gondolkodunk felőle; ennek következtetése fontolgatás, eszmélet: 's ez lecsilapítja a' vért, 's esendes nézpontból mutatván a' tárgyat, megengesztelhet az iránt, — sőt ahhoz hozzá is — miért leginkább haragud-

tunk, 's így gyakran egy állításnak leghevesb ellenségiből annak legforróbb helyben hagyója, legmelegebb követője válik. Nyilvános kardoskodás egy intés vagy észrevétel ellen, nem bizonyossága még annak, hogy azt megvetni vagy nem követni eltökélt szándékunk. Vannak, kik általlátják az olvasott-nak helyességét 's hasznosságát, készek is azt elfogadni 's követni; de ha gondolják kivilágosodhatni, hogy ők ez által valakit követnek: lármáznak az ellen, az utánzás minden gyanúja' elkerüléséért jobb alkalomra várnak, mellyben véleményök' változtatásának eredete szembetűnő ne legyen, 's láttassék az önfajok' szüleményének lenni.

De nem is czélirányos ezen mi tárgyunkban kimélés. Vannak olly bajak, mellyekben szelíd szerek elégségesek; kenés 's lágyító orvosságok használhatnak sok betegségekben; de hol már az megrögzött, midőn a' seb már régi 's elmérgesült, vagy harapodzása féltő részekre siet: erős szerek kel-lenek oda; vágás-égetés szükséges már ottan. Illy metszé-sekben pedig kimélésnek helye nincs; nem bátor elszánással dolgozó kéz nem vet véget a' bajnak, vagy csak félig ingerelve még rosszabbá teszi. Álomkórságban, a' test' munkásságát vesztett lankadásában, meg kell az egész természetet rázkod-tatni, ingerlő marczone orvosságokat szükséges használni, 's az orvosnak nem szabad kegyelmeznie akár jajgasson kényes betege, akár haragudjék fájdalomért, vagy gyengéd bőre' megrútlásától féljen.

Lesznek, tudom, kik ennek olvasására kérdezik: ki hívott meg engem illy orvosi tisztre? 's ki hatalmazott gyógyi-tásra, 's szereimnek másokra történő használására? — Én azt hiszem, hogy erre mindenki meg van híva. Az erkölcsi 's értelmi hibák' 's hijányok' meglétét senki sem kétli; ezek-nek mind magában mind másokban orvoslása mindennek fő kötelessége; mert nagyobb, károsabb baj nem lehet: — az orvosi szer pedig mindenkinek okosságában készen 's a' leg-jobb mineműségben vagyon meg. Ha tehát kötelesség rende-li, 's a' mi kezünknel van, hogy orvosoljunk, mindnyájan meg vagyunk híva 's hatalmazva arra; — ha valaki nem ment mindazon bajoktól, mellyeket másokban gyógyítani akar, az

még nem teszi azok' orvoslását lehetlenné. A' test' orvosa is ki van ugyan azon betegségeknek téve, sőt olykor épen azokban sinlödik, melyeket másokban úgy lehet sükerrel gyógyít 's orvosol. De hogy magamat erre sok másoknál inkább gondolom meghíva lenni, egyenesen kimondom. Oly jó kemény érzőinakkal vagyok felruházva, hogyha gondolatim' szabad kimondásaért sokan megharagusznak is, 's a' miatt kedvetlenségeket kell is szenvednem, az sem nagyon keseríteni, sem megijeszteni nem fog. A' sors olly helyzetbe tett, melyben nékem nem sokan használhatnak, kevesek árthatnak, 's azért kinézésimért aggodalom nem kényszerít tartzkodásra 's kimélésre; — ezekért, de meggyőződése'm 's elszánt akaratomnál fogva is, elég erőt érzek magamban azt mondani: „Üss, csak halgass meg.“ —

Sokan, 's a' mi megvallom rám nézve sajnos lesz, a' jőknek is egy része tudom hibáztatni fogja, hogy honom' 's házámiai' némelly hijányait 's gyengeségeit igyekezem felfedezni, sőt állítások szerint fekete színekkel festek. Lesznek, kik a' rosz madárról szóló mondást fogják reám alkalmaztatni; másoknak fájni fog, hogy olly gyenge oldalaink, mondhatni disztelenségeink, melyeket vélekedések szerint sűrű lepellel takargatni kellene, illy felhangon kikiáltatnak, sőt idegenek 's lehet talán a' külföld előtt is felfedeztetnek. Ezekre nézve előre bocsátom ezt: lehet hogy olykor a' rosztól-undorodás tollamat élesíté; de igyekeztem csak a' való színét használni, sőt ezt is nem mindég 's nem mindenben adhattam azon egész sajátságában 's erejében rajzomnak, melyben szerettem 's talán kellett is volna, — attól tartván, ne-hogy felette komorrá 's gyászossá váljék. Sok vonásokat csak gyengén 's halványon voltam kénytelen tenni. A' rosz madárról érdeklött mondást teljességgel magamra nem vehetem; én fészke'met nem mocskolom, hanem azt a' benne lévő akarom tisztítani: hogy annyi kitakarítandó van zint körülmények okozzák, de leginkább azok, kik takarították, sőt magok piszkolták el. Hogy az y' pajtájinak tisztítása hihetőleg szemet 's orrot

sértő undor munka volt, annak nem a' tisztító, hanem Augiás és számtalan barmai voltak oka.

Hibát titkolni ritkán lehet, nem mindenkor szabad. Magunkban helyes azok' elrejtésén igyekezni azon feltétel alatt, hogy orvoslásokon törekedjünk; de mivel azok bajosan maradhatnak sokáig, az embereknek mások' hibáji' meglátására olly éles szemei előtt elfedve, gyakran jobb magunknak azok felől vallást tennünk: mert így a' nyíltszívűség' érdemének megnyerése mellett a' kinevetés' fájdalmas sebeket ejtő fegyvereit tompítjuk meg. Azon iparkodás, hogy másoknak, kik hozzánk nem tartoznak, 's kikre hatásunk nincs, hibáit fedezzük, nagyon ritka, 's habár nemes érzés' következése volna is, de sikertelen 's háládatlan igyekezet; felfedezését pedig — azzal úgy sem használhatván — elkerülni illő is, hasznos is, mert az által haszon nélkül sértenénk, 's magunknak tennők társasági helyzetünket kellemetlenné. Azoknak kik hozzánk közelebbek, kik benünket érdekelnek, 's kikre befolyásunk van, csak olly hibáikat kell palástolni, 's gyengéd kiméléssel fedezni, mellyeket a' természet' mostohasága mért reájok, vagy mellyek' orvoslását gyarlóságok nem engedi: de a' mik önmagok, vagy segítségünk által megjavíthatók, azokat igen is kötelességük előttök felfedezni; — ha ők bajokat nem érzik, még kell azt velök ismértetni: — nem igyekszik az magát orvosolni, ki betegségét nem tudja. Az érzékenységet vesztett seb sokszor a' legveszedelmesb 's előbb fájdalmassá kell válnia hogy gyógyulhasson. Ha valaki nem tudja mi baja: nem tudja kell e, 's mi vagy ki által magán segiteni. Hogy ismerősinak' 's barátink' hibájit nem mások előtt, hanem csak előttök fedezzük fel, azt gyengéd érzés 's kimélő szivesség megkívánják. — Mindez másként van egy nemzetre nézve: annak semmi hibáji, semmi hiányai titokban nem maradhatnak; ha megszokás 's elhítség a' sokaságot gyakran vakítja is, de mindenütt vannak tisztán látók, 's ezeknek gúnya annál élesb, minél inkább ellenkezik sokak' vélekedésével: — idegenek pedig olly szemekkel nézik egy nemzetnek hibájit 's gyengeségit, mellyeket honiban meglévő vonzódás 's ragaszkodás soha sem homályosítanak.

Nemzeti idegenkedés, sőt olykor gyűlölség, kíváncsi felkeresőjivé teszen illyeket egy nemzet' hibájának 's gyakran boszús lélekkel szeretnek gyalázni 's mocskolni. Ezek' állításiból ítél a' külföld 's annál inkább ad nekik hitelt minél többször hallja negédes dicsértünket önszájunkból. Jobb azért, hogy mi magunk valljuk meg hibáinkat, kijelelve azok' okait, 's orvoslása' módját. Csak ez által mutatjuk meg' értelmünk' becsületére, hogy megvakulva nem vagyunk; csak ez által bizonyíthatjuk erkölcsi 's akaratbeli azon készségünket, hogy munkások vagyunk előlepní 's javítani. Ha örökké csak fedezni akarjuk gyarlóságinkat, felfogja azokat a' külföld takarni, de kimélés nélkül 's többnyire nagyítva. Dicsérjük magunkat kevésbé: bizonynyal majd fognak mások dicsérni; fedezzük hibáinkat önmagunk fel, mutassuk készségünket azok' javítására 's elfogjuk némitani a' minket ócsárló ellenséginket.

Itt következő észrevételeim' folytában szólok elsöben az előítéletekekröl 's azok' okairöl általán véve; — továbbá némelly előítéletekekröl 's az azokból származó hibákekröl egyenkint.

Szükségesnek látom itt még azon nyilatkozásomat, hogy mind azt, a' mit mondani fogok, nem értem én egész hazámra, sem annak minden tagjaira, sőt némelly hijányokra nézve örömmel ismérem el, hogy csak mint kivételek vagynak mi közöttünk: de még is meglévén, jónak láttam azokat is érdekelni. Ezekéért kérek mindenkit, ne gondolja mintha az előhozandó hibákkal egész hazámat 's annak minden tagjait akarnám vádolni — újra is mondom, hogy én mindeég csak némellyekekröl szólok.

Előítéletek 's azoknak okai általában.

Magna pars vitae praeterit male agentibus, major nihil agentibus, tota aliud agentibus.» Fájdalmas, de nagyon való dolgot mond evvel Seneca. Legkevésb ember tudja az életet jól használni 's az időt munkásságra még pedig hasznosan fordítani. — De nem is csuda; mert arra, hogy rosztat ne tegyünk, erkölcsi tiszta 's helyes érzés, erős akarat, indulatunkkai megbirkozás 's velök bírás szükséges; hogy időnk 's éltünk a' semmit nem tevés' léhaságában ne fecséreltessék, ébren kell arra lelki erőnket tartani, 's egy méltó czél felé törekedésre magunkat gyakran kedvünk ellen is hajtani: — de hogy munkásságunk 's cselekvésink mindig célirányosak legyenek, hogy magunkat ollyannal ne fárasszuk, a' mi szükségtelen, hogy ollyan úton ne veritékezzünk, melly nem célra, sőt félre vezet, 's hogy törekedésink' célja nem egyéb, hanem épen az legyen, a' mit kötelességünk, erőnk 's körülményeink szabnak előnkbe, hic labor hoc opus est. — Erre nem egyéb mint untalan fontoló, soha nem szunnyadó tapasztalás vezethet. Valódi színében kell minden tárgyat látni 's oszlani az előítéleteknek; — olly bajos feladása (problemája) ez az élet' philosophiájának, mellynek megfejtésére alig elég egy egész életkor' törekedése; a' jó nevelésnek még a' gyenge kort kell erre készíteni; megkívánja ez az ifjú' heves, a' férfiú' sükeres munkásságát 's az öszült kor' csendes fontolását. — De már jókor kezdik a' körülünk lévő személyek és dolgok fonák vagy félszeg képzetekkel tölteni el fejünket; ezekkel lépünk a' világba, sok dologról tudunk, keveset ismérünk, minmagunkat legkevésbé; isméletink' nagyrésze egyoldalú, még több csak

felesleges, 's majd mind előitéletek miatt hibás. Azért épen a' millyen igaz Senecának fenemlített mondása az időre 's foglalatosságinkra nézve, szint' olly igazán lehet azt ismértünkre fordítani 's elmondani „hogy a' magunkban 's körülünk lévő tárgyak' nagy részét fonákul ismértjük, még többet épen nem ismértünk, 's majd mindent nem egészen ollyaknak ismértünk, mint a' millyenek 's nem úgy mint ismértünk kellene.

— 'Nagy baja ez az életnek, legtöbb gyötrelmei, keservei 's unalmaiból származnak; innen forr ki azon sok megesalt remény, elhibázott czél, innen a' nevetségessé léétel 's egy haszon nélkül elesigázott életre való szomorú visszapiillantás.

— De vizsgáljuk meg e' bajnak igazi fészket, valóságos okát.

— Mint vagyon az, hogy a' legközönségesebb tárgyakban is olly bajos valóságot feltalálni, holott a' bennünk lévő józan ész annak mindig csalhatatlan scálája? 's hogy lehet, hogy gyakran annyi dologról, a' mi pedig bennünk 's körülünk van 's a' mire számtalan tárgy untalan emlékeztet, még csak képzetünk sincs? — 'Tisztán a' szem azért nem lát, mivel benne a' sötét homály vagyon, sötétben pedig 's láthatlan úgy marad a' tárgy, ha arra és szemünkbe világosság' sugára nem hat. Így vagyon ez ismértünkkel is; az elő-'s balitéletek még jókor ködbe borítják látásunkat, vagy későbbre hálózákbe, 's olly lepelbe takarnak sok tárgyat, hogy azokat vagy épen nem, vagy homályosan, vagy máskint látjuk, mint a' hogy vannak. — Igen sok tárgy ismértetlenül, sötétben 's láthatlanúl marad; mivel az eszmélés' világa soha sem sugárzott azok felől lelki szemeinkbe. — Az emberek' nagy részének olly számos dologról nem azért nincs csak képze is, mintha azokat eszével nem érhetné fel, hanem mivel azokról még soha nem is gondolkodott. — A' léleknek szünet nélküli munkásság eleme; a' gondolkozás soha vesztég nincs, 's meg nem áll; de ha helyes és méltó út nem szabatik elébe, olly aprólékokkal pepecsel, vagy annyit elkérödzik, hogy a' legszükségeseb, 's hozzá legközelebb tárgyakról nem is eszmél, 's ideje sem marad azok körül vizsgálódni. Hajlandó majd minden lélek, ha nem mindig is, de gyakran az apróságokkal bibelödő henye munkásságra, a' mellyből vagy más okos

ébresztése vagy önerejének tulajdon serkentése kell, hogy méltóbb foglalatosságra ragadja ki. A' világon való rosszúl látásnak főokai tehát a' bal-és előítéletek; nem látásunknak pedig, hogy szemeink sem mások sem magunk által sok tárgyra nézve nem nyitattak fel. Erre nézve nagyon sok képzetünket, a' miket beszívtunk, elhittünk 's meg tanultunk, el kell felejtenünk 's megváltoztatnunk: egyebeket pedig, a' mikről még nem igen gondolkodtunk 's mellyekre soha sem tanítottak, meg kell tanulnunk.

A' balisméreteket 's előítéleteket nem nagyon könnyű elfelejteni 's levetkezni; — nagy része azoknak még gyermekkorunkban öntetett belénk, 's a' még hajlékony érzéssel 's észszel együtt nőtt 's erősödött 's beléforrott mint a' gyenge korában kapott vágás a' már vén fa' héjába; sok pedig azok közül hizelkedik gyengeséginknek, kecsegteti indulatinkat, 's épen ezért ragaszkodunk hozzájuk 's nemjó szívvél áldozzuk azokat fel a' gyakran épen nem olly édes ízű valóságnak. Mindennapi tapasztalás szerint miért ragaszkodik az emberek' nagy része inkább elő-'s balitéleteihez, mint helyes értékelésen épült 's akármilyen próbát kiálló tudásához; — miért ingerlékenyebb amazok' megtámadtatására, mint midőn ezek szenvednek ellenvetést? Ennek egyik nevezetes oka az, hogy inkább azt féltjük a' mi gyengébb. Minden képzetünket 's tudásunkat szeretjük, mert miénk. Tulajdonához ragaszkodni az ember' természetében van. Ugy nézzük azon isméretünket mint öngyermekünket, ha szinte nagy része bitang is. Birtokunkban lévő észfogatink 's tárgyakról alkotott véleményink közül a' bal 's előítéleteket minél fogva bírjuk, arról igen gyenge vagy épen semmi oklevelet sem tudunk mutatni, — egy része másokról maradt reánk, más részét leltük, foglaltuk; de bírásukat megszoktuk, megszerettük. Ha nem világos is előttünk, hogy azoknak nem vagyunk bonae fidei possessorai, de féltjük a' bizonytalan birtokot. Midőn azon isméretink támadtatnak meg, mellyek tiszta megfontolás' 's józan ész' szüleményi: nem remegünk, hogy tőlünk elpereljék; kezünk közt van azokról az örök erővel bíró okosság' 's ész' gáncs alá nem jöhető oklevele; erőseknek érezzük ezzel

magunkat. — Ki ne unná, midőn olly birtokának eredete jön kérdésbe, melyhez jusát bajosan tudná hebizonyítani; ha lehet elmellőz illy értekezést, 's bizonnyal akárki is inkább egyébről szól mint erről értekezzék; — ha feleletért sürgetik, tétováz vagy boszankodik; 's elijed, retteg, ha ítélőszék' elébe megy a' dolog. Így vagyunk előítéletinkkel 's balvéleményinkkel; — miénk, azért szeretjük birtokukat; — de ezen birtokunk' 's ahozi igazunk' vizsgálásába ereszkedni, 's még inkább azt másokkal vizsgáltatni nem igen szeretjük, 's már épen érzékeny haragra ingerel, ha a' fontoló okosság' meg nem vesztegethető bírósága elébe akarnak azokkal idézni. — Ha bal 's előítéleteink csak magokra állanak, készebbek volnánk azoktól megválni: de többnyire kisebb vagy nagyobb mértékben egybe vannak szöve-növe más gyakran igen kedves képzetinkkel, vélekedésinkkel; sokszor azokra egész rendszereket (systemákat) munkásan készült 's gonddal ékesített épületet raktunk. Sokaknak egész lefolyt éltök' módját 's cselekvésik' nagy részét ezek igazgatták. De vannak nem kevesen, kik társasági 's polgári helyzetökötis elő-'s balítéletektől vagy azokon épült véleményektől vezérelve választották. Természetes azért, hogy ennyi megváltásokat, illy sok hibás számítást mind kitörölve elismérni-felforgatva látni a' multakat, — megzavarni a' jelent, igen kedvetlen, 's hogy sokan igen vakmerően ragaszkodnak inkább már megörögzött hibás vélekedésükhöz, — ha szinte kezdik is azok' léhaságát átlátni, — hogysem az azokon épült hibás cselekvésik' oktalanságát gyónják meg, új életmódot 's cselekvési rendet kezdjenek, 's megváljanak sok szívesen szeretett 's ápoltt képzetiktől. — Egy más oka az előítéletekhez kapcsoló ragaszkodásnak az: hogy ezek közül soknak a' magán lelkileg könnyebbíthetés' ohajtása kútfeje. Nem mindig sima az igazság' útja; akadályok darabosítják a' valóra eljuthatás' ösvényét; csak küzdve érhetni el a' kötelesség által kitűzött czélt: ellenben előítéletek' segedelmével át lehet simúltni, ki lehet kerülni a' sértő akadályokat; ha valaminek szoros kinyomozása bajba kerül 's unalmas, előítélet talál rést kimenekedésre; ha indulatot, gyenge oldalt sért a' való, előítélet önnön szájíz-

hez alkalmazza a' képzetet, 's az ember jól találja magát ennek nyugalmas birtokában, nagy becsben tartja azt, mert többnyire magán uralkodás 's azok' zablázása' bajától menti meg 's oldozza fel a' vizsgálás' 's utána járás terhitől. Mint védőjét úgy nézi előítéletes elfogultságát, mivel elzárja tőle, gyenge szemeit gyakran sértő 's érzékeny bőrét égető, sugárit a' való' tiszta napjának.

Az előítélet számtalan: minden kor 's helyzet különféleképpel bir; 's az a' baj, hogy az életben amazoknak különböző időszakin 's pontin átmenvén az ember, ritkán cseréli fel az újabb bal 's előítéleteket az előbbeniekkel, hanem az újakat a' régiekhez fűzi. Az előítéletek' csoportja temérdek; annyi szembetűnő, olly sok eltakart vagyon, 's majd minden észfogás 's kultárgy felől több 's különböző, hogy azokat rendre előhordani 's mindegyikről értekezni óriási munka lenne; egész könyvtárt tömne meg, a' mit erről írni kellene. Nekem korántsem czélom itt minden előítéletet felkeresni 's megtámadni. Erre sem időm, sem erőm. — Csak néhányat szándékom felvilágosítani, 's több oldalról megvizsgálni. — Bizonyos az, hogy akárki is többet vagy kevesebbet már ezek közül is magában vagy talált, vagy fog találni vagy találhatna. Igyekezzünk azért magunkat meglesni, rajta kapni; mert nagyon el van némellykor az előítélet bennünk rejtve, vagy igen helyes okoskodás' leple rejti, fedezi. — Mentsen Isten, hogy ezen említendő 's felkurkászandókat magunkban mint megvoltakat vagy meglévőket mind feltaláljuk: de szükséges azokat is ismérnünk, melyektől mi mentek vagyunk; mert csak úgy óhatjuk magunkat tőlök, és szerezhetünk igazi emberismeretet, a' mi pedig az élet' philosophiájának ABC'éje.

Nem fogom az említendő előítéleteket bizonyos rendszer sorban hordani fel, — Szármozások egy — arcvonalmikban is sok hasonlít egymáshoz - 's fontosságokra nézve bajos kötzök választani. Azért vaktában nyúlok az előttem ismeretesek' halma közé: — 's imhol azt vonám, melly az emberek közt mindig annyi mozgást 's ellenmozgást okozott, t. i.

Régi és új mellett 's ellen uralkodó előítéletek.

Milly nagyon szeretjük a' régit, mint ragaszkodunk a' már megszokotthoz, mennyire képzeljük létünket egybeszőttnek azzal, a' mit régóta érzünk, gyakorlunk, látunk 's tapasztalunk: — ellenben, hogy' vágyunk minden újra, szokatlanra, mennyi inger 's kecs vagyon a' változásban 's ujságban!

Olly ellenkező két érzet az bennünk, hogy ugyan azon személyben együttlétöket 's egybeférhetésöket hajos megfogni. Egyik léte a' másik születését rekesztiki: ennek megjelenése halála amannak.

Réginek 's megszokottnak kedvesbirtokában a' változás ellenségesen háborít. A' változásra törekedő vágynak a' régi kedvetlenül áll utjába. A' régi, 's megszokott csak úgy maradhat fenn, ha ahhoz változás nem járul. Újság csak úgy lehet, ha a' régi megszűnik lenni. — Hogy keresheti hát a' régít olly annyira az ember, ki örökös változásra vágyik, 's miként törekedhetik, ő ki olly nagyon ragaszkodik megszokotthoz; hiszen fel kell hagyni a' réginek ezen egyik bálványán, ha újat kíván, 's el kell távoztatni az újat ezen másik bálványát, ha a' régít megakarja tartani? És még is e' két ellenkező 's egymást kölcsönösen megsemmisítő érzés együtt 's egymás mellett van 's uralkodik mindenkiben.

Ellenkező erők tartják fen a' természetet. A' helytálló test örökösen tunya álomban heverne, ha mozgás életre nem híná. A' mozgás örök forgása önmagát emésztené el, ha a' helytálló test léthez nem lánczoló.

Igy az ember' létét is épen e' két ellenkező törekedés tartja fen. A' megunás boldogságunk' ezen zsibbasztó ellen-

sége az egyformaság' száraz lehelletivel halványítaná el minden tárgy' legszebb színeit, ha a' változás' gazdag ecsetje azoknak újabb kecsket nem adna. Legédesb, legnemesb örömink' poharát ragadná el ajakinktól — alig engedve csak kóstolását is — mindig újabb 's újabbakra vágyásunk. Miként szellő a' virágok illatját, úgy kapná el tőlünk minden lépten csak immost született öröminket-kéjeinket mások' ohajtása 's a' változás' kívánsága, ha a' változás' kívánsága, ha a' megszokás nem örökitené ezeknek mulékony birtokát, 's tartós fénné nem valósítaná az újak' villámsugárit, mellyek különben egymást üzve szikráznák által létünk' ürességét. — Régi 's új mind kettő kedves érzéseket 's boldogságot nyújt. Egyik szül örömeket, másik táplálja azokat. Az embernek nem csak derült napjaiban, de szenvedésiben, balsorsában is segédkezeket nyújtanak e' barátságos istenségek. A' remény, melly minden jelen rosznak súlyát jöltevőleg könnyíti, változás-kívánság' leánya: ennek mosolygása ád erőt tűrni a' kedvetlent, szenvedni a' terhest. Azon balzam, melly a' sors' legfájdalmasb sebeit is gyógyítja, a' megszokás; ez a' kínosan sértő legélesb fegyvereket is megtompítja; mennyi helyzet van, mennyi szenvedés, mellyek pokollá változtatnák az ember' létét, ha rágó mérgöket megszokás nem szeliditné.

Az ember' cselekvésére is sokképen hasznos ezek' hatása. — Változás' szeretete tart munkásságban és szül találmányokat; a' régieinek szeretése menti meg a' már meglévőt, gonddal szerzettet hamar eltűnésétől.

De mi ajándéka van a' jóltévő istenségnek, mellyet a' mértéket tartani olly ritkán tudó ember önkínjává vagy mások' kára' eszközévé át ne tudna változtatni? Így e' két ellenkező törekedés, mellynek mindegyike a' maga helyén 's határi közt az embert javítja, miveli, létét boldogabbá, szenvedésit tűrhetőbbekké teszi, rontja, butítja, örömeit csonkítja, kettőzteti gyötrelmeit, ha helytelenül van alkalmazva. — Azon erő, melly egy műalkotmányt támogat 's védve tart fenn, ha oda tesszük, hol mozgásának kell történnie, megállítja azt 's káros akadállyá válik: ellenben, az újuló mozgás' rugója ront, tör, azon részeknek vetve, mellyeknek változás

nélkül kell maradniok. — A' régi 'szeretete, a' megszokotthoz ragaszkodás ott, hol javítani, újítani, előre haladni, az az mozogni kellene, kemény akadály minden hasznos munkásságnak. Ellenben felbont, szétrontra semmisít az újítás' vágya, ha azon tárgyakon nralkodik, mellyek' fennmaradása hasznos, szükséges. Változás' ohajtása utáltatja meg a' régít; a' megúnás, melly a' réginek betegsége, vetteti félre a' megszokottat, az ellen előitéleteket alkot, 's önkoholta fegyverével védi magát a' megunt ellen, vagy megtámadja azt, hogy így rosznak határozván el a' mit nem szeret, ne tartozzék azt követni, 's helyes színnel vettesse félre. — Más felől a' megszokotthoz ragaszkodás, 's a' régi' szeretete is, a' cselekvés iránti lomhaság' hatalmas segítségével előitéletekkel sánczolja magát körül olly újítások ellen, mellyek henye nyugta' 's kedvelt nemtevése' lágy fészkeből kikergetni fenyegetik.

Számosak mind a' régi mellett 's az új ellen, mind az új mellett 's a' régi ellen meglévő előitéletek. Kiterjedésök 's erősségök attól függ, hogy minő nagy 's mennyire közönséges a' régihez ragaszkodás' megkötő ígérese, vagy a' változást 's újítást szomjuzó vágy, mellyet az emberek' sajátsága, helyhezések, 's gyakran a' kor' lelke határoz. — Következése mind a' két rendbeli előitéleteknek egyenlőn rosz, káros, gyakran szomorút. Hogy is szülhetne előitélet 's annak rokona, a' halvélemény, jót 's hasznost? Az okosság' örökibe furjákbe ezek magokat, 's annak bitangolják szent jusait; pedig csak egyedül ez juttathat valódi jó' 's boldogság' tartós birtokához. — Ha előitélet ollykor roszat meg is gátol, 's ha némellykor van is jó következése: ollyan az, mint a' vétekből eredett jó; már származása maga nagyobb erkölcsi rosz, hogysem legjobbnak látszó szüleményét is meg ne undokítaná. Illy tetsző jó következés az okosságnak azt terhelő költségén történik, hasonló a' jövedelmet felül muló költséghez: ha pillanatra okoz is előmenetelt, de elemészti a' vagyont, 's rút megszorultság követi azt.

A' régihez ragaszkodó előitéletek kizárják a' derülő ész' újult 's újító sugárait: azért homályt szülnek, sötét-

ségei terjesztenek, 's peshedés, rothadás következések. — Az újat pártoló előítélet pedig ellensége a' csendességnek, örökké futó képet vadász; emésztő tűz ez 's mindent felforgató szélvész. — Új mellett régi ellen feles előítélet lehet házi körben, társaságban 's polgári létben. — Házi körben sok ilyen előítélet nem kevés haszontalan 's gyakorta káros költségeket okoz; vesztegetésnek 's az abból folyó számtalan rosznak egyik kútfeje. — Társasági életben majmolást szül; — Polgári létben pedig újítások' vágya, melly nem az előhaladás' szükségének józan érzetéből, hanem a' meglévő 's régi ellen forralt előítéletről származik, nyugtalanságot 's zavart okoz. Nemzeti sajátság 's a' legjobb intézetek is, ha régiek, enyésznek miatta. Kész felbontani, lerontani minden meglévőt, 's gyászos következtetéseit pusztulás 's vér szokták bélyegezni. — Mentse az ég hazánkat illy elfogultságok-szülte vágyásoknak erőre kapásától: — Mi sem vagyunk ugyan menttek a' régi elleni balvéleményektől, főkép házi 's társasági köreinkben: de úgy hiszem, sokkal inkább bántanak minket a' régihez ragaszkodó 's minden újat 's újítást visszataszító előítéletek. Azért itt csak ezekről szólok.

Nem fejtegetem tovább, melly veszedelmesek legyenek: önnön 's idegen, régi 's új tapasztalások bizonyítják, hogy ezek munkás 's nemes életet nemtelen tengéssé (vegetatio) változtatnak által, 's a' legsértőbb jármokat törhetlenné edzik; javító újítás 's haladó mozdulás ezeknél nagyobb akadályra nem talál. Az emberi társaságba 's minden nemzet' polgári életébe a' tökéletesülésre hatás' erője lehel elevenséget. Ezen erőnek életműve a' mozgás. Ha ezt meggátolja a' helytállás' s' megrekesztés' súlya, mellynek csak a' felette sebes mozgást kell mérsékelnie, úgy elakad az erőmű, vagy a' mozgató nagy erő az útjában álló akadállyal együtt az egészet széttöri.

Nézzük most előbb, honnan ered gyakran a' régi időmágasztalása; utóbb pedig lássunk holmi okoskodást, mellyel a' régít, csak azért hogy régi, pártoló, 's az újat, csak mivel

új, kárhoztató előítéletes, hol lelki tunyaságát palástolni, hol rövidlátását szokta megnyugtanni.

A' multa visszaemlékezni, képzetünkben az enyészett időt életre hozni, 's azt mintegy újra átélni, a' képző tehetségnek szép 's nemes tulajdona; csak ez által vagyunk képesek valamit az időnek mindent elragadó körmei közül kimenteni, 's birtoki igazunk mellett csak ezzel vívhatunk ama' hatalmas rabló ellen: ezért olly nagy becsü 's olly kedves előtünk a' visszaemlékezés.

Reánk nézve a' jelen- 's mult időnek becsmértéke, a' mostani 's akkori kedves és kedvetlen érzéseknek visszaemlékezés által történő egybehasonlítása. — Ha a' mult idő' kedvetlenségeit épen úgy éreznők mint azokat jelenlétökben éreztük 's az akkoriak érezték, — 's ha az eltölt boldogság mellett mind az is elevenen tűnnék emlékünke, a' mi azt akkor zavarta - keserítette: úgy koránt sem látszanék a' mult idő olly jónak 's a' mostani olly rosznak. — De az ember' természetében fekszik, hogy a' multtól távozván, a' kedvest 's kedvetlent nem egyiránt kisebbbedett mekkoraságban látjuk; a' kedves emlékezeteket ezen messzeség nem kisebbíti annyira, 's elevenebbek maradnak vonásai, mint a' kedvetleneké. Jótét ez reánk nézve; kárpótlás a' sokat vesztő, enyhülés a' sokat szenvedő embernek. Reá olly sok kedvetlen van a' jelenben mérve, hogy keserű lenne, ha még a' multat is visszaemlékezés által ismételve kellene újra szenvednie. Az elmult rosznak 's fájdalomnak kedvetlen emléke vagy kedvessé 's örömmé válik annak tudása által, hogy már elmult 's átestünk rajta, vagy legalább enyhül; a' kedves emlékeket pedig a' visszaóhajtás és gyors mulásokérti bánkodásunk, bájos színbe öltöztetik. Ezért az enyészett kedvetlenné, a' mondottak szerint, változott vagy gyengült érzése nem igaz mérték a' mostani kedvetlenségek' bírálására, mellyeket egészen, sőt ollykor a' szokatlanság által nagyítva, érezünk; valamint a' számunkra szűken mért jelen örömek majd mindig vesztenek, ha a' multakkal méretnek össze, mellyek többnyire szépített színben állnak képzetünk előtt, 's nagyobb alakban jelennek meg, a' mellettök volt 's öket kisebbített kedvetlenségek' em-

léke oszolván vagy gyengülvén. — Ezek okozzák, hogy az ember szebbnek, jobbnak látja a' mult időt mint a' mostanit, 's ezért volt 's lesz örökké olly hajlandó, a' régi kort magasztalni 's ócsárolni a' mostanit. Önnön mult idejének gyors 's véletlen lefolyta az, melly után majd mindenki sohajt; ez azon tenger, melly teste' erejét, virító egészségét, szép ifjúságát 's annak minden örömeit elnyelte vagy elnyeléssel fenyegeti. De nem csak tulajdon eltöltött napjaikért, hanem a még sokkal előttök multakért is szoktak sokan keseregni: mivel a' régen 's utóbb eltöltek mind öszve - 's a' mult' czime alá foglalván, nem tesznek köztök ollyan különbséget, a' minőt azok 's a' jelen közt éreznek, mellyet az általa eltemetett multnak sírjából szemlélnék kikelni.

Sokan, miért ragaszkodnak a' régihez annyira, ezt adják okúl: «tisztelni a' régít, mondják, kötelesség, — tartozunk megbecsülni, fentartani a' mit eleinktől mintegy hagyományban kaptunk.» — Ezen állítás' színét, 's lehet forrását is, azon gyengéd érzéstől veszi, mellyel szüléink' 's elhunyt más kedveseink' becses emlékét olly örömetst tiszteljük 's örökítjük, mindannak a' mi övék 's körülök volt gondos megtarsása által, de ez csak az érzés' gyengéd körében 's csak a' személyek iránti hív vonzódásra nézve illő, nem pedig társasági éltünkben, hol polgári tartozás a' jelen- 's jövő- kor iránt szoros kötelességeket szab; ezek tevésre szorítók, 's nem szabad azokat a' multkor iránti tartozásnak, melly tisztelendő ugyan, de csak érzésben áll, feláldozni. — Ha sok tárgy az idő' 's ész' haladtával egyenlően ment volna elő, nem volna most avult 's egészen változást kívánó; nem volnánk kénytelenek, azt vagy kiadni kezünkől, vagy a' kor' megtámasztásai ellen ótalmazni. — A' mit a' jelenből kedvelünk, 's nem akarjuk, hogy attól majd vagy nekünk vagy az utánunk jövőknek meg kelljen válni, léptessük azt mindig az örökké haladó idő' nyomdokiba, 's ne ragaszkodjunk vak szeretettel a' régihez vagy meglévőhöz, mert épen ezen makacs vonzódás okozza, hogy a' meglévő régivé 's avulttá válik, 's végre a' hasztalanná lettet ápolójának karjai közül erővel is kiragadják 's elvetik. — A' meglévőre, ha az újító előhaladás' intését kö-

veti, nincs az enyészet' átka kimondva. A' mi lasankint de szüntelen újul, örök ifjúságban marad; azért ha kedves előttünk a' meglévő, ne hagyjuk azt megvénülni, hanem az ifjan előhaladó időhöz kapcsolván, tartsuk fenn ifjúságát, 's ne bocsássuk maradékinkra mint viseltes régít által, úgy a' hogy eleink a' mostani régít 's elavultat mi réánk hagyták: hanem újítsuk azt örökké a' kor' szelleméhez képest, 's ha ezt tesszük, nem lesz a' maradék kénytelen úgy, mint mi most, elaggott kedveltjét gyászolva sírhoz kísérni. —

A' réginek pártolói legtöbbször azzal szoktak diadal hangján állani elő: «hogy a' régi a' mult bölcs kor' szüleménye, az új pedig a' mostani, tehát ifjú, az az éretlen kor' magzatja.» — Ezen állításnak fonákságát nagyon könnyű átlátni. Egyes emberről korra van hasonlatosság vonva; de el van felejtve, hogy a' két hasonlított tárgy épen abban különbözik, a' miben össze van hasonlítva. Az öreg ember bölcsebbnek képzeltetik mint az ifjú; de miért? mivel többet látott, tapasztalt: tehát a' több tapasztalás van a' bölcseség' alapjául felvéve; — de a' korra nézve, mellyiknek lehetett több tapasztalása, vagy is bölcseség merítésre több 's bővebb forrása? régi kornak e, melly csak az előtte volt 's idejebeli tapasztalásokból okosodhatott, — vagy pedig az újnak, melly előtt mind az nyitva van, a' mi a' régi kor előtt volt, 's annival több, a' mennyi azóta történt 's most történik? Ennél fogva a' tapasztalásra nézve, melly itt úgy hozatik fel mint az egybehasonlított bölcseség' nemzője, egészen különbözik az emberek' 's a' nemzetek' kora. Nem a' régi idő a' tapasztalásokban gazdag 's tanulásban öszült bölcs öreg — sőt épen keveset látott 's tapasztalt ifjú az: de a' mostani azon ért idejű, mellynek századok' 's ezeredek' példái 's öntapasztalási szolgálnak tanúságul; ott kezdheti ez tudását, hol a' régi kor végzé, 's ennek minden ismérteit alapul szolgáltnak neki, mellyre építhet.

Látók, honnan erednek a' régihez ragaszkodó előítéletek; látók, milly helytelenek 's alaptalanok az okok, mellyekkel azokat védni szokták. — Újra is megemlékezvén, mi károsak 's a' tökéletesülésre meghívott emberhez mennyire nem illők

ezen elfogottságok 's azoknak következései: gondoljuk meg azt is, hogy valóban kevés okunk van a' régít magasztalni, sokkal kevesebb, mint több más nemzeteknek; — és hogy nekünk szükségesebb, mint majd minden más nemzetnek, a' régítől sokban eltávozni. Ki a' mult időket 's hazánk' régi nemzeti 's polgári éltét tisztán ismeri, 's nem tekint ábrándozó szemmel azokra, nem hiszem, hogy a' mostani helyett a' mult korban 's években szeretne élni. Hol azon időszak, mely a' magyarnak fényes, — vagy boldog, — vagy gazdag, — vagy mívelt kora lett volna? — A' két úgynevezett nagy király' ideje sok szép, sok fényes vonásokkal diszes. De nagy Lajosnak még az egész világra nézve is durva idejét akarnóke mostanra visszakivánni, 's felidézni sirjából az akkori durvaságot? — Mátyás' dicső idejét önkény homályosítja. — Milly keveset tett ő a' magyar nemzetiségért, holott pedig olly sok vala hatalmában tennie! — 's mennyire erősíthette 's tisztíthatta volna erős lelke 's világos esze polgári alkotmányunkat! — A' helyett, jövődövel nem gondolván, gyászos bizonytalanságra hagyta hazáját. Ezekre épen olly fájdalmasan kell az igaz magyarnak emlékeznie, mint az általa önkényesen kiírt adókra, német parancsokra, magyar nyelvnek a' latán mostohasága alá lett vetésére, 's törvény nélkül tett sok bűntetésekre.

Ezen említett két időponton kívül pedig a' török járom, idegen önkény, visszavonás, üldözés, belső háborúk, külső nyomás borzasztó képekkel töltik minden lapját történeteinknek: 's ezek együtt 's egymást felváltva tömérdek gyilkolást 's rokonvér ontást okoztak; annyi törvény-letiprást, siralmat, pusztulást szültek, 's olly vad durvaság 's gyáva elkorcsosodás lett következések, hogy az igaz magyar-szívet elég keservvel, de kevés örömmel 's büszkeséggel töltik el emlékeztők. — Azt hiszem, ha visszavarázsolhatnók is magunkat azon időkbe, — ezt a' réGINEK leghevesb pártolóji sem tennek; 's az őszkort lelkesedve magasztaló írók 's lantosok, ha mikorunki szelid 's mívelt érzésekkel egyszerre a' hajdani otromba erőszak' 's vak tudatlanság' közepében lelnék felmagokat, be hamar felébrednének édes andalgásaikból, 's vis-

szakivánkoznának a' mostani ócsárolt időbe. — Illő 's hasznos is, hogy költőink minden szép vonást, hős tettet, 's nemzeti nagyság' villanatját, melly itt-ott viszontagságink' sötét éjjelét átszikkasztja, hévvel fogják fel 's dicsőítik; — szent tartozás ez; lelket emel 's minden jól alkotott szívet erős hatással buzdít szépre 's nagyra! — csak azt ne igyekezzenek az illyenek hazafitásaikkal elhitetni, hogy a' magyarnak csillaga már elhunyt, vagy hogy dicsősége', boldogsága' napjait, férfikorát már túlélte. — Nem mondom én, hogy mostani korunk legboldogabb, 's napjaink igen ragyogók lennének; sőt azt állítom, állapotunk rossz, helyhezetünk más nemzetekhez képest elmaradott, 's mindez főként önhibánk miatt: de azt is hiszem, hogy régebben még rosszabbul volt. — Ha elfogottság nélkül tekintünk vissza, mit irigyelhetünk eleinktől utóbbi századaikban? — mivel szégyenitnek meg minket, mostaniakat a' voltak. Árulás, pártdüh, hizelkedő mászás mindennapiak valának; tudás kevés, 's milly kevesek' körébe zárt; a' még durva anyai nyelvet mennyire nyomta el a' sokban homályt terjesztő diák nyelv! — vagy talán a' mult idő' utóbbi szakaszát találjuk olly dicséretre méltónak? — Ne felejsük, hogy a' korcsosodást, melly ellen most kinnal kell küzdenünk, éppen az hozta mi reánk. Gondoljuk el, hogy akkori nagyjaink magyarul szólani előbb féltek, utóbb szégyeltek, míg később maradékaikkal együtt el is felejték. Ama' korból omlott reánk az idegen 's honküli nevelés-szülte nemzeti elfajultság, az elasszonyodás, puhaság onnan vette mirigyese eredetét. Akkor kezdettek a' vagyonosbak hazájokon kívül lakni, 's ott költék annak ingyen szítt zsirját. — Akkoriak nyirték bajuszokat, veték el honi öltözetüket 's vetkezék le nemzeti szokásaikat: 's mind ezt csak azért, mivel gyanús vagy megvetett magyarságnak voltak jelei. —

A' magyar nemzet erős szülők' kemény magzatja. Herculesként már bölcsőjében szörnyekkel küzdött; — mint gyermek reményt ígérő 's bámulásra méltó erőjeleket mutatott. De csak hamar balsors durva 's fortélyos mostohákat adott neki; ezek 's külső rongálás, belső betegség elfojtott-

ták kifejlődését; ezeknek súlya alatt sinylett, s' gyakran aggott alakban jelent meg a' még ifjúi erős korát is el nem ért. — Nem élte még át fiatal éveit, nem érte el férfi esztendeit. Még ez mind előtte van. Józan esztől 's ettől vezérlendő erős akaratjától függ, ezt nem sokára 's teljes erőben érni el. —

Hagyjunk fel azért a' réGINEK nevetséges magasztalásával, 's az ahhozi káros ragaszkodással. Ne vessünk meg és el semmit azért, hogy régi: de hányjuk messze magunktól ha rossz 's már hasztalan, akármelly régi is. Ne ragadjunk hévvel semmit is csak azért, mivel újság; de ha jónak ismerünk el valamit, fogadjuk buzgó részvéttel, bár ez előtt hirehelye sem volt, vagy ha régiebbjeink azt nem kedvelték is. Ne szeressünk semmit csak azért, mivel hajdani, hanem mert jó 's hasznos; 's a' mit illyest találunk, tartsuk azt meg híven, 's ótalmazzuk; de attól se zárjuk el a' haladó kor' gátolhatatlan 's mindenre beható munkálását, hogy azzal együtt haladván, ha most jó, később is az maradhasson. —

A' dolgok' belső 's külső becsök körüli előítéletek.

Ataljában véve soknak hibája az: hogy a' mi nincs kézzel foghatólag egyberagadva, 's ollykor külön jelen meg, úgy nézi, mint egészen különböző, sőt egymással ellenkező dolgot. Ez főkép onnan van, mivel könnyebb valamit szétbontani, mint jól 's helyesen összefoglalni: 's több egybekötött alakzatot követni nehezebb, mint egy magánállót utánozni. Többen fogják magokat olly tárgyban kijelelni, mire egy tulajdonnak bírása elég, mint a' mellyre több 's különböző tulajdonnak egyesülete szükséges. Több ember tud szerezni, mint a' szerzettet megtartani 's jól használni: mert az elsőre már csak a' munkásság is elég; a' másodikra az is, és okosság is sok kell. Mennyi derék bevágó vitéznektermett találkozik, míg egy hadvezérnek születettre akadunk; mivel annak elég, ha bátor, ennek még a' mellett sok más tulajdonokkal is kell birnia. Sokan szánakoznak a' szenvedőn, de kevesebben segítnék rajta; minthogy erre a' szánakozáson kívül munkás akarat is kívántatik. Tíz jótanácsadó esik egy segítőre: mert arra csak tudás kell; erre a' mellett cselekvés is szükséges. Sokkal több a' derék tanító, mint a' jó nevelő. Számosabbak a' theoreticusok mint a' practicusok; bővebb a' tudás, -ritkább a' tevésbeli műveltség; azokra tudnillik elég az ész, ezekre pedig ész, okosság 's akarat is kell. — De ezen kívül nagyon szeret az ember végpontokat vagy végsőségeket (extremumokat) keresni, ha valamit felfog, főkép ha azt részvéttel teszi, hajlandó ollyat, a' mi attól különbözni látszik, amaz ellenkezőjének nevezni el, 's ellen - végpontjá-

nak tartani. Ez által sok dolog épen ellenkezőjévé bérnáltaték más dolognak csak azért, hogy azzal nem egy, 's különbség van köztök. A' veszedelem' kerülése, minthogy különbözik a' merészségtől, sokak által ellenkezőjének t. i. félénkségnek mondatik. Sokan érzéketlenségnek nevezik az érzőszülte hideg vért: holott az nem ellenkezik a' gyengéd érzéssel, csak hogy attól ábrázat-vonásai különböznek. A' bőkezűség nem viselvén a' takarékoság' látható bélyegét, gyakran tartatik ellenének, vagy is pazérlásnak. Mivel az előrelátó tartózkodás első tekintetre nem egyképű a' nyílt egyenességgel, sokan azt ellentulajdonának, elzárt fortélyosságnak, vélik. Pedig mindezek egymással 's egymás mellett megférnek, sőt csak együtt lehet igaz becsök.

Illy kirekesztéseket azért kedvelnek sokan, mert azok által magokon könnyíthetést remélnék, 's érzéki hajlandóságoknak hódolnak. A' kevély, nemes önérzéssel össze nem férhetőnek állítván az alázatosságot, alóla feloldozottnak tartja magát. Ellenébe téve minden természetességnek a' simult módosságot, 's azt hibásan mesterkéltnak erőltetésnek nevezvén el, kiszabadultnak véli magát a' durva sok társasági tartozások' ötét szorító kötelei közül. Így a' fősvény takarékoságának kereszteli bálványát, 's minden adakozást vesztegetés név alatt annak ellenébe téve, tartózkodás nélkül üzi ronda vágyásait.

Az erkölcsi tunyaság tevéstől undorodás, 's a' köttetlenségre vonzó hajlandóság nem kevésbé táplálja magát ez által. Kirekesztőleg egyhez csatolja magát, hogy egyebektől ment legyen. Mire legtöbb vágyása, mi érzékeit legkedvesebben ingerli, azt követi; egyebeket, a' miket azzal egybe kellene kötni, de talán olykor csak fáradtsággal 's magának parancsolva lehetne egyeztetni, örömet egybe nem férhetőnek 's egymással ellenkezőnek tekint 's vall, csak hogy azokat nyakáról lerázza. Így a' nyakasságra hajlandó állhatatos lesz, de minden engedést vagy simulást azzal meg nem egyezhetőnek állít lenni, azért, hogy jó tanácsnak, 's a' szív' 's okosság' intési után engedni ne legyen kötelek; pedig csak ezeknek megegyeztetése, egybekötése nemesíthetné megátalko-

dottságát állhatatossággá. Lelki henyeségből nevez minden szép tűz fellobbanást ábrándozásnak a' tunya, mert így rest-ségében csendes megfontoltságnak nevezvén azt, helyesnek találja. A' ki szivesebben gondol mint tesz, inkább értekezik mint cselekszik; kinek inkább van természetében eszét mint akaratját munkásságra felszólítani, az olyan eszmél, tanul, vizsgál, de a' tudásnál megáll; azt már magában elégnék 's magán megállhatónak tartja, annak cselekvés által külső való lételt nem ad; külön választja a' theoriát a' praxistól: az elsőhöz ragaszkodik, azzal megelégszik, mert ezt javálja a' tévéstől irtózkodó akaratheli lomhasága.

Efféle szétválasztások közt igen közönséges a' lélek' 's a' test' tulajdoni' tökéletének 's hiányinak egymást kizáró különböztetése. Sokan a' mit belsőnek mondanak, az úgynevezett külsőtől egészen külön szakasztják. Némellyek előtt külső ügyesség, tetsző alak 's díszesség oly nagy becsű, hogy ezeknek külső mázát elégnék tartják minden belső műveltség' 's velős tudás' hiányát elfedni 's kipótolni; sőt a' kettőt egészen különbözónak 's két végpontnak tekintik, olyan-nak, melly együtt meg nem fér 's egymást kizárja, azt hívnak, hogy a' komor való a' tetszés' kecsét elüzi, rettegnek attól, vagy pedig léhaságok irtóztván annak munka 's fáradság kitűzte útjaitól, hogy arra lépniük ne keljen, hibás pedantságnak nevezik. — Mások a' lelki 's testi tökéletesedés közt az egybehangzást szükségtelennek, sőt némellyek nem lehetőnek tartják, 's azt vélik, hogy a' valódiság 's belső becs, tetsző alakkal 's külső műveltséggel egybe nem fér, 's ezért külsősejőkre 's társasági magokviscletőkre semmi ügyet sem vetnek; némellyek ezen balvéleményben annyira mennek, hogy készakarva külső gondatlanságot 's ügyetlenséget mutatnak, mint belsőjőkre fordított gondjok' 's lelki ügyességök' jelét. —

Ezen tévedés egy a' legotrombábbak között, 's az ebből eredő előítéletek' kára nagyobb mint sokan gondolják. Lásuk előbb milly alaptalan, 's azután milly hibás 's mennyire káros e' balvélemény. Azon képzetnek, hogy a' külső és belső műveltség 's ügyesség együtt ellenkezésben van 's egyik a' másikat kizárja, csak úgy lenne valami alapja, ha termé-

szetük, belső voltuk szerint, egymással ellenkeznének; de ily ellenkezést köztök valóban nem látok. — Belső műveltséggel külső módosság; — diszes magatartás 's viselet a' legtömöttebb tudományossággal jól megegyeznek, sőt együvé illenek. Lehet a' szép' 's való' oltára együtt: — 's ha a' tökéletesülésnek illő 's tetsző áldozatot akarunk gyujtani, nem külön, hanem mind a' két oltáron egyszerre kell annak lángolnia. — A' külső disz, módosság 's illőség olyan, mint a' testet óalmazó 's ékesítő öltözet: de maga a' test, az a' való. A' legszebb öltözet is mit ér, ha nincs test, mellyet szépítsen, fedezzen? bár csillámolják 's tessék is az, de ha testre nem megy, hasztalan hever 's céltalan üressége hamar érezhető. Ellenben a' legdelibb test ronda, rá-nemillő vagy undorító öltözetben nem jelen meg saját eredeti szép alakjában, rútnak disztelennek látszik; öltözet nélkül pedig a' legépebb 's szebb testtel sem lehet járkálni, mivel társaságban 's annak szoros törvényei alatt élünk; — tehát a' választás csak e' közt van: csinos - másoknak is tetsző 's testünket igaz alakjában mutató, vagy pedig utálatot nevetséget okozó öltözetben 's rongyokban lépni emberek közé; mert a' ki nekivadult vagy elkényeztetett testére semmi öltözetet sem akar venni, vagy csak rongyokat ölt rosztul takart 's illőséget sértő meztelenségére, — annak félre kell vonulnia a' társaságtól, mert abban botránkozást okoz 's meg nem szenvedtetik. — Ebből következik 's világos, hogy mint magunk mint a' társaság iránti kötelességünk ellen hibázunk, ha az úgynevezett külsőséget kicsinybe vesszük 's arra nem ügyelünk. — Hogy hibázunk önmagunk ellen nyilvános, mert ártunk magunknak az által; nem lehet ugyan is kételkedni, hogy a' ki, roszt módja, kedvetlen külsője 's magaviselete által személyét a' társaságban nem kedvelté sőt kerültté, — nem mások' szeretete 's kijelélése, hanem megvetése 's kinevetése tárgyává teszi, azon cselekedet által, mellyel ezt eszközli, bizonynyal árt magának; hogy pedig annak, a' kiben külsőjének ollyas tulajdonai, mellyek tőle függenek, mint például magatartása — viselete — öltözete — beszéde — módjai, — idomtalanok, csínatlanok, 's unalmat vagy utálatot gerjesztők, művelt tár-

aságban úrás - kikerülés 's kinevetés sorsa, — azt mindennapi 's mindennütti tapasztalás bizonyítja. — Ártván így magának az ember, ezzel egyszersmind egy maga iránti fő kötelességét sérti 's egyikét legszebb 's szükséges igazinak maga tapodja.

Élete kellemes csak annak lehet társaságban, kit ottan kedvelnek 's becsülnek; ha pedig gyűlölik, kicsúfolják, melly szomorú 's melly el nem tűrhető; e' szörűyü állapottól ovakodni, 's magát azon helyzetbe tenni, melly boldogságot eszközölhet, épen olly természetes kötelessége mindenkinek, mint körállási javításán 's testi kínok' elkerülésén igyekezni. Kötelessége az embernek megkívánni, hogy mások megbecsüljék, mert erre teljes jusa van; tartozik mindenki az emberi méltóságot sértő kinevettetést kerülni 's kötelessége magát bátorságba tenni azon lealacsonyítás ellen, mellyet társasági helyzete 's igazai szenvednek, ha megvetik, kerülik, 's az által kivetvén őt társasági állásából, magok közül kizárják mások, kiktől neki jusa lenne megkívánni, hogy őt érdeme szerint megbecsüljék.

A' társaság sok álló rendszabásokat tart, mellyeknek nagy része helyes, mivel számtalanok' közvélekedésének 's meg-egyezésének szüleménye. Jusa van a' társaságnak illy rendszabásokat hozni, mivel ő az egész emberi nem' egyeteme; ő azon nagy törvényhozó test, mellybe minden felek, pártok, nemzetek 's hatalmasságok bele vannak olvadva. E' rendszabások azon törvények, mellyek által a' társaság magát, örök ellensége, a' vadság ellen védi, a' miveltségnek már megszerzett javait éli 's a' még szerzendők' birását biztosítja. Minden tagjától teljes engedelmisséget kívánni jusa van a' társaságnak felállított törvények iránt: mert ezek azon feltételek, mellyek alatt van mindenki tagnak bevéve 's a' társasági élet' malasztjai' használására felszabadítva. Kemény a' büntetés, mellyet a' társaság azokra szab, kik törvényeit elmellőzik, megvetik 's gázolják; nem véres ugyan, de többen félik azt, mint a' poroszlót 's börtönt, — ez: a' lenevetés 's kicsúfolás. Találkoznak ugyan egyes esetek, mellyekben némellyek egyik vagy másik társasági tartozás vagy megkötöttség

alól kivannak véve: de nagyon ritka az illy kivétel; — nagy 's felette szokatlan érdemekkel a' társaságnak tett töméredek szolgálatokkal szerez olykor egy-egy személy magának, úgy szólván, privilegiumot-feloldottságot, hogy némelly társasági rendszabásnak 's törvénynek magát alá vetni ne tartozzék. Őriási tudománnyal kell annak bírnia, ki ügyetlen lehet 's gondatlan külsőjében a' nélkül, hogy nevetség' tárgyává ne váljék; csak oly hős, millyennek szülésében egy egész század lankad el, nyerhet engedelmet olykor a' módosság' 's gyengéd tekintet' elmellőzésére; — ritka 's valódi genialitás néha megment valakit a' különben érdemlett lenevetéstől, 's ezen leghegyesebb fegyver tompúl az illy választottak ellen; de kettős éllél sujtja azokat, kik kába gög vagy szemtelenség által akarnának illy kivételt érdemlő tárgyakká méltatni. — A' ki tehát a' társaság' törvényt nem teljesíti 's azoknak akár-mellyikét is megveti, áthágja: maga rontja le azon legszebb júsát, mellynél fogva mindentől megkivánhatja, hogy őt társasági rokonsággal fogadják 's megbecsüljék.

Hibáz továbbá maga ellen, vagy is maga iránti kötelessége ellen, ki külsőjével nem gondol, mert nem teljesíti legfontosabb tartozását t. i. öntökéletesülését. — Testből 's lélekből állunk: ezek együtt teszik a' földön élő 's munkáló embert; — vannak egyiknek úgy, mint másiknak, tehetségei: — ezeknek részit születési osztályu részül sors adja; de részint azok később fejlődnek ki, sőt lesznek, a' test' 's lélek' együtt munkálatának egybehangzása által. — Minő 's mennyire kifejlett tehetségekkel bírjon a' test, nagyjára a' lélek' erejétől 's akaratjától függ; — nem különben a' test szab sokban határt 's készíti merre 's meddig vivő utját a' lélek' tehetséginek, 's így a' test' eredeti 's szerzett minemősége módosítja a' lélek' munkásságát 's erejének azon mértékét, melly ismét részéről ad a' test' külső alakjának 's miveinek ilyen vagy amollyan szabást. — Ezen szoros egybekötés' 's örök egymásra hatás' következtében az egyik rész' szenvedését érzi mindig a' másik is, 's épség létünkben csak a' kettőnek összehangzása által lehet. — Ezért tökélet' képzete emberről, ki test 's lélek, a' testnek 's léleknek együtti jó karban

létét teszi fel; ha az egyik hibás vagy hiányos, akármely tökéletes legyen a' másik, félszeg az egész. Mert a' ki kötelen tud járni, de nevét sem képes becsülettel leírni, az, mint ember, az az erkölcsi testes valóság, szintolly félszeg, mint a' ki tömérdek tudománnyal bír, de ügyetlenség miatt járni sem tud; egyiknek lelke, másiknak teste béna: de minthogy senki sem csupa test sem tiszta lélek, hanem létét a' kettőnek szétválhatlan szövetsége teszi, azért egyik olly nyomorék teremtmény, mint a' másik — Ennél fogva, ki minden gondját lelke' beltehetségire fordítván testét 's külsőjét miveletlen hagyja, félszeggé teszi magát, 's legszentebb kötelességét t. i. öntökéletesítését nem csak nem teljesítheti, de épen annak ellenére dolgozik. — A' test' tehetségi nagyon — a' lélekéi pedig végetlenül tökéletesíthetők, magokban vagy általánosan vévén tudnillik őket; személyre szabva pedig, mind a' két rendű tehetségeknek van személyesség szerinti bővebb 's szűkebb határ kitűzve. A' képzelhetőleg legtökéletesebb ember az volna, kinek mind lelki mind testi minden tehetségei a' tökély' azon pontjára lennének emelve, melly személyessége' előhaladhatási lehetőségének legfelsőbb foka. Testünk' 's lelkünk' minden tehetségeit egyenlőn ezen legmagasb lépcsőjőkre vinni, lehetetlen. Igen sokféleből álló 's nagyobb a' bennünk lévő tehetségek' mennyisége, hogyszem az idő, mellyet éltünk erre enged, 's az erő, mennyit lelkünk e' munkára adhat, elég lenne, az egészet egyenlőn 's egyszerre taszítván elő azt olly magosra emelhetné fel. Ha csak némellynek vagy csak épen egynek emelésére fordíttatik idő is erő is, természetes, hogy azt könnyebben 's magasbra bírhatni; — de ebben az a' baj, hogy a' némelly vagy egy nagyra nevelt tehetség - 's a' több kicsinynek maradtak közt elvész minden arány, — annyival inkább, mivel az elő nem vitt 's nem nevelt tehetségek nem maradnak előbbi helyökön 's mekkorásokban, hanem hátramennek 's kevesülnek: vesztéglés semmiben az élő 's mozgó természetben nem lehetvén, a' mi előre nem halad 's nem nő, az visszamegy 's apad. — Igaz, nem lehet minden tehetséginket egyenlőn 's nagy tölélyre emelni: de vannak mind a' lelki mind a' testi közt

ollyanok, melyeket a' társaság nagyobb szükségökért 's több hasznokért elmellőzhetlenné 's a' művelés' fő tárgyainak jelelt ki; — épen ezen szükség' 's haszon' tekintetéből majd minden tehetségnek van egy határpont kitűzve, melyhez nem jutni el, társasági hiba 's bűn, — túlhaladni, érdem. A' szólás' tehetségét 's hangot annyira művelni, hogy érthetőleg 's a' mennyire hangunk engedi, kellemmel beszéljünk, nem érdem, hanem kötelesség: a' ki ennyire sem ment, félszegségben él; hogy ellenben a' hang szép éneklésig legyen idomítva, ez már túl van az előhaladtságnak említett 's a' társasági élet' szorosán megkívánt határán, 's már érdemnek vétethetik; tánczolnitudás épen a' szélén van ezen határnak: de a' ki azt kijelelt mesterséggel 's bájjal tudja, már többre képes mint tartozása kívánja; hogy pedig mozdulatink csinosak, szabadok legyenek 's öszvehangzási keccsel bírjanak, ez meg kívántatik. A' ki nem sebes futó, nem nagy ugró, még azért nem nyomorék: de olyan ám az, ki lábainak járásra sem tudja hasznát venni. — Így vagyon ez a' tudással is. — Ha mély 's széles tudománnyal nem bírunk is, azért tudatlanok nem vagyunk; de most, midőn annyi isméretek 's annyira vannak elterjedve, jelelt ki a' társasági élet egy bizonyos kiterjedtségét az isméreteknek 's mennyiségét az alapos tudásnak, mellyel bírni még épen nem érdem, de nem bírni nagy hiba 's hasonlólag félszegség. — Így a' testi és lelki tehetségeknek szükségességökhöz 's hasznosságokhoz mérsékelve mellyeknek mennyire leendő művelése társasági köz elismerés által vagyon kiszabva. Ezen határozás tapasztalás' szüleménye, azért a' kivihetőség volt bölcsője. Csak annyira van ezen testi 's lelki műveltség' mennyisége téve, hogy akárki is, kihez a' természet a' szokottnál mostohább nem volt, ahhoz könnyen eljuthat, — 's csak kevés szorgalommal, kivált ha az első 's utóbbi nevelés azt már elősegítené vagy annyi akadályt nem tenne, melly könnyű lenne a' társasági életben szükségképen megkívánt kül 's bel műveltséget hamar elérni 's arra 's azon fölül tovább építeni, 's midőn egy tehetség is egészen parlagba nem maradt azok közül arra fordítani több 's nagyobb gondot, mellyhez inkább érzünk kedvet 's meghí-

vást. De a' mint említém azon bizonyos műveltségre mind külső mind belső tehetséginket egyiránt, kell emelni: mert akár a' testi — akár a' lelkiek mellőztetnek el, rútt 's káros esorba 's esonkaság következése. — Nem tökéletesítheti tehát magát az, ki elfogultságában az úgynevezett külsőséget kicsinybe veszi; az ilyennek minden magára fordított gondja egyoldalú lesz, — tehetségeinek egy részét a' többi rovására műveli, — félszeg marad. Félszegség pedig 's tökéletesség merőben ellenkezők.

Látók, hogy a' kérdésben forgó előitéleteknek hódolván, hibázunk magunk ellen: elsőben, mert ártunk magunknak; — másodszor, mivel öntökéletesítési kötelességünk útját elzárjuk magunk előtt, vagy hibás úton járunk; de hibázunk magunk ellen harmadszor: minthogy az által megfosztjuk magunkat a' másokra hatás' 's másoknak használhatóság' legjobb módjaitól. — Legszebb munkássági köre az embernek mások' erkölcsi 's értelmi javulását 's előlépését eszközölni. Létének ez ád erkölcsi becsét. — E' nélkül minden munkássága 's önmivelése magába zárkozó önség' szüleménye 's az egésyre hasztalan. Öntökéletesítési iparkodásinak vagy nincs célja, vagy csak önmaga lévén azon cél, szűkmelyiüvé fonnyad az embertársai' javára született 's társaságba a' végre lépett ember.

Mint mindennek e' világon a' mi van és lesz, kell bizonyos útjának - módjának lenni, mellyen az történik: úgy ezen másokrahatás - 's az által használásnak is. — Nemes törekedés' méltó célja nem lehet egyéb, mint másoknak használni: erre vezető pályafér pedig a' másokra hatás. Ezen út másoknak magunkhoz vonzása — hódítása — lekötélézése. Kit kedvelnek, szeretnek 's becsülnek az emberek, csak annak készek példáját követni 's szavát fogadni; — ha únják, ha tartózkodnak tőle, kerülük, 's így az egybekötés el lévén köztök zárva, az úntnak 's kerültnek semmi vagy kevés befolyása lehet a' tőle mindig távozókra: de mondásira 's tetteire személyességének úntsága 's kellemetlensége vissza sugárzik, 's csak azért is már unalmasoknak tartják azokat, mivel unalmastól jönnek.

Igaz, hogy nem csak a' vonszó — de a' visszataszító erőnek is van hatása: de ezen erő tárgyát magától távoztatván, kevesül 's elszűnik azon hatás: a' vonszóerő ellenben közelébb hozván magához azt, a' mire munkál, ezen közeledés által munkáló ereje is nő. — Társaságban van olyanok is másokra 's olykor erős hatása, ki propotentiája — éles darabossága, — sértő elméssége 's csufondárossága által az embereket magától elidézi, 's a' kit nem szeretnek sőt gyűlölnék. De ezt nem a' benne lévő visszataszító erejü tulajdonok eszközlik, hanem a' mások' nyakára nőtt észbeli fensége olly varázs erővel bír, hogy a' ki gyűlöli is személyét, hódol az elismért szellemi erőnek 's elsőségnek; az ilyennek jelenléte olyan, mint a' csörgő kigyó' tekintete: a' mi bizonyos martalékjává váland is, ha egyszer látja, nem teheti hogy reá ne bámuljon, 's el van igézve tekintetétől annak, kitől távulról retteg 's irtózik. — Csak olyannak lehet emberekre hatása a' nélkül, hogy tőlök szerettség, kit ha gyűlölnék is de nem únnak. Annymira fűszeresnek 's éles ízűnek kell az illy ember' társaságának lennie, hogy azon gyönyörűség 's időtöltési kedvtelés, melyet okoz, fölülmúlja az általa sértőleg eszközölt kedvetlen benyomást, azért az illy ember mindig csak pillantatig kedvelt, a' míg t. i. mulattat; illy előadásait úgy veszik az emberek mint színjátékosét: ha nagyon mulattató, szívesen fizetik a' hallásbért, ha szinte tudják is, hogy máskor az ő rovásokra megy a' nevetés, de kárpótlásul veszik, hogy ők is nevetnek másokon; midőn távozik ezen pillantatig mulattató-játék' hőse, egész erejében tér vissza az irántai kedvetlenség; sőt a' csúfolódót 's elmés rágalmazót mindenki olly közellenségnek tekintvén, kitől senki bátorságban nem lehet, szinte jó tettnek nézik, a' hol 's a' honnan csak lehet, egy követ vetni reá. — Hogy az illyet ámbár nem szeretik sőt gyűlölik, de még sem kerülük, 's hogy vagy az ilyennek másokra hatása: egyfelől — mint fölebb mondtam — értelmi 's észbeli uralkodó fennsége 's mulattatósága okozza, de másfelől a' félelem cselekszi. Sok merész 's bátor ember, ki más félelmet nem ismér, retteg a' gúnytól; 's a' kinevetéstől ki ne irtóznék? ezért jár sok ember a' gúny-

olók' kedve után, 's ha nem állhatja is ki őket, de nem mutatja, mert bolygatni fél. A' csufodárok a' társasági törvénytörvény' executorai, poroszlói. Ámbár a' köztársaságok' ezen legnagyobbikában, minden tagja annak végrehajtó részese a' törvény' kiszolgáltatásának, 's azon törvények' szoros rendszabása szerint mindenki kötelességére utasíthatja a' hibázót, vagy legalább hibáját vagy vétségét éreztheti vele; mint Angliában mindenki ügget a' közrend 's politíára, mintha az fizetett tiszte 's arra megbízott lenne: úgy a' jóhangú társaságban is; de a' sarcasticusok, csufondárok azok, kik úgy szólván rendes végrehajtói a' társaság' büntető ítéletének; — nekik tanult mesterségök a' nevetségesítés' ostorival sujtani vagy pallosával a' társasági világból ki is végezni a' bűnöst. — Kevés ember van annyi mulattató elmésséggel felruházva, hogy ezen szerepet játszassa; — de szerencse is, hogy számok nem nagyobb: mert ámbár szükségesek is az ilyenek társaságban 's ha van is ezen szerepben sok inger 's kecs, még is szomorú annak tudása, hogy az illy társasági tekintet 's fontosság gyűlölettség által van megvásárolva; kiben él a' szerettetés' szükségének aggodalmas érzete, 's a' ki ismeri a' rokon érzelmi közösülés' becsét, annak az illyen helyzet kedves nem lehet. Akárkinek is mások iránti tartozása szintúgy mint az emberi méltóság egyenlően kárhoztalja ezen önkény szülte mondást «oderint, dum metuant.» — Nagyon szomorú is lenne, ha nagy volna azoknak számok, kik nem magok' rettetgetése által hatnának emberekre: türhetőbb lenne talán ólálkodó 's mérges fenevadak-lakta rengetegben, mint mindig csufondár gúnyolók közt tanyázni, kivált kik előtt semmi sem szent, 's mindent készek elmésségök' bálványának áldozatúl leöltni. — Másoktól kedveltetve nekik tetszve 's az által bizodalmokat birva lehet tehát legbiztosabban másokra hatni, 's úgy másoknak használni; — csak egyedül az a' helyes és illő út; erre pedig leginkább a' külsőnek tetsző, módos, és díszes volta vezet; ellenkezője viszont attól bizony elzár. —

Káros is, hibás is ezek szerint önszemélyünk' s kötelességünkre nézve valamint meghívatusunk' legnemesb céljá-

nak elérhetése' tekintetéből, a' kült akármiben 's önmagunkban is kicsinybe venni. — De igen hibás ez, mások iránti tartozásinkat is felvévén. Mindenkitől megkívánhatjuk, hogy nekünk kedvetlent ne tegyen; de viszont mi is mindennek tartozunk ezzel. E' tartozás' pontos teljesítése lehet egyedül kezes, hogy mi is másoknak irántunk hasonló tartozása' teljesítését, — melly nekünk olly kellemes — várhatjuk 's meg is kívánhatjuk. — Ezen kölcsönös jog (jus) és tartozásért nem szabad ollyat tenni, a' mi másokat sért. — A' mi pedig közönségesen fel- 's be van véve, — köz követésre méltatott, — 's a' társaság előtt becsben 's kedvességben van, az illy szokások' 's módok' megvetése mindenkit sért. — Botránkoztató látni, hogy valaki ollyannak szegzi magát ellene, a' minek minden, — 's a' mi fő dolog, jószántából — hajt fejet. Ez által mindenki önségét érzi megsértve: mert amannak engedetlensége az ő hódolásának áll ellenébe, 's ötet kisebbitve. — Mindenki, alkotó részesének tartja magát ama' társasági rendszabásoknak, 's megsértőjök által magát is bántva érzi. — Ennél fogva sok kültárgyak' megvetése az egész társaság elleni hiba: de ez egyes személyeket is nem kevésbé sért 's bánt. Bevett szokás, köz vélemény 's izlés által figyelemre méltónak azért van sok kültárgy elismérve, mivel a' társasági élet' kellemeire, jólétére, bátorságára szükséges; — 's mivel annak nem követése vagy ellenkezőleg történése kedvetlen. = A' test' 's öltözet' tisztasága, — beszéd' csinja, — magaviselet' illősége 's több illyesek hogy társaságban olly kötelező rendszabás által kívántatnak meg, az is okozza, mivel másban az ellenkezőjét látni undorító, — kellemetlen, — 's megbántó. Müvelt emberben nem okoz e igen kedvetlen érzést szennyos test, mocskos ruha, illetlen 's goromba beszéd, 's bárdolatlan magaviselet? Jusson csak eszünkbe hányszor nem bolygatott csömörig 's émelygésig egy vagy más személynek rút vagy rossz szokása; 's ha efféle nekünk kedvetlen, kövessük a' mit legszorosabb igazság kíván tőlünk, t. i. «a' mit nem kívánunk hogy mások velünk tegyenek, mi se tegyük mással.» — Szoros köteleességünk tehát ügyelni, hogy külsőnkben — magunkviseletében 's

tartásában ne legyen olyan, a' mi másoknak utálást, botránkozást, unalmat 's több más illy kedvetlen érzést okozhat. — Nyilván foly ebből, hogy sok rajtunk - 's körülünk lévő küldölgök hibázás' 's vétés' tárgyai lehetnek, 's azért épen nem kicsinységek, 's kicsinybe venni azokat mások iránti kötelességünk sem engedi. —

Nem lesz talán helyén kívül azon számtalan hibás 's rút szokás, ügyetlenség, rossz mód, élheterlenség 's darabosság 's a' t. közül, mellyek sokak' külsőjében minden műveltebbnek unalmára, undorodására 's gyötrelmére vannak, némelyeket említeni. — Tömérdek ezeknek száma, — végetlen különböző nemeik által a' társaság annyira el van töltve, hogy alig találhatni valakit 's talán egyet sem, kiben több illyesek nem volnának. Akármifélek legyenek 's akárkiben, de bizonynyal kárára vannak. Ártalmok' kisebb- vagy nagyobbbsága attól függ, hogy kevesebb vagy több vagy e valakiben, 's hogy másokra kedvetlen hatások gyengébb e vagy erősebb. Figyelmezni tehát szükséges 's azért figyelmessé tétetni is hasznos illy meglévő vagy meglehető hibákra; mert sok egyében is igaz, de ebben is ugyan az ama' fájdalom! örökké igaznak maradandó közmondás «más' szemében látjuk a' szálkát, 's a' magunkéban nem a' gerendát.» —

De minekelőtte illy felhordásához kezdenék az említett tárgyaknak, legyen még szabad egy pár szót azon tévedés felől szólanom, melly szerint sokan azokat kicsinységeknek tartják 's nevezik. — Furcsa, hogy a' kicsiny és nagy, fontos és léha, velős és velőtlen iránt olyan különbözők a' vélekedések; 's egy rész épen azokat tartja illyeseknek, miket a' más fél amollianoknak ítél. Bizonynyal a' mértékben van ennek oka, mellyel 's mihez szokták a' tárgyakat mérni; — pedig azt lehetne gondolni, hogy ennek mindenütt 's mindennél ugyan annak kell lennie: mert hiszem az okosságban van azon mérték, — az okosság pedig egy 's örökké ugyan az. — De mennyi helyről nem veszik az emberek azon mértéket, mellyel mindennek erkölcsi mekkoraságát 's becsét mérik; a' legegyszerűbbet t. i. az okosságét, talán mivel igen is egyszerű, nem minden, sőt

szinte a' kisebb rész használja. — Sokan a' hiúságtól, mások léha eszelősködéstől, meg mások elhiittségtől veszik e' mértéket. Vannak, kik majmolásból mindent másoktól kölcsönözött 's utánózáttal mérnek; nem kevesen bizonyos mértéket csak azért használnak, mivel már ahhoz szoktak, vagy arra szoktatták mások, akár igaz mérték legyen az, akár nem. Általában nem igen bajlódnak avval, hogy kivizsgálják mértéköket mennyire marad az bizonyos és változhatlan, mennyire mutatja a' tárgyakat valódi mekkoraságokban, 's vallyon az okosságéhoz vagyon é valóban szabva? Megelégesznek ha szenvedélyeikkel megegyezik 's indulatuknak eleget tesz. Nagynak A) azért tart valamit, mivel lágy velejében nyomult nagy képcivel 's álom rajzival egyez'; nem gondol ellenben más tárggyal, mert az hiúságát nem táplálja. — B) azért vall holmit fontosnak, mivel ahhoz hajlandósága szenvedélye vonzza, csekélység ellenben előtte a' mit nem kedvel. —

Melly sok nagy fontosságra emelt tárgy hullana le érdemetlen fennségéből, 's mennyi úgynevezett apróságnak nem tűnne fel valódi értéke, ha okosság' mértékével mérnének, ha azt fontolnák meg: hogy mind az, a' mi jó és nemes, célra szükséges vagy hasznos, annak belső becse van, — 's a' minnek következése fontos és nagy, soha sem aprólékosság, nem csekélység, bármi kicsinységnek lássék is; — ellenben minnek haszna nincs, 's a' mi következés nélkül pattan szét, mint a' levegőbe fellőtt rakéta, az kicsiny 's csekélység, 's akármi ígész 's nagyot mutató legyen is, csak külső hasztalan kéreg. —

Világos czekeből, hogy egy olly külső 's aprólékosságnaktartott tárgy is, mellynek reánk 's a' társaságra nézve olly fontos következési lehetnek 's vannak mint láttuk 's még látni fogjuk, épen nem kicsinység, hanem valódi fontosságú 's nagy figyelmet érdemel.

Ezen valóság még jobban szembe fog ötleni, ha az emberek' külsejökbeni több fónakság- elfacsartság szóval hibák' előszámálása 's egyes megvizsgálása után, meg fogjuk te-

kinteni, ezek melly nagy és rossz következtetésük, 's főképp hazánkban minő káros hatások volt és van.

Rosz szokások' előszámításához kezdve, olly széles és hosszú tárgyhoz fogok, mellyről könyveket lehetne 's kellene írnom. Valóban ha időm engedné, nem is sajnálnám ettől fáradságomat, mert ha nem mulattató is, de hasznosb 's kivált nálunk szükségesb munka nem lehetne, mint az illy hibákat egész rutságokban előadni. — Azt mondják erre sokan, hogy nem száraz értekezés 's e' végre írt unalmas könyv a' sikeres szer efféle baj ellen, hanem elmés költsések, mulattató példák által, 's a' játékszínen történő nevetés közötti gúny. Nem tagadom, hogy gyakran egy jól eltalált vonású kép, — csipős elmességű mondások, — egy epigramm, — egy játékszíni jelenet több hatással van, az igen hosszú 's legoktatóbb értekezésnél, 's illy móddal több rossz szokás töröltetett el, felesb fonákosság orvosoltatott mint intés, feddés és tanács által; — szép 's nemes czélja is ez a' költsének, 's hasznosb mezeje nem lehet az elmességnek, mint ezen ártalmas ellenségektől védni a' társaságot és pusztításokra éles fegyverrel harcolni. Érdemesítették is magokat az emberi nem' hálás köszönetére illy szolgálattal sok nemzetek' lelkes írói. — De minálunk az írók eddig elé inkább kívántak tetszeni, mint használni; — sőt a' tetszést is némelyek inkább igyekeztek önszemélyöknek mint munkájiknak nyerni meg. A' hatalmasok' pártolását 's a' község' tapsát, — mellyek' vadászására őket vagy szükség vagy hiuság ösztönzé, — gúnyolva 's hibáztatva nem remélték megnyerhetni; ezen önségi aljas tekintet hízelkedővé sülyeszté az ollykor nemesb tevére meghívott költőt; — másokat pedig elragadtatás 's a' szép 's jó iránti hív érzés magasztalójivá tett ollyasoknak, a' mik legfőlebb helybenhagyást érdemlettek, 's hazájokban 's honosikban csak jót 's nagyot ohajtván látni, mindenütt azt vélték szemlélni 's a' gúny' méltó tárgyai iránt elvakultanak. Magyar színjátékunk 's arra készült darabjaink is még olly alant fokán állnak az előhaladtságnak, hogy azoktól, mint erkölcsi iskolától 's tanításoktól, még kevés hasznót látunk 's remélhetünk, Azért úgy hiszem nem hibáz a' száraz értekező író is,

ki a' rútságok' felfedezésének nem kellemes pályáján fáradó egy-két költőnkkel kezét fog, 's a' közönséget illy fontos tárgyra igyekszik figyelmessé tenni. — De hogy az igazság, csak a' mulattatás' védsége alatt, 's tréfa által bemutatva, nyerhessen a' figyelemnél bemenetelt, — ezt, az emberi ész' 's akarat' tiszteletéből, még nem hiszem. —

Mint mondtam sem időm, sem ezen munkának kiterjedése nem engedi, hogy e' tárgyat bőven kifejtsem, 's avval sem fenyegetőzöm, hogy minél előbb egy vastag könyvvel fogom a' magyar olvasó világot meglátogatni, melly a' társasági bűnök' 's hibák' tára leend. De ezt, gondolom, csak azon okból nem fogom tenni, — 's a' tisztelt közönség is csak azért remélheti, mivel hiedelmem szerint mig reá szánom magam azon munkára — míg hozzá kezdek — 's nagy lassan bevégzem — (mert jól meg kell ám jegyezni, izmos egy munka lenne) — addig vagy egymódosb társaságba fogok átszállíttatni, vagy még e' földön látni fogom, hogy nagy része megszűnt, elenyészett azon soknak, a' mi gazdag tárgya lenne említett munkámnak, 's így az is felesleggé válik.

De azt mondja Olvasóm, hogy illy magaviséletbeli rendszabások, 's illy (úgynevezett) apró hibák' észbejuttása az iskolák', nevelők' 's szülők' dolga, azokat illeti: gyermekeket kell illyesekre oktatni, inteni 's ha szükség feddés, fenyítés által is kényszeríteni; de élemedetteknél ez már késő 's nem illik. — Az kétséget nem szenved, hogy valóban gyerekkorban nevelés közt, az iskolákban, szülők nevelők 's tanítóknak volna ez legszorosb kötelessége, azok által 's akkor történék az legtöbb sikerrel. Jó példa, okos eszméltetés, helyes intés, rossz szokásokat már kezdetökben elfojtanának, vagy létre jönni sem engednének, és megsímulna, módosulna a' mi különben darabos, 's idomítlan marad, 's mellynek rútsága többnyire az esztendőkkal mind szegletesebbé-darabosabbá erősödik. Sokat. ha más mód már sikeretlen volt, egy jó vesszőzés hihetőleg, megorvosolt volna ollyastól, a' miért ő a' társaságban nem kedveltetik, sőt mindennek terhére, 's a' miatt olly helyzetben van, mellyben, ha különben tudna 's akarna is, nem használhat. — Hogy szülők 's nevelők nem

teljesítik kötelességöket, hogy a' nevelés olly sok az életre szükségtelen tárgyakkal bajoskodik, annyi elfelejtendőt tanít, 's illy nagyon is szükségesekekre nem ügyel: az, valóban elég szomorú mindnyájunkra nézve, 's káros létét — kevés kivétellel — minden érezte vagy érezi. — De már így lévén a' dolog, 's mivel teméntelen felnőtt, megélemedett, vagy már öszbeborúlt is van, ki sok tárgyban vagy testi ügyetlenség 's balogság, vagy illetlen 's módosság nélküli öntartás- 's magaviselet és disztelen szokásokra nézve valódi gyermek: helyesnek tartom szólani, 's kimélés nélkül szólani e' felől. — «De mire?» — «hallom mondani; reméli e talán író Uram, hogy száraz okoskodása 's gyakran önnel béllett írásmódja elhagyatja valakivel «természetté vált szokásait, 's új magaviseletre vagy talán egészen más életmódra fogja bírni? Avagy elhíten bizik magában, vagy kevésbé isméri a' megszokás uralkodó hatalmát?» — Bocsánatot! nagyon is ösmerem én a' szokás' békózó erejét; — nem is tulajdonítok írásomnak olly hatást, melly a' sokakban megrögzött 's már létökkel összepeénészedett rosz szokásokat belőlök kiűzni, 's az otrombát módossá tenni képes volna. Alig is lenne erre olly hang elég varázs-erővel bíró, mellyre a' nyomorékok épekké, vagy kövek emberekké váltak. — De én ifjaknak írok. — Ezek szokásaikkal még nem kötöttek olly felbonthatlan frigyot; bennök a' cselekvést tenyészítő munkásági erő. — Igaz, hogy a' tevés nálok könnyűséggel történő ismétlése által hamar szül szokást: de azt csakugyan a' cselekvést tenyészítő erő mas cselekvési sorral hamar fel is tudja cserélni. — Használhat azért ifjakra nézve illyen figyelmeztetés vagy mint ovó-vagy mint gyógyszer.

A' kültárgynak nézett, 's azért sokak által kevés figyelemre méltattak közt első helyen áll a' csinosság.

Ez a' test' egészségre 's a' léleknek azzal olly szorosan összeszőtt jólétére mennyiben 's melly okvetetlenül legyen szükséges, nem is említem; csak arról szólok, melly elkerülhetlen arra, hogy valaki jó társaságnak kedvelt tagja lehessen. — A' csinosság valóban azon feltétel, melly nélkül mivelte társaság senkit el nem tűr. És ez természetes is; — csinatlan 's tisztátlanság' látása unalmat, utálást szül; hogy pedig ezen

kellemetlen érzésektől bátorságban 's mentek legyünk, egyik fő jótéte, malasztja a' mivelt társaságnak, 's a' ki ezen becses igazunkkali éllhetésben zavar, attól elzár, miként az undorodást okozó csinatlan; az sért, 's nagy megbántója mások' társasági jusának, 's mint olyan méltó kedvetlenségben van. A' tisztaság' szeretete benne van az ember' állati természetében, 's közös az állatokkal; ezeknek talán egynemök sincs, melly magát ne tisztitaná, ne csinositaná; — 's vannak állatok, mellyek a' legcsinosb embernek is például szolgálhatnak. — Az emberek közt is a' legkevésbé művelt 's legdurvább népek is a' magok' képzetek szerinti csinosságot nagyra tartják; 's rondaság nem a' még kevésbé pallérozott 's természeti egyszerűségben maradtak közt szokott uralkodni, hanem a' mivelt világnak nyomás miatt szigorgó 's erkölcsileg miveletlen vagy elaljasodott társaságiban. — Minél inkább hagyja el állati sajátságait is; — de a' jókat 's hasznosokat szintugy mint a' rosszakat 's ártalmasokat: állati vadsággal, durvasággal hajlandó az ember állati bátorságot, munkásságot 's mértékletességet is levetkezni; — hogyha t. i. valódi miveltség, az az kifejlett ész, nem pótolja a' már vesztett állati 'ösztönök' (instinctus) helyét, 's a' meglévők közül az okos teremtményhez nem illők' végképi elűzésöket 's a' hasznosoknak fentartásakat nem eszközli. Így tiszta fajú állat soha sem lesz tisztátalanná, csinatlanná; illyenné csak társaságban az az miveletlen 's aljas társaságban élő ember válhatik, még pedig olly mértékben, hogy az állatok' legrondább nemét is csak rágalmazva lehet vele egybehasonlítani.

A' csinosságróli képzet, 's szükségének érzése, viszonyban van a' társaság' valódi miveltségével. Minél aljasb a' társasági kör, annál homályosabb 's kisebb a' csinosságról ideája 's annál kevesebb annak kívánata — A' mi durva emberek közt elegendő 's talán nagy tisztaságnak tartatik, az, mivelt társaságban alig felel meg az okvetetlen kívántató csinossági első szükségnek, — 's a' mi amabban még rondaságnak nem is tartatik, az ebben már gyalázatos, lealacsonyító 's másokat sértő illetlenség. — A' tisztaság azért, a' társaságra 's úgy az egyes személyre nézve is, valóban az igaz miveltségi hely-

zetnek bizonyos mértéke. Annál fogva, ki mívelt társaság' tagja kíván lenni 's mindentől olyannak akar elismértetni, annak csínosság legyen fő gondja. —

Hogy jó társaságban a' nem szennyesség, nem piszkosság még nem elég a' tisztaságra, — már mondtam; 's szeretnék csak ezen finomabbról, az elegans csínosságról szólhatni. De, fájdalom! köztünk még annyi mocskosság, szennyesség, 's betű szerinti mosdatlanság létezik, hogy szó nélkül nem hagyhatni. — Mi természetesb mint megmosdani? melly kellemes 's frissítő érzés; — jó hideg vízzel megmosván magát mintegy ujjá születik az ember? 's mi könnyű ezt tenni, mert hiszem víz van mindenütt, 's mégis mennyi a' mocskos kéz, mosdatlan ábrázat, fésületlen haj!

Szántóvető, mesterember 's más illyesek, kiket a' sors kézi munka által kényszerít élelmöket keresni, természetes, hogy nem tarthatják kezeiket mindenkor tisztán, csak igen csekély timár vagy csizmadia lehetne, ki keze' fejérségét tenné fő gondjává, 's épen olly célját vétett szántóvető lenne, ki munka közt angolos hosszú körme' tisztán tartására fordítaná minden figyelmét, mint a' millyen illetlen 's goromba a' semmi kézi mivet nem üző úri-ember, ki mocskos kézzel jelen meg társaságban. Dolgos embert is csak azon szenny nem gyaláz, melly munkájának folytatásától valóban elválhatlan; munkán kívül tőlök is méltán megkivántatik a' tisztaság; de most nem ezekről szólok, hanem egyedül a' társaság' azon részéről, melly kézi munka nélkül szokott élni, 's minden szennyező foglalatosságtól ment lehet. —

Nálunk minden rangúak közt lehet piszkosokat találni. A' világ' számtalan milliónyi kezei közül talán egyfélést sem nedvesít olly ritkán víz, mert «bor csak megáztatja olykor, mint «magyar nemesét 's falusi birtokosét; de legfőbb rangú társaságinkban is lehet kezeket 's arczákat látni, mellyek víztől undorodásnak hordozzák jeleit; 's bár az illyenek tartanak legalább kezeiket zsebökben! de nem; — kecs nélküli kézhadárások közt szokták olykor szintén czéggérezni szennyöket. Még fiatal emberek is, kiket ha egyéb nem, a' tetszés' kívánsága birhatna a' csínosságra, kezök' 's képök' állapotjáról

ítélve talán hétszámra sem mosdanak meg. Magam is ösmértem egy szép 's különben módos ifjat, ki soha sem mosdott, nehogy bőre' gyengédségét durvítsa; igaz, hogy a' zsir 's piszok jó puhán tartja a' bőrt. Nem igen van valami undorítóbb, mint gondatlanul tartott 's piszkos körmök; 's nem lustaságot mutat, midőn valaki körmei körül 's alá piszkot gyűlni hágy? — ez magában elég valakit diszes társaságból örökre vagy egészen számkivetendővé tenni. — A' kezekre nézve a' ronda mosdatlanságon kívül van egy még talán rútabb szokás: némellyek ujaikat 's körmeiket rágják, tépik, marczongolják, gyakran vérbe köpülik, 's többnyire olyanok ujjaik, mintha csak nem régiben torturáztattak volna. Ismérek olyat, ki fa és vas kinzószerreit zsebében hordja; — ilyenek többnyire az ebédlő asztalt szokták önkinzások' helyévé választani, 's az evőtársak' nem kevésb kinzására ott kedvekre furják-faragják evőkésökkel 's villájokkal körmeiket. Ezen émelygős tárgyak' sokasága közt hogy tovább ne mulassak, elhallgatom, melly sokan fogaira semmit nem ügyelnek, szájakat nem mossák, a' minek pedig undorító következése távol kerülendővé tehet akárkit; a' füsületlen hajakról, tisztátlan bajuszokról sem szólok. — Az öltözet' tisztaságára is vannak, kik szintolly keveset tartanak: keféletlen, tisztítatlan étel 's ki tudja mi mindentől elpeccsétezett köntöst csak azért, hogy bele szoktak, lehet mondani a' büszhődésig, 's a' míg lesorvad rólok, viselnek; mások előtt a' lepcsességnék olly kecske van, hogy csinos felöltözést kinosnak tartanak; némellyek pedig nem bánják, akárhogy álljon rajtok a' ruha s akarmilly szabású legyen is. — Csinosság's módos magaviselet egy alkalommal sem szükségesb, mint étel közt, részint, mivel asztalnál a' tisztátlanság a' jelenlévőket nem csak háborítja, de betegségig is undoríthatja; részint pedig, mivel ott minden mozdulatunk nyilván 's mások' láttára történik. — 's még is a' csin 's tisztaság ellen sehol sem hibáznak az emberek többet mint asztalnál. Teméntelen az étel közti rossz szokás 's ügyetlenség. Ezek közül néhányat megemlítek. — „Mi ez? még enni is akarja ezen mindenbe elegyedő író olvasójit tanítani? Talán azt gondolja, hogy azok mind neveletlen gyermekek, vagy hogy pusztákon

«tanyázva nőttek fel?» — Elismerem én, hogy hazámfiain enni igen is tudnak, még pedig hatalmasan; de mivel olly sok nálunk a' «fruges consumere natus», ki ezen tisztét jól ugyan, de rútul szokta teljesíteni; legyen nekem szabad egy két észrevételt felhoznom azon ohajtással, hogy mivel az evés egyik fő 's jó részt legközhazsznúbb foglalatosságok, tegyék ezt szépen és csínnal.

Mivelt nemzetek közt 's mivelt társaságokban az evés módjára nézve bizonyos rendszabások vannak megállítva. Így illőnek 's díszesnek elismért szokás: étel közt mind a' két kezet 's egyszerre használni, 's nem az egyiket a' másik után; nem előbb az ételt felválni 's a' kést letévén azután villával szedni fel a' falatokat, hanem egy szerre vágni 's enni. Ez miért így 's nem másként szokás? 's miért nem markolják meg a' villát mind az öt ujjal, 's miért nem teszik a' bezsírzott kést a' vágás után le az abroszra? ennek sem volna nehéz valódi okát adni; de szükségtelen; elég az, hogy szokás 's követni tartozunk, különben kedvetlenséget okozunk másoknak különczségünkkel, de főként azért, mivel különben azt hiszik rólunk, hogy nagyobb 's mivelt társaságban keveset voltunk; 's hihetik is: mert a' mivelt társaságok' étel közti szokásaikkal ellenkező más szokások, valóban aljasabb társaságban szokott-ságott árul gyakran el, minthogy a' szokásokból többnyire kitéűnik azoknak oka 's eredete.

Például: majd minden mivelt ember úgy veszi poharát, hogy mutató ujjával is fogja, kis ujjá pedig szabadon marad: ellenben szinte minden közönséges ember úgy markolja azt meg, hogy mutató ujjá nem ér a' pohárhoz 's ivás közt szemét kiszúrással fenyegeti; ezen mód kétségen kívül reá nézve is sokkal rútabb a' másiknál; de ha gondolkozik az ember, eredetét 's okát is kitalálhatni ezen különböző szokásnak. Mivelletlen emberek étel közt többnyire mutató ujjokat szokták elszírozni; a' kik pedig dohányozás közt szoktak idogálni, mutató ujjok pipájok körül fő, de többnyire bemocskolandó mívsszerek; már minden szenyesség mellett a' csínosság' ösztöne bármely kicsiny mértékben, de még az ilyeneknél is megvagyon, 's öntudások nélkül is arra bírja, hogy legalább a' poharakat

be ne mocskolják, 's ezért megszokják, hogy gyakran szennyező mutató ujjokkal poharakhoz ne érjenek. —

Alábbvaló fogadóknál a' kést, — villát, 's kalant mi-nekutána az ember egyfélét evett, nem szokta mindenkor kiadni, 's inkább a' kalant maga megnyalván tovább használja, mintsem kiadván a' kellner' nyalása után vegye újra szájába: 's késit villáját inkább maga megtörli, hogysem olyannal cse-relje fel, mellyel épen most evett más, 's mellyet roszul ta-karítva neki adnak. Kisebb 's szegényebb házaknál is igen megszokták a' kést 's a' t a' változó ételek közt tartani, mert többnyire nincs elég cseléd, vagy heverő evőszer, hogy a' mocskosan kiadott helyett mingyárt tisztát adjanak; ilyen helyt az idegen igen helyesen teszi, ha maga is így cselekszik, sőt illő kimélés megkívánja, mert azon szokást követvén, sen-kinnek sem tesz kedvetlent; ha pedig mindig változtat, alkal-matlanságot 's zavarást okozhat: ellenben ha valaki nagyobb, fényesebb helyt, hol elég cseléd van 's a' csínosságnak ebben is lehet kellemmel hódolni, a' fogadói igen okos 's szegény háznál nagyon helyes szokást megtartja, nem csak hogy a' köz csín ellen hibáz 's másoknak kedvetlen látást okoz, de magát ítelteti meg, 's elárulja, hogy mivelt társaságban 's előkelő asztaloknál ritkán evett.

Némellyek az asztalkendővel még most is mint egy mely-vassal takarják magokat, azt nyakokba vagy mellényökbe akasztván; ez nem illő: mert úgy kell enni, hogy az ember magát el ne csepegtesse, 's a' ki asztalkendőjét maga elibe függeszti, előre arra látszik számítani, hogy kevés gondot fordítson csinos evésre. Sokszor hallottam hibáztatni, hogy Angliában sok helyt nincs is ebédnél asztalkendő; de ez va-lóban az ő igen nagy csínosságoknak jele: olly takarosan esz-nek ugyan is, hogy nincs szükségük törülközőre, a' mit kön-nyen tehetni, ha az ember ételhez ujjaival nem nyúl 's falat-jaira vigyáz.

Még van nálunk egy igen rút 's undorító, de nagyon kö-zönséges rosz szokás: ez, a' pökés. — Nem hiszem, hogy a' világon valahol annyit pökdősnének, mint édes hazánkban. Hol ezen szokás megvan, nem lehatt ott szobát csínosan tar-

tani. Egy telipökösött szoba' földé vagy padolata pedig csak ugyan émelygős látás. Más nemzeteknél, hol a' csinosság illő becsben van, társaságban nagy megbántás 's mindennek botránkoztatásalenne, ha valaki a' szoba' földére pökni találna. — Ezen igen rút szokást a' pipázás sem menti, mert lehet ezt a' nélkül tenni; senki sem dohányzik többet a' töröknél, még is lakása a' legdrágább szőnyegekkel beterítve mindig tiszta. Bocsánatot kérek olvasóimtól, hogy illy valóban illetlen tárgyról írok; — a' ki velem együtt nem szokott pökösni 's attól undorodik, ne nehezteljen: — Talán ezen soraim 's pököső honfiainkhoz ezen ocsmány szokás' elhagyásáért itt intézett igen szíves és alázatos kérésem, lehet hogy vagy egy ifjat — ki különben hatalmas pökő lett volna — attól el fog tartóztatni.

Általán mindenben 's mindenütt, de főkép asztalnál, hol a' jelenlévők mindig látják, mit teszünk, szükséges magát az ott lévő szokáshoz alkalmazni, mert a' különcség mindig kedvetlen 's kedvetlenségbe hoz. — Teméntelen sok rút 's émelygős magaviselet van asztalnál. — Fogait késivel vagy villájával tisztítani 's vájni minő émelygős 's gyomor háborító fogás. Be rút, ki tátott szájjal rágja falatját; 's pedig kevés embernek jut eszébe hogy a' vele együtt evők iránti szoros kötelessége, azoknak undorítására nem mutatni az összerágott 's zúzott étel' ocsmány látását. — Csunya, midőn valaki evés közt csemce; nem asztal mellé termett állatra emlékeztet; valamint az is, hogy sok törökösen de sokkal csinatlanabbul náluknál ujaival eszik, azokat bezsírozza, falatjait marcsongolja. — Nem utálság e, midőn az egyszer befalt 's megrágott ételt a' tányérra visszateszik? Botránkoltató gorombaság ebédnél széken feszengeni, asztalra dőlni. — Még sok illyes ocsmány szokás van; de legyen elég ezen rút tárgyról ennyit mondani; világos ebből is, hogy a' ki efféle émelygős cselekvéseivel a' jelenlévőknek undorodást okoz, valóban mások jóllétét háborító 's a' társasági kört 's községet inkább sérti 's zarvarja, mint sok, kit a' törvény azért megbüntet. Én rézszezmről illyes rútul evővel jobb szívvvel állok egy karddal szembe, hogysen vele szemközt ülve egyem. —

A' csinosság, mint mondtam, minden művelt társaságban fő feltét, Vannak még ennek rokonai, hasonlólag a' társasági tartozások' szülöttei, melyek szoros törvényeket szabnak, uralkodva lebegnek a' társaság felett: de ők hintik a' kellemek virágit is arra. Ezek a' decentia (illőség), kecs vagy szépség, 's delicateesse. Ezeket is az teszi nagyon fontosokká, mi a' csinosságot, 's ugyan azon okból válik kötelességünknek nekik engedelmeskedni, t. i. azon tartozás, hogy másnak semmi kellemetlent ne tegyünk, senkit se bántsunk; magunknak pedig azon kellemes érzést megszerezzük, hogy másoknak nem csak kedvetlenségükben nem vagyunk sőt általok kedveltetünk, 's végre — a' mi ezen említett kettőnél értékesebb — annak eszközlése, hogy a' társaságban másokra hatásunk lehessen, 's a' jó ügynek használjunk. — Társasági körben — mindig valódiilag miveltről szólok — az erkölcs örökké olly istenség, mellynek mindenki tartozik láthatólag hódolni 's nyilvánosan áldozni; mert hogy belsőjében valaki miként érez, az a' társaságot nem illeti, 's hogy a' társaságon kívül is mit mivel többnyire nem vizsgálhatik. Úgy kellettén tehát nézni az erkölcsöt, mint minden előtt szentet, az ő hűséges követőit a' szemérmet 's gyöngéd érzést is szentnek kell tekinteni; a' mi azért ezeket bántja, sérti az a' társaságot 's annak tagjait, mivel azon oltárt rontja le, mellyen áldozni mindenki szép és szent jussal bir. — Ennek következtetésében szentségtörő az, ki ezen nemes áldozásban labborítja, 's érzékenyül sérti, ki azon teljes igazát gázolja, hogy a' szemérem 's gyöngéd érzetének birtokában sértetlen maradjon. Botránkozást okozni Idvezitőnk' nemes tanítása szerint is bűn; társalkodásban pedig, kivált a' szépnem' jelenlétében, valóban a' legnagyobb véték. Ezekre nézve az illőség (decentia), melly az említett jus iránti teljes tekintet 's kimelés tartozásának teljesítése, fontos társalkodási kötelesség. A' ki ollyast beszél vagy tesz, a' mi másnak szemérmét vagy gyöngéd érzetét sértve érdekli, ama' kötelesség vagy is az illőség ellen vét, 's egyes tagjában az egész társasági kört sérti; és azért méltán mások' kedvetlenségét vonja magára. —

Valamint, mennél tisztultabb 's finomabb képzet van a'

csínosságról, annál miveltebb egy társaság: szintúgy minél inkább létvonása 's tulajdona egy körnek az épen említett illőség, 's a' még említendő kecs és delicate sse, annál miveltebb az. — Kevéssé mivelt társaságban még asszonyok előtt is, kétértelmű 's csaknem trágár kifejezések 's mondások folyamatban vannak; nem sértenek: mert a' jelenlévők' érzése a' szemérem 's gyöngédségre nézve tompa; ellenben egy mivelt angol vagy akármi nemzeti körben, hol asszonyok is vannak jelen, még csak olyas szavat is, mint: ing vagy nadrag, felettébb illetlen volna emliteni. —

A' kecs- vagy szépségről, — ezen bajosan megmagyarázható, de könnyen 's édesen érezhető valamiről — van mindenkiben nyilvános vagy titkos, tiszta vagy homályos érzés: de minél miveltebb akár egyes személy akár kör, annál tisztultabb erről képze, annál elevenebb ennek megkívánása. — Ki a' társaságot azon kedves ohajtása' elérhetésében gátolja, hogy minden benne 's körültelevőkben mint keccsel 's szépséggel bíró tárgyakban gyönyörködhessék (minek kívánására pedig teljes jusa van, mert arra természetébe szőtt 's helyes érzés ösztönzi t. i. a' szépnek mindenben ohajtása), a' ki mondom akadályozza ezen vágyában, vagy épen annak ellenkezőjét eszközli, az vét a' társaság ellen; ezt cselekszi pedig az, ki akár szólása által valami keccsel 's kellemmel bíró helyett, durva, idétlen, unalmas beszéddel vagy beszélés móddal sérti a' hallgatók' füleit 's érzését: akár balogszegletes - 's rút mozdulattal vagy öltözetével a' jelenlévők' szemeit bántja. — Midőn valaki aljas mondásokkal él, unalmat szerző vagy talán épen undorodást okozó tárgyakról szól, mennyire sérti a' társaságnak szépet kívánó érzését; ha rút kiejtéssel beszélakadoz - mekeg - vagy unalmasan ismételi, kedvetlen benyomást okoz: mert rút, a' mit teszen, 's azért a' jelenlévőket bántja. — Beszédben is holmi rossz szokás könnyen reánk ragad: egyik, minden harmadik szavában izét mond; másik szavai' egy részét elnyeli; meg' más némelly szót vagy egyegy mondatot megszokván, untalan belésszövi beszédibe; van a' ki minden nyomon, ha valamit nem ért jól, vagy ha érti is, de mivel már megszokta, egy csaknem parancsoló hangon ejtett mi? - t

kiált az emberre, a' helyett, hogy módosan tenné kérdését, a' mivel tartoznék is: mert illy kérdés azon kérdést foglalja magában, hogy a' beszélő újra mondja el, a' mit már mondott. — A' kiabálás is igen nagy hiba, mert rut lévén, kedvetlen benyomást tesz hatása, fület sért; valamint a' felettébb suttogó beszéd is helytelen, mert bajt csinál másnak, mivel kénytelenít szörnyen fülelni, 's még is gyakran titoknak marad, a' mit hallani akaránk. — Szintolly rút 's mindennek sérti aesthetikai érzetét, midőn valaki idomtalan kaczagásra fakad; többnyire valami állat' hangjához szokott az illy hahota hasonlítani; visszás hang, 's azért kecs nélküli, 's kelletlenül hat mívelt érzésre. — Általában csak mosolygás-nevetés illő társaságba: kaczagás igen ritkán megbocsátható, röhögés soha sem. — Hát még minő rút, midőn valaki önmondásait szokta elnevetni; ez többnyire azt mutatja ki, hogy nagyon tetszik neki, a' mit mond: a' tulajdon beszédnek illy előleges helybenhagyó megítélése pedig nevetséges, minthogy az mások' számára lévén elmondva, annak megbírálása mások' dolga. Rút az is, — pedig lehet olykor látni, — midőn valaki, a' mit elmondott, magába visszakerődzi. —

Mozdulatokban is, a' mi kecs nélküli, mind az sértő, unalmas, botránkoztató: egy balog köszönés, — izlés elleni testhajtogatás, — ügyetlen szobába lépés vagy búcsuzás, akárkit is kedvetlenül érdekel; — a' ki pedig azt teszi, melly könnyen lesz az által unalmassá vagy nevetségessé. — Az öltözetre nézve is áll ezen említett eset. Igaz, hogy az efféle kecs nélkül megjelenők sokszor igen furcsa alakot mutatnak, 's többnyire nevetést gerjesztvén több mulatságot okoznak, mint a' mennyire aesthetikai érzést bántván kedvetlenül sértenek; de bár természetében van, 's nem kellemetlen jusa az embernek a' nevetségest levetni; még is a' disztelent nagyon neveltetőnek 's az által gyönyörködtetőnek találni nem igen mívelt aesthetikai érzést 's izlést bizonyít; — továbbá pedig az, ki magát ily nevetség' tárgyává tevén, a' társaságot mulattatja, valóban önlealacsonyításával, következőleg helytelen 's nem szabad úton teszi.

A' fölebbi állítás, hogy t. i. társaságban minden ollyas-

nak láttatása 's tevése, a' mi rút lévén másokat kedvetlenül illet, a' társaság' megbántása, 's annál fogva nem szabad 's hiba, — azon ellenvetést támaszthatja: hogy így hát kinek az a' szerencsétlensége, hogy ábrázatja, növése vagy beszéde dísztelen 's rút, az társaságban meg se jelenjen. — Fenemlített mondásom csak olly tárgyakról szól, mellyeknek megváltozása hatalmunkban van; az illyeket meg nem változtatni 's a' társaságot azokkal gyötörni bizonynyal hiba; de a' mit meg nem változtathatunk, arról nem is tehetünk, 's a' társaság iránti azon tartozásunk, hogy annak semmi kedvetlenséget se okozzunk, nagy ugyan: de midőn azt csak úgy teljesíthetnők, ha magunkat a' társaság' örömeiben részesülhetési teljes jusunktól fosztanók meg, 's midőn az által létünk' boldoggátételére ösztönző kötelességünket mellőznők el, — akkor ezen jusnak 's nagyobb kötelességnek ama' kisebb tartozás alája vettetik. — Illy esetben igazság szülte engedelkenységgel kész a' társaság sokat elnézni. —

Harmadik, a' mi társasági törvényeket szab előnkbe, a' *delicetesse*. Ennek alapja azon viszonyos társasági egyezés, mellynek következésében egy ember a' másikat kiméli, egyik a' másiknak szolgál 's kellemest kíván tenni; mind ugyanazt kívánván 's várván viszont magára nézve is mástól. A' mennyiben ezen tartozásokat 's e' kölcsönös egyezést részünkről teljesítjük, csak annyiban van jusunk másoktól is ugyan azt kívánni. A' társasági életnek fő 's finomabb örömei illy módosságból származnak; — ebből foly: a' megelőző készség; — a' hallgató 's fedező kimélés; — azon nemes tartózkodás, melly valakinek zavarodást okozni áttal; — ama' gyöngéd aggodalom, kedvetlenséget senkinek sem csinálni, — 's a' pontos figyelem, másnak érzései 's helyzete iránt. — Minél inkább tisztelik 's gyakorolják ezen tekinteteket egy társasági körben, annál kellemesb az, 's annál miveltebb 's díszesb. — Minden, a' mi ezen említett tekintetek ellen van, vagy is a' mi másnak kellemetlenséget okoz, az a' *delicetesse* ellen van, 's hiba. Akár nagy következtetést mutató, akár apróságnak látszó tárgyak körüli legyen, mindig hiba marad; — 's a' tevőnek is káros, elidegenítván tőle másokat 's kedvet-

lenségeket vonván maga után. — A' hirhordás, — szóhajítás, — valaki természeti hibájának kicsufolása, — titoknak bizodalom' ellenére történő elárulása, — megszegyenítés: mind-ezek 's még több effélék igen nagy társasági vétkek; épen olly nagyon sértenek, mint a' mennyire a' sértőt is gyalázzák 's gyűlölséggé teszik; de valódi erkölcsi bűnök is. — Sokan az illyest is csak kül 's aprólékos dolognak tartják; annyival kevésbé ügyelnek holmi külső magaviseleti cselekvésekre 's szokásokra, mellyek ha szinte kicsinységeknek látszanak is, de a' delicatesse szabta kötelelességinkkel hasonlólag nem egyeznek. A' delicatesse (kimélet) ellen vétkező indiscret emberek közt, unalmasságokra nézve talán legelső helyen állanak a' fecsegők; ezek másnak beszélő jusát elorozván kényszerítik azt ollyat hallgatni, a' mit űn 's azért hallani sem kíván. Némelylek közülök erőhatalommal üzik gyöt-rő szenvedelmöket; felsőbbködéssel ollykor szemtelenséggel senkit sem hagynak szóhoz jutni, 's jaj annak, kit szegletbe szoríthatnak. — Az anekdoták' kalmára is, — meg' a' ki un-talan könyvekből citál, unalmas faj; az illy ember, ki emlé-kezetét többnyire értelme' rovására bírja, valóságos csapás a' társaságon; rövid ideig csak megjár: de ha egyszer anekdo-táit 's citatióit kitalalta, a' mi pedig ebbeli bőkezűségök miatt hamar megesik, akkor mindent újra meg' újra kell hallani. — Mind beszéd mind egyéb társasági tevésekben sok mindenféle lehet, a' mi a' delicatessenek nagyon ellenére van; de a' mit parányiságoknak vagy felszines csekélységeknek tartván ke-vés méltat magában figyelemre. — Sok ember nem gondolja meg, hogy másnak beszédét ketté vágni igen sértő 's kedvet-len, tehát nem szabad. — Felesnek képzeete sincs, társasági életben a' pontosság milly nagy kötelelesség; — valakit vá-rakoztatni, — kijelelt órát meg nem tartani, 's effélével mást sorából kivenni mennyire kedvetlen, 's mivel nagyon bántó, melly igen hibás is. Magára vállalni másnak kérését, bizo-mányát (commisio), 's abban el nem járni; — nem válaszol-ni; — akárkitől, de annyival inkább jó- baráttól öndolgaink iránt részvétet kívánni, az övéit pedig kevés figyelemre méltatni; — mással akárminemű, de kivált értéki fenséget, akár-

hol is, leginkább pedig társaságban éreztetni; — ezek is mind a' *delicatesse*' kölcsönös tartozási ellen vannak, 's társaságban ha más büntetést nem vonnak is mindig magok után, de gyakran a' sértett fél többnyire bajosan felejtendő keseredését okozzák.

Vannak apró szokások is, — még pedig nagy számmal, — mellyek, *delicatesse* ellen lévén, botránkoztatók. Némellynek szokása, midőn valaki beszél, másfelé gondolván annak félre felelni, vagy pedig egyébről- vagy mással kezdeni beszédet. — Vannak, kik midőn beszélnek, majd nem belé buvnak az emberbe; — más megszokta annak, kivel szól, gombját vagy gallérát fogni, 's csaknem ránczígálja; — tudok olyat, ki *gesticulatio*ját egészen annak szegzi, kihez beszél, 's úgy szólván rajta veri beszédének *tactus*át. — Egy jó barátomnak az volt szokása, hogy annak, kivel szólott, olykor megszokta kezét vagy karját kapni, kivált midőn nekitüzesedett, habár az akkor ujjaival épen bajuszát pödrötte vagy fűsülte, vagy teli kalánját 's poharát vette is szájához. Hogy az effélék kedvetlenek, mivel alkalmatlanok, az bizonyos; — kedvetlennel pedig akárkit is gyötreni a' kölcsönös figyelmi tartozás tiltja. —

A' miket itt egyenkint 's hosszasan fejtegeték, azok' rövid értelme ez:

A' csín, — illőség, — kecs és *delicatesse* előnkbe valódi kötelességeket szabnak; — csak úgy élhetjük igazán 's megérdemelve a' társaság örömeit, ha azon kötelességeket teljesítjük: és ki ezeknek sok törvényeit áthágja, a' társaság ellen hibáz, mellyért az őtet kizárás, megvetés, vagy kinevetés által bünteti.

A' mondottakból világos, minő nagy tévedés azt hinni, hogy mindazok, mellyekről szólék, csak kül 's figyelmet nem érdemlő dolgok 's csekélységek.

Hogy a' lélek elsőbb a' testnél, hogy amannak tulajdoni értékesebbek mint ezé, 's hogy az elsőnek munkái fontosabbak a' másodikénál, kétséget nem szenved: de a' lélek testben 's a' test által jelen meg; annak tulajdonit ennek alakjában látjuk, a' czim 's ajánló levél, mellyel akárki is a' világ-

ban megjelen, a' test, 's külső magaviselet. Az ember örök-ké 's mindenről ítél; esztől vett ezen jusával mindenki él vagy visszaél. Természetében lévén, hogy akárkiről is, mi-helyt látja, vagy csak hamar azután valamit ítéljen, — ter-mészetes, hogy abból ítél, a' mit benne 's rajta lát. Beltu-lajdoni ollyasok, mellyek külsőjében magokat nem mindig ábrázolják; el vannak rejtve; azokat kikeresni, feltalálni ke-vésnek van kedve, 's nem is tartozik vele. A' test 's annak tulajdoni, a' magaviselet, szóval az úgynevezett külsőnk az, miből az emberek belsőnk-ről ítélnek, mivel az van szemök előtt. Nem kicsinység azért mind az, a' mit főlebb említünk, mivel olly nagy befolyása van társasági helyzetünk-re. Nagygyá vagy kicsinnyé pedig mindent hatása 's követ-kezési bélyegeznek. A' ki tehát nem ügyel arra, a' miből róla ítélnek, 's a' miatt kedvetlen ítéletet nyér, maga az oka. —

„Hogy külsőnkre ügyelni elkerülhető; — 's hogy maga-
viselet, testtartás 's mind az, miről értekeztünk, nem elég
értékű 's fontosságu arra, hogy a' férfi figyelmének 's gond-
jának komoly tárgya legyen:” — ez' igen helytelen 's bal-
gatag előítéletnek, nem csak azon kedvetlen következési van-
nak, mellyeket részint a' társaságra részint azokra nézve már
láttunk, kik azon előítéletek szerint élnek, hanem nálunk
nemzeti kifejlődésünk' 's boldogságunknak is felette káros.
Köztünk épen azok közül, kik a' tudományok' különböző ága-
zatit vagy a' hazafi munkálkodás' komoly pályáját tűzték ki
magoknak méltó törekedésül, sokan a' már sokszor érdekllett
szerenesétlen balvélemény' következésében elhagyják magokat
külsőjökre 's magokviseletükre nézve, 's az elmondott hibák-
ba esnek, mellynek a' felhordott elidegenedés, megvetés, ki-
zárás következése. És ez, nem csak hogy őket meggátolja,
másokra hatván tudományok 's hazafiság által a' társasági kö-
rök' 's hazánk' mivelésére 's gyarapítására hasznosan foly-
ni be, de azon tárgyakra is, mellyeket ők pártolnak, kiterjed az
ellenök gerjedt kedvetlenség: — úgy szokták nézni a' tudó-
sokat, mint a' tudományok 's erkölcs' áldozó papjait; — a'
hazaszeretetvallókat mint a' hazafiság' 's nemzetiség' képvise-
lőit; — már ha ezek külsőjök 's társalkodások által magokat

unalmassá 's kelletlenné teszik, ha nem helyes is, de valóban megfogható, hogy azt, minek illy szennyos vagy goromba, vagy unalmas 's ügyetlen képviselői vannak, már magát is nem nagyon kedvelik. — Valóban szomorú dolog, hogy igen tömört tudású 's érzésű igazi jó hazafiak vannak legtöbben, kik szennyességek 's ügyetlen magokviselete által a' társaságot magoktól vissza ijesztik. — Keserves igazán, hogy nem a' valóban megvetést vagy lenevetést érdemlő gyávák és léhák, hanem derék 's tanult emberek vettetik meg 's neveltetik ki magokat a' társaságokban, ~~am~~án azon boldogtalan tévedésből, hogy külsőjük 's magokviseletére gondosan ügyelni főlősleges, — 's ennek következtében sok módos és tetsző külsővel bíró semire-kellő, a' léhasággal békelteti meg a' társaságot, míg a' jó ügytől 's nemes valótól elidegenítik azoknak unalmas pártolói. —

Nem állhatom, hogy még egy felekezetnek ebbeli káros tévedését 's hibáját itt meg ne említsem. Tudósainknak értem egy részét, kivált pedig némelly közintézetbeli nevelőt.

Ki nálunk — főképen ez előtt — magát tudományokra adta, — messze 's örökre távoztak attól a' Charisok; — csaknem külön szabadvány-ruhába (uniformis) öltözteté őket és saját alakot ada nekik iskolai-porlepte bűdös pedantismusok; a' döllyf szülte pőf és fesz szeny-nimbust vont körülöttök. Bot és szakál hijával is kész cynicusok voltak, 's rongyos palástokon által mi tömördek kevélységet lehete látni. — Már sokat hagytak le ebből; — ritkább már az, ki tudósságot, amaz ahhoz valóban nem illő, de vétkesen reá ragasztott attributum a' mocskosság 's ügyetlenség által remélne 's akarna czégérezhetni. — Már sokan által látják, hogy sem a' böleség, sem mély tudomány' birhatására nem szükséges különcnek lenni, — 's hogy a' társasági rendszabások 's kötelességek tudóst is épen úgy köteleznek mint akárkit mást. — De nálunk a' tudósok' nagy része most is még igen szeret theoriák közt fellengzeni; nem igen érti, hogy tudásával a' cselekvő életre átvalósulni, — ez lenne legszebb 's legfőbb czélja pályájoknak; — mivel tudományokkal is távol szoktak a' practicus élettől maradni, azért életmódjuk, magokviselete

's külsőjökben is gyakran idegenek maradnak a' társasági élet-
től. Főkép a' protestans professorok közt találom ezen hibát.
— Ismérek igen derék 's valóban tiszteletet érdemlő férfiakat
közülök, kik külsőjökre teljességgel nem ügyelnek, 's a' fene-
mlített társasági kötelességekre 's tartozásokra semmit sem
hajtanak. Ezekben kettős, sőt hármas hiba ez: nem csak
magok ellen vétének ez által, nem csak másokra hatható hasz-
nálhatások' nagyobb körét keskenyítik ezzel: — de nevelők
lévén nevendékeiknek is ártanak. — Láttam nagyon tudós
professort, kinek hajából több pelyhet lehetne kifésülni, mint
akármelly angóri kecskebak' szőre közül; — tudok a' ki min-
dég a' legrondább-szennyesebb öltözetben 's mosdatlan szo-
kott járni. — Az ifjú tanítóit-nevelőit követni szokta; —
kivált ha szereti 's tiszteli — bizonynyal legelőbb külsőjét maj-
molja, 's könnyebben utánozhatván fésületlen-'s mosdatlan-
ságát vagy ügyetlen 's rossz maga tartását, mint mély tudomá-
nyát vagy nagy szorgalmát, — többnyire megelégszik, hogy
külsőjében hasonlít professorához 's a' világra majd kilép ko-
ránt sem olly tudósan mint amaz, — de épen olly csín és kecs-
nélkül; mellyért sok kedvetlen helyzetekbe kénytelen jöni,
's gyakran semmi surlódás sőt a' nevetségessé tétel' éles
eszköze sem képes róla azon darabosságot legyalulni. —

Születés 's polgári helyzet körüli előítéletek.

A' születési előítéletek' barbarusi 's gyakran vandalusi csoportjairól kinek ne volna képze, ki a' születési gög' 's castenbűszkeség' nevetségeit gyakran látta; ezt pedig mindenütt, de valójában édes hazánkban akárkinek is, fölösen lehetett tapasztalni alkalmá. — Némelly aristocrata felülről néz le mindenre, kinek kutyabőr nem javítja sorsát; pedig soknak legkisebb érdeme sincs praerogatívái' birásában, melyeket Isten tudja hányadik szép apja érdemmel vagy a' nélkül kapott; a' kinek pedig igen hihetőleg már egy csöp sem kereng véréből a' mostaninak ereiben. — Ha valaki veritékező munka, vére' ontása, a' halállal merész szembeállása, vagy a' haza' 's emberiség' javáért tett áldozatai, gyötrődései 's álmatlan éjjeliért, más sok embertársai felett méltóságot nyer 's praerogatívákkal él, ez igazság; — 's igen természetes, hogy ilyenek' kebelét nemes büszkeség melegíti, — de csak magába zárva: mert ha felfuvalkodás 's kérkedés kezdi czéégérezni, elvész a' valódi becs, 's nevetség váltja fel; — de ha olyan, kire méltóság, 's mások feletti gyakran mások' kárát okozó szabadság csak történetesen 's vak sors' játéka által szállott; ki azt nem-hogy maga vítta volna meg, de sőt soha mit sem is tett meg-érdemlésére; hogy az ilyen fenn van azzal 's büszkélkedik, — ez már valóban épen olly nevetséges, mint szinte megfoghatatlan; mert valaminek meg nem érdemlése lerontja azon erőadó önérzetet, mellyel bátran szemébe tekintünk akárkinek; 's az érdemtelenül birtnak elvesztésétől méltán rettegő félelem alázatos meghunyászkodást szül. — Kétségen kívül

így volna az a' privilegizált nemesi, papi, mágnási rendeknél is, ha az indolentia 's megrögzött előítélet megengednék, hogy a' tekintetes, tiszteletes, méltóságos elhomályodott szemek felnyiljanak; de a' már meglévőnek tartósságát simogató kedvességéhez mérvén, olly igen hajlandók azt örökké tartandónak itélni: és sem tud sem mer eszökbe is jutni, hogy ezen dicsőségnek vége is lehet; — innen van, hogy midőn a' Nemesis' riadó szava megdördül 's ostrommal kéri vissza az elnyomott nép' századokóta bitangolt jusait: nem lehet nyomorultabb 's gyávább alakban megjelenő teremtményeket képzelni, mint az illyen ugorka fáról leesett úri rendet; — mennyi nevetséges példáit adták ennek a' francia emigransok! — A' praerogativákra, kutyabőrre, diplomákra 's több effélékre épült gögnél nem kevésbé nevetséges a' régi familiával, nagy származással, fényes ősökkel pöffedező büszkélkedés. — Hogy egy hajdani grófnak, egykori nádornak vagy talán még valamely koronás felkentnek véréből szivárog némi homoeopathiai dilutióju csöp erünkben, — mivel vagyunk az által jobbak? Az áde több erőt az úszó' karjaiba, feszült inakkal átmetszeni a' habokat? Az tartja e rezzenhetlenül az akadályokon átrepülő paripa' hátán a' férfias lovast, — vagy az, és csak épen az hevül e fel a' szép' és jónak látásán, 's forr nemes haragra a' bűn 's gyávaság ellen? — De fájdalom! még ezen ki tudja hányadik dilutióju drágalátos csöppecskének is nagyon bizonytalan létezése; mert az emberek' szaporodásában per fas et nefas sokkal kevesebb a' rendszer, mint a' becsületes homoeopatha' gondos munkálkodásiban, 's nagyon sokszor az úgynevezett anya — de itt mondhatjuk apa — tinkturából semmi sem elegyedik a' téjczukorba, 's egy idegen ingredientia diluálódik minduntalan a' jövő generatiók' hosszú során. Nagyon igazán mondja Rousseau, hogy kinekkinek néhány ezer anyai őse lévén, ha kétségbe nem hozhatónak akarja állítani származását, mindazon sok derék menyecskék' fedhetetlenségiről bizonyosságban kellene lennie; mert egy kis felhevült vér, egy lanyha nyári estve, beteges férj, izmos komornok 's ki tudná mennyi előre nem látott véletlenségek lehetnek 's vagynak — 's vége az egész nagy

szármozási - töfa' hitelességének. — A' Chinaiak igen okosan minden családi neveket 's jogokat az anyáról származtatnak; mert anyai eredete akárkinek is minden kétségen kívül bizonyos. — Egy családi scandalumok' nagy buvárja azt regéli egy derék magyar nemzetségről, «hogy ez nemzetség két ágra szakadván, a' lengyel földön 's magyar országon birt jószágaikban viszonti örökösödési jus fentartása mellett osztottak meg. — A' magyar országi ág kihalt; a' lengyel is már csak egy idős nőtelenből állott; ez a' nyert örökség' hírére felkerekedik, 's két lóval szekérrel útnak indul: a' havasokon jövécn, megbetegszik, — — és meghal, — ő, a' legutolsó N. N.! — Egyedüli cseléde 's úti társa kocsisa volt; — ez urát eltemeti, 's már csak magára hagyatva marad a' havasok' bércein. — Az ember cigány volt, — találós - 's ügyes, mint felekezetének nagy része; — most elárvult állásában is következő nem legbalgább okoskodással élt: «Egymagyar országon senki sem ismér, de uramat sem látták soha is; — a' szükséges levelek itt vannak; — miért ne jelenhetnék meg ott én mint N. N.? A' derék gondolat tette vált, — csak addig hajtotta két lovát míg kocsist fogadhatott, 's szerencsésen beérkezett, beült 's benmaradt a' dús örökségben;» — 's imhol az N. N. nemzetségnek törzsöke.

Ezen rege bizonyos adatokból tudom — nem igaz: — de ha igaz volna is, az idébbi generációk úgy mutatván, hogy nem rossz fajúak az N. N.-nek, azon ügyes moré iránt szíves köszönettel tartozván egyebet nem mondhatni; hanem éljen örökre az életrevalóság! —

A' lovaknál a' fajok' sok különbségei 's egyiknek a' másik feletti elsősege kétségbe nem hozható. — Ezt általlátván a' németek közül sok tenyésztők 's írók, az ő mindenben firkálni sokat, de tenni kevesebbet tudó módjok szerint foliántokat irtak felőle, 's aristocraticai ábrándozásoktól teherbe esett képzetök ezen különböző jóságok' fokait a' fajokban nem észlelnek bérnálták. — A' sokkal tisztábban látó 's beszélő Ángolnak nincs ezen kitétele; ő, ezen jóságnak igazi fészkrét 's okát a' lovakban ki nem lehetvén kurkászni 's magyarázni,

azt csak vérnek nevezi, 's' jobb vagy rosszabb, több vagy kevesebb vérnek mondja. —

Hogy az embereknél is a' szülék' 's' ősök' mineműsége gyermekeikre 's' maradékaikra nézve nagy befolyású, az bizonyos; vagyon olykor egész nemzetségeknek különös sajátságok, mintegy physical 's' moralis bélyegök; egész nemzetek is bírnak sok egyneműséggel, ámbár ennek a' faj' különőségén kívül még sok egyéb 's' talán gyökeresebb okai vannak u. m. éghajlat — életmód, — ugyan azon nyelv' törvények' 's' szokásokkal élés 's' a' t. De ez nem sok vizet ad a' régi szármozással büszkélkedő Aristocraták' malmára; mert familiáknak csak igen ritka 's' történetes esetek, egész nemzeteknél pedig csak a' homoeopathia mellett szól 's' a' végetlen oszthatóságot bizonyítja az, hogy annyi számatlan korcsosodások 's' elegyítések mellett is kitör az erediti essentiának mineműsége 's' ereje. — Ha az embereknél is a' tenyésztetés olly gonddal menne mint az állatoknál; ha nem vagyon-vadászás vagy nemzetségi egybekötések okoznák többnyire a' házasságot, 's' nem fellobbant szeretet' szalmatüze vagy unalom szülte reászánás kötné annak szövetségét, hanem a' testi 's' lelkileg valóban fajra termettek használatnának csak nemünk' szaporítására; ha embereknél is úgy mint levaknál a' korcsosodás' meg nem történhetéséről a' fék (kapuczány) 's' elzárt tanarok (koppel) felelhetnének, — mellyek igaz hogy minden káptalani okleveleknel csalhatatlanabb kezesi a' szármozás' tisztaságának: — úgy valóban híres ősöktől szármozásnak volna igazi becse is, mert valódi belső értéke is lenne. Ama' képtelen erejű nem tudom kicsodák' tisztán megtartott véreből származó fenlehetne azzal: mert az ötet gúnyoló gyáváknak csordáját kazalra tudná rakni; ama' merész bátorságáról 's' hideg véréről isméretes faj' kétségbe nem hozható ivadékának lenne mivel büszkélkedjék: mert örökölt kapott kemény idegeiért érében vére nem ütné rezzentebbul egy puskaapor halmon gyertyánál pipálva, mint egy más elkorcsosultnak egy kis égháborúkor; — úgy nem kellene annyiszor csudálkoznunk, hogy olly híres hatalmas ősöknek milly gyávák mostani maradéki, 's' nem bámulnók, hogy azon nagy eszű

's tudomány, de gyengécske testü apának 's nagy-apának minő négy tagba szakadt, de butácska unokája van, a' mi nem annyira a' természet' mint más valaki gonosz játékának következése. Az emberek' nagy ménésében a' kimustrálás, fajra nem alkalmasságért paripává tétel, hámba 's taligába fogás, de főkép a' fék 's tanarokban örzés' igen hasznos intézeti nem lehetségesek; azért efféle szármozás csak igen olly korcsos, mint másik; nincs telivér 's nem lehet hitelességgel bíró méneskönyv. Mindazáltal jól elgondolva a' dolgot, méltán csudálhatni, hogy az ember, ki még a' majorság- 's sertés-tenyésztésben is már mély tudományt fejtett ki, 's előrelátó nagy figyelemmel dolgozik, — önfaja' javításáról vagy aljasodásának elkerüléséről alig gondolkodik, sőt hogy mindent elkövet, minek a' legnagyobb elmecevészést kell maga után vonnia; — legöröklőbb 's öcsmányabb betegségek 's félszepségek nem akadályok, hogy gazdag vagy hatalmas úrhoz a' legszebb 's virítóbb leányok is minden erőltetés nélkül oktan szülőik' nagy örömeire nőül menjenek; — egy ép férfi elveszi ama' nagy urnak béna 's buta egyetlenét, hogy pénze 's protectiója legyen, 's lelketlenül törzsöke lesz egy lelki vagy testiképen sok ivadékon által sinlődő Familiának; — hát az éretlen korban nemzők és szülők mennyi személyek 's egész nemzetségek' gyávaságának okai! Igaz, hogy a' társasági élet' sok egybeköttetései, — 's az ember' szabad akarata 's cselekvő jussai miatt nem könnyű ezen segíteni; — nem lehet a' helyes theoriákat olly rendszeresen cselekvésre húzni mint állatoknál, főkép a' fajok' tisztán tartására nagy böcsü fék' 's elzárt kertnek bajos pótolékját találni; — a' kimustrálás' felette szükséges intézete sem kivihető. Spártának nagyon okos törvénye vad 's erkölcs elleni. — De lehetne a' szülőknek 's magoknak a' házasulandóknak, sőt szoros köteleességek volna választásaikban semmire inkább nem ügyelni, mint az igazi fajra-termettségre. Nagy vétek aljas haszonkeresés- vagy higeszűségből egy lelki vagy testiképen nem-éppel kötött szövetség által sinlődő 's mind-inkább mecsevészendő teremtéseknek lételt adni: épen olly vétek 's haza elleni bűn önmagát elrontván a' társaságnak ép 's hasznos polgárok helyett

annak csak kárára 's terhére élendő nyomorú 's gyáva terem-
téseket nemzeni. — Egy aristocratiai országban nemzetségi
's születési előítéletekkel a' levegő is úgyszólván annyira ter-
hesítve (inpreguálva) van, hogy attól egészen senki nem
mentt. Talán nem igen van valaki nagy nemzetségből szüle-
tett, ki a' mágnási elsőségnek már anyjatejével magába szívott
előítéleteit, ne csak lassankint vetkezze le, vagy még olykor
magán erőt véve ne kellessék letennie. Mennyire legyen ez
megrögzött, abból láthatni, hogy nálunk 's másutt is nagy
születésű, ha oktalan göggel nem bír, már igen emberséget
tudónak tartják: 's ha általlátván hogy csak valódi érdem kü-
lönbötet, azon kívül mindeneket magához hasonlónak tart,
's azokkal úgy bánik, ezen tartozás szülte magaviseletét mint
szép leereszkedést csudálják; ebben is mint mindenben még
nagyon alsó polczon állásnak jele, midőn a' nem roszaság
már dicséretet érdemlőnek tartatik; ritka ott az igenleges ér-
dem (positivum meritum), hol a' nemlegesnek (negativum)
nagy becse van. Gyáva sereg az, melyben ki el nem fut már
herosi nevet kap.

Nálunk a' születési 's származási előítéletek közt egy a'
legbotránkoztatóbb 's veszedelmesebb, mely az úgynevezett
pórnép ellen a' mágnások 's nemesek' részéről van; ennek
következésiben sokan göggel, sőt megvetéssel néznek a' pa-
rasztságra; némelyek helyzetét igen jónak 's egészen igaz-
ságosnak vélik; vannak kik ezen tárgyban semmi változást
sem akarnak, 's azt vagy szükségtelennek vagy veszedelmes-
nek vagy kivihetlennak állítják. —

Hogy ezen előítéleteknek a' nemesség oka vagy a' pa-
rasztság, 's hogy millyen arányban vannak egymáshoz: —
ezen kérdés volt egyszer számos társaság' jelenlétében több
barátim közt az értekezés' tárgya, kik bizonyosan egyenlőn
éreznek, de a' dolgot különböző szempontból nézik. A. erdélyi
B. magyar országi volt; mindketten meg egyeztek abban,
hogy a' parasztságot megvetni 's avval roszúl bánni keresztyé-
ni 's polgári bűn; egy értelemmel vallották, hogy minden
előítélet, mely illy megvetést vagy roszúl-bánást akár szül,
akár attól származik, nem csak oktalan, de hazánknek eddig

is nagy kárára volt 's még végveszélyét is okozhatja; hanem A. mindenrek okát a' nemesség és mágnásságban állítá lenni; — a' parasztság' sorsát felette fekete szinekkel festé, 's ohajtá, hogy az uralkodás ebbe belétekintsen 's orvoslást tegyen. — B. Némelly okát azon előítéleteknek 's rossz bánás mód-
nak magában a' parasztságban találta, sorsát éppen nem olly keservesnek vélte, 's azt erősíté, hogy a' nemességhez hely-
zete éppen nem olly borzasztó, sőt sok tekintetben helyes, né-
mellyben szép 's reája hasznos. Elismeré, hogy sokban
szükséges a' módosítás: de fájlalá, hogy a' tárgynak igen
szövevényes 's polgári alkotmányunkkal egybeszőtt állása,
valamint a' személyes haszonérdeklések szülte nagy oppositio
kevés reményt nyujtanak, hogy azon kívánatos javítások meg-
történhessenek. — A. nemes hevétől lelkesítve, melly gyak-
ran korlátot nem ismér, 's ötet némellykor igazságtalanná is
teszi, így szólott: «A' nemesség az ország' nagy részében
«többnyire bárdolatlan, vastag tudatlanságban, galád korhely-
«ségben 's lusta henyeségben öli el idejét addig, míg a' min-
«den terheket hordó parasztság véres veritékivel miveli a' föl-
«det, melly neki szigorú élelmén kívül csak egy hideg sírt ad
«bizonyos enyhelyül, 's míg vérével ótalnazza azon hazát,
«mellyben ő nem is polgári tag, 's mellyben csak terhes köte-
«lességekkel, de igen kevés szabadsággal bir. Szinte kilentz
«millió embernek kell munka alatt görzsedni, erejét felülmúló
«adót fizetni, 's a' katonafogás' vad szokása' félelmei közt ret-
«tegnie, azért, hogy nyolczszáz ezer tökéletes bátorságban
«henyélhessen. Ezen kicsiny szám itél, határoz, végez a'
«tizszeres többségnek éltéről - sorsáról, a' nélkül, hogy ennek
«a' vak engedelmességnél abba egyéb befolyása lenne. Az
«önkény' vas vesszeje suhog felette, mellytől a' törvény' gyen-
«ge paizsa csak akkor védi, midőn ezen vékony pókhálót a'
«hatalom' darázsa át nem rontja. —

«Vessünk egy tekintet hazánkban a' parasztság' életére,
«'s azon esetekből, melyeket tudok, 's imitt amott magam is
«láttam, engedjétek barátim, hadd fessek néktek egy képet. —
«Az egybetódult mezei munkakor a' héten által változó mosto-
«haságát az időnek csak neki kell szenvedni: mert mintha a'

«szép idő is a' nemesség' birtoka lenne, a' hét' egy pár szép
 «napját ura' barázdájában kell töltenie, 's kegyesen meg van
 «neki engedve, hogy a' többinek esője között a' maga szénáját
 «gyűjtse, buzáját arassa. A' hazai bambussal — a' mogyoró
 «bottal — áll utána a' vad durvaságáról híres söt dicsért ud-
 «vari tiszt vagy hajdú; — a' henyeségtől elfáradott földes úr
 «unalmát ölni kimegy hosszú pipájával a' dolgozókhoz: —
 «nincs elég rend kaszáva! — igen kevés keresztet arattak!
 «— haragra lobban bortól hevült vére 's pattog ostora az érette
 «veritékező hátán azon embertársainak, kiknek jó része nálá-
 «nál minden tekintetben többet ér, 's kétségen kívül minde-
 «gyik a' társaságnak nálánál hasznosabb tagja. Az erős 's
 «kényszerített munkában elfáradott dolgos, a' mindent felejte-
 «tő álom' csendében testének új erőt, lelkének enyhítő nyu-
 «galmat nem nyer; az uraság' birkáji 's ménesi által megszo-
 «ritott határban künn kell éjjel marháját őriznie, hogy más
 «nap erejük legyen az úri szolgálatra; az őszi szél' hideg sü-
 «völtésiben sanyarún kididergett hosszú éjjel után, által ázva,
 «arra virradfel, hogy a' sérthetetlen allodiatura' sarjából
 «behajtották marháját; földes úr' elébe hurezoltatik, a' ki egy
 «indigestio' következtében nyugtalan töltött éjjele után igen
 «komor kedvvel költ fel dunyháji közül; — «húzd le az akasz-
 «tófára való parasztját!» — így végzi sok czikornyás terem-
 «tették 's ocsmány káromlásokkal bő intésit; hideg vérrel pi-
 «pa dolmány mellet vágatja 25ig, párnát hozatván az alatt magá-
 «nak, hogy a' tiszti-ház előtt lévő fapadon ülve gyengéd úri
 «teste ne fájjon. —

«Elmarad a' paraszt, az időt úgyszólván lopva, természet-
 «tett gabonája' művelésével vagy betakarításával; de letöltötte
 «szolgálatját, 's most már fordíthat vagy két napot öngazda-
 «ságára; ekkor jön a' vármegye' hajdúja, 's hajtja útcsinálni,
 «mellytől vámot csak ő fizet, vagy a' melly tőle távol esvén
 «neki soha hasznára nem lesz, azért hogy a' mágán 's nemes
 «oknélküli útjait gyorsabban tehesse, 's a' közelebbi városba
 «egy-két órával hamarább érkezhessék dorbézolni vagy otthon
 «félbenhagyott unalmát újra kezdeni; — hajtja a' vármegye'
 «házán dolgozni, — mellynek ő csak tömlöczéből részesül-

«het, — hogy a' nemes vármegye' fénye nevedjék 's a'
 «Tekintetes magistratus nagyobb kényelemmel (commoditá-
 «sai) lakhassék. Végtére a' kínos hét eltölt, a' déleesti harang
 «Szombaton nyugalmat hirdetve kondul meg, ő is letörli hom-
 «lokáról izzadságát 's leg alább egy nap élni akar. —

«Csak a' sérthetetlen jusok 's szabadság' lehellete fejti ki
 «a' lelkes és szelid örömeket: mentül inkább nyög a' rabszol-
 «ga pogány birtokosa' hatalma alatt, annál lármásabb annál
 «dorbézlóbb ritkán felderülő öröme. A' paraszt is borral
 «ébreszti elcsigázott testét lelkét; mit is tehetne egyebet?
 «elnyomott állapotjában hogy' mivelődhetett volna lelke? el-
 «tompított érzése nem ízlelhet más örömeket. — Az ital ve-
 «szekedővé teszi; verekedés támad; az uraság' hajduját, ki
 «öt olly gyakran rongálta, dühös kézzel ragadja meg 's boszu-
 «ját tölti rajta; ekkor a' Vármegye fogja nyakon: tömlöcz-
 «be vetik a' legkitanultabb gonosztevők közé, 's a' csak mint
 «hibás oda zárt szerensétlen, ezen hűnök' iskolájából vétkekre
 «elkészülve jő ki. — Nem csak a' szolgálat' terhe alatt nyög,
 «nem csak a' bot kínozza a' szegény földmivelőt: — nincs
 «házi csende, nincs személye 's létele bizonyos bátorságban;
 «fajtalan földes ura megszeplősíti leányát, elcsábítja felesé-
 «gét; fiját — ha útjában áll vagy magára haragítja — katoná-
 «nak fogatja; a' bús anyának könnyei hijában hullanak; a' gaz-
 «dát a' vármegye' tisztjével czimborálva elüzi telkéről, kihajt-
 «ja falujából, oda kell atyai lakhelyét, kedvesei' sirját hagyni,
 «'s a' munkás addig magát jólbiró gazda vándorbotot veszen:
 «pellitur paternus in sinu ferens deos et uxor et vir, sordidos-
 «que natos.» — — Ha pedig az üldözést 's önkény' sulyát
 «tovább nem tűrhetvén végtére panaszra fakad a' paraszt, ki-
 «hez folyamodik? csak ugyan nemeshez, az ő kinzója' feleke-
 «zetéhez. — Egy varju ritkán vájja ki a' másiknak szemét. —
 «Mivel a' földes urnak jobb asztala, jobb bora, több pénze 's
 «tekintete van mint az ellene panaszló parasztnak: neki van
 «többnyire igazsága. — De izzadj, tűrj, sohajts, fáradozz'
 «általam tisztelt mivese anya földünknek! Sanyarú a' te ele-
 «deled: de nem keseríti azt átok; kemény a' te nyoszolyád:
 «de a' nagyravágyás' kísértete nem lebeg felette; csendes lé-

«lekkel fogod be szemedet. Töröld le könyeidet; a' nemzet
«nemesb részének jobb érzésében derül hajnal; az idő érik 's
«eljö a' kor, midőn törvény néked is emberi létedhez 's ér-
«mededhez méltó sorsot ad!

«Ha pedig az átkozott előítélet 's még átkozottabb kap-
«zsiság 's undok haszonlesés be találná hazámfiain' fülét az em-
«beriség' 's ön valódi hasznok' szava előtt zárni: — úgy a'
«bölcsebb 's kegyesebb kormány nyuljon erős kézzel a' hely-
«telenség' 's huzavonák' önkény- hajtott kereké' forgásába; —
«ha jó szántunkból nem akarunk igazságosak lenni, kénysze-
«ritsen reá, 's ha magunk nem akarjuk a' felettünk torlódó fel-
«legeket szétozlatni, — a' mi pedig most még hatalmunkban
«van — úgy üzze ő széllyel 's változtassa derült nappá a' fu-
«lasztó ködös levegőt. — Dicsőíteni fogja érte — igaz hogy
«minket kárhoztatva — a' külföld, — 's mi is vagy legalább
«maradékaink — ha tette előbb sértő, 's erőszakosságáért
«mindég hibás leend is — de következéseit áldani fogjuk
«azon tettnek, mert egy romlással fehyegető 's kétes kimene-
«telű megrázkodástól tesz mentté, 's a' sérelem' fájdalmán
«sokkal túl fog maradni annak a' nemzetre ható haszna. —
«József, hogy a' jobbagyságot maga fejétől eltörlett, zúgott az
«ország; egy részt bántotta a' jobbagyság' megszűnése, mást
«az, hogy azt maga fejétől cselekedé; — de később öntetté-
«nek vallá azt az ország' törvényhozó teste; 's a' ki most nyílt
«szemmel tekinti a' dolgot, át kell látnia, hogy József azon
«lépéssel jóltevőnké lett, 's egy új dózsaháború' szörnyeit tá-
«voztatta el.» —

Én barátomnak fekete képre, mellynek ő felette nagyí-
tott vonásait inkább a' lehetőség' mint a' meglévő' köréből
vette, borzadtam. Azon lehetőség' feltétele, hogy hazámfiain
illő és szükséges concessiókra hajlani készek ne lennének,
még inkább undorított; de belsőmben meg lévén győződve
annak alaptalanságáról, nem hozott aggodásba az iránt, hogy
a' kormány legyen kénytelen azt vinni végbe, a' mit keresz-
tyénség, józan okosság, önbecsületünk' 's hasznunkra, nekünk
tesz köteleességünké törvényes úton megtenni. — Mind a'
mellett is, ámbár nem volt szándékom az A. barátom sok

részben helytelen 's általában igen heves beszédére felelni, de ezen utolsó véleménye — mely az uralkodástól oly cselekvésmódot látszék kívánni, a' mi annak törvényességével öszve nem fér, 's mely önkényes tett' egyrészüli gyakorlásának következtetései, mind a' fejedelem mind a' nemzetre nézve tömérdek lehetnének — egészen meg rázott; kéntelen voltam neki nyíltszívvvel megmondani: hogy hazafinak, az az törvényes alkotmánnyal bíró ország' oly tagjának, ki hazájához 's fejedelméhez hív, olyatén ohajtást táplálni 's kifejezni, mely törvényes kormánytól törvénytelenséget kíván — vétkes dolog.

B. látván hogy A. nem gúny-viszketegből nem is nyugtalanságra zibongó törekedésből szólott, hanem igazi nemes szándék 's nagy veszély' elkerülésének ohajtása ragadta el annyira, hogy ily részrehajló indulalossággal szóljon nem jött indulatba a' hallottakra, — szeliden de feddőlegesen emlékeztetéssel felelt:

«Barátom! rajzod borzasztó; talán sértőnek 's rágalmazónak is méltán mondhatnám. Gondold meg, hogy ezen tisztekt körben nem mindenek tudják látás 's tapasztalásból a' földnépének állapotját; beszédedet hallván 's szavadnak méltán híven könnyen azt gondolhatnák, hogy a' mit felhevült képzeted olly kiáltó színekkel festett, az mindenütt 's minden nap valóban úgy is van; vannak itt meleg keblü, de a' tapasztalás' iskoláján át nem ment ifjak: ezeknek az emberiség' szent nevére dobogó szivökben illy állítások sokak iránt gyűlölséget 's polgári alkotmányunkhoz — melly (mondásid szerint) az általad előhordott undokságokat türi — hidegséget 's annak megvetését szülhetné: ennél pedig gonoszabb mételey nem lehet. A' mit illy nyilván ennyi ember' hallatára mondasz, Te, kinek szavára — hízelkedés nélkül mondom — sokan hajtanak, nem marad az csak ezen falak közt: mindenfelé szárnyal az ilyen szó; fülébe megy a' földnépének is, 's lehetnek, kik a' nagyítottat még inkább nagyítva fogják el eikbe terjesztetni, 's olyanok' szavára hivatkozván mint mi vagyunk ezen társaságban, késztetni - ingerleni fogják a' földnépet 's talán sükerrel az ő 's a' mi romlásunkra; azt is fontold meg, hogy itt idegenek is hallák beszédedet: mit fog-

«nak ezek mondani, — mit az általok értesítendő külföld? —
«valóban még Török ország' háta megett 's pogány durvaság-
«ban lévőknek képzelhetné országunkat. — Tudom én hogy
«mind ezen kedvetlen benyomásokat 's részint következéseket
«Te szintolly ártalmasoknak tartod mint én; azért engedd itt
«nevedben kinyilatkoztatnom, hogy Te is nem azt értetted,
«mintha valóban a' parasztok' sorsa betű szerint olyan volna,
«milyennek leirtad, 's mintha közönségesen 's mindenütt ros-
«szúl 's még talán épen olly rosszúl bánnának velők, a' hogy'
«Te mondad. Azon vallomást is a' Te nevedben merem ten-
«ni — mert tudom kezet fogsz abban velem — hogy beszé-
«deddel sem polgári alkotmányunkat sértve gyalázni czélod
«nem volt; mert igen jól tudod, hogy az, a' mi ellen meny-
«dörögtél, nem polgári alkotmányunknak létesítő része, ha-
«nem régi, a' mostani időhöz már nem illő 's további fenma-
«radásunkkal egybe nem férő maradvány; — elidegeníteni
«sincs szándékod senkit polgári alkotmányunktól, mellyhez
«olly hiven ragaszkodol, azon meggyőződésben élván, hogy a'
«mihez kötelesség csatol, abban ha hibákat, hiányokat látunk,
«azoknak orvoslása kötelességünk: de attól magunkat vissza-
«vonni 's részvétlenségben maradni soha sem szabad. — Arra
«sem irányzott koránt is az én barátom, hogy keseredést okoz-
«zon 's nyugtalanság' magvát hintse el: mert érzi 's tudja ő,
«valamint hiszem mindnyájan közöttünk, hogy gyászosabb
«eset nem lehet, mint midőn meglévő vagy képzelt sérelmek-
«ért lázadás történik; a' kik ellen az intézve van, gyászos
«áldozatok hullnak azok közül; kik pedig indítják, többnyire
«később mint engesztelő szerencsétlen áldozatok magok is el-
«hullanak, 's azon boldogtalanok, kik illy helytelen 's törvény-
«telen úton lennének elég balgák erőszakosságot merényleni
«(próbálni), tulajdon veszedelmöket okoznák; mert olly csend-
«szerető 's gondos, de egyszersmind hatalmas uralkodás, mint
«a' miénk, belső harcz' 's pusztítás' lángjába borulni az or-
«szágot épen olly kevésbé engedné, mint a' lázadás szülte ön-
«segedelem' veszélyes példáját is lábra kapni soha sem hagy-
«ná. Ezeket engedelmedből előre bocsátván felelek neked.

«Nem tagadom én, történik a' parasztokkal bánásban sok

„ollyan, a' mi nem helyes, sőt lehet hogy kegyetlenségek is
 „estek, 's talán most is van arra példa: de vannak törvények
 „s rendszabások is, melyek minden helytelenségre a' mi
 „paraszt ellen tétetik büntetést rendelnek; személy válogatás
 „nélkül végre hajtja a' kormány törvényink rendelkezéseit mind
 „azok ellen, kik törvény által elejekbe szabott korlátjokon tull
 „lépnek, ha pedig sanyargatásra 's kegyetlenségre vetemed-
 „nék valamely földös Ur — hányszor az iránt panasz törté-
 „nik, azt a' felsőbbség mindenkor törvényes úton illőleg meg-
 „bünteti, 's résztvevő ótalmat kap annál a' sérelmes.” — „Igen,
 „az a' ritka, ki az alsóbb helyek' tekervényein keresztülhatván
 „a' felsőbb helyig elverekedhetik” monda egy közel álló Úr;
 — „de valóban, — folytatá B. — általán véve nem bánnak
 „most rosszul a' paraszttal, 's közte 's földes ura közt koránt
 „sem olly kedvetlen a' helyzet, mint A. barátom állítá; — ha
 „azon helyzetnek árnyék - 's komor oldalait még pedig ugyan
 „sötétben mutatva az ő szájából hallók, légyen nekem szabad
 „a' kép' vidámabb részét, világ - 's fény oldalát mutatnom. —
 „A' nemes embert, Barátom, a' Te festésed után csak úgy lá-
 „tók, mint egy indus plantage' urát; nem fedezted fel az ő
 „állásának nemesebb részét, melyre valóban büszke lehet.
 „Nem függ a' nemes ember senki' önkényétől,” — „csak az
 „uzsorás zsidók — prókátorok — bírák” — — így kezdett
 megint belészólni az előbbeni közelálló úr; de hallgatásra
 kényszerített, mert ezen társaságban illőnek tartották a' beszélőt
 kihallgatni — a' mi különben nálunk igen ritka. — B. a' ki
 még falun lakott gyakran megjelent 's szólott vármegyei gyü-
 léseken 's házas ember is volt, tehát megszokta hogy szavát
 ketté vágják, nem zavarodott meg, 's tovább beszélt. „Ő csak
 „a' törvény' hatalmát ismeri, 's az attól kiszabott körben va-
 „lódi Úr, ősei által szerzett szép szabadsága' következtében
 „semmit sem fizet,” — még annak sem, kinek tartozik, mon-
 dá amaz Úri ember szomszédja' fülébe, — „mentt java 's
 „személye minden adóbeli tehertől.” — „csak az adósságtól
 nem, hallám újra sugni; — „valóságos kis király jószágiban”
 — igen, pünkösdi király, jegyző meg suttogónk. — „A' ne-
 „mes ember mindezekért igaz, hogy tökéletes here is lehet,

„ — fruges consumere natus: — de ellenben szabad választása szerint viheti a' köztársaság' legsúlyosb terheit; eszét 's idejét a' haza' javára fordíthatja, 's annak oltárán áldozhat „vagyonával, 's a' veszély' napjaiban vérével; született törvényhozó ő, a' legfőbb hatalom sem terjed hozzájárulta' határán túl. Jöszágában lakó parasztinak is apja, védangyala, jötevője lehet 's gyakran valóban az is; jóvá sőt boldoggá teheti sorsokat; — intésivel, tanácsával 's főként okos bánásmóddal az erkölcsileg hátramaradtakat vagy hátravetetteket megjavíthatja. Szép azon patriarchalis helyzet, melyben egy földes úr emberei közt van: ő nekik ótalmok, hozzá folyamodnak bajaikban, testi-lelki segedelmet ő nyújt nekik, 's örömeik közösek. Szorosan egybe lévén a' földes úr' gyarapodása parasztjai' boldogságával kötve, ezt eszközlő nemes érzésének munkálódását segíti, könnyíti, 's jutalmazza tulajdon haszna 's egy okos számítás. — Mindezek mellett még is lelkemből óhajtom, hogy törvényesen javíttassék a' földnép' állapotja, könnyíttessék sorsa; de hogy azt most közelebbről egyszerre akarjuk tenni, nem gondolom kivihetőnek; de tanácsosnak sem: arra sem a' nemességet sem a' parasztokat nem hiszem még megérve lenni. A' nemességet nem, mert átaljában véve most igen szegények vagyunk, hogy áldozatokat tegyünk, mellyek bizonyosan később önhasznunkra lesznek, de a' jelen pillanatban érezhetőleg szorítnának; — hogy okosan számítva átlássuk, mennyivel jobb most valamit feláldozni, hogy a' többbit utóbb időkben is megtarthassuk, 's hogy ész parancsolja hasznosnak inkább csak tetsző mint valóban hasznos dolgon szívesen felhagyni, midőn az által későbbi bizonyos 's nagyobb hasznot nyerendünk; arra nem eléggé világos még a' többség' feje, 's a' józan számítás' igen könnyű 's még sem közönséges tudománya nálunk még nagyon is ritka; — hogy pedig az emberiség' 's haza' oltárán ön megszorítással is áldozatok tétessenek, mivel erre nem csak egy-két nemesen érző' jó szándéka, hanem a' nagy többség' megegyezése szükséges; ez pedig még régi helyzetéhez, melly hiuságának, pillanati haszonnyerésének annyira kedvez, nagyon ragaszkodik, arra nincs még a'

«szív 's értelem nálunk eléggé nemesítve. Ezért nem szeret-
 «ném, ha egy közelebbi országgyűlésen ezen tárgyban olly
 «javaslatok történnének, melyek hihetően az ország' részéről
 «el nem fogadtatnának; mert e' dologban a' nemesség' 's bir-
 «tokosok' részéről támadó ellenzés (opposito) örök gyaláza-
 «tunkra volna, de a' nemesség 's parasztság közti visszássá-
 «got is végetlen nevelné 's 's örökítené; 's ha a' megpendített
 «sors javítás át nem menne, bizonyval veszélyt szülhető nagy
 «békétlenséget okozna: mert a' földnépe minden kedvezést,
 «a' mi egyszer szóba jött, haszinte azelőtt eszébe sem jutott
 «az, úgy fogná tekinteni mint már megnyert dolgot. — Azt
 «ohajtanám tehát, hogy ezen tárgyról ne beszéljünk sokat,
 «ne írjunk 's hosszasan-kivált vitatással ne tanácskozzunk, ha-
 «nem csak annyihoz 's olyanhoz fogjunk, a' mennyit bizonyo-
 «san keresztül vihetünk. A' parasztságot sem vélem, hogy
 «sok és nagy javításokra meg volna érve; — tudatlanság, bár-
 «dolatlanság uralkodik nagyobb részén; sok szabadságot —
 «just adni még most neki annyit tenne, mint gyermek' kezébe
 «kést, magát vérzené vele. Ezért készíteni kell előbb. A'
 «földnép' művelésén kezdjük a' dolgot; — falusi iskolák, —
 «idegen nyelvek' megmagyarosítása, nép' kezébe illő, észt
 «'s szívet képző jó kézi könyvek — ezek a' fő dolgok, ezeket
 «kell előre bocsátani. — Hogy lappang még nálunk sok elői-
 «télet a' parasztság ellen, azt fájlalva megvallom, elismérem,
 «hogy annak egyátaljában értetlenség 's miveletlenség oka;
 «de nem hibáztatom egyedül a' nemességet; — maga a' pa-
 «rasztság is szolgáltat arra sok okat: — olly butaság, —
 «restség, — henye korhelység, — 's kártékony erkölestel-
 «enség van sok helyt a' parasztok közt, hogy szinte lehetetlen
 «megvetéssel nem tekinteni reájok; — a' legjobb földes urak
 «ellen gyakran annyit áskálódnak, bosszujára annyit tesznek,
 «legjobb szándékát annyira félre magyarázzák, hogy megfog-
 «ható, ha gyakran szerzett keserű tapasztalás után egyes de
 «számos esetekből az egészezt itél 's általános következtetést
 «huzván előitélet 's balvéleményre is vetemedik.» —

C. barátom ezen kettőnek hosszas beszéde után így szó-
 lott: «Uraim! véleménytek különbözik ugyan egymástól, de

„az érzés és cél mindkettőnél valóban egyenlőn nemes; ha
 „erről tökéletesen meggyőződve nem lennék, nem tagadom
 „A) barátunk’ beszédét szintoly vétkesnek tartanám, mint a’
 „mily’ felette hevesnek, — ’s őszintén kimondom gondatlan-
 „nak is vallom. — De barátim egyet felejtteni látsztok, ’sarra
 „emlékeztetlek, jusson eszetekbe, hogy mindketten már több
 „év óta mind külföldön voltatok. Egyiket közületek 6, má-
 „sikát 5 évi távol lét után csak most van újra szerencsénk a’
 „hon’ keblében idvezleni. — Ezen idő alatt sok változás
 „történt; máskint állanak most a’ dolgok mint akkor. Már
 „ma sokkal szelídebb, helyesb a’ parasztokkali bánás; —
 „nyomorgatás, zsarolás ritkább. Erdélyben is (a’ hová A)
 „barátunk leginkább célzani látszott) már nem úgy bánnak
 „a’ paraszttal mint régen; ott ugyan egy helyes urbáriumot
 „törvényes úton megalapítani ’s behozni, ámbár mindenek
 „olajtják, de az országrendeinek Dieta’ nemléte miatt eddig
 „módjok nem volt; még is a’ naponkint terjedő ész ’s szelíd
 „érzés azt vitte végbe, hogy kemény szolgáltatás, telekről
 „elűzés, veretés nem igen történik, sőt sok földes úr a’ még
 „Maria Theresia’ ideje óta meghatározott 2 napi ökrös- vagy
 „3 napi kézi szolgálatot is vagy megkevesíté, vagy olly kön-
 „nyeden hagyá, hogy félannyi igazi napszámmal sem ér fel.
 „Atyáskodó gond, védő részvét, könyörülő kegyesség pedig
 „valóban nagy számmal található; — durvább egyes személyek’
 „helytelenkedéseiért — akár földes urak akár tiszteik legyenek
 „— a’ kormány nem régiben azt az igen szép rendelést tevő,
 „hogy Vármegye’ tisztjének közben jötte nélkül, paraszt,
 „veréssel ne büntetessék. A’ kormánynak ezt maga fejétől
 „tenni annyiban nem lehetett volna, mivel a’ régibb szokást
 „’s gyakorlást mindig csak új törvény törölheti el, nem pedig
 „kormányi [parancsolat’ de még is ezen rendelés ellen nem
 „szólalt fel, nem írt vissza egy törvényhatóság is, a’ mellyek
 „pedig hallgatni soha sem szoktak, midőn törvényes korlátnak
 „áthágása által igazaikat fenyegetve lenni látják; hallgattak
 „’s engedelmeskednek, mivel átlátják ’s érzik, hogy azon
 „parancsolat csak egy szent ’s örök törvény t. i. az emberiség’
 „törvényének végrehajtása. — Mind Erdélyben mind Magyar

«országban a' parasztság közt, részint mivel az eddig fulasztó
 «nyomás már szűnt, részint a' tanulás által terjedő eszmélés,
 «de főként a' magát mindenüvé befűrő idő' szelleme miatt,
 «most már képzetek 's ohajtások fejlődtek ki, mellyeknek
 «régbben nyoma is alig volt. Azért korántsem lehet most a'
 «földnépet buta szűnyadásban lévőnek képzelni, kinek jövő
 «sorsa felől titkon tanácskozni 's végezni lehetne a' nélkül,
 «hogy tudtára ne essék, meg tud az immár mindent. — De
 «Mágnás, nemes minden most sokkal nyiltabban gondolkodik
 «mint ezelőtt néhány évvel, kellemelmeglepő azon változás,
 «melly igen sokakban történt; olyanok készek most Conces-
 «siókra, kik előtt régebb' nem lett volna tanácsos affélét csak
 «emlegetni is, Szeretem hinni, hogy ezen készséget nem csak
 «némellyeknél, hanem a' többségben erkölcsi érzés 's nyílt
 «ész szüli: de nem rejthetem magam előtt, hogy vannak, kiket
 «nem épen olly nemes 's kevésbé férfias indító okok birnak
 «engedékenységre. Azért hiszem 's reméllem, hogy a' köze-
 «lebbi országgyűlésen a' magyar nemzet befogja valódi nagy
 «lelküségét bizonyítani; erre mutat a' rendszeres küldöttség'
 «munkája 's több vármegyéknek már tudva lévő az iránti véle-
 «ménye. Abban én is kezdet fogok B. barátommal, hogy hely-
 «telen 's veszedelmes lenne olly concessiókba vágni, mel-
 «lyeket a' Dietán az országrendei' részéről előgördítendő ellen-
 «zés miatt nem lehetne kivinni. — A' mi az A. fekete képét
 «illeti, ujra is mondom, hogy azt felette komornak 's botrán-
 «koztatónak tartom; ő hevült képzelődés' színébe mártotta
 «ecsetjét: de megvallom, hogy annak sok vonásaira tett ta-
 «pasztalásimból ismértem. — Nem hiszek földes urat, kivált
 «Erdélyben, kinek jószágán — ha nem maga által is, de a'
 «mi a' parasztra nézve mindegy, tisztei által — régbben
 «gyakran, 's most is olykor egy 's más afféle eset ne történt
 «volna, 's ne történnék. — A' ki sokat lakott falun 's ismeri
 «a' vármegyei dolgok' folytát, az a' vármegyei huzavonákat is
 «átaljában ugyan állítani nem fogja, de egészen nem is ta-
 «gadhatja. — Jó hogy most a' földes urak embereikkel nem
 «bánnak 's nem bánatnak rosszul, de bánhatnának; nem
 «nyomorgatják, de nyomorgathatnák; nem kegyetlen-

kednek, de kegyetlenkedhetnének: még pedig, a nem eléggé szoros törvény' könnyü kikerülhetése mián olykor büntetlen — nem kölcsönös jus, nem egészen a' törvény' erős hatalma szerezte nekik a' mostani jobb bánásmódot ha nem változtatás alá vetett kedve 's tetszése Uroknak. — Önkény sujtotta őket; önkény súlyosítá vagy könnyíté terheiket, de csak annyira, a' mint annak tetszett, 's addigra mig kedve tartja. Nincs oly el nem mellőzhető törvényünk, mely eléggé kezeskednék arról, hogy földes Urak helyenként rosszul ne bántassanak velök. — Azért bár ha most a' paraszt' sorsa az A. barátunk által rajzolt képhez tökéletesen sehol sem hasonlít 's ha talán annak egyes vonásai, részei csak igen ritkán előfordulók: még is nevezetes marad azonkép, 's nagy figyelmünkre méltó; mert ha annak némelly színe igen kiáltó, némelly vonása igen éles is, de a' gyászos alapszín abban az önkény, 's ezt benne undorodással látni 's valónak elismerni kénytelenek vagyunk. Ez teszi borzasztóvá a' képet, 's akármi mosolygó festést tegyünk is részeibe, annál inkább tűnik szembe az egésznek irtózatossága. — Hogy vármegye tisztetek is most zsarolásokat ritkábban tesznek, hogy a' házi kincstárt, melybe a' parasztnak véres veritékkel keresett 's gyakran utolsó fillére tétetik, most nem vesztegetik olly lelketlenül mint eddig gyakran történt, 's csak ritkán esik annak megfélélszegítése, megengedem; — azt is hiszem, hogy a' vármegye' dolgára kívánt munkáját 's idejét hasztalanul most nem pazarolják, — személyét önkényes büntetésekkel ritkán csigázzák: — de mit ér, midőn ez is mind csak önkény' szüleménye? — mi becse van, hogy ezen sérelmek nem igen történnek, hogyha még is történnek, 's gyakran is történhetnek? — Az önkény' szörnyetegétől mentsük meg őt, ez fojtja el boldogságának minden csiráját, ez szívja ki szívvérét, 's tartja butaságban erkölcsi lételét. Nem lesz addig semmi engedésnek becse, mig az csak ajándék lesz. Emberi sors-javításban a' jusok bírásában ajándéknak nincs helye: mert ezt önkény hozza elé 's tartja fenn; önkény pedig emberi jóllétnek 's minden jusoknak senyvesztő sírja. — Most van épen ideje, hogy az ország' rendei illő

's okos engedményeket tegyenek 's azt törvényes kezességre
 alapítsák: a' földnépe most mindent a' mi könnyebbítésére
 tételik, köszönettel 's úgy fogja venni mint ajándékot. Mi
 pedig gondoljuk meg, hogy a' mit érettek tenni fogunk, nem
 lesz ajándék, hanem tartozásnak lefizetése. Midőn ollyat
 adunk valakinek, a' mi Isten 's ember előtt ötlet illeti, 's a'
 mihez örök jusa van, nem ajándék az: részesíteni abban kö-
 telessé, teljesítése, megvonnai tőle bitorlás, elorozás. —
 B) barátunk szép képből mutatá a' nemes ember' helyzetét;
 de ennek bizonyítással nem tündöklő része az, hogy csak ön-
 kényétől függ a' köztársaságnak hasznos tagja lenni, azonban
 tetszése szerint lehet csupa here is, sőt talán büntetlen ár-
 talmas taggá is válhatik. Az egyes személyre nézve vagy
 becse az ollyan helyzetnek, mellyben tőle függ jót vagy ro-
 szat tenni; mert erénynek csak illyenben nyílik pályája: de
 a' köztársaságra sem hasznót sem dicsőséget nem hoz, ha
 vannak még pedig sokan benne, kik tetszésök szerint vagy
 jók, vagy rosszak lehetnek, 's kiknek kényökre van hagyva,
 hogy akár az egész' javát eszközölő polgárok, akár annak
 zsirját szívó 's henye bitorlók legyenek. Az a' legbölcsebb
 rendszabás 's legnemesebb helyzet, melly legtágasb mezőt
 nyit használni 's jót tenni; de a' nem tevésség vagy rossz tevésségre
 legkisebb tehetséget hágy. — Magasztalva hallók a' földes
 urak 's embereik közt lévő patriarchalis állást emlegetni; én
 megvallom ennek éppen nem vagyok barátja. Ha ezen viszonyt
 ott tekintjük is, hol valóban volt: mennyi bűn, kegyetlenség,
 undokság ötlük szemünkbe. 'S nem a' patriarchalis hatalom-
 ból folyta a' királysági despotismus? azon egykori viszonyban
 védő 's gondos igazgató a' háznép vagy nemzetség felett a'
 közös nemző volt: 's ez helyessé 's természetessé tette azon
 helyzetet. Atya 's gyermekek közt ollyan természet - szülte
 szeretet 's kötelesség' viszonsága van, melly semmi más
 helyzetben nem lehet, — polgári állásban félelem vagy hi-
 zelkedés ruházta az atya' szép nevét a' hatalmas parancsolóra,
 's fortély bérálta az alatt-valókat gyermekeinek. — De
 jónak jele e, hogy a' földes úr embereinek olly szükséges
 segéde 's ótalma? Nyomorult annak sorsa, ki anyyira sege-

delemre szorult; — hát ótalmazni ki ellen kellett? ha a törvény eléggé védné, nem lenne földes ura' ótalmára szüksége: de valljuk meg, hogy ezen olykor valóban jótévő ótalom leginkább vármegyei tisztek' erőszakoskodási ellen szükséges, a' mi már magában is szomorú. — A' mig jobbágyság állott fen, addig inkább volt a' parasztra nézve haszna az ugynevezett patriarchalis viszonynak: de én azt hiszem, hogy akkor is nem úgy lehetett a' földes urat mint patriarchát nézni, hanem mint egy gazdát, kinek több vagy kevesebb számu lovai voltak; ezeket ő különbözöképen 's többféle munkákra használta; igaz hogy be is fogta, hátokra nyerges, szájokba erős zabolát tett 's olykor gonoszul is hajhászta: de jól is tartotta, hogy legyen a' munkára erejük, ólokra gondja volt, ügyelt tisztaságokra, 's vigyázott egészségökre, mert tulajdoni voltak. Változott a' dolog; végeztetett, hogy már a' lovak nem az övéi, de hogy hámozza 's nyergelje megengedtetett; meghatározták ugyan minő mértékben, de a' lovas gazda csakugyan úr maradt a' háznál 's nem mindig ügyelt a' kiszabott mennyiségre: ellenben a' régi abrak, istállói rend, takarítás 's kimélés mind kevesedett; mert kinek van arra, a' mi nem övé, annyi gondja mint tulajdonára? — Azt is mondotta B. hogy a' magyar nemes ember jószágaiban olyan mint egy kis király. Én is hittem illyest régen, s' midőn törvényt tanulván ezt tanítóm' szájából hallottam, büszkültem belé; de midőn átláttam, hogy ezen királlysági hasonlatosságot onnan származtatják, mitől a' valódi királlyságban is mindenki irtózik t. i. hogy szabad kény szerint cselekedhetik: — gondolkodóba estem, — láttam hogy sokan valóban szeretnek 's kívánnak alattvalóikon olly határtalanul uralkodni, mint ők ugyan nem szeretnék, ha a' felettök lévő király velök bánnék, — 's hogy igazán számtalan apró, ollyan rakonczaútan apró királyka létezik országunkban, millyen hat országra is egy, már felette sok lenne. — Meggyőződtem ezekből, hogy királyhoz a' nemes embert nem lehet, de nem is kívánatos hasonlítani. Ha az önkény' lajtorjáján mi több fokokig bizonyos magosságra mások felibe felmásznak, nincs helyességi ok, hogy más épen annyival felünkbe

„ne hágjon. Csak annak van jusa megkivánni, hogy soha és
 „semmi önkény ne nyomja, ki önkényével senkit sem nyom. —
 „Már a' mi azon előítéleteket illeti, melyek a' nemesség s'
 „paraszságközt egymás ellen vannak: nekem is meggyőződés
 „sem az, hogy azokra mind a' két fél ad okot, 's mindkettőt
 „lehet azokkal vádolni. Borzadással hallottam olykor ezen
 „mondást: — „Ungentem pungit, pungentem rusticus ungit,”
 „— ezt nem is hiszem: de ha úgy van, a' mi gyalázatunk; —
 „ha igaz, hogy a' paraszt jótevőjét ökleli, annak erkölcsi meg-
 „romlottsága oka, melybe kétségen kívül a' velebánás sülyesz-
 „tette, 's a' mellyben hogy lelkileg sinlődik, mi voltunk 's
 „vagyunk okai. Ha a' paraszt az őt rongáló előtt hizelkedve
 „mász, bizonyos jele lelke' végetlen elaljasodásának: de ezen
 „erkölcsi fertelemnek az e oka, ki csuszkál, vagy ki őt ron-
 „gálása által ezen emberiséget gyalázó menedék eszközre
 „kényszeríti? Hogy butaság, henyeség, 's számtalan ocsmány
 „büin 's fortélyosság uralkodik köztök; — hogy sok a' kétszi-
 „nü, alattomos, kártékony, azt nem tagadom: de ez elvadult
 „erkölcsök 's miveletlenségekől származik; ennek pedig mi
 „vagyunk okai, kiknek módjok volt 's hatalmokban állott őket
 „mívelni 's állati durvaságokból kiemelni. — Azon hibák 's
 „büinök vannak közöttök, melyeket örökké az elnyomás szo-
 „kott szülni; ki a' szolgaság' terhe alatt görzsöd, azt vagy
 „elkeseredés megátalkodottá teszi, vagy fortéllyal igyekszik
 „a' teher alól kibúvni, 's csalárdná, kétszínűvé, alattomossá
 „lesz. — Semmi sem fertőzteti meg annyira az emberi lelket
 „'s vesztegeti az erkölcsöt, mint az elnyomás; azon megrom-
 „lottság, mellyel ez a' szerencsétlen embert bélyegzi, gene-
 „ratiókon több ember-élteken keresztül a' maradékokra átmegy,
 „mikor már a' nyomás szünt is: mert a' gyarló ember hama-
 „rább romlik mint javul. Ezért a' mi vétkeket szült a' földné-
 „pében régi jobbágyi állapotja, bár az megváltozott, de azon
 „büinök mint reáragadt mocskok megmaradtanak 's csak jusok'
 „birása moshatja le azokat. — Kezet fogok én B. vel, hogy
 „a' köznép' erkölcs 's észbeli mívelése fő dolog; szent és sür-
 „gető kötelességünk ez: — de tagadom, hogy ezt most elég
 „lenne tenni, 's hogy e' miatt állapotja' jobb 's helyesebb lábra

„állítását fel kellene függesztetni, vagy halasztani lehetne, sőt
 „ha helyzetét nem javítjuk, eszét pedig miveljük, még keser-
 „vesebben éreztetjük vele, mi nyomja.” — —

Szerettem volna ezen barátimnak arról is ítéletöket hallani, hogy hazánkban a' mágnások nemesek ellen, 's viszont, miért vannak annyi előítélettel, 's ezen hidegséget 's visszavonást szülő balvélemények honnan erednek? — de ezen tárgyról nem szólottak, azért csak öngondolatimat fejezem ki.

Hogy sok mágnás teli van előítélettel a' nemesi rend ellen 's hogy arra megvetéssel tekint, azt fájdalom! nem tagadhatni. De tekintsük meg közelebbről, mellyik az a' magas polcz, mellyről némelly mágnás olly nagyon lenézhetni gondolja a' nemesi rendet; ősi jószágait mint Gróf vagy Báró úgy bírja e, ezen négy betű adja e jussait, szabadságát, praerogatíváit? Épen nem: csak mint nemes ember ura ő jószágainak, mentt adótól 's más terhektől, 's csak mivel nemes ember sérthetlen személye, jószága, birtoka, nem pedig azért hogy Báró, Gróf v. Herczeg; nincs azért oktanabb azon pöffedt mágnási gögnél, mellyel ő Illustritások az úgynevezett „Domini spectabilisekre» letekinteni méltóztatnak. — Főként Erdélyben nevetséges, hol a' mágnási név már épen csak üres hang; magyarországon minden mágnás született Regalista, a' felső Táblának tagja 's a' törvény hozásnak nem kis befolyással bíró részese: egy olly felséges helyzet, mellyre más országban egyedül csak nagy érdem vagy csak kevesekkel közös fő méltóság viszen; bár nálunk érezné kiki ennek dicsőséges voltát 's az abból származó kötelességek' szentségét! — de Erdélyben azért hogy valaki' neve előtt B. vagy G. legyen, a' törvényhozásban egy szóval sincs több befolyása; Regalista is csak azért lehet, mivel nemes ember 's birtokos: még is hány nevetséges példáit láttuk, kivált Erdélyben a' fel fuvalkodottságnak; majd mindenütt külön válik az úgynevezett mágnási rend; méltóságos 's nagyságos neve' fényében kíván tündökölni; de fájdalom! ezen csillogvány már kevés szemet kápráztat, 's majd mindenki látja azon keresztül a' lélek' meztelenségét 's az üres erszény' czudarságát. Erdélyben a' Grófság' 's Bároság' behozatala valóban igazi veszedelme volt

az országnak; jó birtokú nemes emberekből igen szegény mágnások lettek, — sokkal kevesebb jószággal 's jövedelemmel mint magyar országon, életmód 's költségeikben még sem akart a' hiúság azoktól elmaradni; innen vagynak a' sok infra scriptusok, executiók, — hivatal-vadászás, — 's a' jó ügynek pénzért 's fényért elárulására hajló készség. — De talán az egész magyar korona alatt a' mágnásság egyáltalában felsőbb lelki műveltségére, tudományára, a' haza iránti érdekeire büszke? — óh bár így volna! de ez' esetben bizonyosan nem lenne felfuvalkodottság; mert a' hol valódi műveltség, tudomány 's érdem van, nincs ott büszkeség; de fájdalom, másként van a' dolog. Nagy része mágnásainknak nemzetiségét levetkezve sötét tudatlanságban él; egész műveltsége egy felesleges símultság' 's léha udvariság külszínéből áll; — a' beszéd, öltözés, test-tartás igen gyakran megvétett 's csak félszeg eleganciájának máza rosszul fedezi a' fő' és szív ürességét. —

Hogy valódi műveltség, alapos tanultság mágnásink közt ritka, az nevelésük miatt szinte nem is lehet másként. A' nevelésben nálunk minden rend 's felekezetbeliekre nézve töméntelen félszegségek vannak: de a' többiek csak azon hibák alatt sinlődnék, melyek a' köz-nevelésnél megrögzötten vannak; ellenben a' mágnások' nevelésében taláztatnak még más ártalok 's szülők által csinált 's okozott balgatagságok, akár háznál, akár közhelyen történjék a' nevelés.

Gyakran háznál nevekedve a' Nagyságos úrfi bálványa apjának; beczéje (keblencze-Schooskind) anyjának, uralkodik leánytestvérein, 's tyrannizálja a' ház' cselédeit, mindennek megtanul parancsolni, csak magának nem; — a' tanulás is csak mint lehet úgy megyen; most vendég van a' háznál; majd vadászat, lovaglás, sétálás foglalja el az időt: — de mire is? hiszen úgy sem lesz belőle professor, sem prókátor, 's van miből éljen, 's apját is olvasni az egy újságon kívül soha sem látta; sem anyja' asztalán Román 's Mode-Journálnál egyebet soha nem talált; — az úgynevezett nevelő nem bír vele; hogy' is tenne szentségtörő kezeket a' nemtelen humanissimus a' Főméltóságú magzatra! — hogy pedig emberismerő

bölcsességgel 's miveltszelidséggel lelkét kormányozza 's szívét magáévá tegye, — ugyan hol képződött arra 's hol szerezhett volna tapasztalást a' szerzetből vagy collegiumból kijött, kinek magának semmire nagyobb szüksége nem lenne mint neveltetésre? — De által látják a' szülék a' kényeztetés' veszedelmeit! nem szabad tehát hogy az úrfi valakinek parancsoljon, még a' cselédek is Tenek szólítják 's által van adva egészen egy plagosus orbiliusnak, hogy belátása szerint nevelje, az az verje; — ütve rójja az belé a' félelem, 's vak engedelmesség' lelkét; nem kedvet de csömört kap a' tanulás-tól, mint súlyos robotot úgy nézi 's egész életére megmaradandó undorodás fogja el a' tudományok iránt, mellyeket büdösségig pedant oktatójától-jövőeknek tekint. —

Vagy nem háznál történik a' nevelés, hanem iskolába adják az úrfit: vallyon itt sokkal jobban megy e a' dolog? megmarad itt is sokban az előbbeni kép' vonása; — az úrfinak itt is olykor szolgálai vagynak; parancsol; születésiért több szabad mint másnak, kevesebbet kívánnak tőle mint másoktól; — házi nevelője is van: ezek közül a' századik alig szokott ezen valódi terhes hivatalra termett lenni. A' publicus praeceptor vagy professor ugyan hogy' tegye az úrfi ő nagyságát örökké legutolsóinak? hiszen hatalmas nagy ember ura atyja, kinek majd egy Dicasteriumnál, vármegyén vagy egyházi pályáján protectiójára lesz szüksége! — A' professorok ritkán felejtik el a' szép kövér sertéseket 's jó hordó borokat, mellyeket ő nagyságoktól kaptak, 's átadják megmondani, hogy az úrfi ő nagysága nem igen akar tanulni, vagy bizony nagy számár. Eljönnek az examenek; az urfi helyett izzadnak praeceptorai, 's professorai kisajtolják, kihalásszák, kisegítik belőle a' feleleteket; 's igen dicséretes volt az examen! — mellynek vége felé már jó izüen előre nyelik ő clarítások, Tisztelendőség 's Tisztelendőségek azon felséges ebédet, melly ő Nagyságok' úri asztalánál reájok vár. — Így nővén fel a' nevendék mágnás, világra lép, hogy még tanuljon, a' mihez pedig még most kellene egész erővel kezdeni, szó sincsen; lovak, kutya — puskák, mellyekhez nem ért, 's mellyekkel bánni nem tud, foglalják el egész lételét; kártyán vesztegeti

pénzét 's végnélkül hosszú idejét. A' szépnem' társaságában unja magát, vagy üresviczozással öli az időt a' nélkül, hogy az finom örömeket, mellyek egy valósággal mivelte társaság' tulajdoni, érezhetné. Egy-két esztendeig court csinál, többnyire vagy nevetséget érdemlő szerencsétlen — vagy gyalázatot hozó szerencsés kimenetellel, — míg egy kitanult asszony vagy okos szülék hálójokba kapják, hogy a' szent házasságban unalmát kettőztesse, 's minden költségeit nevelje, csak a' közjóért teendőket nem, mellyért hogy kellene valamit tenni, eddig ideje nem volt, most már kedve nincs meggondolni. — Illy nevelés, így eltöltött fiatalsági évek után miként válják belőle lelkes hazafi, miként munkában fáradhatlan 's áldozatokra mindig kész polgár, kinek nemes és hasznos tettekre akarata erős, 's tudománya elegendő lenne? — Pedig a' feljebbi rajz valóban az életből van véve, 's ha nem egészen is de sok vonásai kevés kivétellel majd mindegyikünk' férfiságot ért koráig eltöltött életére illenek. — Vannak hála az égnek! igen lelkes, nemes érzésű, mivelte eszű, velős tudományú mágnásaink: de őszintén megvallva bizony ritka madarak; ellenben van magyar mágnás a' magyar Korona alatt, ki (borzadva mondom) még csak magyarul sem tud, 's hány nincs, ki hazája' polgári alkotmányát sem érti? — Vannak a' kik még írni is alig tudva minden ismérteikre nézve igaz szívreható tudatlanságban tengenek. Hát a' haza iránti nagy érdemei hol vagynak a' mágnásságnak? egész Dynasták, sok uralkodó Fejdelemnél nagyobb birtokúak vagynak, kik lelketlenül fecsérlik el jobbágyaik' veritékéből gyűlt roppant jövedelmöket; kik magokat tönkre téve egész éltökben szórták a' pénzt, 's kiknek név és szám nélküli költségeik közt bámulni lehet talentumokat, mellyel olly lelkiismeretesen ki tudták kerülni, hogy soha egy krajczárt is köz jóra ne adjanak. A' polgári alkotmány' 's nemesi szabadság' malasztáival ők élnek legbővebben, ők szedik legédesb gyümölcseit: ők tartoznának tehát annak fentartásán, ótalmán legtöbbet munkálódni; szép vagyonokért minden idegen befolyástól legnagyobb függetlenségben élhetvén, valódi őrői lehetnének a' polgári alkotmánynak (constitutionának), 's még is az ezen ejtett sebeknek

nem mágnások voltak e majd mindig munkás eszközei? — Nemzeti képviselőtünkben felső táblánkat tekintvén nem lehet el nem szomorodni. Az ott megjelenés' és szólás' felséges jussával bíró 's az országgyűlésre királyi-Levél által meghívott több száz mágnás közül alig van ott néhány. — Midőn pompával, ünneplésekkel kezdődik a' Diaeta, sokan csődülnek oda: de mihelyt a' munka kezdődik 's fontos és komoly értekezésekre kerül a' dolog, többnyire eltűnnek a' czifra attilák; a' főváros' őket varázsolva bájoló kecsé visszaidézi oda, vagy sietnek ki falura, hogy a' fényűzés által szedett borostyánaiakon nyugodjanak. Sokan tudatlanság, indolentia, 's minden munka 's foglalatosság iránti iszonyok miatt nem élnek ezen irigylendő jussokkal; felé sem mennek az országgyűlésnek; — mások a' leghosszabba 's ki tudják bölcs hallgatással ülni, 's a' kik szólnak, azoknak kicsiny száma közül is, nem jobb lenne e, ha némelyik hallgatna?

Azon káros megkülönböztetésnek, melly, annyi balitéleteket szülvén, a' mágnás 's nem-mágnás nemesség közt fenáll, egyrészt csakugyan magában a' nem-mágnás nemesi rendben van oka, még pedig olyan ok, melly azon megkülönböztést megfoghatóvá, sőt még menthetővé is teszi. Ezen ok abban áll, hogy maga a' nemesség olly annyira távol tartja magát a' mágnásoktól, vagy mély alázatosság' alakjában hideg sótt olykor gyűlölséges ellenesség 's idegenséggel van, vagy valóban is csúsz-mász előttök 's hizelkedik nekik, hogy az illy szolgál magaviselet' szükséges következtét t. i. megvetést nem szülnie lehetetlen. — Másfelől sok nem-nemesnek igaz bárdolatlansága menthetővé teszi, ha miveltebb mágnás vele czimborálni nem szeret. —

A' nemesi rendnek a' mágnásság ellen nem különben számtalan előitéletei vagynak; ezt amazok közül sok mind büszkének, az alsóbbakat megvetőnek, kényesnek 's elpuhultnak tartja; — kerüli társaságát, óvja magát tőle; «nem jó — úgymond, nagy úrral egy tálból cseresnyét enni; — ne higyj neki mert mágnás.» — Látván hogy az országbeli birtok' legszebb 's legnagyobb része a' magnások' kezében vagyon, látván hogy a' polg. alkotmány' malasztáival ezek élnek leg-

inkább, 's legtöbbet köszönvén annak legtöbbet tartoznának érte tenni, fáradni, küzdeni, — 's még is olly sok értéket 's elnyomott jobbagyaik' veritékivel szerzett vagyont lelketlenül fecserlenek — hazájokért semmit sem tesznek, 's többnyire fény 's hivatalért az ország' veszélyére kész 's hűséges eszközök voltak: — látván mondom mindezeket, csudálhatni e, hogy bosszúval 's megvetéssel tekint reájok sok azon nemesi rendből, kik között annyi férjfiás tudomány, hazafiúi buzgó törekedés 's kitünő munkássággal tündöklő férfi volt és van, 's kik a' szolgálatok' terhére viszik 's küzdve védik a' haza' polgári alkotmányát? De ezen kedvetlen benyomás szülte viszás érzés közönségessé lett, megörögzött előítéletté vált, 's ennek vévén magára természetét is, igazságtalan lett; már nem vizsgál, nem fontol, hanem ítél: — a' jó 's hazafi mágnás is sokak által egy sorba tétetik a' rosszakkal; hidegség tartózkodás van azok iránt is, kiknek csak a' haza bálványok, 's kik akár mágnás akár nem, csak a' jó hazafit ismerik rokonul. — Előítélettől elvakítva némmelly bárdolatlan a' magyarságot betyárságban 's pajkosságban kereső nemes ifjú megveti azon mágnást is, ki nálánál mind tudományára mind érzésére nézve sokkal többet ér; hány öreg dohány - füstön szíjjasodott minden újat gyűlölő Dominus spectabilis van, ki sokkal jobb hazafinak tartja magát a' leg-hazafibb mágnásnál is, csak azért, hogy ő az ilyen - amollyan német 's francia nyelven úgy segéljen nem tud szólni 's pántalont - bugyogót nem visel. — A' mágnásban sokan negédes-ségnek tartják a' csinosságot; ha minden dorbézló korhely-ségbe nem elegyedik, büszke; — a' világ' jobb 's szebb újításnak követése benne majmolás, 's elnémetesedés; ha nem csudálja a' magyarban azt is a' mi nem csudálandó, 's azon iparkodván, hogy hazájában minden előmenjen, át igyekszik hozzánk ültetni az idegentől azt a' mi czélirányos. — E' nagyon elterjedt előítéleteket sok gonosz önhasznára fordítja; — törekszik minden mágnás ellen; — diadalmasan nézi azoknak mecsevéssző fajulását; — tapsol hogy veszteget, örül hogy tudatlan: — mert a' fény' 's hivatalok' birását, melyet gyakran máguások monopoliumként kezeik közt tartanak,

irigylt tőlök, azt kezökből kijátszanl, kicsikarni 's magáévá tenni szeretné, nem hogy ő azt nemesbre használja 's jobbra fordítsa, hanem hogy ő fényljen 's épen olly henyén, mint amazok, ő lépesedjék. —

Van még nálunk a' polgárság ellen is számos balitélet. — Ebben a' mágnások' 's nemesek' nagy része igen egyet ért; — a' polgárokat 's azoknak foglalatosságait sokan pöffedt kevélységgel méltóságok 's tekintetök alattinak tartják; felejtik hogy főként a' közép rend az, melly a' világon legtöbb műveltséget terjeszt 's bir; azt sem gondolják meg, hogy zavarba jött értékek 's halmozott adósságaik miatt annyian egészen vannak kezei közt ezeknek, kik országunkban ma legtöbb tiszta 's rendbeszedett vagyonnal birnak. Ezen döllyf-szültö előitélet a' legsötétebb időktől származik: de onnan hová előbb hatott 's nagyobb mértékben a' világosság' sugára mint hozánk vagy egészen eltűnt vagy tűnő félben van. — A' kereskedést, melly nálunk majd egészen a' polgárság' kezében van, alacsony dolognak tartja némelly 's megveti a' kereskedőt; az illyennek a' társasági lét' ezen egy fő életeréről 's az avval foglalatatoskodó tiszteletet érdemlő rendről képzeze sincs; — egész észfogatját arról jórészt a' vásárról vásárra járásból, — 's vándorló kalmárok' vagy szatócs örményekről vette. Illyen elfogultságban élő ember maga a' chara patrián hihetőleg soha túl nem lépén, a' már régen tanult de elfelejtett historiából sem sejdíti — hol pedig elég bizonyosságát találhatná — hogy csak azon nemzetek gazdagok, hatalmasak 's műveltek, hol a' kereskedelem virágzik, 's hogy e' nélkül soha nemzet a' szegénység 's bárdolatlanságból ki nem emelkedett; — nem tudja vagy nem akarja ez általlátni, hogy mai világban a' kereskedők közt műveltség, életre való tudás 's valódi tudományos műveltség nagy mértékben vagyon; és ez igen természetes is: mert emberisméretet nyer az, kit életmódja 's foglalatossága sokféle emberrel hoz különböző érintésekbe. — Nem élhet az előitéletes álmodozások' 's üres theoriák' körében, kinek minden gyarapodása csak igazi practikai józan számításon épül; 's ki kell a' balisméreteket' 's előitéleteket' homályából fejlődnie, hogy önmagát ne csalja. De mindezt nem tekintve

sokak előtt nálunk a' kereskedő, — csak kalmár — Ziebeben. Gändler, barátságunkra nem méltó, társalkodásunkhoz nem érdemes. — Illy restség 's kurta-látásból jövő előítéletnek szomorú következése az, hogy hazánkban a' mi kevés kereskedés vagyon is, idegenek birják. A' polgárság' más részit a' nemesség büszkén vargának titulálja; sok megvetéssel néz ön tudatlanságából a' munkás mester-emberre, ki bajjal 's fáradtsággal tanult kézi művével szerzi érdemlett kenyerét 's gyarapítja vagyonát; — van a' ki inkább sanyarog, gyakran éhezik, hogy sem mesterségre adja magát. Szégyenlené 's elszomorodnék némelly Tekintetes úr, ha tenyeres talpas de tudományos pályára épen nem született fijából ácsmester, mésszáros vagy talán épen varga lenne; deákul kell neki tanulni, poétának, logicusnak lennie, 5—6 iskolát, az az arra szánt időt végeznie, 's így a' kiből a' társaságnak igen hasznos tagja, egy magát jólbiró mesterember, lett volna, lesz rossz pap, bárdolatlan kántor vagy pervesztő prókátor, kiknek úgy is az elégen sokkal túl vagyon nálunk felesleges száma. —

Hogy a' művészségnek nincs nálunk becse, szomorú jele a' mivelődés' 's izlés' hátramaradtságának. Sokak' szeme előtt egy rangban áll Canova' tanítványa a' vizvető kövek' csinálójával; épen úgy Festőnek tartja a' mennyezetek' mázolóját mint kinek teremtvő ecsetjét érzés lelkesíti; csak Komédiás neki a' Melpomene' áldozó papja is valamint a' kötélén tánczó 's kártya mesterséget űző. — Csaknem éhségre van az nálunk kárhoztatva, kire a' Charisok mosolyogtak. —

Mindezen félszeg isméretek 's balvélemények, látók minő igazságtalan magaviseletet 's minő sértő másokkali bánást szűlnék; ez ingerel: az ingerelt érzés anyja az előítéleteknek 's a' nyomás ellen nyomást okozván természetes, hogy a' kire az említett előítéletek' súlya nyomva esik, bosszú forr annak melyében, 's részéről is teli amazok iránt előítéletekkel.

A' parasztság többnyire csak kinzójának nézi földes urát, nem hiszen neki, nincs hozzá bizodalma; — legjobb szándékai alatt is cselt, ellene intézett törekedést lát; — tanácsát nem követi, intését nem fogadja, mert attól jön, ki iránt egy tartózkodó viszás érzést már őseitől kapott örökségül. — De

lehet e ezen csudálkozni? hányszor nem csalatott meg, mi kevés történt igazán az ő javára? a' bizodalom, szívbeli vonzódás csak hosszas arra érdemes bánásmódnak következése. Nekünk nemeseeknek is volna e uralkodáshoz igaz szeretetünk-bizodalmunk akármennyit szólana is az czifra phrasisokban a' mutua fiducia, paterna cura, filialis candorról, ha majd minden tetteiben csak a' mi kárunkkal eszközlött önhaszna' keresését, hatalma' untalan terjesztését kellene látnunk. — Igaz, hogy a' paraszt nem igen csinál lelki ismérleti dolgot ura' kárát elhallgatni 's annak hátramaradását meg nem akadályoztatni; de hát mind a' civilis, mind a' katonai rendben hánypadik az, ki az úgy nevezett felséges aerariumnak kárát vagy hasznát olly nagyon szívéen hordozná, ki annak kárát felfedezni, költségeit kevesíteni igyekeznék, — nem majd minden, akármit adjon is el annak, mentől drágábbra igyekszik felszámítani? — kit bolygat lelki ismérlete, hogy attól igen nagy fizetést, igen sok diurnumot 's a' t. veszen? — Már szinte érdem azt egyenesen meg nem lopni; — pedig nagyobb hibázunk mi ennek illy könnyen vételével mint a' paraszt avval, hogy kárunkkal keveset gondol, mivel az, ki a' status' költségeit akármi módon is szaporítja, azon sok ezer szegényt terheli, kik úgy is annyira túl terhelve kénytelenek azt hordozni, 's elvonja azt más szükségesebb 's hasznos czélokra leendő fordításról, vagy a' maga zsebébe vagy más hasztalan helyekre deriválván.

A' parasztságnak a' nemesség elleni előitéletei-balvélekedése, 's fájdalom! lehet mondani gyűlölsége valójában igen szomorú következésü; ez által a' két rend közti hézag örökké sértőleg nő, az ejtett sebek mérgesednek, 's szétválva erőtlenné maradnak azok, kiknek vagy önmentség vagy együtti munkásság' céljából olly szükséges lenne kezét fogni 's kik egyesülve erősek lennének. Igen nagy gátja ez az egész ország' értelmi 's értéki fejlődésének, melly csak az által eszközöltethetnék, ha népességének minden rendei azon egyesülve munkálódnának. Ezen betegséget ott kell orvoslani igyekezni, hol eredetének okai vannak; mi magunkban, — a' szegénység' elnyomásában, a' vele ollykor kegyetlen, több-

nyire durva 's igen ritkán igazságos bánás - módjában, — 's az önkénynek mindenbe veszélyt lehellő befolyásában.

Hogy a' mágnás és nemmágnás nemesek közt előítélet 's balvélemény szülte idegenkedés 's viszálykodás melly veszedelmes, bizonyítják régibb 's újabb történeteink 's országgyűléseink. Törvényszabta polgári helyzetök egyenlő lévén, érdekeik (interesse) is egyenlők; csak a' lehet egyik rendnek előmeneteles, mi a' másiknak hasznos, 's a' mi az egyiket bántja, hasonlólag sérti a' másikat. Egy cél van előttök, 's arra út is csak egy vezet. A' nemzetiség' mívelése 's gyarapítása, — a' polgári alkotmány' fentartása 's erősítése — ez a' cél: erre pedig egyedül józan 's buzgó törekedés vezethet az egyetértés' útján. Nekünk nagy akadályunk a' cél' elértében azon kicsiny szám, melly mostani állásunk' következtében az együtt-munkálásra meg vagyunk híva 's hatalmazva; már ha ezen nem nagy szám is meg hasonlik, ha megkülönböztetés miatt kevesedik, szét-törekedés által egymás' erejét gyengíti, — mit lehet úgy remélnünk?

Nem kevésbé ártalmas a' polgárság ellen táplált előítéletek' következtése. — A' polgárság hajlandó gyűlölni az ötlet megvető nemesi rendet. Hidegséggel van azon polgári alkotmány iránt, melly neki kevés, amazoknak pedig annyi just adott, 's inkább elnyomásának lesz eszköze, hogy sem ótalmazza azt. Csak önhasznát 's előmenetelét tartja szeme előtt. Nem tekinti magát a' nemzet' részének az országban létező külön felekezet, mellynek célja 's arra vezető útja más, mint a' nemzet' nevét viselő nemességé. Ez ötlet elzárja, elidegeníti magától 's egyszersmind a' nemzet' ügyétől. Ez az oka, hogy törvényink' ótalmára, 's az egész' boldogságára olly kevés buzgóságot találhatni a' magyar polgárságban is; — a' meghonosult idegenek pedig meg nem magyarosodtak 's még mind idegenek. —

A' köztünk élő külön nyelvű 's fajú népeknek egymás ellen táplált sok előítélete 's az abból származó idegenség sőt gyűlölség 's ellenséges törekedés hazánkunk keserves veszélye. — Boldog ország, hol egy nyelv — egy vallás, — egy nemzet 's származás 's ugyan azon szokások, mindeneket ro-

konokká tesznek! — semmi által ereje megoszolva nem lévén, egymás iránti hidegség nem bénítván a' nemzet' munkásságát, mindennek ereje egy célra az egésznek gyarapodására munkálódik. — A' constitutio' 's törvény' áldása egyenlően terjed mindenre; 's atyafias helyzetek 's rokon érdekek egyenlően kapcsolván mindeneket a' hazához, létök boldogságok szorosan egybe van forrva annak ép fenmaradásával 's gyarapodásával; — azon erős kötelek, mellyek mindenkit olly hatalmasan kapcsolnak honához, nyelv — vallás, — ugyan azon nemzetség 's törzsöktől vett származás, 's egyenlő szokás 's életmód egyiránt ugyan azon egy édes anyának térszen mindent gyermekévé 's a' nagy háznép' egymáshoz vonzó tagjává. Mi nálunk sokféle nyelv — sok religio — számtalan különböző szokások — 's hányféle nemzetség! — Ez magában is veszedelem. — Bajos, szinte lehetetlen ezen hézagokat kipótolni — csak a' haza, polgári alkotmány 's törvény iránti egyenlő buzgóság teheti. Ezt pedig egyedül az eszközölheti, hogy a' nemzetiség' 's polgári alkotmány' malasztait minden nyelvű, vallásu 's származásuakra egyenlően terjessze, hogy ne legyen azok közül 's egy helyzetbeli is a' többi felett 's mások' kárára kényeztetett beczéje, 's mostoha-ként egygyel se bánják. — A' nálunk lévő sok nemű 's okú különváltság' 's pártokra oszlottság' üregei mind inkább nevednek 's veszélyes szakadássá válhatnak az által, hogy ezen sok felekezet egymást neveti, — csúfolja — gyűlöli — üldözi. A' magyar, kinek úgy is nagy hajlandósága van csuf-sági-névvel bérnálni, a' más nyelvűeket sok diszes epithetonnal szokta meg tisztelni: « vad rác, tortyos német, bak szász, tátott száju sváb, vadméh oláh » 's a' t. — Mindezeket gyakran megveti 's lenézi. — Igaz hogy ő a' valódi házi gazda: de a' többi sem csupa szálló, nem kóbor jövevény; — azok is részesei nemzeti létünknek, élnek a' polgári alkotmány' javaival, 's hordják ám terheit. — Önmagát gyengíti, azokat magától elidegenítván 's távol tartván, — amazok is részekről majd nem egészen idegeneknek tartják magokat. A' szász többnyire natiója' előmenetén törekszik; — sok Tót csak magába zárkozva különvállik; — a' Rác, az oláh ön nem-

zetiségében marad igen gyakran lelkéből gyűlölve a' többit; a' Horvátok féltékenyül őrzik saját rendszabásaikat 's buzgón ragaszkodnak nyelvökhöz, — pedig meggondolhatnák, hogy soha szász ország, — Tót Birodalom — Rácز vagy oláh nemzeti lét, 's maga erején létezhető Horvát Királyság fel nem fog állani; 's hogy csak a' magyar nemzetiség az, mellynek aegise alatt mindegyik szabadságban virágozhatnak. Dunává válik a' vág' sebes hulláma épen úgy, mint a' 'Tisza' halálal gazdag 's a' Száva' és Dráva' termékeny partokat mosó folyamai; a' szűkébb víz, nem igyekszik benne külön válni a' gyorsabb folyással érkezettől vagy más természetűtől, mert csak a' Duna' nagy neve alatt válhatik ama' bámult 's áldott folyó vízzé. Mi lehetne a' magyarból, ha mindezen különböző nemzetségek 's felekezetek levetkeznének minden mellékes tekintetet 's aprólékos előítéletet, 's egy célra t. i. a' haza' boldogítására fognának atyafias kezeket; — ha mindegyik nemzetiségéből a' jót célirányost (a' mellyel pedig ki egy ki más tekintetben, de mindegyik bővelkedik) a' többiével egyeztetné, az ellenkezőket 's ellenségeseket pedig a' haza' oltárán égetné el. — Áldott mindazon igyekezet, melly ezen különböző nemzetek közt lévő különözéseket 's előítéleteket igyekszik lerontani, 's a' különváltakat egymással egyeztetni; — de vétkes és hibás mind az, a' mi kölcsönös ingerlést 's idegenséget szül, — még az illyest okozó tréfa is hiba 's káros lehet ebben. —

Menyvi különböző vallás van hazánkban, 's menyvi előítélet közöttök, minő balvélemények egymás ellen! Több kárt ennél semmi nem okozott; nincs ma is ennél boldogságunk' belsejében fészkelő veszélyesb métely. Mi még arra megérve, fájdalom! nem vagyunk, hogy könyvben a' különböző felekezetek' kölcsönös tévedéseit, egymás elleni igaz és képzelt vádait, 's viszonyos sérelmeit leírni 's nyilván kifejteni lehetne. Lefolyt idők' kedvetlen emlékezeti még igen elevenek; szív, képzelődés, 's ingerlékeny indulatok vannak még ezen tárgy által zajgásban, 's a' fő még nem vívta ki ezt magának, mint egyedül bírálása alá tartozó ügyet. Azért az időre, a' fejlődő okosságra bízom 's attól várom a' szakadások' kie-

gyenlítésének mennyei mivét. Itt egyebet nem tehetvén buzgón fohászkodom a' szeretet' 's világosság' atyjához, küldje ő keblünkbe ezen égi malasztait, hogy szeressünk és lássunk; — hiszen ennél édesebb nincs, nincsen boldogítóbb! — Fogadjuk örökké keresztyéni szent kötelességünk' parancsát, hogy mindenkiben csak az embert 's hazafit tekintsük, és soha sem felekezeti tagot; értsük el mindég az okosság' szavát, melly tisztán mondja, hogy csak egyesség tehet erőssé, 's hogy embert szörnyeteggé 's nyomorulttá legtöbbször vallási üldözés tett. Tartsuk örökké eszünkben, hogy a' gonosz, midőn jót meggátolni 's jókat egybezavarni akar, mindég felekezeti gyanút 's gyűlölséget szokott az emberek közé hinteni. —

Hon melletti előítéletek.

A' valamihez vonszó búzgó szeretet gyakran vakká teszi ezen indulatot, 's kinek hévvel lobog egyhez szeretete, könnyen igazságtalanná lesz mások iránt; nem isméri el azoknak valódi becsét, — hibát lát hol nincs, 's a' legjobbnál is jobbnak tartja önbálványát. — Lehet, hogy sok magyarnak más nemzeteket megvető, 's csak a' honit csudáló, gyakran nagyon igazságtalan, számos balitélete is hazája' buzgó szeretetéből származik; de ennek következményei éppen a' hazára nézve igen károsak. — Mint regélik, a' majom is szeretetből szorítja magzatját karjai közé, de határt nem ismerő szeretetéből agyon is nyomja. — A' hazai 's honi iránti egy kevéssé talán az elégen túl is mehető praedilectio nem árt; de csak mint ellenméreg (antidotum) az elhidegülés (indifferentissimus) ellen; 's csak olyanoknál, kiknek valamiben mindent kell szeretniök, hogy mindent ne utáljanak (az ilyeneknek pedig, fájdalom! száma mindenütt nagy): — de az olyanban, kinek a' haza' nagy ideáját, annak nyelve, bora, szokása, vagy lova' hibáitól vagy jóságától meg kellene különböztetni tudnia, az olyanban ('s ezekhez számlálok minden miveltebb embert) valóban nagy hiba minden hazai iránti vakszeretet 's előítélet. A' ki valamit már egészen jónak, tökéletesnek ítél, megnyugszik azon, megelegszik vele, 's nem igyekszik tovább; a' természetben pedig, mint a' világ' munkásságában is nyugalom nincs: hátra megy tehát, ki megállapodik. A' világ' miveltebb részeiben a' soha nem henylő ész 's fáradhatlan munkásság mindent javít, tökéletesít. Ha nekünk akárminnk azokéhoz most jóságára becsére tökéletesen hasonló volna is, de

ha azt mindeneknél jobbnak ítélve abban tökéletesen megnyugszunk, amazok előhaladnak 's mi hátra maradunk. De, fájdalom! mi majd mindenben most is nagyon hátra vagyunk 's még is olly vontatva akarunk előmenni, 's főként azért, mivel a' magunkét már jónak, sőt legjobbnak tartjuk. Szülő anyja ezen előítéletnek a' tudatlanság, 's bő emlőjü dajkája a' restség. — «Nincs jobb kenyér, mint magyar országon,» így szól, ki soha más nemzet' kenyerét nem is kóstolá; — hosszas értekezéseket hallottam arról, hogy e' világon a' magyar bor legjobb, olyanoktól, kiknek torkát a' franczia vagy spanyol drágácska bor soha nem is áztatta. — «Nem ér fel angoly ló soha a' magyarral,» ezt állítják sok száz olyanok, kik magyar lovon igen keveset, angolyon pedig soha sem ültek: az is elhatározza, hogy a' magyar nyelv legszebb, legkellemesb, ki a' németnek gazdagságát, az angoly' erejét, a' franczia' hajlékonyságát, 's édes ömledését az olasz nyelvnek csak annyira ismeri, mint én a' chinait. «Extra Hungariam — non est ita» az ezt pengetők' vagy hívők' nagy serege közül ez soha Wolfsthalon sem lépett túl; amaz a' külföldet csak a' Diligenceból 's néhány német sörház 's fogadó-ból ismeri, hol ötet a' gonosz der, die, das - áért 's alföldi szennyiért vagy gorombán fogadták vagy jól meghuzták; más meg' azt hiszi, hogy a' német mind koplal, vagy csak kolompérral él, mivel neki most is korog hasa az academiai szűk koszt' emlékezetére. — Minden idegen szokásokat 's országokat moeskolva tér sok volt katona haza, minekutána 15—20 esztendő-t töltött rosz kvártélyokban — lengyel zsidók 's cseh parasztok közt, vagy talián országban selyem bogárral tartott büdös majorságot rágva.

Sokakkal közös előítélet más nemzetek' életmódját rossznak tartani. Ezek hogy jók e vagy rosszak, igaz, magára nézve kinekkinek ízlése határozza el, 's a' mi másnak jó 's kedves, nekünk épen úgy inyünk ellen lehet, mint más nemzet épen nem kedveli, mit mi igen is szeretünk. Kinekkinek ízlése szabad, azért hagyjuk békén. Szeressük a' magunk kenyerét, ételét, borát ha jól esnek; de ne határozzuk el, hogy a' másoké rosz, mert az valóban nem úgy van. Olly jó

a' Francziának kenyere, hogy nagyon tormába esett féreség lenne annál a' Debreczenit jobbnak itélni. A' spanyol, sok németországi, több olasz-, de főként a' francia bor olly derék, hogy a' kinek módja van annak javát inni, csak ön inyét rútúl csalva fogná megvetni. Honi ételeink is, igaz hogy ugyan jók; egészséges ember ritka lehetne, ki a' jó kolbászt, halász-levet, derék bélest 's finom levelen sültet jó-nak ne tartaná; én részemről, csak irva is jó izün nyelem: de azért megvallom, hogy minden más nemzetnek is igen jó ételei vannak. Olly kegyetlen inyemhez 's igazságtalan jó gyomromhoz soha sem lehetnék, hogy patriotismusból francia ételt rosznak nyilatkoztatván ki, azt megvessem. Ki angliában az ottani velős és zsíros hust kóstolja, lehetetlen meg nem vallania, hogy ollyast nálunk soha sem evett; az ő jó halakkal, derék zöldséggel bővelkedő 's átaljában erőt 's egészséget adó asztaljokat bajosan fogja rosznak találni, ki el nem romlott gyomorral mellette ült. De miért is ne lenne más nemzetnek épen olly jó kenyere, étele, mint nekünk? miért innék roszabb bort nálunknál, módja lévén azok' megszerzésiben? Csak a' magyar' inye bír e igazi idegekkel, a' többié mind tompa vagy viszás érzésü e? Bár minden jót olly egyiránt elismernének 's kedvelnének az emberek, mint a' jó izt. — Minden nemzetbeli szereti a' jót enni 's inni; azt pedig meg szerezni majd minden nemzetnek van annyi módja mint a' magyarnak, 's hánynak nincs sokkal több? Búzája épen olly jó terem; igaz hogy többnyire több munka után, de azt jobban is fizetve mint nálunk; egyebök is van a' mi kenyérbe kell. Munkásságok pedig 's jobbnál jobbnak feltalálására iparkodások, bizonyosan több van mint nekünk. De több is lehet, 's kell hogy legyen: mert nálunk nagy apánk óta örökre egyenlően süttött házi kenyérrel a' jobbat nem kóstolták, örökre megelégszenek. Városokban pedig a' czéhek minden előlépést szükségtelenné tevő rendtartásaiért, akármi tippadt lepénnyel tartanak is, meg kell elégedni; mert a' kenyérevök akár hogy' zúgnak, de a' pékek nem látják szükségesnek több munkát 's gondot fordítani sütésekre, minthogy a' rosz is el-kél, 's a' legjobbat sem lehet a' meghatározott áron felül ad-

ni; más sem áll elő, ki jobb kenyérével tölök a' vevőket elvonná, mivel ha nem czéhbeli nem árulhat; ha czéhbeli, úgy a' többi nem engedi, hogy haszonérdeklésök ellen egyik valamit tegyen. Így vagyon ez az életre szükséges egyebekkel is. Sok tárgyakra nézve nem lévén szabad concurrentia nálunk, nincs igyekezet jókkal 's jobbakkal szolgálni a' közönségnek. A' hus' ára meg van határozva. A' czéhek a' hivatlan competitorokat kirekesztik, 's így hitvány hust kell rágni. Más országokban ez másként vagyon: első az, hogy több az olyan, ki nem csak enni akar, hanem jól is akar enni, a' mi már az értékbeli jólét második potentiaja: ezek a' rossz kenyeret, hitvány hust, koplalt majorságot, szigorú veteményt nem veszik, nem eszik, üresen marad a' zsemle's boltja, ha izetlen-keletlen kenyere, 's legfeljebb a' nagyon szegény veszi meg olcsón a' nagyon roszt, a' többség oda csődül, hol ha drágábban is, de jobbat, sokkal jobbat kap. A' mészáros' nyakán veszne elcsigázott marhájának husa, mert más sokkal jobbat vág; igaz hogy drágábban: de ezen drágaság is felette nagyra nem mehet, mert ha valaki igen felcsapja árát, találkozik elég a' czéh' tilalmitól nem akadályoztatva, ki éppen olly kövér hust, de olcsóbban ad, 's így a' szabad hozzájárulhatás (concurrentia) kényszerít mindenkit illő haszonnal megelégedni. Ez az eset minden más természetű 's készítményekre nézve; kiszabott ár, 's czéhbeli kényszerítő rendszabások — ezek legnagyobb ellenségei minden előhaladásnak; amazok a' jó minőségűeket a' rosszakkal egy értékűekké tévén, megakadályoztatják, hogy a' rossz olcsó készítésétől valaki a' többnyire drágább jó' előhozására átlépjen. Ezek pedig t. i. a' czéhek kirekesztő 's megszorító erővel bírnak. Csak a' szabad munkálkodhatóság körében fejlődhetik ki minden testi 's lelki ügyesség 's erők, csak ebben mehet a' mesterség 's ipar elé. Káros azért 's gyakran éppen nem czélirányos feltételek némelyeket kizárhatnak a' mesterség' vagy művészség' hasznos pályájából, másokat pedig kényszerítőleg erre vagy arra szorítanak. Éppen olly veszedelmes, hogy illy különvált társaság tulajdon hasznát a' közönség' költségén előmozdítva, valami természetből

vagy készítésből az egésznek kárára kizáró just (monopoliu-mot) csináljon. A' társaságra nézve igen terhes 's megszorító rendszabások ezek. A' meghatározott ár nem engedi ugyan hogy holmit felette drágán fizessünk, de rá szorít hogy a' rosszal megelégedjünk; a' czéhek pedig kényszerítenek, hogy gyáva mesteremberekkel, csekély mivészekkel kinlódjunk. — De már nagyon is eltávoztam a' jó sóba-főttől. — Angliában szabad lévén akárkinek 's olly áron vágni húst, a' mint megveszik, úgy megszokták a' jót, hogy sem szarvas marha, sem juh mészárszékre nem vitetik, melly jó lóherében sok heteken által derekasan ki nem hízott. Azért mondhatom, hogy ott a' legutolsó ember is jobb húst eszik, mint nálunk a' legelső czéhmester vagy akármedly czehalis Referens. — Hogy más nemzetek főzni is csak tudhatnak, lévén miből és mivel, azt csak könnyen által lehet látni; annyival is inkább, mivel — nem gyalázására mondom nemzetemnek — mi még a' gastronomiában sokkal hátrább vagyunk sok más nemzetnél, 's nincs még nálunk annyi, ki jól élt napjait csak jó ebédekről számlálja, vagy kinek természetes étvágya' (appetitus) eltompulását az eledelek' mesterkelt finomságának kell ingerelnie.

Azon halitéletről, melly szerint némellyek borunkat mindeneknél jobbnak 's tehát több javítást nem is kívánónak tartják, kevésbé bővebben szólok, mivel ez épen olly nagy csalódás, mint a' millyen káros következésű. —

Bora jó van a' magyarnak, ez tagadhatatlan; 's még jobb is lehetne: de van más nemzetnek is épen olly jó, sőt még jobb; 's ez természetes. — Földe 's éghajlata némellynek a' miénknél is jobb; a' Champagnének sokkal szelídebb climája, tele kurtább, földé mind apró kréta-darabocskából áll, melly a' trágyával felelegyedve táplálólág veszi be 's tartja a' meleget, fonnyasztó kisütés nélkül. Bordeaux mintegy tükörről fogja fel a' nap' melegét a' tengerről, az annak szélén öblösen fekvő hegyei' számára, épen úgy mint a' tisztos Rajna a' hideget magába szíván a' sugárok' erejét kettőztetve küldi fel szőlővel gazdag dombos partjaira. Hát olasz és Spanyol országnak, Portugaliának, millyen érlelő 's minden növényt a' legbujábbban tenyészítő éghajlata vagyon; ollyan szőlőnemek ad-

ják ott a' legfelségesb borokat, mellyek nálunk bajosan mennek tökéletességre. Ezen okok is elegendők volnának, hogy más nemzeteknek a' mi valójában jó borainknál jobb boraik is lehessenek; de még sokkal fontosb oka van ennek. Más nemzetek széles kereskedést üzvéen boraikkal, ez úton a' bornélküli országok azokat megismerték, megszerették, az alatt míg a' miénktől részint el kellett szokniok, részint meg sem ísmérhették. — A' nagy keletből nagy a' haszon; 's ebből következik, hogy ama nemzetek szőlőjökre 's boraikra annak megszürésétől fogva eladásáig a' legnagyobb gondot fordítják; csak a' jó bort természetőnek lehetvéen haszna, 's csak a' tiszta jó izü bort keresvéen 's vévéen a' külföldi, a' szőlős 's boros gazdák tudományosan üzik a' dolgot, semmi gondot 's ügyeletet nem mulasztanak el, hogy mi módon lehessen minél jobb, tisztább, kedvesebb bort természetni 's a' vevők' ízlésének legmegfelelőbbet. Tudjuk, hogy a' bor' jóságát nem csak a' hegy' fekvése 's a' szőlő' mineműsége teszi, hanem az épen olly nagyon függ az avvali bánástól: azt pedig meg kell vallanunk, hogy erre nálunk nem sokat ügyelnek 's hozzá keveset értenek. Éretlen, ért, 's elért, ki nem képzett, ép, 's elromlott gerezdek' 's szemek' válogatása nélkül egybepackoltatnak, — a' mustal sok helyt mifly roszúl bánnak; a' hordók, mellyekbe töltik, gyakran minő tisztátalanok, erről nem is szólok: de a' már megforrott borra is melly kevés gond van közönségesen. A' pinczék' nagy része rosz, sőt melly kevés tudja hogy millyennek kell a' jó pinczének lenni; azokban a' hordók kívül is penésszel, mocsokkal vannak megrakva, mi a' bornak nagyon ártalmas. — Része fősvényységből, mások gondatlanságból boraikat épen nem, vagy rendetlenül töltögetik. A' seprüről midőn levonják sem a' bornak mi állapotban létét sem az időt fontolóra nem veszik; 's ha egyszer akár jól akár roszúl lehúzták, meg kell avval a' bornak elégedni, meg az azt zavarosan ivónak is, 's a' további fentartása csak abból áll, hogy el nem adják, mellynek többnyire oka az, hogy senki sem veszi. Ezen 's még számtalan hibákért mennyi bor romlik el, eczetes, nyúlós, avas lesz; mások pedig penész 's egyéb kellemetlen idegen ízűek, vastagok 's

nem tiszták. A' boroknak üvegekre vétele' mesterségéről, szinte mondhatni tudományáról, alig tud egy ember nálunk valamit; becsinálásához nem értünk, ahhoz szükséges jó dugó egész országunkban egy sincs; már pedig a' jó móddal, nagy vigyázattal 's több ízben történő üvegbe-vétel — mellyre más országokban külön műszerek 's erőművek vannak — 's abban gondos bezárása által lehet tökéletes tiszta, jó, 's tartásra és küldözésre alkalmas bort készíteni, 's különben nem. —

Más nemzeteknél a' szőlőnemek' tudományos ismerése, megválogatása 's nemesítése egy fő foglalatossága úgy szólván minden bortermesztőnek; — hogy pedig a' szőlő mivelésben de még sokkal inkább a' szűrés 's legfőképen a' pincebeli borral bánásban mennyivel előbb vagynak más nemzetek, azt akárki olvashatja a' Chaptal 's mások' ezen tárgyról irt munkáiból; a' ki pedig külföldön mindazt szemmel látja, elszomorodva kell néznie, hogy szegény hazánk ebben is melly hátra vagyon. —

Mi, borainkat többnyire a' korcsmák' számára vagyunk kénytelenek szűrni, hol nem épen a' legfinnyásabb inyiiek iddogálnak. A' külföldiek pedig bor-ismerő, a' jót igen jól fizető, de azt derekasán is ivó 's nagyon is szerető gazdagabb nemzetek 's személyek' kívánsága 's izlése kielégítésére termeszti boraikat; hogy ezek tehát nálunknál rosszabbakat mutathassanak elő, csak épen olly gyenge logicával bíró következtetés lenne, mint azt állítani, hogy rosszabb képeket lehet attól várni, ki a' mivelt 's gazdag világ' szolgálatjára szánta ecsetjét, mint a' ki rácz 's oláh templomok' számára fest. — Minden csak valamicskét látott 's egy keveset eszmélő ember előtt, nevetséget szül valakinek azon állítása, hogy a' magyar bor minden másoknál sokkal jobb; 's ha illy buzgó hazafiakkal van szerencsém többféle italokkal bő asztalhoz ülni, nem is igyekszem megtéríteni, hanem magam a' francia borokat iddogálom. De midőn sokan azt akarják megbizonyítani, hogy nekünk szakasztott olyan borunk is van mint a' bordeaux, madeira, champagneci 's a' t. ezen állítás megvallom szintolly nagyon felháborítja belsőmet, mint magok azon igy bérált 's

többnyire intoxicált 's katyfolt italok, melyeket az illy véledésüeknél inni gyakran kell. Épen olly kevésbé lehet nálunk ollyan borokat termesztetni, mint ott tokajit, mindegyiknek meg van a' maga eredetisége, sajátosága, melly főkép hegyei' fekvése, földje 's éghajlatjától van. — Boraink melletti előítéleteink, nevetségesek is, károsak is, mert miattok boraink' javításán 's az azt jól fizethetők' ízléséhez alkalmaztatásán nem igyekszünk. Pedig csak jó volna, midőn borunk elég van, 's még sokkal több is lehet, azt a' külföldre jó áron eladni. Ha azt hisszük, hogy borunknál a' nectár sem jobb, bizonyosan sem szőlőmivelésünk' javításán 's fajai' nemesítésén, sem a' borokkal jobb 's gondosabb bánáson iparkodni nem fogunk. — A' bortermesztés ollyan mint a' lötenyészítés; ha lovaink nem a' vevők' ízlésének megfelelők, nyakunkon maradnak. Pandectákat lehetne írni 's a' legmagasb cathedrából akármi ékesszólással rekedésig papolni, hogy nincs olly nemes olly felséges bor több mint a' tokaji: a' külföld 's az azt követők még sem fogják elhinni 's ízlésöket megváltoztatni. — Hogy miért nem szeretik most az édes borokat 's nem kedvelik az aszuszölöt 's essentiát, annak is lehetne okait vizsgálni 's kifürkészni, de szükségtelen. Az okos birkatartó nem bajlódik avval, hogy magában véve, 's az ő ízlése szerint a' negretti v. electorál, a' sűrű kőndorsággal bíró vagy hosszabb 's puhább gyapju szebb 's jobb e? Hanem ollyat igyekszik termesztetni, millyet a' fabricások inkább szeretnek 's vesznek. A' maga számára kiki ollyan bort termesszen, millyet szeret: ha ínye csigert, ha essentiát kedvel, azt szűrjön magának; de szőlőink' levének legnagyobb része eladásra lévén szárvá, nagy oktalanság nem ollyannak termesztésén igyekezni, millyet a' vevők, még pedig a' jól fizethető vevők szeretnek; savanyú vagy keserű, fejtér vagy piros, vagy bár zöld is, csak hogy fizessék. — Magyar országnak olly sok jó, olly különféle derék bora van, azt olly olcsó áron termesztethetni, hogy ha azokat a' külföld' mostani ízléséhez alkalmaznók, lihetőleg nagyon megszeretnék 's kelete lenne, ezt pedig csak az avvali bánással is már nagy részt végbevihetni. —

Az édes borokat most teljességgel nem szeretik, hanem

a' nagyon erős, vért 's lelket melegítő, vagy az igen könnyű, vékony, bőven ihatókat. Mind a' kétféléből igen jók telnének ki tőlünk; hol nálunk híres aszuszoló bor terem, ott az úgynevezett közönséges bor ha gondosan készülne 's jó vele bánás mellett annak idejében 's legnagyobb tisztaságra vive üvegekre fejtetnék, kétségen kívül innen is, túl is a' tengereken sok kedvelőkre találna. A' spanyol 's némelly franczia bornak nagy erejét, 's hogy úgy mondjam tüzét, az azokban lévő égett bor elegyítés adja; épen ezt tehetnök mi is a' külföldre szánt borainkkal. Könnyű, kedves ízű bort is sok hegye ad hazánknak, 's ha azokat más országok' példája szerint igyekeznők vékonyakká 's tisztákká tenni, sok idegen borokat felülmulnának. Igaz, hogy a' borral kereskedés nálunk nem létét 's részszerint megcsökkenését egyebek is okozták, de ezeknek orvoslását az uralkodás' atyai indulatjától méltán várhatjuk. — Hogy hazai szőlőink' nedve olly kevés becsben van, meg kell vallani egyrészt ellene meglévő előítéletek okozák. A' külföldi borok lévén divatban, sok majmoló úri embernek undorodik inye, — csak a' név, dugó, palaczk külföldi legyen, inkább issza az abban levő akár jó, akár rossz 's ki tudja hol termett folyadékot, mint a' legjobb magyar bort.

Az illy előítélet nevetséges, de alacsony is, mert kútfeje is gyalázatos t. i. hazafiságtalanság. — A' honi életmód 's természetnyelveink melletti előítéletekről legyen ennyi elég; nem azért mintha még több is nem volna, hanem az eddig is okozott unalom' rövidítéséért. — Ezeket is nem azért mondom, mintha életmódunkat nagyon rosznak 's természetnyelveinket mind felette csekélyeknek tartanám: hanem mivel azt óhajtom, hogy nálunk ezek is még jobbak legyenek 's mivel mindenben 's úgy ebben is a' mások iránti igazságtalanságot gyűlölöm. Igaz bizony az, hogy hazánk téjjel 's mézzel folyó egy ország; csak az a' baj, hogy nagy részint a' magunk restsége miatt a' téjnek más szedi le fölét, 's a' mézet tolvajméh hordja el. —

Menjünk már honi előítéleteink' elfüstölt épületei' sorában egy házzal tovább. — Hány ember nincs nálunk, ki csak a' magyart tartja becsületesnek 's igaz embernek, másokat csa-

lárdoknak, roszaknak tart 's egynek sem hiszen? Hogy az idegenekhez viseltető nagy bizodalmat atyáinkról sem kaptuk 's nem is kaphattuk örökségül, az tagadhatatlan; 's a' szegény magyart annyit csalta idegen, de talán éppen annyit felekezete is, hogy igen megfogható, ha mindig csak kötve hisz. — A' jó szivü könnyen bízik, azért a' magyart akármennyit csalták eddig, most is többnyire könnyü reá szedni: de a' nagyon könnyenhivés, tapasztalatlanság, 's gyenge megfontolás' következése; tapasztalásunk bőven elég lehetvén, bár megfontolásunk is mindig lenne, hogy ne vihetnének olly gyakran vizre, 's ne hinnénk ott, 's ollyaknak, a' hol 's kiknek nem kell. Hanem ezen szemesség, helyes tartózkodás érett 's hideg megfontolás' következése legyen, nem pedig előítéleté: mert mihelyt e' kútfőből ered, vak és igazságtalan. Épen a' mint közöttünk, fájdalom! csalárd 's kétszínü elég van, épen úgy más nemzetbeliek közt is találhatni igen erkölcsi 's tiszteletet érdemlő derék embereket.

Hogy a' magyar becsületre adott-szóra, bátorságra sokat tartsunk, igen helyes; mert ha nagy képzetünk van ezekről, úgy nagyra igyekszünk, és semmi nem illőbb egy nemzethez, mint ezekre lenni büszkének. Csak hogy ne gondoljuk magunkat kirekesztőleg lenni ezek' birtokában, — 's ne legyünk vakok az ezekben nálunk meglévő gyakori hiányok iránt. — Nagyon közönséges 's már levett a' nemzetek characterizálása, hogy a' spanyol büszke, az angoly komor, a' franczia szeles 's a' t. de mind ezen lélekvonások nagyon hiányosak. Nem lehet az embereket 's nemzeteket úgy leírni 's classificálni mint a' snepfeket, hogy ennek orra hosszú egyenes, amannak görbe; ez mocsárban, ama' cserén él. Nincs egy nemzet is, melly mind büszke, mind hidegvérü, mind szeles, vagy mind jó és bátor emberekből álljon; mindenütt vagynak ilyenek, de épen ellenkezők is; láttam olly rest 's tunya francziákat, hogy a' földnek nehéz volt hordani: — ellenben igen szeles angolyokat. —

A' világon csak okos és bolond vagy ostoba, — jó és rosz, — bátor és félénk emberek vagynak, 's minden nemzeteknél, mind ezek 's ezeknek különféle mértékei tarkán elhintve talál-

tatnak. Ezek azon fő tulajdonok, melyekre minden másokat alkalmazhatni, 's melyekből foly az embereknek minden szép és rút, jó és rossz minemiségük. —

Mások 's magunk iránt tartozó kötelességünk mindezen tulajdonságok' meglátásában szemeseknek, elítélésében igazságosoknak lenni, sem másoktól a' szépet és jót megtagadni, sem magunkban a' hibák és hiányok iránt behunyt szemmel nem lenni. — Távol legyen tőlem annak állítása, hogy nemzetünknel az okosabbak közt mind fontoló 's találos elme, mind kivívó ész, 's szintűgy mély belátás, valamint sebes megfogó tehetség ne lenne: sőt állítom, hogy tisztán gondoló, el nem facsart 's ép elme nálunk nagy számmal van; igen sokakban teméntelen ügyességet, életre való 's végrehajtó ésszt találhatni; — nem kevesekben valóban bámulást érdemlő lelki tehetség, lángész, mély és velős tudomány lakik. — De más felől azt is kénytelen a' látni akaró szemlélni, mely igen kiterjedt nálunk is a' buták' nyája, fájdalommal kell elismerünk mennyi elbénított, félszeg fő van, mely sok az ügyetlen, életre nem való, 's minő számos a' csak felesleges, léha tanultsággal bíró 's azzal még is felfuvalkodott. — Meg kell azt vallani, hogy itten a' sok elő- és balítélet a' közepes elmék' nagy részét sötét homályban tartja, jobb főket pedig igen gyakran megbénít. A' gyakori hibás nevelés keves vagy sokszor elvétett álmiveltséget terjeszt, 's épen olly számossá teszi a' velőtlen tanultság' csak külső mázát, mint igen ritkává az életben ügyességgel 's sükerrel cselekvő életrevalóságot. Nagy példája eunek a' csupa rossz számvetésből 's híg eszüségből származott megcsökkent 's felfordult értéki 's vagyoni állapotja olly sokaknak közülünk. Kevés ország van, hol annyi eladósodott, 's birtokából élélni nem tudó lenne mint nálunk, — hol van kevesebb élelmét eszével kereső, de hol több a' féltudós? Mindennek lehet 's van egyéb oka is; de legfőbb ugyan csak az egészséges életre való ész' 's valódi miveltség' hiánya. —

Testi ügyességgel is nem sok okunk van nagyon dicsekedni. Igaz, hogy átalján véve a' magyart, hajlékony teste, pattanós ina 's kemény csontja minden testi gyakorlásra igen alkalmassá teszi; de nevelési hibákért, 's későbbi gyakori

restség 's puhaság miatt csak kevesen tesznek azokban előmeneteket. — Kemény lovast, hatalmas küzdőt felesen inkább csak a' csikósok 's betyárok közt találhatni: sokat és sebesen gyalogolni, hosszasán futni a' közrendből némelyek igen jól tudnak: — de úri ember ugyan ritka; uszásra nézve többnyire a' zsidókkal tartanak; — jégre sok már nem is megyen, hihetőleg azért, hogy a' példabeszédet meg ne czáfolja: — de hát ha kösziklákon 's veszélyes helyeken járni 's mászkálni kellene, vagy merész szökésre kerülne a' dolog, — milly szomorú alakban jelenne meg országunk' színe 's még ifjúságunknak is többsége? Igen kevés ügyelet van nevelés közt mi nálunk testi gyakorlásokra, sőt még gátolnak és tilalmaznak olyast, a' mit elősegélleni 's tanítani kellene. — Más nemzeteknél a' gyermek már korán tanul szökni (voltigierozni), mászni, úszni, kardot és spadét forgatni; ezek által nekierősödik; ügyessé lesz 's kedvet kap minden férfias gyakorlásokhoz, mellyeket igen sok mint elaggott öreg is üz. De közöttünk valljuk meg, tuncaság 's elpuhultság igen is kezét fog az ügyetlenséggel. Alig van nemzet, melly olly keveset legyen lóháton mint a' magyar most; — ki nem tud, ki restel lovagolni; — ifjaink is inkább hámos lovakat tartanak mint paripát, 's városinkban, hol a' legtöbb birtokos 's derék ifjú van is együtt, alig láthatni egy két hátos lovat. A' falusi nemesség is többnyire kocsin jár, 's inkább rossz gebékkel mász a' nagy sárban, hogysem könnyű szerrel lóháton utazzon. Gyaloglással már épen kevés fárasztja magát, kivált nemes ember; de szinte szégyennek is tartják: — pedig igazán felvéve nyomorék az, ki jól járni nem tud; — ha valaki közülünk egyikét statiót gyalogol, már bámulják, híre van; pedig a' legnyomorultabb paraszt gyermek is tud annyit, sőt többet is. — Sok szép és hasznos testi gyakorlások vannak más nemzeteknél divatban, mellyekről mi keveset tudunk. A' Ball játék (jeu de paume), melly a' legpallérozottabb nemzetek közt nagy kedvességben van, is melly igen sok ügyességet kíván, nálunk nevérol sem isméretes. — A' mesterséges evezés, mellyre sok gyakorlás 's testi erő szükséges, angliában minden renden lévőknek kedves multságok; mi akármicsékély

vizen sem igen tudjuk lélekvesztőinket áttaszígni. De tekintsük meg más országokban a' nemzeti játékokat p. o. a' Török' Dzsiritjét, az angol' circkettejét, küzdéseit 's czéllövéseit a' Schweitzinak (Helvetiainak) 'sa' t. Vagy pedig nézzük sokak' foglalatosságait: az alpesek' lakosi minő elszánt bátorsággal mennek a' csak vadkecske járta kőszirteken 's havasokon (jéghegyeken); miként úsznak, búvárkodnak, csáklýáznak a' vizek mellett lakók, 's melly merészen mászkálnak a' hajók' kötelein. Hasonlítsuk mindezekhez a' mi henye 's lágy életünk módját 's mulatságinkat: nem valóban nagyon ügyetleneknek látszunk e ön szemeink előtt is? Avagy állítsunk ki akarmi jó erős magyart egy tudományosan öklező (Boxer) angolý ellen: 100at 1re — földre terül; — akár próbáljon fokosával vagy fütýkösével akármelly betýár vagy paraszt ficzko (nem uri ember, mert ez legfeljebb valakit megbotolni, de bottal bánni úgy sem tud) egy jó botos (batonista) francziával, valóban nem szeretnék reáfogadni. — Ha pedig kardra megy a' dolog, elpuhult nemes ifjaink' kezekben a' szegény megrozsdásodott fringia v. sub hoc signo vinces kevésre menne a' fegyverhez szokott, 's azt jól használni tanult franczia, német vagy olasz ellen. — Egy nemzetnek sem lenne illőbb, szükségesebb kardját jól forgatni tudni, mint magyarnak: mert a' mi, 's a' mi je van, annak köszönheti. Ő mint született katoná, hazáját fegyverével tartozik ótalmaezni; ezen az áron 's e' feltétel mellett bírhatja megérdemelve szabadságait, 's élhet szép jusaival a' heresség' rút vádja nélkül. Még is a' kinek van is módja benne, kevés tanul kardolni; sokan restelik roncsolni gyengéd testöket, némelleyek pedig, nam akarnak megválni azon jó mentségtől, hogy ök nem tanultak 's nem tudnak karddal bánni, melly kifogást nem átalják némelley alkalommal használni. —

Hogy a' tudományok, mesterségek, 's művészségben sok más nemzeteknél hátrább vagyunk, annak okaí bennünk is, hanem rajtunk kívül is vannak; de hogy azoknak még csak alsó polczán vagyunk, láthatja, kinek szeme van: azért ne büszkélkedjünk eszünkkel, ügyességünkkel, tudásunkkal, ha-

nem a' mit az ég adott, használjuk azt az előbbhaladásra, 's magunk' mívelésére. —

Mentsen Isten, hogy nemzetem' erkölcsi jóságát kétségbe hozzam; én is büszke vagyok arra! A' magyar becsületre, hitre, adott-szóra várakat építtek; de valóban igen sok magyaréra kártyaházat sem. — Melly vétek van olly undok, melly bűn annyira ocsmány, hogy a' mult és jelen időben borzadva ne találúnok példáját magunk közt. — Fájdalom! a' becsület' érzése is sokakban gyenge, sőt csak kevésben van illő mértékkel nemzetünk' többsége közt. Hogy a' hit's adott-szó' szentsége mi sokszor fertőztetett meg hazánkfiak által, gyászos bizonyosságot leljük történeteinkben; — de ki nem kénytelen naponként is azt szomorodva tapasztalni? Csak a' nálunk mód nélkül sok per, számos eltagadott kötelezés, be nem teljesített egyezés mit mutat egyebet? Azért ha a' jót 's erkölcsit magyarban találhatni fel, inkább tágítja keblünket, mint midőn azt akármely más nemzetben látjuk: a' bűnt's hibát is inkább kell saját nemzetünkben mint idegenekben nem csak elismérni, de gyűlölni is. —

A' magyar bátorság vitézség fenn hanggal magasztaltatik. Örömmel kapcsolom én is ehhez szavamat. Bátornak hiszem 's ismérem én az igaz magyart, mert a' ki nem az, csak bitorolva, érdem nélkül, hordja e' szép nevet. —

Ha gyávának tartanám nemzetemet, 's annak a' férfias bátorság 's vitézség tulajdona nem volna, szégyenleném magyar létemet, 's szülőföldemről hazát keresve vándorolnék el. Történeteinkben lelket emelő példái ragyognak a' hősi elszántságnak 's legnemesb merészségnek, 's most is ki jobb katona a' magyarnál? De ezen tárgyban is ne higyük magunkról többet, 's másokról kevesebbet, mint a' hogy van. Ne képzeljük a' bátorságot minden magyar' — 's ne csak nemzetünk' osztály részének lenni. — Más nemzetek egész népességekkel számtalan 's fényes bizonyosságot adták 's némelyek most is adják vitézségüknek. A' magyar inkább csak hajdanában mutatta 's mutathatta azt. Újabb időkben, 's az is már régecskén volt, háborúban csak a' felséges királyunk' zászlói alatt katonáskodottak adhaták példáit bátorságoknak; ezen

dicső sereg pedig (ne csaljuk magunkat) azokból áll e, kik törvényeink szerint a' nemzetet teszik? Valóban nem: többnyire a' sokaktól megvetett 's rongált parasztság közül kötéllal fogottak tartották fenn nemzetünk' ezen dicsőségét, mert a' nemesség 's mágnásság közül számokhoz képest kevésnek van kedve katonává lenni 's még kevésbnek béketűrése katonának maradni. A' ki nálunk katona nem volt, arról nem igen lehet tudni; de talán olykor maga sem tudja bátor e vagy félénk? Egész éltünk' módja oly bátorságos, oly békés, majd mindennek foglalatosságai 's időtöltései oly szelídek, oly nyugalmasak, hogy sokan egész éltökben az istennyilán kívül soha más veszedelemnek ki nem voltak téve. Bajosan fejlődhetik így a' bátorság ki, az idegek nem edződnek, 's olyanok maradnak félénkek vagy legalább rebbenczesek; a' kik megférhettek volna férfias életmód 's foglalatosságok között. Nálunk némelyben lehet hogy valóságos ősi lelket fulasztott meg a' sok zsír, melyet henye élete által magára rakott, s' mely már mindennek gátolja cselekvésétől; ki tudja nem vált volna e belőle egy merész hódítója a' délczeg lovagnak, fenevadak' üldözője 's minden veszélyek' hideg megvetője; — de Ióra talán soha sem ült, fegyver iránt gondos szülői hasznos félelmet csepegtettek belé, 's minden csak lehető apró veszélytől is távol tartották, melyektől magát később is jól őriznie fő gondja maradt. — Így közöttünk mennyi nem jut késő öregsegre, kinek csendes halála' órájáig sem volt valódi alkalmatlán látni 's mutatni, hogy a' veszély' órájában miként verne szive? Mások felől pedig hatalmas bajuszok 's martialis tekintetök azt hiteti el a' világgal 's olykor talán magok is azt hiszik, hogy hármaz ércz fedi keblöket, de ha éles kard kezdene süvöltöni nyakok körül, 's fülöknél golyóbisok füttyörészni, úgy elfutnának mint a' nyúl, vag legalább nagy kedvök lenne arra. —

Hiszem én, hogy lehet bábornak születni. Kemény idegek, jó egészség, erős test, sokat tesz arra; — de még is bajosan válik vitézzé a' mindég kandalló mellett ülő, 's mindig lágy dunyha közül ahhoz hasonló puha nap' eltöltésére kelve fel nehezen edződhetik hőssé. — Kik jelelik ki magokat ná-

lunk bátorságokkal 's merészségekkel? — Töbhnnyire a' csikósok, kanászok, zsványok, havasi lakosok. Ezek bámultatnak, ezekről regélnek számtalan igaz 's költött csudatetteket. De valóban, a' nemesi 's úri rendről nem sokat hallottam, s' még kevesebbet láttam. A' vad csikók 's gonosz bikák körül, a' vérengző medvékkel, vízi 's tüzi veszélyekben, haramiák' üldözésében a' Tekintetesek 's méltóságosok töbnyire gyenge szerepet szoktak játszani. Gondolom, hogy a' védlő gondviselés is nagy felettünk; mert a' Familiák' kronikaiban sem igen tudom, hogy sokan úgynevezett szerencsétlen halállal multak volna ki; de már mint merészségünk' szomoru áldozatai épen nemszoktunk meghalni. — Minden mívelt nemzetlakta országban el van ismérve: hogy az ember bátorság nélkül valódi jó sem lehet; — hogy a' ki nem mer, az épen ott fog vesztegelni, hol legszentebb kötelessége volna cselekedni; 's hogy ezen hijány a' legméltatlanabb dolgok' eltűrésére, valamint a' legrútább tettek' megtevésére kényszeríti, az erejét 's becsét vesztett embert. Ezért a' férfiságtól el nem válhatónak tartatik a' bátorság, 's a' félénkség legyagyob gyaláznak. Örökre bünbélyeg fertözi azt, ki félénkségből kötelességének nem felel meg, 's gyávaságból eltűri jó híre' becsülete' vesztét. Nincs az illyennek a' jók 's érdemesek közt többé helye, ki van taszítva minden becsületes társaságból. Azt viszi ez végbe, hogy a' ki nem nagyon bátor is, nem meri félénkségét mutatni. A' félénk félénkségből is fél félénknek látszani. Sok, természeti gyengeségén erőt vevén, valóban is megszűnik gyáva lenni; — 's a' ki nem is igen született arra, vagy hibásan neveltetett, igyekszik magát úgy viselni, mintha bátor volna. A' társaságra nézve pedig ez is elég, mert annak nem azzal van dolga, hogy kiki belsőképen mit érez, hanem hogy mit mivel. — De nálunk fájdalom 's gyalázat! a' félénkséget szinte a' legkisebb hibák közé számlálják. A' legnyúlsvivűbb is minden társaság' keblébe 's a' szépem' kegyébe fel szokott vétetni. A' gyávaságot gyalázat 's köz megvetés nem követvén, ha kedvelen dolgok közül 's veszedelemből ép bőrrel ki lehet, csupa kis orczapirulással, menekedni: csak az nem fogja azt tenni, ki előtt önérzése legfőbb ítélő bíró; — illyen pedig mindenütt

kevés van; — de a' ki ezt nem veszi olly szorosan, nem sokat bánja, ha félénksége, gyávasága kitudatik, elhíresül is, ha azért a' többség' szeme előtt becsületes ember marad: ön gyalázatjához hozzá szokik, avval megbarátkozik. Oh utálat! van ki szidást, mocskot, sőt arczul-vagy orron-csapást is tűrni elég gyáva, de veszedelemnek magát ki nem teszi, sem agyon nem löveti, — 's miért is? hiszen azért a' társaságokban elfogadtatik, nem nyög csak epedve szép asszonyok' lábainál, 's hivatalt viselve a' legfőbb polczra is hághat. — Sőt, horrendum dictu, nálunk sok nem szégyenli félénkségét ki is czégérezni. Elfacsart képzet! azt még némelly helyzethez illőnek tartják, a' furcsa hibák' (gentik vices) számába teszik. — Sok azt hiszi, hogy költőnek, tudósnak, egy házi embernek 's még hivatalbelinek is jól áll. — Mivel, voltak efféle emberek a' magok nemőkben nem rosza 's vannak is, kik bátorság' dolgában gyengén állanak: sokan a' férfias bátorságot a' durvasággal hibásan egynek véve azt vélik, hogy édesebben ömlenek a' versek érzékeny de félelmes szívből, hogy valaki nagyobb tudósnak látszik 's jobb törvénytudónak tartatik, 's talán extractusa jobb, referádája derekabb lesz, ha lőtől 's fegyvertől 's mindentől fél. Kardot 's tollat pedig hogy ugyan azon kéz jól forgathasson, épen nem képzelik. Elszomorodva kell azt is látni, miként ifjaink közt azoknak is nagy része, kik derék ficzkóknak tartatnak, durvaságot 's vad betyár pajzánságot nevez 's tart vitézségnek, 's pajkossági közt mindent kevésbé kimél mint önmagát; sok más pedig nagy szájjal lármáz a' kandalló' lángjánál borgőz 's pipafüst között; de ezek' oszlása és kialvásával tűzők is elhül, ha baj és veszély mutatkozik, hallgatnak mint nyúl a' bokorban. — Veszekedést kezdve, vagy abba belé jöve, a' sok kiáltással, fenekedéssel, ropogós káromkodással győzik a' dolgot, 's ha ezzel nem boldogulnak, többnyire sereg csődül a' honi 's még inkább a' külföldi megsértő' egyes személye ellen. Hazánk' 's más nemzetek' régi hőseiről úgy tudjuk, hogy egy, tizzel is szembe szállott: vallyon mit jelent azon változás, hogy most nálunk többnyire tiz szokott egy ellen menni? — Illy körülményekben 's számtalan ilyen emberek közt élve, kell még is az idegen

nemzetek' csúfolását, félénkségek 's lágyságokróli ízetlen tréfákat hallani. — Sok bugyogós német 's agárforma francia merészen meg áll ott, hol sok magyar reszketne, 's végbeviszi azt, a' mit kevés hazánkfíának lenne kedve megtenni. Kac-zagnak a' tortyos németen; a' sörön 's krumplin hizottat csú-folják; ezen kinevetett nemzetek pedig már nevelésök által férfias mozgásukkal erősítik testöket, 's bátorságot fejtenek ki lelkökből, melly gyakorlások a' férfikor 's öregség előtt is kedvességben maradnak. Sokkal többet lovagolnak, vadász-nak, úsznak, csónakáznak, csáklyáznak, kardolnak mint mi. Ezen és más, mind ügyességet 's bátorságot kívánó gyakor-lásokban sok bajusz csak hátul 's úgy is nehezen követné a' bugyogót, — 's ismérek olly német sógorokat, kiknek kardja vagy koszperdje elől számos magyar egér lyukba is bebúna, ha lehetne.

Nem lehet nem érintenem egy balvélekedést, melly nagyon el van közöttünk terjedve.

Sokan szép törvényes szabadságunkat 's egész nemzeti létünket csak abban képzelik helyeztetve lenni: hogy a' ma-gyar nemes semmit sem fizet 's terhet hordani nem tartozik.

A' valódi törvényes szabadság 's a' polgári helyeztetés' becsének mekkorasága főkép háromban áll. — Elsőben: hogy kinekinek mennyi befolyása van hazája' nemzeti létébe. Azon ország él a' leg törvényesb szabadsággal, hol az egész nemzet' minden tagjai közt a' polgári lét munkásan van elosztva 's annál fogva mindenki hona' 's ön sorsa' elrendelésében kép-viselői által résztvéve foly be; hol semmi önkény törvényes kötelességei alól senkit fel nem oldoz, sem senkitől vak en-gedelmességet nem kíván; hol törvényes uralkodó alatt minden kötelesség érzésből öntudással fejet hajt, de felemelt fővel járhat azonban törvényes jusiai' szentségének érzetében.

Mennyiben ezek nálunk így vagynak, annyi értékkel bír polgári alkotmányunk, annyi beccsel polgári helyzetünk. Hogy e' vonásokat polgári létünkben feltalálhatni, az dagasztja keb-lünket nemes büszkeséggel: azért tiszteli minden hazafi a'

magyar dicső koronát mint véd szentségét, 's minden igaz magyar azért határtalanul hív királyához 's végső lehelleltéig védője törvényeinek. Ellenben gyengélkedés, polgári létünk' bádgyadtsága, elmaradság, szóval minden feltalálható hijány onnan ered: hogy a' fenemlített életvonások létünk' képének csak egyikét részében vannak 's nem mind tisztán 's határozottan vonva.

Az igaz törvényes szabadság másodszor azon alapodik: hogy mennyiben részesül kiki honja' boldogításában, 's mennyit lehet 's kell annak szolgálnia. Azon mértékben nő a' polgári helyzet' becse, mint a' használatra lekötettség 's tehetség növekedik. — Bizonyosan azon haza legboldogabb, mellynek minden fiai sükeres törvény által vannak lekötelve neki használni; hol minden hazafi idejének minél nagyobb részét 's testi és lelki erejéből legtöbbet tartozik 's kész a' haza' szolgálatjára fordítani, 's mellyben minden polgárnak élete egy nagy kamatokat fizető tőkepénze a' köztársaságnak. Kétségen kívül az a' nemzet legviribb, melly közt legtöbbnek van legtöbb tehetsége az egésznek használnia. —

Örvendjünk azon szép állásunknak, 's igyekezzünk azt míg tart használni, hogy nálunk a' ki akar csupa jó kedvéből is tehet sok jót hazájában, sokat használhat királyának. De ismerjük el, melly nagy árnyék oldala az helyzetünknek, hogy büntetlen lehetünk herék is; hogy a' ki legtöbb javával él is törvényeinknek, ha nemes önérzése jobb útra nem viszi, elvonhatja minden tehetségét, értékét a' hon' szolgálatjától. Hazának 's királynak semmit sem használva, minő vagyonok nem emésztettek el ön magokban már nálunk? — Mennyi sohajtásokkal 's veritékkel terhelt roppant jövedelmet nem fecsérelnék el hazánkifjai külföldön, annak honnunkba visszafolytatásának minden csatornáit elzárva? Melly sok szép elme 's munkásságra termett ész marad parlagon közöttünk 's hever a' henyesség' burjányától felfogva azért, mivel az önkényre-élhetés csábjá a' munkásság 's közszolgálat terhesb kötelesség' érzését elnyomja? Mennyi egész életkor nem enyészik hosszas éveken által a' semmit nem tevés' lomha kódén ke-

resztül, áldás nem követte örök feledésbe süllyedve, és mennyi pazaroltatik el léha foglalatosságokban? — Nem heverhet pedig a' köztársaságnak egy tőpénze is nagyobb kárral kamat nélkül, mint polgárinak élete.

Abban áll harmadszor a valódi szabadság: hogy mindennek önmivvelésére, 's a' mi többnyire ebből származik, sorsa' javítására köttetlen keze 's szabad munkálodási köre legyen. A' mint tágulnak az ezt szűkítő korlátok: úgy növekedik a' személyek' szabadsága, úgy fejlődnek ki hasznot hajtva minden erők, 's azon mértékben nő az egésznek boldogsága. —

Ha akármilyen körülmények is a' kifejlődés' miveltség' némelly vagy több útjait elzárják, vagy megnehezítik, bizonyonyosan hátramarad az egész nemzet miveltségében. Féltség lesz a' tökéletesülés, ha akár polgári, akár értéki helyzetetés, sokakat akadályoztat lelki tehetségök' 's erejük' kiképzésében. Az ismeretek 's tudás csak egy-, vagy némelley résznek válnak, a' többieket kizáró, birtokává.

Hol bármelley okok is a' társaság' egy részét szinte egészen elzárják a' munka 's iparkodás általi meggazdagulhatás' lehetőségétől, más részének pedig lépesedése' igen bajos útját sorompó határozza: csak kornyadozó lesz ott az egész köztársaság' élete 's bágyadtan hanyatlik kora vénségre.

Minden iparnak, 's ebből folyva a' mivelődsnek az önnön sors-javításra tág kinézés fő rugója. — Törd el ezt, 's minden emberi igyekezet összeroskad; élet nélkül marad a' test, mellynek kemény inai óriási munkák' végbevitelére elég erők lettek volna. Az elszegényedés' emésztő hidege kezdi a' polgári társaság' lételét fonnyasztani. Elnyomás lép fel a' szabadság helyett, ennek csak neve marad fenn; valóságban pedig szolgaság mutatja mindenütt szomorú képét.

A' szegényedés, az elnyomottság' csiráját hordja magában: — 's az elszegényedést rabság követi. —

Ellenben a' hol tárva minden előtt az út: esze, iparkodása munkája után sorsát 's vagyonát nagyra emelni; hol a' keresmény' sokasítása, becsnevelése a' vagyonnak, 's jövedelem szaporítása lehett kitűzött 's méltán remélhető célja a'

munkás észnek, 's ebben körülmények vagy rendszabások nem gátolják, — ott mindenki hasznos szabadsággal él, ha szinte sokat tartozik is közhaszonra fizetni.

Örömmel lehet egy jó summát adni, csak hogy annál többet lehessen szerezni, 's a' szerzettel annál nagyobb szabadsággal tölteni be önkedvünket 's óhajításinkat. —

Ki ne adna ki szívesen 100at ha általa 1000et, 's iparkodása után többet is vehet be? És nem jobb állapotban volna e így akárki is, 's nem több szabadsággal mozogna e, mintha semmi kiadással sem tartoznék ugyan, de minden fáradsága után is 500nál többre jövedelmét soha fel nem emelhetné?

Nem a' semmit sem fizetésben áll tehát a' vagyoni szabadság, hanem abban: ha teljes szabadság 's mód vagyon az értéket ész 's munka által, senki' jusait nem sértve, nagyítani. —

Nem azon nemzet szedi a' szabadság' édesb gyümölcseit, melly semmit sem fizet, hanem a' melly önmagának sokat fizethet: mert soknak van birtokában; melly elég értelmi 's erkölcsi műveltséggel bír, hogy önhasznára sokat akarjon adni; melly törvényes szabadsággal önmaga határozza el fizetésének mennyiségét, céljait; 's a' mellynél minden egyes személy az egésznek sok javaival él, azért hogy azt sokkal is segíthesse.

A' vagyoni szabadság' sarkalata nem az, hogy ne legyen semmi fizetési tartozás: hanem hogy ezen tartozás, semmi idegen önkénnytől ne függjön; hogy minden fizetésnek célja csak a' nemzet' boldogsága legyen, 's hogy maga szabja ki költségeit, bevételeit.

Igen is tartozik minden nemzet adózni! — de csak önmagának: másnak vagy másoknak csak rabszolgák fizetnek. — Haza' 's király' hasznára a' hon' oltárán értéket 's vagyont áldozni szép meghívás, édes kötelesség; de ismétetlen célra, más' önkényétől kényszerítve csak egy fillért is fizetni, keserves, borzasztó, lealázó.

„Legyünk szegények de szabadok.”

Ezen mondás igen szépen hangzik; költői kecs lebeg felette. — A' képzelődés ennek elgondolására pásztori életet, csendes kunyhót, tisztos szegénység mellett polgári erénnyel gazdag hősöket álmod. A' melegen érzőnek hevíti keblét azon velős létel' képzelése, melyben az eredeti sajátságában erős férfi, senkire nem szorúlva, senkitől nem függve, érték nélkül de szabadon éli napjait; midőn kiki magának elegendő véde és segéde, senkinek sem tartozik szolgálni, mert senki' szolgálatjára sem szorúl, 's kevés szükségait önmaga kielégíthetvén, felül van a' gazdagságon, 's ennek becsé 's az ettől kölcsönzött fény mélyen van alatta. —

Milly lelket emelő kép egy nemzetnek azon állapotja, melyben szeplőtelen erkölcsök közt, a' puhaság szülte számtalan szükségét még nem ismerve, egyszerű 's munkás létele tisztán folydogál! Midőn a' haza' legfőbb kincse, fíjainak hűség-vezette bátor karja, ép lelke, 's egyedüli gazdagsága a' polgári erény! — De ezen szép rajzok csak érzemények' szüleményei; létök csak az álmok' körében van.

Az eredeti épségében gondolt ember is, — ámbár erő 's bátorság osztály része, de gyarlóságát, erőtlenségét külső szenvedések, nyomorúságok csapkodják, sokszor elhagyja ön ereje, — sokban nem segíthet magán 's másokra szorúl. —

Ezen kénytelenység idézte leginkább az embereket társaságba 's kötötte szorosabban egybe. —

Valamint erejét, szabadságát 's örök jussait, épen úgy hozta magával az ember a' társaságba gyengeségeit 's külső szenvedésektől függését is. — Hogy ezeken segíthessen, magát ezektől védhesse, amazokból adott 's kötött le a' társaságnak egy részt. —

Erejét egybekapcsolá másokéval, hogy elég erős legyen végbevitelére annak, mire maga egyedül igen gyenge volt. Szabadságát 's jussait függésbe-kapcsolatba tévé mások' szabadságával 's jusaival; ezeket megbecsülni sőt védni kötelezte magát, hogy az övét is mások bántatlan hagyják 's ótalmazzák. — Így származtak a' természetiekből polgári erők, szabadságok, jussok, — de kötelességek is.

A' társaságba lépett embert követték indulati is; a' kedves érzések' ohajtása, 's a' kedvetlenektől undorodás, — amazoknak keresése vadászása, ezeknek kerülése 's eltávoztatására törekvő igyekezet: ezek az emberi természet' főszinei, ezek azon mindennel közös indító okok, melyek által az egész halandó életnek hullámai hol dagadnak, hol simulnak, de a' melyek azokat örökös mozgásban tartják. Ezen érzések' következtében egy felől a' vágyás és remény, más felől a' félelem kísérik az embert első eszméletétől utolsó pillanatáig, 's okozzák és igazgatják cselekedeteit.

Már önmagában is örök táplálást kap az ember ezen érzéseinek. — Képzeltető legvadabb állapotjában is vágyás, remény 's félelem vezetik éltén keresztül; jóllakás' vágya teszi vadásszá, halásszá, növények' ismerőjévé, a' remény feldteti vele ezen foglalatosságok' fáradságait, veszélyeit. A' koplalástól félelem tanítja élelmet szerezni 's gyűjteni, félelem fegyverkezteti fel a' vadak ellen, hideg' 's hévség' szenvedéstől tanul ruhát és lakást készíteni.

Társasági életben az emberen kívül is a' vágyás 's remélés' tárgyai épen úgy megsokasodnak mint a' féleleméi. Társasági helyzet által addig nem ismért különféle dolog, számtalan kellemes érzést, kedvtelést ígér, nyújt, 's az ohajtást 's igyekezetet munkásságba hozza. —

De ugyan azon tárgyak sokaknak válván vágyási tárgyakul, az ezekre törő iparkodásokba az emberek vagy magányosan mennek ön testi 's lelki erejüktől segítettve 's azokat öregbítve; vagy együtt dolgoznak, az egyetértés', közlélek', 's egyesített erők hatalmát fejtven ki; vagy pedig egymás ellen törekszenek, melly által a' harag', irigység', boszuállás', csalás' és csalódás' ostorai csapkodják az indulatoktól hányt-vett embert. — Ezekből 's még számtalan más kedvetlen érzésektől félelem hozza őt szinte olly gyakran magával mint másokkal összeütközésbe. — Az embereknek társaságban egymáshoz 's egymás közt lévő állása 's viszonya 's különböző helyzete a' becsülés és becsület', a' gyalázat 's szegyen', az egymást kedvelés' vagy gyűlölés' érzéseit hozzák elő. Születik a' dicsőség' vágya és a' hatalom' keresése: mind kettő

azon kedvös érzet' elérésének forró ohajtásából, mely belőle származik. — A' dicsőség' el nem nyerését vagy elvesztését követő gyalázat' félelme erős rugóvá lesz.

A' hatalmat az avval egybekötött kedves érzésen kívül, azon kedvetlenségtől félelemből is ohajtjuk, mely a' gyengeség', más alá vetettség', 's mástól függéssel együtt jár, félünk más' hatalmától, 's kívánunk hatalmasok lenni, hogy más' hatalma ne nyomjon.

Mindezen különböző törekedések az ember' társasági életét egy örökös munkálkodássá, mozgássá teszik.

Azért a' mi egész világon minden mozgást indít, fentart 's rendel t. i. az erő lesz a' társasági életben is azon örökös mérték, mely szerint történik minden.

Erő az, a' mi terem, alkat, újít.

A' soha és mindig, a' semmi és minden, a' létel' 's megszűnés' végetlen hézagait ez tölti be.

Erő fűzi az okok' és következtések' örök láncszemeit •hoc est principium, huc refer exitum.»

A' világ' mindenségének lelke is az erő.

A' súlyegyen pedig mindennek örök törvénye, mely a' gyengeség' 's tehetség', a' haladás' és hátrálás', a' tevés' és türes' zajgását korláti közt tartja.

Mindezek ugyan a' tevő erő' 's a' szenvedő vagy tűró súly' egymással 's egymás elleni iparkodásinak következtései.

Az arány súly szabja ki mérsékelve mindennek mennyire 's meddig mehetése' helyét. Ez hozza és tartja egymás közt függésben az egymást követő erőket; fontolva a' felsőbbbségi ellen nem állható hatalmat, mely minden különböző dolgok közt meg van, 's mellynek a' gyengébb 's alattabb való örökké hódol.

Élő 's mozgó világban kétféle az erő, testi és lelki.

Egybe mérközve az utolsó meggyőzi az elsőt, 's a' leg-hatalmasb testi erőnek, bármi ellenállhatatlannak látszik is, ez többnyire felibe kerül 's meggyőzi a' lelki erő.

Az ember' testi ereje milly csekély; inai mi gyengék más állatokéhoz képest; erő-érzés dagasztja ellenben a' hatalmas 's merész oroszlán' tagjait, félelmet terjeszt előtte ret-

tentő tekintete, vér festi nyomait; de egy ész vezette ujjmozdulata földre teríti az állatok' hatalmas királyát.

A' töredékeny ember megmérkőzik a' szélvész' dülő hatalmával. Gyenge kézműve a' tenger' borasztó dühének ellenáll. — Az eget villámai' zuzó hatalmától lelki erő fosztja meg.

Ez az emberben 's rajta kívül lévő testi és lelki vagy erkölcsi erőknek egymás közti állása.

Magában az emberben pedig, ha a' testi 's lelki erő külön vál, gyenge lesz egyik a' másik nélkül; — ha ellenségesen összezsap, megemészti egymást, — és csak úgy hódol minden a' hatalmas embernek, 's csak úgy Ura ő a' világnak, ha azon két erő egybe van kötve álló súlyegyenben 's egymást segíti.

A' társaságban a' testi erőnek segédje, vezére 's pótolója a' lelki erő; — ott kezdi ez munkálódását 's fejti ki dicső hatalmát, hol elalélva amaz már továbbra nem mehet.

De a' csak testiképen hatalmas 's durvaságában vad erő gyakran összeütközik az erkölcsi 's miveltebb 's mivelésre törekedő erővel. Amaz kénytelen ennek magát alávetni, különben megvonja ez segedelmét. Az erkölcsi erő lévén elsőbb, azaz erősebb, nem hódolhat a' vad erőnek; vagy uralkodni kell neki, vagy megszomorodva költözik el. — Ha a' vad erő uralkodik, ön gyeengeségeivel küszködve magát emészti; — mindenütt meztelenség 's gyenge oldal nyilatkozik: — de ha a' lelki erő' parancsától függ 's annak követi vezérségét, kettőztetve él fel újra. — Ebből következik, hogy a' társaságnak valódi hatalma erkölcsi erejében van. A' mint ez nő, úgy fejlík 's öregbedik a' társaságnak is ereje 's jóléte.

Legelső talpköve 's alapja tehát minden' polgári alkotmánynak a' lelki erő' miveltsége.

A' munka pedig az, miben a' lelki erő behatásának legtöbb sikere, leghibizonyosabb fogamatja van.

Munka lelki erővel szövetkezővén szüli a' miveltséget, a' polgári társaság' csinosodását, 's egész jólétét, és így:

Mentől miveltebb, minél csinosultabb egy nemzet, annál erősebb és hatalmasabb.

Mi a' hatalom? gazdagság? — E' kettő nem lehet egymás nélkül, elsőszülött ikerei (gemini) az erőnek; a' hatalom neve a' gazdagságot, a' hatalmat pedig a' gazdagság táplálja.

A' szegénység ellenben gyengeség. — Sem kívánságuk, sem törekedésnek célját ez el nem érheti; mivel a' szegénység a' végrehajtás' módjainak szűkölködésében áll.

Melly nemzetnek sok módja van, a' miket akar megtenni, végrehajtani, 's elérni a' mit kíván 's ohajt; más felől pedig sütkeresen el tudja távoztatni 's óvni magát attól, mit nem szeret 's nem kíván: az hatalmas, — mert gazdag; 's gazdag mert hatalmas.

De nézzük meg közelebből, miben áll egy nemzet' gazdagsága.

Nem gazdag ásványai, nem termékeny földe, nem az éghajlat' szelidsége, sem folyamai vagy a' tenger tesz nemzetet gazdaggá. Arany és ezüst bőven lehet hegyeiben, hasznos és drága köveken járhatnak lábai, akármi buján neve a' is földé növényeit, legelői bár mi bő táplálást nyújtsanak, ha vizei 's kikötőhelyei kereskedelemre nyitnak 's mutatnak is utat, még is mindezen áldások mellett szegény marad, ha műveltsége 's csinosodása nincs. — Mídásként sínlik drága érczek közt az azoktól terhelt hegyek' kopár oldalain tudatlanságban nyomorgó lakos. — A' kövér földek gazt 's rossz gabonát teremnek, — burjány 's tövis lepi a' tág és termékeny mezőket, — kevés 's csekély mineműségű marhák szédelegnek a' legjobb legelőkön. Folyóvizeinek 's a' tengernek egyedül csapásait 's kárát ismeri, ha mindene a' használni, okosan művelni, 's tökéletesíteni nem tud.

Faja vagy nemzeti sajáttsága sem eredeti oka a' nemzet' meggazdagulásának, mert a' legszebb tulajdonok' csirái kifejletlen maradnak, ha a' műveletlenség, tudatlanság vagy elnyomatás' jég lehellése fagyva tartja a' nemzetnek melegséget nem kapható földét; de ha már reménnyel gazdagon fakadtak is ezen életet csak a' művelt ész' napjától szívható növény' rügyei, ha a' nemzet' hasznat vagy fényt ígérő lelki 's testi tehetségi már bimbóznak, virágoznak vagy gyümölcsöt mutatnak is: — fonnyadnak, elhervadnak, meg nem érnek azok a'

bárdolatlanság' derétől rongálva. Ellenben Thébe' vastag fejű lakosait szép nemzetté tevék a' lelki miveltséget előmozdító lelkes fiai. — A' zsványokból összeállott Rómát az ész 's miveltség tette nagygyá, felségessé. Együgyű pásztorok voltak Helvetiának lakosi; — gyáva halászból állott Hollandiának első népessége, 's ész és velő hatalmat és gazdagságot nyújtott nekik: amazoknak jégfedte hegyein virágoztatta az arany szabadságot, 's ezeknek kincsekkel terhelt gályáit büszkén vezérelte a' világ' minden tengerein. A' régi, mivelt, 's hatalmas nemzetektől barbarusoknak nevezett 's elnyomva tartott népek megszűntek azok lenni, 's széttörék igájokat, mihelyt az ész köztök fejlődni 's mivelődni kezdett; előbbi uraik pedig gyengeség, szegénység 's szolgaságba süllyedtek, mihelyt az ész' világát sötétség ölte el, 's a' miveltség helyett durvaság lépett fel.

Törvények, polgári alkotmány 's akármilyen kedvező politikai helyzet sem tesz még magában egy nemzetet gazdaggá. A' legbölcsebb törvények csak lelketlen 's erő nélküli betűk, a' legerősebb polgári test senyvedésre hanyatló halott, ha a' lelki miveltség 's csinosultság által a' nemzet jó törvényeinek munkás éltet adni 's abban megtartani nem tudja. Rendszabások 's polgári alkotmány, nem mindig, vagy csak későre fejtik ki a' nemzet' lelki erejét. A' lelki 's erkölcsi miveltség pedig okvetetlen 's haladék nélkül jó törvényeket húz maga után. Azon törvények sikeresek 's tartósak, mellyek a' nemzet' szívéből iratnak a' törvények' tábláira; — hogy ezekből folyjanak abba által, hosszú 's bizonytalan út. — A' legbölcsebb törvények, a' legfelségesb 's nemesb rendszabások, ha nincs a' nemzet' lelki 's erkölcsi kifejlődése azokhoz érve, vagy azoktól hátramaradt, minden siker nélkül lesznek. Titkos vonások, hieroglyphák a' nem értőknek; vagy erőtlen parancsok az engedelmisséget ismérni nem akaróknak. A' fáklya elalszik éltető levegő nélküli barlangban: így az ész' legszebb világa a' polgári jó rend, és törvény is elhunyt 's elhamvad ott, hol lelki szabadság 's miveltség' szelleme nincsen.

Csak erkölcsi miveltség, az ész' tehetségeinek kifejtése, 's ezek által az akarat és munkásság erőssé, helyessé és sü-

keressé tétele fejti ki a' nemzet' erejét. — Ez tanítja meg a' természettől áldott ajándékokkal okosan és mivelten élni, ez ad neki jó törvényeket, vagy a' meglévőket sükeresekké 's tartósakká teszi — 's csak ez nyomja reá a' szabadság' 's polgári erény' sajátosságának dicső nemzeti bélyegét. Ezek, és csak ezek által lehet, 's kétségen kívül lesz is minden nemzet hatalmas: hatalmas önkörében, 's hatalmas a' több nemzetek' sorában.

A' hatalom' fővonása, az ohajtás 's akarat' beteljesülésére vezető tehetség. A' gazdagság is a' kívánságok' 's akarat' beteljesíthetéseire vivő módokbeli bővelkedésben áll — tehát, mint már felebb is láttuk, a' hatalmas gazdag is.

Következőleg a' lelki miveltség szülvén a' hatalmat, szülő anyja a' gazdagságnak is — 's attól el nem válhatik.

Ennél fogva egy nemzet' meggazdagulásának egyedüli kútfeje, lelki miveltsége. Olly kútfő ez, mellynek forrása egyébben ki nem pótolthatatik, de a' melly soha ki nem szárad. Áll ezen tiszta kútfeje a' nemzeti gazdagságnak, vagy is maga a' nemzeti gazdagság áll, a' minél több 's hasznosabb tudásnak 's ismereteknek minél többekkel közös, 's kiterjedtebb birtokában.

Az eszmélés nemzője minden tudományoknak, minden találmányoknak, 's minden ismereteknek. — Valamelly nemzetnél a' többség eszmél, gondolkodik, — hol a' tudományos művelődésre mód, a' hasznos találmányokra inger van, — hol a' lélek' kifejlődése' útját homály nem borítja, vagy sarampók nem zárják: ott a' szabad gondolkodhatás, annak szabad kifejezése 's másokkali közlésének véde alatt kifejlődnek a' lelki erők, 's az ember, maga dicső méltóságában jelen meg, mint földi teremtmény, — tenyész, virágzik minden kezei közt, éled minden körében. — A' mult korok' szerencsés és szerencsétlen tapasztalásait ön merényeivel összekötve használja, — a' más nemzetek' találmányait ismervén azokra újakat épít. Helyzetének kedvező oldalait meg tudja ismerni; 's annak, valamint önmagának is hibáit 's gyengeségeit átlátni elég tiszta szemei lévén gyarapodhatásának akadályait — akár magában, akár azon kívül legyenek — akarja, tudja elhárítani.

Hol valódi lelki műveltség van, 's az ész világít, oszlani kell ott az előítélet' homályának, nem uralkodhatik ott balvélemény, vak indulatok' vad csapongási lecsilapodnak, 's nemtelen ösztön, aljas tekintet nem fékezi a' lélek' legszebb szárnyallatait. Ezek által leomolván azon hatalmas gát, melly a' nemzetek' előlépését leginkább akadályozza, belső erején 's hatalmán alapított nemzeti létel gazdagsága által teljes műveltségben áll, 's örökösül. Az éghajlat', fekvése', földé' áldásait lépesedésére fordítja. A' mezei gazdaság, ki lévén a' kényszerítés 's előítéletes szokások' zsibbasztó terhe alól mentve, gyümölcsözve gyarapszik: mert a' munkás ész 's az ön hasznáért iparkodó igyekezet a' dolgozó erőket, karokat kettőztetni, sokszorozni képes. — Az ész-szülte művészség 's mesterségek virágoznak, valamint a' kereskedelem is, melly hasonlólag csak az ész' nemző 's a' munkásság' tenyésztő ereje által jöhet életre. —

Ezen lelki erő — szülte gazdagságnak pedig tápláló dajkája a' munka. Ennek tápláló ereje csak a' jól elrendelés által fejlődik ki.

A' munka' jó elosztása 's ez által az erőnek megsokszorítása éleszt, eszesít, lépesít mindent.

Ellenben megzavart értéki aránysúly, — a' vagyonnak itt elszikkadt ott feldugult folyama, — szegénység, restség, butulás jelen ott meg, hol a' munkának főrugója a' kényszerítés, az erőszak; hol az nem önmagát, hanem csak mást boldogít, 's ezek senkiért sem dolgoznak; magokba velőt szívának, de ez bennök szárad, vagy távol honjoktól csigázzák azt ki magokból.

A' nagy mindent is csak az adás' és vevés' kölcsönössége tartja fenn. Mindenki megfizeti az anyaföldnek, a' mit attól vett. — Visszafoly minden eredeti elemeibe. — Létek lesznek 's enyésznek, hogy új létek támadjanak viszont. — A' mint ezen örök 's változást nem szenvedő törvénytől távozik valamelly ország, úgy hanyatlik csillaga is. —

Ha, kik a' népesség' munka erejének hasznát magokhoz veszik, azt a' munkások közé újra haszon képében, vissza nem folytatják, vagy más munkával vissza nem pótolják:

fogyni kell az erőnek, zsibbadnak a' tagok, 's az egész elalél.
— Ellenben a' munka' helyes elosztása 's mindenek közti megoszlása által minden egyes erő nő; 's számtalan megnevelt erő mind egy célra t. i. az egész' gyarapodására dolgozván, csuda e hogy munkái óriásiak, mivei bámulást érdemlők?

Igy a' lelki miveltség — 's észről vezetett munka által egy nemzet gazdagulván, az élet' minden örömei, minden gyönyörűségei megnyílnak mivelt izlése előtt. Lelki ereje 's esze azoknak elérésére számtalan módokat nyit.

A' szükségek nőnek; de ez a' munkásságot is nevelvén — serkentvén, 's élesztvén az ésszt, a' lelki 's testi erők is növekednek.

A' birtok' becse, értéke 's mennyisége szaporodik. —

Mint már látók, a' valódi lelki 's észbeli miveltségben áll egy nemzet' gazdagsága belsőképén.

Külsőképen pedig ez magát mindig a' 'jövedelmek' 's 'tőpénzek' szaporodásában mutatja ki.

Ez bizonyos mértéke a' gazdagulásnak vagy szegényedésnek. Ha ezek' becse 's mennyisége nem növekedik: mozgás nélkül helyt bajosan állhatván nem sokára apad, 's a' nemzet azon mértékben szegényedik mint ezek fogynak. Csak a' 'jövedelmek' 's 'tőpénzek' szaporodásával nő a' nemzet' gazdagsága.

A' mondottak szerint lévén származása 's természete a' nemzeti gazdagságnak, elválhatlanul egybe lévén az hatalmával kötve, — 's annak egyetlen kútfejét a' lelki miveltségben 's világosodott észben találván fel: kétséget nem szenved, hogy egy nem gazdag vagy is szegény nemzet hatalmas sem lehet, 's ott, annak kútfeje, az ész' és lélek' miveltsége is, bizonyosan hibázik. —

Már mindezeket látván, azon kérdésre: hogy egy szegény 's annál fogva nem hatalmas, észben 's lélekben nem mivelt nemzet lehet e szabad? úgy gondolom nem kétes a' felelet. —

Ha valami szerencsés körülmények polgári lét' 's szabadság' napját derítnek is fel reá, — hamar átfutnak rajta a' muló sugárok. Vagy önmagában forró vad 's buta erőnek,

vagy külső érték — 's észbeli felsőbb hatalomnak lesz mar-
taléka: — mivel amattól lelki miveltségi aránysúly nem ótal-
mazza, 's ettől nincs mi védje, — mert sem belső, sem külső
hatalommal nem bír, 's a' gyengét az erős' körmei széttépik. —

„A' szabadság függetlenség.”

Minél kevesebbtől függünk, annál szabadabbak vagyunk.

Az egyes embernek kívánság 's féléstől 's olly sok indu-
latoktól zúzott lelke, betegségekkel küzdő teste már önmagá-
ban is olly soktól függ, — hát rajta kívül a' körülmények
minő hatalmasak: — Ezért, hogy az arany szabadság mentté
tétessék, a' függetlenség' elérésére sok Bölcs a' szükségek'
mentől kevésbre szorítását tartotta legbizonyosabb útnak. —
Igaz is, hogy minél kevésbbel érjük be, minél kevesebbet
óhajtunk, annál kevesebbre szorúlunk, annál ritkábban érez-
zük a' be nem teljesíthető kívánság', a' megtagadott óhajítás
kedvetlen érzését; de annál ritkábban az elért 's kivívott vá-
gyás' önerő érzésből folyó boldogságát is. Hogy tehát valaki
szabad legyen, vagy az kell, hogy a' külső tárgyak' 's szüksé-
geknek őt nyomó hatalmát magára nézve megakassza (para-
lyzálja), vagy hogy sok módja legyen azoknak eleget tenni.
Az első egyes személyeknél is csak bizonyos pontig lehet. —

Van a' testnek sok 's a' léleknek is nem kevés ollyan
szüksége, melynek hatalma alól a' legerősb akarattal 's leg-
tűrőbb testtel sem szabadulhatni ki. — De azon függetlenség,
melly a' szükségek' 's óhajítások' megkevesítéséből jő, nem
cselekvő csak szenvedő szabadság. — Ha a' bölcselkedő vagy
is inkább elbizott akarat önmagával elhiteti 's ki okoskodja
is, hogy ez 's ama' szükségtől már nem függ, — hogy illyen
vagy amollyan vágyások nem háborgatják: még is gyakran
hatalommal környékezik meg mind ezek, mind azok. — Nagy
lelki küzdés, sok terhes megtagadás által vívhatja csak ki
azon inkább 's többször csak képzelt függetlenséget 's sza-
badságot. — Épen ezen vivás, ezen sokszori kénytelenített
megszorítása az akaratnak 's vágyásoknak, már magában is
nem egészen egyez a' szabadság' természetével, mely a' tág
's kötetlen mozgathatás' képzetét foglalja magában. — Nem-
zetre nézve pedig épen nem állhat fenn a' függetlenségnek 's

szabadságnak azon neme, melly a' szükségek' szűk határok közé szorításából jő. — Egyfelől azért, hogy egy nemzet' szükségait nem lehet úgy körülnyírni, annyira kevesíteni mint azt egyes személy az önmagáéival teheti: mivel a' nemzetnek polgári fenmaradására 's jól létére elkerülhetlenül megkíván-
tató szükségai már magokban véve is nagyon sokak, 's mivel az egyes személyeknél is bajosan elérhető komor maga meg-
szorítást egy nagy népességtől sem várni, sem kívánni nem lehet. Más felől azért nem kaphat egy nemzet polgári sza-
badságra 's függetlenségre a' szűk korlátok közé szorított ki-
vánságok 's ohajtások valamint a' megkevesített szükségek ál-
tal, minthogy egy nemzet' polgári szabadsága 's függetlensége
soha tűrő és szenvedő nem lehet; — az csak cselekvésben él,
's munkásságban áll fenn. Csak akkor szabad egy nemzet,
midőn szabadon mozoghat, szabadon munkálódhatik. Ezen
szabad mozgást 's munkásságot pedig épen szükségéi' kipót-
lása, kívánságai' elérése, 's ohajtásai' 's vágyásainak kivívása
tarthatja fenn. Ha ezekre módja 's tehetsége nincs, ha szük-
ségeit ki nem elégítheti, ha kívánságai' 's ohajtásai' elérésére
tehetetlen: úgy valóban nincs szabad mozgás, hanem lánczok
terhelik tagjait, 's a' munkásság helyett halál' zsibbadása és
senyvesztő csend követi. —

De nemzet, melly az élet' örömeit 's azon gyönyörüsége-
ket, mellyeket miveltebb izlés' 's az ész - szülte találmányok
nyujtanak, már megízlelé, vissza nem léphet azon a' durva
vadságtól még nem messze távozott állapotjára, mellyben egy-
szerű élte 's számtalan tárgyak' nem ismerése, szükségait 's
ohajtásait a' csupa állatiakon felül kevésse vitte. — Vissza
kellene előbbi vad bárdolatlanságába sűlyedni, — el kellene
azon dolgok' becsét, édességét felednie, mellyeket vele a' tu-
dományok, mesterségek 's a' kereskedés ismértettek meg, —
de magoknak az emberi ész' ezen szép szüleményeinek kel-
lene távoznok. — Hogy pedig azon kopár sivatagon, melly-
nek miveletlen földje felett a' butaság' 's tudatlanság' sűrű köde
lebeg, szabadság, emberhez méltó szabadság nem virágozha-
tik, az bizonyos. Azért azon mondás «legyünk szegé-
nyek de szabadok» csak ott áíhatott, hol egy kis társa-

ság szűk határai közt, minden idegen befolyást — attól távol tartózkodván, — magától eltávoztathatott: — midőn más nemzetektől külön válva nem volt kénytelen másokkal lelki erőre 's műveltségre megmérkőzni. — Azon hajdani korban, midőn a' föld' még kevésbé népes kiterjedésén egyegy nemzet mint különvált sziget a' nagy tengeren emelkedett ki a' miveletlen pusztaságból, akkor a' nemzetek' ama' legelső csecsemős állapotjokban talán összefért a' nemzet' szabadságával annak szegénysége. De most, midőn az emberi nem' legtávolabb, legkülönbözőbb nemzetei is oly sok egybekötésben vannak; midőn azokra több vagy kisebb mértékben, de mindenekre az ész' világa sugároz; midőn mindenek közt a' tudományok, ismértek 's kereskedés egy rokonító kötést, egy szét nem téphető lánczot fűz; — most a' műveltség vezet értékre, ez hatalomra, 's a' hatalom szabadságra. A' melly nemzet tudatlan, durva, bárdolatlan, az szegény is; a' szegény gyenge, 's a' gyenge szolga, zsákmánya a' hatalmasnak. Az aránsúly örök törvénye szerint a' gyenge mindég alá vetetik az erősnek. —

Hogy egy nemzetnek hatalmassá 's gazdaggá létele, azt boldoggá teszi e vagy pedig éppen abban vagyon e erkölcsi megromlása' 's egyberoskadásának oka? e' felett sokan sokat czivódtak, 's most is különbözök az értelmeik. —

Ebben is nem kevesek lévén az elő 's balítéletek, külön kellene azokról értekezni; itt csak azt jegyzem meg, hogy nemzetnek szegénységben maradását azért óhajtani, hogy a' gazdagság erkölceit meg ne rontsa, annyit tesz, mint egy ifjat azért, hogy bujaság ne fertőzze 's ne gyengítse, férfiságától fosztani meg. Egyik oly tehetetlen lesz mint a' másik cselekvő hibázni: de gyalázattal tűrő részesévé mások' vétkének, egyiránt lesülyedhet. Egyes hatalmasok, fortélyos pártosok 's vad zsarnokok éppen úgy tesznek szegény nemzeteket undokságok' martalékjává, mint az említett szerencsétlen félembereket undok bujálkodók fertelmők szenvedő tárgyaikká. —

Hon elleni előítéletek.

Ha a' hon 's az abban lévőek iránti előítéletek többnyire neveltségesek, 's általában károsak: de némellyrészen menthetők; lehet kútfőjük tiszta, szép, dicséretes. Kinövések ugyan, de egy nem nemtelen fának felesleges nedvéből lesznek; olly meg nem ért, vagy elfélszegült termései, melyekből kedvezőbb időjárás vagy jobb ápolgatás által szép 's hasznos gyümölcsök válhattak volna. Ellenben, a' haza 's hon elleni elő- 's bal-ítéletek romlott földnek méregtelte gombái. Valamint amazok a' haza' szent ugyan, de rövidlátó, vagy vak szeretetéből származhatnak, 's csupa tapasztalatlanság, 's isméretek' szűke szülheti őket: úgy ezek többnyire elfajult érzéstől vehetik eredetüket, 's megromlott szív, 's lélek táplálhatja. —

A' vonszódások' legerősbike közé tartozik a' honhoz ragaszkodás. Mélyen van ez az emberi kebelbe vésve; az első eszmélés, 's a' gyermeki kor álom vegyített édes emlékezésével egybe szöve létez; — minden újonnan ízelt ártatlan örömmel új kötés szorítja a' serdülőt anyaföldéhez 's honfiához, 's az ifjúnak már egész lételét átfonó gyökerekkel él ezen vonszódás keblében. Nem a' kötelesség' érzése, nem száraz okoskodás' következése az, a' mi honfinak hevíti véré, szikráztatja szemeit 's merész tette lobbantja, midőn hazáját, felekezetét sértvebántva látja vagy képzei. Ezen természet-szülte hív érzés olvasztja édes ömledezésre a' távollévőt, elfogódva emlékeztén honjáról; ez dagasztja melyét annak di-csősége' szemlélésekor.

Mi egyéb ad a' szülötte föld' bár sivataginak is bájkecsét.

— mi olvasztja az északi sark' jegét, a' forró nap' égető hevét mi enyhíti, 's teszi kedvessé lakosainak a' legsanyarúbb életmódot is? A' honvágy' epesztő betegsége, a' sokáig távol hányatottnak hazája' földre léptekori édes öröme, — mind ezen velünk született vonszódás' következései.

Mint minden emberi erénynek, úgy ennek is eredeti gyökere az embernek csak érzeki, úgy szólván állati részében vagyon; — ennek még csak vad, de épen tenyésztő csemetéjébe oltatik a' kötelesség' hű érzésének szentsége, — 's ezen nemes oltó ággal táplálólág egybe forrva neveli azon dicső fát, melly az egész táj' dísze és ótalma, melly a' gyümölcsök' legszebbait érlelve, a' legdühösb szélvészeknek is kevélyen áll ellent. A' hazafiúi kötelesség' hű és munkás érzése emeli az erények' első sorába azon természetes, állatokkal is közös édes érzést, a' honhoz vonszódást, 's így születik a' hazaszeretet.

E' szerint a' legtermészetesb, legédesebb érzelem lévén a' honhoz ragaszkodás, szülőföldünk' szeretete; 's az erre épített, szent kötelességek' tudásából jövő hazaszeretet, a' legtöbb szépnek, 's jónak lévén kútfeje, melly egyedül nemesíti az állati embert dicső erkölcsi valóvá: képzelni is nehéz 's szinte hihetetlen, hogyan lehetnek olly szülöttei egy hazának, kik nem csak e' nemzójükhöz, 's szülő anyjokhoz hív szeretettel nincsenek, de még gyűlölik, 's ellene épen olly otromba mint vétkes elölételeket táplálnak keblökben.

Hogy ilyenek szegény hazánkban vagynak, ki közöttünk olly szerencsés, hogy gyakran ne lett volna kénytelen tapasztalni? — 's tudom, olvasóimnak sokszor hevült méltó haragra kebelök a' nem ritkán szemlélhető hazafiságtalanság' undok példáinak látására. Ki hazáját ismeri, ki nem nagyító, sem nem kisebbitő hanem ép szemekkel nézi annak hibáit épen úgy mint jó oldalait, — a' ki látja a' hiányosságok' többnyire igen szembetűnő okait, — ki a' külföldet nem vakon csudálja, hanem annak jó és rossz oldalait is tudja 's akarja látni, 's még is nemzetét megveti, gyalázza, hazájához hideg, annak használni rest, ártani kész *hic niger est, hunc tu romane caveto.* — Az ilyen nemének szennyét, születésének mocskát érte-

kezésünk' tárgyává nem tehetjük, úgy is elfajult, 's eladott lelkeken toll nem javíthat: — ezek nem czáfolást, csak a' jók' megvetését, 's a' nemzet' átkát érdemlik.

De kiknek szívök megromolva nines, kik alacsony önhaszon keresés vagy hiúfény vadászásból lelköket áruba nem bocsátották, hogy az ilyeneknek számok közt is vannak olyanok, kiket hazájok' sorsa nem érdekel, 's ahhoz idegen hidegséggel viseltetnek, sőt majd minden honit megvetéssel tekintenek: ez épen olly fájdalmas mint bajosan megfogható. Ennek okait méltó vizsgálunk.

Az emberek' nagyobb része, az ismért 's előttök tudva lévő képzetek szerint a' következéseket nagy részint helyesen vonja, 's ámbár logikai hibát is eleget láthatni, még is a' tömördek bal 's félszeg ítéleteknek nem annyira a' hibás okoskodás kútfeje, mint egyfelől az: hogy sok tárgyról épen nem okoskodnak, hanem a' hallott 's már bevett képzeteket vakon utánozzák, — más felől hogy azon ismérteik, melyekre támasztják okoskodásaikat, helytelenek vagy csonkák. A' nem látás, vagy rosszúl látás lelkiképen az embereknél nem annyira szem' 's nézés' hibája, mint a' néző pontnak hibásságából származik, mellyből a' dolgokat tekintik. A' haza iránti hidegségnek is oka sokaknál azon szempont' hibássága, mellyből egy felől a' hazát, más felől magok állásokat, 's hazájokhoz tartozásokat tekintik.

Ezen homályos- hibás- nemlátást meggyőződéseim szerint egy felől a' nevelés' fonákságai más részről a' társaság' hibái okozzák. Tekintsük e' két tárgyat rendre.

Hogy annyin vannak mi nálunk, kik felnőnek 's férfikort érnek, a' nélkül hogy hazájokról 's annak tartozó kötelességeikről tiszta képzetök lenne, — annak fő oka, a' mi hibás, 's gyakran oktalan nevelésünk. — Számtalan szükség feletti, egy rakás léha, nem kevés elfelejtendő tárgyakkal terheltetik a' nevendékek' emlékezete; — sokat tud, keveset ért; gondolni, eszmélni sem út nines mutatva, sem idő engedve; — a' parlagban hagyott ítélőtehetségnek nem nyújtatik erőt adó eledel, mellyből izmosodva táplálhassa magát; — polgári helyeztetése', hazafiúi 's emberi tartozásaira nézve szeméit

fel nem nyitják, sem a' való' nézésére nem erősítik. — Valami fonnyadt, 's többnyire homályos catechismuson 's néhány ritkán elértett erkölcsi regulákon vagy mondásokon kívül ('s még ezek is nagy részint nyelvért, vagy írásbeli gyakorlásért fordulnak elő) az erkölcsi kötelességekről említés is alig van, annál kevésbé történik azoknak az észbe csepegtetése 's szívbe forrasztása. Majd csak nem végtére tanittatik, sokszor peschedt pedantismussal, egy tudós homályba borított *Philosophia*, melynek a' nevendék' eszét mindig 's a' férfi' belátását is gyakran felülhaladó szörszálhasogatásain kínosan 's unalomtól gyötretve keresztül laktatván, kezdenek végtére az erkölcs' tudományához, 's a' természet' törvényéhez; — pedig ezen mindennek felett szükséges tárgyak' első fővonásainak már a' gyermek' szívében 's eszében kellene tehetségéhez alkalmazott módon, 's kiterjedésben metszve lenniök, hogy azokkal együtt nőjön, beléjük forrjon; ezen első vonásokat esztendők' telével, az ész', 's értelem' fejlődése szerint, oktató bölcs kezeknek mind inkább kellene kirajzolni, 's lassankint kész képpé kimívelni, 's ekkor az érettebb ifjúnál a' már meglévő tudást tudománnyá tenni. De nem így történik: hanem ezen éppen olly szükséges mint természetes képzeteket, melyek mindenkiben első eszmélésétől fogva benvagynak, csak ki nem fejlődtek, az ifjúnak egyszerre egy mély 's rökönyödött szagú tudomány' penészlepte alakjában adják elő; a' száraz systematizálás, 's tekervényes fel- és elosztások' minden unalmaiba borítva — nagy bajjal tudja, — de sok nem is képes megtanulni azt, a' mit tudós tanítás nélkül vele önmagával ki lehetett volna találtatni, 's önmagából meríttetni. Elíjed annak jéglepte külsejétől, a' mi édesen melegítené szívét, keblét nemes tűzzel hevítené, ha természetes alkatjában vele már rég megismértetvén, azt most velős tudományba átöntve annak mélyebb fontosabb vizsgálatával érzését — lelkét táplálnák, férfiasítanák. A' minek szívéből kiforrását még gyenge korában érezte, — a' mint frissítő csermely gyanánt látott érzelmi 's tudási szélesedő tájain nevedve áttáfolyni: kedvére követné annak az ifjú a' tudomány' pompás partjai közé szorított folyását is; 's részvétellel igye-

keznék annak tudományát is elérteni 's megtanulni, a' minek atyafiságos minden hangjait önérzelmében már mint régen ismértéket feltalálná. Nem fogja az Beethoven vagy Cramer mesteri hangszövéseinek fellengő kecsseit sem érteni sem érezni, kinek fülei egyszerű melodiák' hallása által az öszhangzás' bájával még meg nem ismérkedtek. El nem érhető magosságra tett ideálja az erkölcsi tökélynek sivatag távolságával elcsüggeszti, 's visszaretenti komor képével a' még eddig majd mindent csak virágos oldaláról tekintett ifjat. Minden erkölcsi parancsolatban egy egy hideg gyilkosát látja örömeinek, kedvteléseinek, mellyek pedig e' rózsakor' tavaszán egész létének életerei; a' kiszabott komor kötelességekben mind annyi mord poroszlót szemlél, kik őt szelíd örömek' vagy bájoló gyönyörűségek' virágitól üzik el, 's hideg, kedvetlen munkára vagy zordon türeésre szenvedésre vad keménységgel hajtják. Megcsömörülve 's unottan a' kötelességek' 's tartozások' nevétől is undorodik, melly érzés őt gyakran egész életében minden férfias munkásságtól, minden cselekvő használástól visszatartóztatja.

A' már iskoláit elhagyott, szárnyára kelt ifjú rég óhajtott szabadságát abban képzei feltalálni, hogy senkinek semmivel ne tartozzék, hogy indulatai 's vágyásai vezette cselekedeteit semmi kötelesség ne kösse meg. Valamint az erkölcsi kötelességek, a' természeti 's abból származó polgári jusok' tartozások' fővonásait, hibás nevelés mulasztja el a' gyermek' szívébe 's eszébe vésni, a' neven-dék' értelmében kiképezni 's az ítélésre már érleltebb ifjú' lelkébe edzeni: épen úgy mellőztetik el a' gyermeknél, csak alig érintetik a' neven-dékbe, 's épen nem eléggé, nem célirányosan történik az ifjakra nézve: a' haza' megismértetése, a' hazaszere-tet' kifejtése, mindenki' polgári helyzetének elértése, 'sa' hazafiúi kötelességek' 's tartozások megtanulása. Pedig ezeknek is már a' gyermek' minden jóra 's szépre nyílt szívébe kellene öntetnie; — könnyen lehetne mind hazája ismértetét 's annak szeretetét, mind abban lévő helyzetetését 's ahoz tartozó kötelességeit értelméhez, tehetségeihez 's korához alkalmazva minden épeszü gyermek-

kel megértetni 's éreztetni. Hazafit 's polgárt 's csak ezt kell minden emberből nevelni: mert a' ki ezzé nem válik, el van annak rendeltetése vétve; nincs az életnek más méltó czélja; a' legteljesb kötelességeket elmellőzve minden munkásság, minden igyekezet csak erőt vesztegetve fecsérlődik el, ha azok minket a' haza', polgár- 's embertársaink' boldogításokra- javításokra nem vezetnek. Legfőbb, 's legnemesb czélja 's rendeltetése tehát az embernek az lévén, hogy hasznos polgárrá, 's munkás és hív hazafivá váljék: ennek kell a' nevelésben annak legelső kezdetétől fogva alapját megvetni. Kicsiny a' makk melly elvettetik, de benne vagynak gyöngé csirájában a' bizonyra kifejlendő hatalmas tölgy' minden ágai levelei. Gyöngé a' csemete, mellyet gondos kézzel ültetünk: de minthogy ültetjük, jó földbe tesszük, ápolgatjuk, hasznos, erős gyümölcstermő fává nő. Nem lehet gyöngé jövéséből egy már hús árnyékot adó lugast csinálni: de azzá kell a' még vékony, 's kevés leveleket nevelő vesszőket hajtani; ilyen irányt adva kell azokat gondosan nevelni: mert ha vadon felnőnek, nem fognak hajlani; ha erőlteted eltörnek, 's az elfáradt vándor alattok enyhelyet nem talál. Ha a' gyermek' szívében 's érzésében is a' jó hazafivá válás' magva nem vetetik, elhül, elvadul annak miveletlen földé, 's az elkésett vetés ki nem kél, vagy meg nem érik. Épen az élet' első tavasza bír azon élesztő zsongéval, melly a' tenyésztetre olly szükséges. Az ifjúságnak már meleg tavaszán történt vetés sokszor kikelése előtt, sokszor azután, az indulatok' forró melege által elszárad, kiszül, 's csak egy igen tápláló nyár mentheti azt meg az elfonnyadástól. Az élet' nyara érlelésre van, 's nem gyenge csirák' kifejtésére; ezeket elperzseli. Jaj annak! ki az ősz' eljöttével veszi észre, hogy a' hazafiság' hasznos magva földébe nem vettetett: — késő már; elhült keblében nem fog az sarjzani; a' lelki gyengülés' derei meggátolják bokrosodását; az öregség' tele fagyral, 's nem érlel. Vetése későbbi újulását nem remélheti, mert földi éltünk' telét újító tavasz e' földön nem cseréli fel. —

Hazáját könnyen ismértethetni meg a' gyermekkel, 's egyszersmind szeretetelni, annak egy nem száraz, hanem szí

vét képző 's figyelmét kedvesen elfoglaló leírásával; 's történeteit nem egy fonnyadt Krónika vagy kistükör szerint, hanem fővonásai mellett olly tárgyait rajzolva, mellyek a' hazafiúság' dicső példáit tündököltetik, 's ezen szép érzés' melegét öntik hajlékony szívébe. Hazájában leendő polgári állását, hazafi társai iránt helyezettetését, 's ebből származó jussait 's kötelességeit is könnyen lehet a' gyermek' értelméhez alkalmazott alakzatba önteni; — lehet ezt vele megértetni a' nélkül, hogy értelme megerőltessék, vagy unalom gyötörje. Valóban feles, ezeknél sokkal nehezebben érthető, 's értelmét felülmuló tárgyakat kell nékie tanulni. — A' vallásnak mély értelmet kívánó hitágazatait nem is említem; de melly abstracta ideákkal kínoztatik a' nomenek, verbumok, 's több effélékkel egy szegény gyermek a, faba 's hic, haec, hoc-tól kezdve.

A' már első gyermeki éveit általélt nevendéknek hazáját, 's annak történeteit nevededett tehetségeihez, 's erősödött értelméhez arányozva már bővebben kellene eleibe terjesztetni, 's vele megismértetni hazája' különböző részeit 's nevezetességeit, lakosai' mennyiségét, életmód' 's keresményi tulajdonságait — a' haza' természetényeit, azoknak mesterségek által mennyire lévő miveltségét — kereskedés' állását, mesterségek', művészség', 's tudományok' mi karban létét. Mindezeknek jó és szép oldalait épen úgy, mint hiányait, 's gyengélkedéseit felfedezvén, igyekezni mindazokat a' már ismerni kezdett külfölddel összehasonlítani. — A' haza' történeteit is ekkor már hasonlólag nagyobb kiterjedésben 's okkeresőleg kellene tanítani: — felfogni azon főpontokat, mellyek a' nemzeti előhaladást vagy hátramaradást főkép okozták; követésre méltó szép 's hősi tetteket magok fényökben kellene megmutatni, de épen úgy a' megvetett indulatok botlását, éreztetni gyászos következéseit a' történt polgári 's erkölcsi vétkeknek; a' műveltség' malasztjait épen úgy, mint a' hazánkat olly súlyosan nyomott 's nyomó átkát a' vak-ságnak 's műveletlenségnek — ezeket is mind összevetve a' külföld' már isméreatesb régi 's újabb kori történeteivel. — Kifejlődnék, érzésével nőne, 's gyökereznék így a' hazasze-

retet: — de nem mint egy vakon hódoló indulat, hanem egy a' jót megtartani, 's a' hibást javítani buzgó hív érzés. Nincs még ezen korban ideje a' törvénytuduláshoz, nem taníttathatik még egy kiterjedt Hazai Jus publicum — annyival kevésbé privatum: — de igen is a' maga helyén van, 's elkerülhetlenül szükséges, a' polgári alkotmány' alapjait, fő oldalait 's kötéseit röviden 's könnyen megfoghatólag a' neveléssel megértetni. A' haza' állapotja' 's történeteinek illy ismértéből könnyű 's önkényt következő kinekkinek abban lévő helyzetének elértése. — A' hazaszeretet' érzés-szülte kötelességei mellett itt már kinekkinek polgári állásából következő tartozásai' kifejtését is meg kell kezdeni. Átaljában szükséges a' kötelességek' képzete' felfogásához, 's kötelességeknek kötelességből követéséhez már jókor szoktatni az ifjút, de sőt még gyermeket. Ha ez nem történik, csak jó kedvűből jó ember válik belőle, ki jó marad, míg kedve tartja, de tántorog vagy esik, ha vágyásával tartozási kedvetlenül csapnak egybe, — mivel nem az erkölcsi kötelességek' szoros érzése vezeti lépéseit.

Ezen tanulások' szárazságát, 's illetően tudásoknak a' nevelék' értelmét felülmúló súlyát a' ki ellenvetésül teszi, azt kérem visszaemlékezni azon még sokkal szárazabb 's bajosan elértett tudományokra, melyekben homloka illy korában izzadt.

Érni kezdő ifjúban az idő, 's velősb tudományok' tanulása, az értelmet 's tehetségeket már jobban fejté ki. Ha az okoskodás' és erkölcs' tudományiba czélirányosan vezetett: bizonnal helyesen fog itélteni tudni; — érteni 's érezni fogja erkölcsi 's természeti jussait, 's kötelességit — ennél már a' hazaszeretetet ne csak egy érzési vonzódás', hanem erkölcsi kötelesség' szüleménye legyen; — tisztán kell hogy tudja, 's mélyen érezze szoros tartozását ahhoz; a' haza iránti hívség' szentségét, vagy az elleni hidegség' 's vétkezés' undokságát mindig szeme előtt tartsa. Már egy illyennel meg lehet hazáját ismértetni minden természeti 's mesterségi kijelölt-ségeivel 's hijányaival; — ennek már meg kell mutatni a' teendőket, 's a' javítások' rejtett okait felfedezvén. — A'

nemzet' mostani állapotját szükséges történeteiből nyomozni ki. Követni kell vizsga szemekkel a' nemzet' polgári, 's társasági létének fejlődéseit, változó életkorait. — Bő kiterjedésben kell a' hazai történetet, mindig az esetek' okait 's következéseit vizsgálva, 's örökké a' külföld' történeteivel egybe-hasonlítva tanítani. Most már ideje, hogy a' haza' törvénye tanulási fő tárggyá váljék; de nem egy gyakran homályba burkolt köz polgári törvény (Jus publicum) 's nem is fő czélul vévén az egyes személyeket illető törvényből (Jus privatum) az ügyvédi fogások', 's a' perekfolyta' tekervényeit. Szükséges ezeknek elkerülhetlen tudások, de egy hazafinak nem fő céljai. Lehet valaki igen ügyes és szerencsés ügyvéd, neveztetik is sok nagy törvénytudónak a' nélkül, hogy hazája' alaptörvényeit polgári alkotmánya' jó rossz oldalait tudja, 's ismérje.

Ki hazáját ekként isméri, történeteit ilyenkép tanulta meg, törvényei 's polgári alkotmánya' tudását e' szerint tette magáévá, hogy ne lenne annak ön polgári állásáról, a' mások iránti helyzetéről 's az ezekből származó minden munkásság 's cselekvésbeli tartozásairól tiszta képzelete? — Illy mivelt földben sem buta előítéletek, sem a' hazafiságtalanság' burjánja nem teremhet.

De milly kevésbé, vagy melly hibásan miveltetik ezen föld; — fájdalom! még gyakran burjánja 's konkoly magva vettetik belé. — Hány ifju nőfel, ki hazáját alig, többnyire hallomásból, sokszor egészen hibásan isméri? — A' hazaszeretet' képzelete csak a' deákságért nyesett régi írók' felséges de el ritkán értett mondásiból ragadt reá, 's illy színű nemesb érzéseket inkább csak a' régi történetekből szívott magába, nem annyira azért, hogy azokat ama' bő kútfokból mérítve gondosan belé kívánták volna önteni, hanem mivel a' szép tettek' tündér kecske ellenállhatlan bájjal bir. Dicső példák olly termékeny magvak, mellyek történetesen elhullva is csiráznak.

Majd minden házi nevelésben, 's a' legtöbb iskolákban is egy rövid 's száraz geographia', 's épen olly száraz honi historia' tanítása, mind az, mit a' haza' 's nemzet' régibb 's

mostani állapotjának megismerésére tesznek; 's ezek közül is az első nem sokkal több, mint a' Vármegyék', folyóvizek', 's városok' könyv nélkül tanulása: — a' második pedig többnyire unalmas elregélése hogy hány király 's hány fejdelem volt, — a' helyett, hogy az esetek' okait, a' cselekedetek' következtetéseit, 's a' történeteknek a' nemzet' characterére ható 's nemzeti ereje' növelését vagy apadását okozó befolyását vizsgálnák, — egy falka, csak feledékenységet érdemlő név, 's unalmas évszámok' megtartásával gyötörtetik a' tanuló.

Nagy számu kötelelességeket rágnak szájába, mellyeknek egy része kivülhellen lévén a' többin is könnyen felhagy, vagy hozzá sem mer fogni; — eltanítják neki az okos és okatlan állatokhoz, bogarakhoz, 's még angyalokhoz tartozó kötelelességeit is: de hogy a' haza iránti kötelelességek mellyek? 's vannak e? ritka hall csak említést is egész iskolai életében.

Ily készüllettel lépven ki az ifju polgárilét' pályájára, lehet e csudálni, ha sem utját sem célját nem ismervén, tántorognak - tévednek lépései? nem megfogható e, hogy lágy-meleg vagy hideg ahhoz, a' mit sem ismérni, sem szeretni meg nem tanult? Valóban csak eredeti jobb valója ment meg sokat a' haza iránti érzéketlenségtől, 's ragad ki a' polgári tunya munkátlanság' léhaságából; — hogy még többen niucsenek, kik a' köz ügy iránt érzés 's tettebeli részvétel nélkül töltik el ifjuságokat, bizonyára annak jele, hogy a' hazaszeretet mélyen van az emberi szívbe gyökerezve.

Hogy a' nevelők' 's tanítók' kezei gyakrabban körmei közül kiszabadult ifjú micsoda társaságba lép, 's általában a' nálunk lévő társasági ton egy másik fő oka a' hazafiságtalanságnak.

Az ember második nevelését, tanulását a' társaságtól kapja. Sikeresebb ez az elsőnél: mert ez kimetszi azt, a' mit szívünkbe 's eszünkbe az első csak rajzolt; de kitörli azt ha ennek erős benyomása az elsőnek vonásával nem egyez. Ellenben az első nevelés ritkán erősítheti annyira építményét, hogy a' későbbi társaság' más izlése, bontó kezei, vagy szélveszei fel ne forgathatnák. Azon gyenge növény, mellyet amaz ültetett, bár gondosan ápolgatta 's már szép csemetévé

nevelte is, ha, a' hová kiültetik, idegen 's nem rokon földet kap, 's szokatlan éghajlat alá jő: el fonnyad, kiszárad.

A' társaságban nem kényszerítésből törekszünk holmit megtanulni, nem erőltető parancs szerint, igyekeziünk magunkat művelni. Ezen helyzetünkbeli igyekezet' rugóji hatalmasok t. i. az önakarat szerinti tehetés' képzeke, 's a' tetszvágy. Az első ha gyakran csalódás is, de hízlekedik önerőnk' érzetén; a' másik édes örömeke nyújtván 's még többet ígérván, minden életkornak legkedvesb, 's majd soha félre nem tehető bábjá.

A' követés 's szokás is egész erejüket bizonyítják a' társalkodás által történő képzésében az embernek. Követni a' mi tetszik, a' mit szépnak 's jónak látunk; utánozni, a' mivel tapasztaljuk, hogy mások tetszenek, fénylenek, vagy a' mik örömeke 's kedvteléseke láttatnak vezetni: ez be van a' hallandó' természetébe szöve, ki mint alig csak érzéki teremtés magával jól tehetlenül jöven e' világra, mások' követése által lesz beszélő, ismerő 's eszmélő valóvá. — A' követésnek ezen eleitől fogva, 's szünetlen történt gyakorlása kettőzteti bennünk a' meg 's hozzászokás' erejét, mellynek lassanként ízelt édességét észrevehetlenül annyira megszeretjük; csupa szokásból követünk a' társaságban sokat: de annyiszor 's addig, míg magunkkal egészen egybeolvasztjuk azt, a' mit másoktól gyakran vagy mindég nem látva, soha meg nem szoktunk volna. Ember társaságban nem mindig bír azon természeti tulajdonnal, hogy csak a' magával rokon részeket ölelje fel 's tegye magáévá. Az érzéketlen dolgok csak a' velők nem ellenkező más dolgokat veszik magokba, 's magokhoz; a' mikben nincs chemiai válrokonság (kéjrokonság, affinitas chemica) vagy a' mik épen ellenkeznek: nem támad azok közt chemiai egyesülés vagy hasonulás — szétválasztja, visszataszítja azokat egymástól ama' természeti erőtulajdon; de az ember mintegy hózuhat (lavina) a' körülmények' erejétől üzetve átrohan élte' mentén — felszed, magába vesz, a' mit útjában talál 's gyakran legkülönbözőbb tárgyak ragadnak hozzá. Innen van, hogy a' változó körülmények a' különböző, sokszor ellenkező társalkodás által, őt olly sokféle, gyakran

egymással ellenkező részekből 's tulajdonokból szerkeztetik egybe.

A' társasági életben csak nem határtalan hatalommal bíró istenség a' divat (módi); ezen különbözöképen jelen meg ezen Tündér, csak az egyedülségből távozik; hol több emberek együtt vannak 's együtt élnek, mindenütt 's mindig jelen van. Szármozatát kipuhatolni nem lehet, élte oly régi, mint az emberi társaság; a' legtávolabb kor' homályiban — is már ismértes volt munkás hatalma; eredete az emberi természetben van; nemzője a' tetszvágy, dajkája a' változás' szeretete 's az új' kívánása, nevelője a' munkásság; ezen istenné szintolly nagy, mint fényes seregtől kísértetik. Fegyveres ereje 's védője, melly éles karddal óttalmazza ügyét 's diadalmasan szűrja fel zászlóját a' legtávolabb vidékeken is, a' nevetségessé tétel; ki nem hódol neki, azt sem kora, sem rangja mentté nem teszi érzékeny csapásitól. — A' divat' ezen fegyverese annyira is megvetette az emberek félszét, hogy önzízlésöket, kényelmöket, sőt az okosságot is gyakran feláldozva, vakon engedelmeskednek. A' csínosság, cifraság, fény, pompa, 's a' szépnek valódi 's képzelt szüleményei mind a' divat' királyi udvarát ékesítik jelenlétökkel. Ezen földi hatalmasság birodalma' erősségét gyámolítja azzal is, hogy az észszülte iparral (industria) 's törekedő munkássággal kölcsönös frigyet kötött: — ő ezeket a' kézi munkák' mesterségek', művészség', 's tudományokban számtalan szüleményei előhozatalára használja, ezek pedig őt a' kereskedés' 's találmányok' útján, törekedésök', munkásságok' fő eszközévé tették. A' divatot minden ifjú követi 's kell hogy kövesse, 's ezért a' követés' egész hatalma minden befolyásával hat reá. — De van két bálvány, mellynek minden felserdült buzgón áldoz: egyik a' tetszvágy, másik az elegancia. A' tetszvágy igen természetes indulat' szüleménye; azon kedves érzése, mellyet a' másoknak tetszés, másoktól szeretttetés és becsülttetés, a' kijelelttség 's dicsőség' kedvtelésében érezünk. Helyes és hasznos ennek kútfeje; sok jónak, sok nemes törekedésnek előmozdító segédje. — De az ifjú nem mérsékelve, nem

becset fontolva, csak célját t. i. a' tetszhetést, minél inkább elérhetőleg választja arra eszközeit. Nincs előtte semmi igen bajos, szembe szál' veszélyekkel, alája veti magát keserű türésnek, megtagadásokra kész, terhes munkában szívesen fárad, csak hogy ezen eléresekör mindig magosbra emelkedő bájképét elérhesse. Többsnyire nem azért tesz, tür, izzad, mert úgy kell, úgy helyes: hanem mivel az által tetszvágya elégítettik ki. — Az elegancia is a' divat' kísérő seregéhez tartozik, de azon istenségnek legfőbb rangú 's legnemesb születésű alattvalója, mellyhez a' hódolók' 's hódoltak' nagy csoportjából csak a' kijeleltettek járulhatnak. Jó izlés, miveltség alkotják fénykörét, 's tartják távol attól a' durvát, az otrombát. A' tetszhetésnek ez jelen meg mint leghatalmasabb pártfogója, legsükeresb elősegítője. — Az elegancia azon oklevél, melly társaságban közönségesen, de főkép a' szépnemnél majd mindég szíves elfogadást nyer. Mi lehet azért egy ifjúnak kívánatosb, mi ingerlőbb, mint ennek elére-se, ennek birtoka?

A' mondottak szerint a' társaság, mellybe az ifjú lép 's később éveit is tölti, 's az abban uralkodó társasági tón, magához 's maga után képi őt. A' megszokás lassankint, gyakran észrevehetlenül, de erős kezekkel nyom reá idegen, 's ollykor tulajdon önségével ellenkező alakzatokat, bélyegeket. A' változás 's újnak szeretete hirtelen sebes lépésekkel vezet új még ismételten útakra; ugyan ezen vágy a' tetszvágytól kormányozva divat' követésére, elegancia' vadászására tüzei, sokszor vakon ragadja. Így az ember a' megszokás, a' változás' szeretete, és a' tetszvágy által ollyanná válik majd mindég, millyen társaságba lép, millyenben él.

Megromlott, erkölcsi veszélynek tért, 's czégéresen rossz társaság nem olly veszedelmes az ifjúnak, mint egy léha módossággal erkölcsstelen, 's tetsző külszín alatt feslettséget rejtő 's maszlagot édesített ízzel nyújtó társaság. Az elsőnek rosszása igen kiáltó, első tekintete is undorít; csak a' már nekitompult 's durvult ínyeknek tetszhetik éles rágó ize: — a' még meg nem romlott érzésű ifjú megrázkódi tőle, 's nem

talál benne kedvességet; csak a' feljebb említett léha társaságoktól lassankint megvesztegetve sülyedhet fajtalan társaságok' örvényébe, mellyel örök veszedelmére hanyat homlok rohan. A' világba előbb kilépett ifjúnak önválasztása' tárgyává illy társaság nem válik; kerüli, ha történetesen belejöve, csömörrel fut, 's eltávozik attól. Ha csak egy ellenséges sors erkölcsi fekélyes emberekhez elválhatlanul nem köti, kimentí még meg nem romlott jobb természete. A' világra kilépés' első éveiben csak nem mindenki a' gyermeki ártatlanságnak 's nyílt szívnek még sok nyomai vannak, az erkölcsi érzésnek természettől vett szava, ha nincs is egész erejére emelve, de a' lélek igen tele van annak eleven hangjával, hogy sem azt a' kijelelt ros' vizshangjai ne sértének. Az álorceza nélküli romlottság ritkán vagy inkább soha, még e' korban az ifjúnak nem tetszhetik. A' ros' 's helytelen akkor veszedelmes neki, ha az illőnek és szépnek lárvájában jelen meg. Olly társaság, mellyben ész és test vagy külsőség' csinja fénylik, hol a' helyesség 's illendőség látszik uralkodni, 's mellyet játszi elme 's könnyü tréfák tesznek kedvessé; hogyha azonban csak egy külszín mázolója fedi tetsző festékével a' belső silányságot, ha az abban megállított helyes' és illendő' neve csak az azzá bérált bitangokra van ruházva — ha mind az, a' mi a' szépnek 's csinosnak firmája alatt jelen meg minden belső becs' vizsgálata nélkül vakon követtetik — ha az elméskedés, 's játszi nevetségesséttel taps közt 's büntetlen suhogtathatja ostarait a' szent 's jó felett: az ilyen társaság veszedelmes, — ez valódi mételye egy ifiúnak. Telemachot isteni vezetője nem a' tengeri szörnyek' veszélyitől féltette, hanem a' bájhangú syrénektől védte, intette. —

A' társaság' befolyása olly nagy az emberre, hogy egész természetét 's valóját meg tudja változtatni. Sybaris' legpuhábban nevelt szülöttje, he spárta' edzett lelkü férfias fiai közé jut, csak elgyengült teste az új életmódot állhassa ki, már néhány év múlva nem lesz többé minden ellágyult érzékek' hajlékony játéka — a' piperés bábból férfi válik, 's türeshez szokván épen olly jól fog a' táborban paizsán, mint az előtt rózsa ágyában nyugodni; — ellenben Lycurg' neveltje

serdült korában vetődvén a' kedvtelést lehellő Sybarisba, ha jobb géniusa onnan ki nem ragadja, ha szelid alakban jelenő lágy örömek' édességét izelíteni kezdi, — lelke valamint inainak pattanó rugói ellágyulnak, 's érzékek' rabjává lesz; — dicsőség 's haza helyett a' fény 's czifraság lesznek bálványi, mellyeknek áldozand. A' mi társaságunk hála az egeknek! nem hasonló elfajult sybariséhoz, de fájdalom! spártai férfi lehellet sem éleszti azt.

A' hazánkban lévő társaságok sokfélék. — Különböző részeiben különféle rangú, helyeztetésű, időkorú emberek többféle társaságokat 's társasági tónt alkotnak 's képeznek. Mindezekről külön szólni, ha szinte czélom t. i. az azokban lévő hibák' vagy hijányok' elismerésére nézve hasznos lenne is; de mind az igen sokra terjedés' elkerüléséért, — mind pedig a' nem mindenikkel eléggé ismeretességemért nem fogok. Csak némelyekről, kivált pedig a' főbb rangú társaságokról. Leginkább azért, mivel sok ezekről mondandó több másokra is illik, és mivel az ezen társaságok' belső bece vagy hijánya a' követés, utánozás, 's majmolás' útján több másokra is nagy befolyású. — Hogy ezen társaságokra nézve is a' meglévő mint jó, mint rossz kivételek ide nem értetnek, természetes: csak átaljában 's a' nagyobb számról szólok.

A' mi műveltebb társaságaink az izlésnek 's szépnek érzésétől megfosztva nincsenek. Az erkölcsi 's társasági illő 's a' szemérem fentartja felettök védhatalmát. A' becsület érzés, a' gyalázat, 's szégyen' félelme sok elaljasodástól ótalmazza. — Módosság, szolgálatra készség, egymás iránt kiméllő kedvezés, beszéd 's magatartásbeli csín, mindezek szelid örömeket nyujtanak 's finomabb kecssekkel ékesítik. Főként a' szépnem, mellynek ápoló kezei alatt a' szép 's illő mindig 's mindenütt virágzik, nálunk is mennyei eredetét szelid erkölccsel, tiszta 's gyengéd érzéssel bizonyítja; lelki műveltség 's izlés által nevelt testi kecs emeli bájokat. Vidámabb az ész, szelidebb 's műveltebb az erkölcs az ő nyájas körökben, mert még nagyjára hív leányi a' szépnek 's gratziák mosolygnak reájok. —

Ha örömmel elismerjük, 's gyakran elragadtatással érez-

zük is társaságaink' ezen érdemeit: de mélyebben vizsgálva, hidegebben fontolva mennyi lézagját találjuk a' szívnek, mennyi botlását az észnek? Az igaz emberi 's erkölcsi becs' ismerése 's fontolása melly ritka! — Hol bír a' valódiság érdemlett méltóságával, 's hol elég erős az, elűzni a' léhaságot 's annak eszelősködő tarka seregét, a' becsültetés' 's tetszhetés' köréből? Melly sok módosság 's udvariság alatt nem lap pangnak aljas czélok, aljas indulatok! — sok tetsző ügyesség 's életrevalóság jól megvizsgálva, csak kitanult ravaszság 's mindent magának áldozó önkórság. A' szelídség többnyire gyöngeség' szüleménye; elpuhultságból származnak nagy részint a' gyengéd érzelmek; elméskedés rossz szívet, 's játszi ész valódi tudás' nem létét szokta palástolni. De ezen szomorító jelenések világszerte minden társaságokban vagynak, voltak is mindig, 's lesznek valamig gyarlóságaink' súlya alatt nyögünk. — Hogy a' társaságban a' helyes és való egyedül uraltassék, hogy dicső fénykörök mindent világosítva a' külszín' 's léhaságok' homályit széttépje, ez fájdalom! úgy látszik lehetetlen; erre az kellene, hogy mindenki erkölcsi kötelességeit ne csak értse 's érezze, hanem hogy lelki erejében 's méltóságában érzéki létén jóval felülhaladott légyen. Már pedig az emberek' nagyobb része, mellyből akármiféle társaság is áll, többnyire csak a' kedves és kedvetlennek hatalmas érzetétől vezéreltetik: — amannak vadászása, ennek kerülése intézi minden lépéseit. Az ilyen többség nem fog a' kedvetlennel szembeszállni, tünni 's áldozni azért, hogy a' mi helyes történjék 's az győzzön. Bajos az illyentől kívánni 's nem lehet remélni, hogy a' kedvest, azt a' mi örömeket ígér, gyönyörüségeket nyújt, egy nem mindig kellemetes valónak, feláldozza. A' valónak, 's helyesnek ábrázatja gyakran komor, — a' komortól pedig fut a' társaságban örömet kereső ember. A' léhaság' arcán öröm 's vidámság virít, örömet kíván örömet ígér, tréfák 's jó kedv közt izléstől szépítve jelen meg könnyű lépésekkel elmés pártfogói' karján. A' valót ellenben magánál gyakran komorabb áldozó papjai ránczolt szemöldökkel, fenyítő tekintettel mutatják a' sokaságnak; amaz mulatságot társaság' ezen bálványát, igéri; —

ez unalommal fenyegeti az élni kívánó embert rémítő vázképpel; elijedve ettől nem csuda, hogy amannak veti magát kedvtelést adó karjai közé.

Nem lehet azért remélni, hogy az emberek' nagy része erkölcsi igaz 's cselekvőleg jó legyen, hogy indulatin küzdve győzzön, 's lépéseit kötelesség' érzése vezérelje. Az érzékek' hatalma, a' vágyások' ereje, 's gyengeségi az észnek 's okosságának, szűlnék — táplálnak örökké számtalan gyarlóságokat, hibákat; az ezekből származó bűnök' 's vétkek' csoportjai is örökre fenn fognak maradni.

Azt sem kívánhatni, hogy a' való mindig bírjon elsőséggel a' társalkodásban, 's győzzön. — Akárminemű társaságban bármily legyen tagjainak rangja, kora, helyzetése: sok, igen sok nagyra nőtt 's neki öregedett gyermek van; ezeknek báb, játék kell. Míg ez így lesz, 's lesz e vagy lehet e valaha másként? mind addig sokszor fog feláldoztatni örömeknek, multságoknak a' helyes való; szép gyermekségek, mulattató hiúságok gyakran lesznek a' gondok' 's iparkodások' fő tárgyai. Fontos dolgok 's valódiság nem foglalhatnak el mindent; soknak sem ideje sem kedve nem marad erre, 's örökké a' kedvest a' becsesnél többen keresik. —

De az keserves, ha társasági hasztalanságok, lelki szegénység, üresség, 's erkölcsi botlások a' társalkodásba nem csak becsúsza, eltűrve nézetnek el, hanem megtelepedve örökség jussal bírnak, 's gazdákká válnak ott, hol mint nem hívott 's nem várt vendégek hogy olykor jelen ne legyenek, emberi gyengeséginkért kikerülhetlen. Ilyen esetben nem kénytelen adó ez, mellyel gyarlóságinknak tartozunk, hanem rabszolgai hódolása létünk' nemesb részének. Ezen kemény vád ha társaságinkat nem egészen nyomja is, de attól átaljában nem is menttek.

Fő rangú társaságainkról szólván, azokat említsem e, mellyek hazánk' kebelében vannak; vagy mellyekben hazánkfiái a' hon' anyaföldén kívül élnek, 's mellyeket nagyobbára ott magok alkotnak? Majd ugyan azon tón uralkodik bennök, fővonásaik hasonló, igen egyenlő lépcsőjén állanak a'

miveltségnek, 's ugyan azon hiányokban csak nem egyiránt részesek. Azért általában szólhatok rólok.

Az izlés' tisztaságára, az illendőségre, 's társalkodási felsőbb miveltségre nézve van nálunk, a' minek másként kellene lenni: sok nem állaná ki a' tiszta miveltség' próbáit módjaink, beszédink, szokásaink közül, mellyekben más valóban mivelt nemzetek' társasági köreitől még nagyon is hátra vagyunk. Ezen félszedségeknél is következesi hazánkra 's nemzetünk' valódi előlépésére elég káros befolyással vannak; de nem ezek a' hazai lanyhaság', a' társasági köreinkbe elterjedt 's onnan terjedő hazafiságtalanságnak legközelebbi okai; azért ezeket elmellőzöm.

Vizsgáljuk azon hiányokat, mellyek egyenesen szülik a' hon iránti idegenséget, 's a' mik meggátolják főképen a' világra előbb kilépő ifjút, hogy lelkes, munkás hazafivá ne váljék.

Ezen vesztet, csak rosszat forraló kűtfő kétségen kívül társasági köreinkben a' valódiság' nem léte. Csak a' való 's a' valódiság vezethet 's tarthat felsőbb rendeltetésünk' útján. Csak ezek adják meg az ember' — a' férfi' valódi becsét. A' hol le van döntve ezeknek okosság — emelte királyiszéke, léhaság, hiábavalóság, 's lelki üresség bitorolják törvénytelen kezekkel a' társasági kör igazgatását: cifra bábba, piperés majommá, lelki rabbá alacsonyítják le az embert.

A' társasági körben valódiság emelje a' lelket, kormányozza az ést, 's tartsa fenn önméltóságát. Igaz, hogy nem lehet ez egyedüli 's örökös eledel; vágyásokból 's érzeményekből egybeszerkezett valónk kíván könnyebb iny - ingerlőket is. Neki fáradna, bele únna a' legszebb, legnemesb tárgyakba az ember, ha vidámság 's könnyű tréfák nem éleszténék, nem derítnék. Az elevenségét vesztett embert megsürüdütt vére gátolná valódi foglalatosságiban is.

Éltünk' fuszere az asszonyi társaság. Általok, csak a' szépnem által virítanak az élet' virágai. Vad durvaság uralkodnék 's szelídebb érzéseket elfagylalva komorság' zordon tele lepné el a' társaságot, ha bájos lehelleteikkel ők nem olvasztanák a' szívet szelidségre, 's újuló éltet nem öntenének a' lélekbe. De mi fárasztó, melly unalmas lenne az asszo-

nyok' társasága, ha mindig csak bölcsekednék, intene, száraz valót vizsgálna. Játszi elmésség, mulató könnyűség nélkül meg van ez tündér kecsétől fosztva. Távoznak a' grátziák, hol izlés, öröm 's vidámság nincs. Az örökös komorságtól, az olvadni nem tudó hidegségtől futnak ezen menny' leányai, de a' valótól nem. Az ész' kormánya alatt szívesen fognak kezét örömek 's tréfák a' valósággal; azok teszik ezt kedvessé, ez örökíti azokat.

Vannak a' társalkodásnak igen kedvelt apróságai; mulatások, időtöltések, újságok, oly kellemetes tárgyak, melyek gyönyörűséggel, részvéttel foglalnak el. Az öltözet, változó módik, játékszin, bálók, társaságok, 's ezekben a' multaknak esetei, jövőknek várása, azokra készülés vidámon röpitik által az időt a' gyorsan muló napokon. A' tetszhetés, ha nem mindig örömmel jutalmazva is, de eleven munkásságban tartja a' szépnemet.

Helyes ez; — viritsen kedvesség 's öröm asszonyok' társaságában; kellem lebegje körül; a' szép mesterségek, 's művészség az izlés' bájló kezével fejtse ki legszebb gyöngéd virágait. De azért olyan tárgyaknak, melyek az ember' felsőbb rendeltetéséhez méltók, nem szükség a' szépnem' társasági köréből kirekesztve lenni. Helye van ott, 's épen ott legillőbb helye azon képzeteknek 's érzéseknek, melyekkel az okosság érzi teremtést erkölcsi munkás valóvá emel. A' nemzetiségnek, hazának, kötelességeknek, jusoknak a' társalkodás' olykori nagy becsben tartott tárgyainak kell a' szépnem' társasági körében is maradni; különben nem mentt az a' léhaság' vádjától. Tiszta képzetének, hív érzetének kell ezekről minden asszonynak lenni; különben csak kellemetes bábok, — önnön 's mások' játékaik' tárgyai.

Valódi érzések 's képzetek nélkül, nem felelhet meg az asszony fontos, szép rendeltetésének. Míg báj 's kegy röpdeshet körül, ők alkotják az ifjú' hajlékony szívet, az egész férfinemet a' kellemek' 's tetszés' hatalmával ők kormányozzák; tőlök függ azért, 's az ő érdemök vagy hibájok annak nemesedése, vagy aljasodása. Mint hölgyek 's anyák a' jelen 's jövő kort magokhoz képezik: melly illó, melly szükséges

tehát, hogy külső kecs 's kellemek alatt nemes érzet, és valódiság legyenek lételők' fő vonásai.

A' valódiság azon gyümölcs, melyet, ha tud érlelni, csak úgy van igaz bece egyik nemnek úgy mint másinak; csak hogy az asszonyoknál ennek az ízés', bájak' 's kellemek' virág leveleibe kell szerényen rejteznie: ezektől megfosztva, 's ezek' elhullásával elfonnyad; férfiaknál pedig pusztá ágon is terem 's érik.

Férfiaknak társasági lételőkben nagy részint a' szépnem azon közép pont, melly körül egész éltők, minden törekedéseik forognak; buzgó részesei azért mindannak, mi azokat érdekli 's elfoglalja.

Ritka dolog az, a' mit férfinem szépnemért tesz vagy nem tesz: ha nem is legközelebbi, de az majd mindig távolabbi indító oka: azokra térnek vissza gondjai, gondolatai.

Ollyan tárgyakat is, melyekre az asszonyoknak nincs olly egyenes befolyása, a' férfiak előtt életmódjok 's időtöltéseik kedvesekké, fontosakká tesznek; melyek ámbár magokban nem fontosak, de szenvedelmök 's azért vágyások, 's törekedések lévén azokhoz kapcsolva, a' társalkodásnak meleg részvételt nyerő tárgyaivá válnak.

Lovaglás, vadászat 's más testi gyakorlások 's mulatságok, nagy fontosságra méltatott tárgyak, illők is férfihoz; a' hijába valóság' nevét nem érdemlik, hasznok nagy, 's befolyások jótevő létüinkre. Csak akkor kell hibáztatni azokat, midőn eszközi, alárendeltségi tulajdonokból kilépnek, midőn célokká válnak, 's uralkodnak a' munkás engedelmesség helyett.

Hogy férfi ezekhez értsen, ezeket kedvelje, gyakorolja, rólok beszéljen, szép és szükséges, de vétkes elfelejtkezni, hogy van ezek mellett 's ezek felett magasb szentebb cél, mellyre törekedni kell; hogy nemesb valóuk a' lélek, melly csak az okosság 's értelem által léphet célja — a' tökéletesedés — felé, és az akarat erkölcsi erősödésével bírhatja eredeti méltóságát.

Ha férfiak egymás közt mindig csak lóról, vadászatról, kutyáról, puskáról beszélnek; ha legfőbb foglalatosságaik

csak ezek 's ilyenek; ha más méltóbb valódibb becsű tárgyak nem érdeklik őket, hidegen hagyják, sőt unalmokra vagynak: valóban illy társaság talán derék lovászok' 's gyakorlott pus-kások' illő köre lehet, de — tagjainak akármi legyen is rang-jok, értékek 's szép nevök — istálló-büz 's peczérszag lepi; lelánczolva marad ezekben a' lélek, az ész miveletlen, 's szik-kadtan a' szív, férfias munkásság fel nem ébredhet, nemes láng nem hevít keblet: az illy társaságnak elfagyalt érzése' jegén nyom nélkül sikamlanak által az órák, zsibbasztó üres-séget hagyván magok után.

Némelly illyes kör' tagjai a' lovaglás', vadászat', szekere-zés', 's pipa' tárgyaiból kifogyván, leömlendő idejük' hézagait egymáson kikapás, darabos tréfák 's fajtalan beszédekkel pótolják izlésfűszerezte elmésség helyett. Ezek üzik el a' má-zsás unalmat 's fakasztanak harsogó kaczagásra; mert illy tár-saságban mosolygás - nevetés nem igen szokott lenni, a' pipá-zók' tactusra történő köpéscik 's hákogásaik közt csak haho-ták vagy nyujtózó ásítások váltják gyakran fel a' lármás be-széd' kábító zaját.

A' magyar földön olly társaságba lépve, melyet a' szép-nem bájos jelenlétével fényesít, ékesít, szelidít, nehéz hideg ítélő birónak maradni, bájos részrehajlás nélkül itélni, minek kellene ott másként lenni. Annyi keccsel gazdag alakok tűn-nek szemeinkbe; természetök be gyöngéd: 's mennyei, növéso-k mi teljes, melly gyönyörű arcok, minő hódító tekintetök: olly szép szemek néznek szemeinkbe, olly kellemetes hangok zengnek füleinkbe (mert sokkal megajándékozott hazánk mi-ben gazdagabb mint szép asszonyokban?) hogy feledjük a' hibakeresést: gyönyörben úszó érzékeink az elragadtatás' pil-lanatjának csillámló arany lánczát vetik itt értelmünkre: a' ki pedig nem szabad, nem ítélhet. —

Valóban, gyakran lestem nagyobb figyelemmel szép szá-jokból az édesen folyó szókat, mint leghölcsebb professorunk' akármi velős tanítását; ennek intése-buzdítása koránt sem hatották meg lelkemet annyira, akaratomra - tetteimre azon elszánást szülő erővel távol sem birtak, mint ilyen szép be-szélők' nem hamar felejtendő mondási: pedig illyeket sze-

gény professoromtól halván be nagyon lenevettem volna a jámbort. Az ész' fontoló rostálása, azon kedvvel szívott beszédek' kellemes szavait nagy részint mint üres hangokat léva polyvaként röpitené el; de ki fontol, ki rostál, midőn melegen érez, midőn a' tetszés 's tetszeni kívánás viszik tündér karjaikon? Be sükeres édes ajkok' javaslása: 's a' mit ezek gúnyolnak, be hajlandók vagyunk kárhoztatni!

A' szépet a' helyestől 's jótól elválhatlannak gondolni emberi természetünkben vagyon. A' szép tetszést, a' jó helybenhagyást szül; egybekötve hódítanak: különválva, a' szép gyakran elnyeri a' jónak tartozó helybenhagyást, de a' kectől megfosztott jó követésre vonszó tetszést igen ritkán szül. — Szép, ha nem is jó, gyakran jelen meg ennek alakjában, 's annak vétetik; a' száraz jó kellem nélkül, szépség' alakját magára nem ruházhatja; csak a' helybenhagyás marad részén, de tetszeni nem fog, 's így követőket is nem igen talál.

Hílegebb 's érettebb ítélet alá vetve szép köreink' beszélgetéseit, a' sok igéző hangok mi kevés értelmet, velőt foglalnak magokban; mennyi üres szó, már szokássá vált kitétel, czifra kifejezés, mellyet mondója gyakran nem is ért, még ritkábban érez. — Nem bőven hallhatni öngondolatokat, tulajdon érzéseket; annál többször ábrándozó könyvekből kölcsönzött, de magáévá nem tett fellengő kitételeket. — Szakadásig elvékonyított lengeteg érzelgőség' búsongó homályával, epedő sohajtásával fátyolozva kívánják némellyek kecseiket szívhatóbbakká 's személyöket részvét-okozóbbakká tenni; másoknak magokviseletét, beszédöket, minden mozdulatjokat egy külfényes máz borítja, mellynek tarka csillámló színén által belsejüket nem ismérhetni el. Mesterkéltsé, kiczifritott erőltetés félszegíti természetes kecseiket. —

Az igazi műveltség' 's jó tón' valódi métyeléről, az affectatióról, nincs a' maga helyén kívül itt egy-két szót szólani.

Emberek közé mindig, annál inkább választottabb-fényesb társaságba ünneplő ruhában visszük önmagunkat; tartozunk is azzal másoknak 's magunknak, hogy a' házi 's egyes

foglalatoságoktól talán el nem válható szennyét, lepcsessé-
gét magunkviseletének otthon hagyjuk, 's gondosabb öltözet-
ben jelenjen meg beszédünk, magunktartása, 's egész szemé-
lyünk, melly másoknak kedves 's magunkat kedveltető lehes-
sen: — de társasági ruhánk csak módosabban készült, tisz-
tábban tartott legyen, mint házi viseletünk, nem pedig czif-
rább, czikornyásabb, választékony (elegans) csínosság 's a'
leggondosabb tisztaság ékesítse ott magunkviseletét, de nem
kölcsonzótt czifraság, nem tarka pipere; ilyenkor úgy jelen
meg akárki is, mint sok mesterember ünnepi köntösében, melly-
nek feszségétől nyomva meredten mozog, — vagy a'
hogy' áll valakin a' másra szabott pompás guña, fityeg so-
vány, avagy reped megtelt tagjain.

Csak a' mi egyszerű 's természetes az tetszhetik: mes-
terkél, 's czikornyázott akármi is unalmas és nevetséges; de
semmi nem inkább, mint a' magaviselet, és senkiben sem an-
nyira kedvetlen 's idegenítő mint asszonyban.

Az ily fesz és pöf (affectatio) nem csak hogy idegen
lepel alá takarva rejti el a' belső miséget és sajátságot, 's így
a' tetszés' legnemesb 's azt később gondosan ápoló szülöt-
tének, a' bizodalomnak, lételt nem adhat, mellyet a'
derült nyílt szivűség 's önszinű természetesség táplál: hanem
legszebb kecsseitől fosztja meg a' szépnemet. — Nincs nevet-
ségesb 's egyszersmind bosszantóbb egy affectált férfinál. —
Ha asszony ezért nem neveltetik is ki annyira, oka nem az,
mintha nem volna épen olly nevetséges: hanem mivel más
bájai ótalmazták attól, 's a' férfiakban meg van azon illő 's
tartozó készség a' szépnemnek gyengeségeit 's hibáit is elnéz-
ni, 's megbocsátani. — Nincs az a' hódító szépség, nem lehet
olly kelleme'k' öszvesége, melly affectatio által sokat ne vesz-
tene, és pedig virágainak legszebbeiből. Hová ennek hideg
lehellete hat, szét van fúva, feloldva azon bájigézet, melly a'
szépnem' természetes czikornyátlan kecszeivel olly varázslólag
hatja meg szivünket. — Egy szép, ki megérdemli e' nevet,
ha affectalt is, tetszhetik, de csak érzékeinknek, — elrészé-
gíti ezeket a' szép arcz, növés, hang, mozdulat: — hevítik,
gyulasztják, de nem bájолják a' szívet. Szívhez csak a' ter-

mésztes, a' nem mesterkelt szól; csak ennek szel'd heve melegíti azt. A' mi nem természetes, az erőltetett: az erőltetés pedig szívnek leghalálosb ellensége. — A' szív az, minnek a' kedvgajdult érzékek gyönyörben úszva tetsző tárgyakat bemutatják; a' mi természetes, nyílt, a' mi önszínében jelen meg előtte, csak azt fogadja el, mert csak annak érti el rokon szavát, csak azzal olvadhat össze a' bizodalom' 's részvét' melege által; — egyedül illyet tart meg tovább, soká, mint gyengéd aggodalma' 's ohajtásai' maradandó tárgyait: de bezárkodik a' mesterkelt előtt, visszataszítja a' mi nem természetes. Illy tárgyak csak az érzékek' kényeztető védlése alatt maradván, rövid ideig a' legforróbb kívánságokat 's epedéseket szülhetik: de pártfogóiknak hamar muló részegségök' ellobbantával megszűnnek tetszés tárgyai lenni, 's unalmat szűlnék vagy feledés fűjja el őket.

Ha minden asszonyaink 's leányaink tudnák mennyire kevesíti természetes kellemeiket, szépségöket, elméjük' bájait az affectatio, 's hogy a' nélkül kecsaik mennyivel hódítóbb 's ellenállhatlanabbak lennének: mind hűséges leányi maradnának a' természetnek.

Mi szép egy nyílt tekintet, melyben homály nélkül, mint igaz tükörben, ép lélek mutatkozik; milly kecsét önt természetes 's el nem facsart öntartás az egész termetre; természetes beszéd melly édesen 's bizodalmat gerjesztve ömlik szép ajkáról! Ezen ígésző tulajdonok teszik csinosultabb társaságaink' legműveltebb szépeit olly szeretetre, olly tiszteletre méltókká.

A' valódi műveltséggel affectatio nem is férhet össze. Örökké megvétett sükeretlen törekedés ez arra. Célját nem éri, 's többnyire parodiájává válik az igaz műveltségnek; nevetségessé lesz, mint minden majmolt utánozás.

Affectatio nem csak rút, de ront is a' társaságban. Ő szülte az erőltetésnek, melly minden szépet, a' természetes' ezen kedveltjét, megfojtja, 's azért a' jó izlésnek, a' szép' 's természetes' gyermekének, örök ellensége. A' valódisággal is épen úgy nem egyezhet; ez önnönségében él: amaz másunnan kölcsönzi létét; nincs bennevaló, 's csak tűnő je-

lentes. — Hazafiságtalan képzeteknek is ez egy fő kútfeje. — Affectatióból erednek majd minden balvélemények, melyek a' haza 's honi ellen vagynak, ez okozza a' külföldinek vak majmolását, — ez a' nemzetinek megvetését.

De elég már az affectatióról; unalmas írni, 's hihető még unalmasabb ennyit olvasni valami felől, a' miről elmélkedni olly untig elég módunk 's alkalmunk vagyon, 's a' mit naponként tapasztalni türhetlen boszantó lenne, ha ollykor nevetéges volta felől nem mulná unalmasságát. —

Visszatérek szép társaságinkhoz. Lássuk bájoló körét egy estvéli mulatságnak: tisztos matronák díszesítik 's a' legszébb asszonyok 's leányok földi édenne teszik azt. Beléptemmel a' ház' asszonyát magyarul szándékozom köszönteni; de a' fényes szobákon 's vendégek' tarka sorain keresztül haladván, a' kellemes zajgás mind csak német hangokat, 's egy két helyről franczia beszédet hoz füleimbe: — sok külföldi van jelen, gondolom; módos 's illő ügyelet ezek iránt nyelvökön beszélni, 's részeltetni őket a' társalkodásban; eljutván a' ház' asszonyához hallom, hogy ez is a' körülte ülő a' legigazibb magyar neveket viselő asszonyokkal németül beszél; — tartózkodás, talán helytelen szégyen miatt elnyelem magyar tisztelet mondásomat 's én is németül szólalok meg. — A' mulatók' csapatjai közé elegyedem, körülnézek, sehol sem látok külföldit, sem idegent, egyikét hadi emberen kívül, de kik úgy is félrevonult hallgatásban vannak. Még is egy magyar szót sem hallani; — szinte kétlem hogy magyar földön 's magyarok közt vagyok. — De hiszem egy fővárosa ez hazámnak, 's a' jelen lévőket olly szép nevek díszesítik, melyek történetinkben fénylenek. — Még nem is szüntünk meg hála az égnek! nemzet lenni; vad hódító nem tiporta le törvényes alkotmányunkat: nem osztottak idegenek örökünkben 's nem töröltek ki nemzetek' sorából; — szép szabadságinkat törvényes királyunk' hatalma' 's hite védi. — Nem is olly durvák 's darabosak nyelvünk' hangjai, hogy akármi szép szájhoz ne simulhatnának: — a' leggyöngédebb érzések' szelid 's lelkes tolnácsává szentelék azt koszorús lantosink, 's hazánk' sok lelkes leányát hallottam ígésző bájjal magyarul szólani. —

Miért nem akarnak hát itt anyai nyelvökön beszélni? — Szegényöknek talán nem tartják egy nemzet' tagjainak lenni, mellynek története nagy tettekkel, mostani léte nemes tulajdonokkal gazdag? — 's a' melly' vérrel szerzett 's tartott törvényes alkotmányának köszönik mostani jó létüket 's fényes sorsokat. Tudniok kell, hogy az idegen fény, 's kölcsönzött ruha nem ékesít, hanem szegénységet árul el. — Bizonnyal tisztább 's szelídebb is érzésök, hogysem nemzetöket vadon megvetnék, 's hazájok ellen, mint mostohák, ellenséges indulatokat táplálhatnának gyöngéd keblökben. — A' nemtudás tehát lehet itt az egyedüli, de valóban gyalázatos ok. — Nemtudásból nem tenni, a' mit tenni kellene, igaz hogy kisebb hiba mint nemakarásból; de vannak tárgyak, mellyek' nem tudása már a' nem akará's vétkét 's a' nemtehetés' káros következtését magában hordja. Ha itt mindenik tudna 's még sem szólana magyarul, nemzeti nyelve' 's annál fogva nemzete' megvetését jelentené; de hát az, hogy nem tudnak, mit jelent? nem azt e, hogy mind a' kik ezeket nevelék mind önmagok szükségtelennek vélik az anyai nyelvet tudni, nem tarták érdemesnek azt később is megtanulni? Kiben nemzeti érzés van, a' ki magyar, nem lehet hogy illy látás ne szomorítsa.

Búsultán hagyom oda főbb városink' társaságait. — Faluhelyt, apróbb városokban, mellyek hazánk' széleihez nem olly közel fekszenek, hol mindenki a' hon' kebelében nő fel 's él, megyek keresni a' magyarabbnak maradott magyart; illy rejtettebb keblébe a' hazának idegennel idegenség nem hathatott be; édes anyai nyelvemet fogom itt a' szépnem közt is hallani; házi boldog körben a' hív anya ezen fogja szeretett gyermekeihez a' nyájasság' 's szelídség' édes szavait mondani; virágzó szüzek szemérem fojtott hangon magyarul rebegik epedő ifjaknak boldogító igenjeket; ez itt a' bizodalom' nyelve a' hazájáért élő munkás férfi 's benne élő nyájas hölgye közt; — itt bizonyly a' honi nyelv legbecsesb, ez az első 's rendszerinti a' társalkodásban. Csalódás! — E' társaságok jobbára utánózásai amazoknak, — egy szerencsétlen eredetinek el nem talált gyakran nevetséges majmolásai. — Örökös szegény! sok helyt itt sem tudnak magyarul; — másutt 's

mások pedig igen is jól tudnak, de még is mind idegen nyelvet beszélnek; de talán csak gyakorlás' kedvéért, — úgy helyes: gyakorlásra valóban soknak igen is nagy szüksége van, mert olykor némelly társaságban a' franczia 's német nyelv gonoszúl rongáltatik.

Embert tetteiből, társaságot beszéde' tárgyaiból ítélhetni meg. Ismétlem, a' mit már feljebb mondtam: igen szomorú lenne, ha társaságban mindig csak velős 's azért nagy részint komor tárgyról szólnának; azért nem kívánom 's nem is óhajtom, hogy nálunk is a' szépnem' körét mindig fontos tárgyak foglalják el. Mentsen Isten, hogy szépeink tudákos bölcselkedőkkel váljanak! Elszomorodva távoznának tőlünk a' gráziák 's velök legédesb örömeink, ha valódiság mindig 's mindenünnen ellenségesen üzné el a' vidámságot 's vigságot. Mindennek van helye, van ideje, hová az, és csak az, illik. P. O. a' fársáng' bohóskodó tarka örömei közt, bállokban, hol mindenki, szívből vagy kelleetlen, vigságnak tömjényez 's az örömisteninek viszi kedvelt vagy megvetendő áldozatját, a' pezsgő örömek' ezen templomiban nem várhatni, sőt álló sem lenne, hogy komor tárgyak foglaljanak el, 's fontos dolgok' mélységéről értekezzünk. Ha a' játszilag egybeszótt cotillonban a' nyugvó szép ország' dolgairól vagy a' nevelésről kezdené tánczosát értesíteni, csömört okozna e inkább vagy nevetséget? Világ' mulandóságáról vagy nemzeti előhaladásunk' akadályi felől tünődni a' keccsel lebegő szép tánczosnának egy Françoise közt szintolly kevésbé lenne a' maga helyén, mint Themis' templomában, ha annak tisztas papjai Contredance-ot kezdenének járni. Esztelenség az eledel után sovárgónak virágot, 's a' szépért epedőnek ételt nyújtani. Az élet' minden idejének 's minden tájának saját növényi vannak; ha egyik a' másikba erőszakos kézzel áltűtetetik, nem illik oda 's félszegen sanyarog. A' virító tavasz kies völgyekben gyöngéd violákat nevel; zordon telekben is áttényeszik magas tetőkön az erős tölgy. Ha lármás mulatságok gyakran zavaros árvizek is, mellyek olykor akaratunk ellen visznek zajgó habjaik közt: de megfrisülve lebegünk játékos hullámaikon; bár legyenek bálványok a' vigság'

istenei, de édes nekik áldozni, 's azoknak tömjényezvén érzéki létünk' tartozó adóját fizetjük. Hanem kevés hetekig tart ezen kellemes gyermekeskedés; nem mindig 's minden társaságot elevenít táncz és muzsika; hültebb vérrel a' léleknek is józanabb foglalatosság kellene, 's a' bemutatott tarka áldozat után visszatérnie szellemi léte' nemes érzésének 's az okosságnak szentelt oltárhoz. — De fájdalom! ott is, hol jó izlésnek, magasb érzéseknek 's lelki műveltségnek kellene a' társalkodás' főszereének lennie, be ritkán hallhatni az ezeket tápláló beszédet: ott, hol a' valódi műveltségnek kellene tündökölni, léha hígelműség bitangolja az amazit illető hódolást. Dolgokról, érzelmekről ritkán, többször csak személyekről foly a' beszéd; ezek ítéltetnek, gyakran kevés kiméléssel, majd mindig igen elhatározottan. A' feles temondákat, várási híreket, házi helyzetetések' bonczolgatásait, melyek a' legfőbb társaságokba is — csak hogy többnyire csinosabb formákban — becsúsznak, nem is említem; ámbár ezek éppen olly kevésbé szokták a' tisztult izlést táplálni, mint gyöngéd érzésekkel egybehangzani: 's azon kívül mennyi kellemetlenségeket, összeháborodásokat nem szülnék, hány fájdalmas sértéseket keserű könyeket nem okoznak? Ezen kívül idő — öltözet — módik a' legszokottabb ártatlan ugyan, de lelketlen tárgyai az elég bő beszédnek. Ha szívről érzelmekről van a' szó, melly sok elfacsart képzetek tűnnek fel: búsongó 's érzélgős románokból kölcsönöznek kitételeket 's véleményeket, melyek önszivekből 's eszeikből merítve, ha azok' szavát érteni szokva lennének, mennyivel egyszerűbbek 's igazabbak volnának. — Nem vádlok azzal műveltebb társaságainkat, hogy illetlenek vagy helytelenek lennének beszédök' tárgyai; több csinosság, műveltség van már erkölcsünkben, hogy sem illendőt sértő, 's a' mi durva vagy aljas, gyönyörködtethetné társaságainkat. A' szépnemmel született illendőség' mértéke nem engedi közelíteni az erkölcsi rutat, darabost; — nem mer ezen körbe lépni az illetlen; legalább külszínét 's leplét kell az illendőségnek hordania: — de fájdalom nem is igen kívánnak többet. A' tárgyak' belső bece nem kerestetik; akármi léha, híjábanvaló, csak a' műveltség', módosság', 's csín'

álarczájában jelenjen meg, kedvességet nyér, sőt ezen álkép alatt sok kaczérság, sok helytelen csúsz be 's hinti mézelt mérgét. A' mi saját alakjában, minden romlatlan szívet viszással érdekelne 's erkölcsi érzést sértene, ezen magára vett külső színben tetszik, 's kellő tárgygyá válik. — Hát a' hon, 's annak szeretete, annak állapota és sorsa, mi helyet foglal el társalkodásinkban? A' szépnem hogy' érez, hogy' nyilatkoztatja ki magát ezek felől? Azon meleg részvételt láthatni e, mellyel a' franczia asszonyok olly egész lélekből vannak hazájok 's a' köz dolgok' iránt? találjuk e azon nemes büszkeséget, mellyet Britannia' hölgyei nemzetiségökben helyeztetnek, vagy a' Schweitzernék' hiv ragaszkodását honjokhoz, 's ama' hazafi felemelkedést, melly fellengve dagasztja németország' sok nemes leányának melyét; szóval: azon nemes hív érzeményt a' haza iránt, melly minden a' nemzeti nevet megérdemlő nép közt a' szépnem' tulajdona? Vagynak igen is hazánknak olly lelkes leányi, kikre akármelly nemzet is kevély lehetne; kiknek meleg 's tiszta érzés nemes munkásságra emeli szép lelkeiket, kiknek szívöken fekszik nemzetök' sorsa, 's a' haza, szeretetök' 's aggodalmok' tárgya. Most is találkoznának a' merény' 's veszély' idején hős asszonyok, millyenek történeteinket diszesítik. — Boldognak érzem magam', hogy illyeket ismérek: tisztelettel hódolok itt is ezeknek, 's esdeklek: fogadjátok azt kegygyel Ti imádásra méltók! De melly kicsiny ezeknek számok; a' nagy többség' egy része csak alig eszmél a' felől, hogy nemzethez tartozik, házáról nemzetiségről nem igen van képzelete is: — hogy' tudna tehát az iránt hív meleg érzéssel lenni; mások pedig, 's fájdalom! idegen majmolásban keresik a' csúszkodást; felsőbb műveltség' polczára vélnek emelkedni, ha honiságokat megtagadják; nemzetiségöken túl lépnek, mintha az volna a' durvaság' köre; előkelő finyásssággal említenek megvetve minden hazait; elég ezen nevezet arra akármiben is, hogy becsülésre figyelemre ne méltassék, Hazafiság nem érdem, sőt nevetséges előttök minden nemzeti törekvés; sajnálkozva tekintik azt; ki olly csekélységgel bibelődik. — Illy hölgyek lehetnek e' hazafiságra tüzelő társai férjeiknek földi vándorlásokban, fogják

e résztvéve új erőre éleszteni a' csüggedésig iparkodót 's gyengéd kezekkel letörteni verítékét a' polgári bátor küzdőnek? — Illy anyák nevelhetnek e valódi hazafiakat? várhatni e hogy kölcsönzött nyelvök, majmolt szokásaik, 's idegen lelkökkel polgári erények' ép csirájit ültessék 's gonddal ápolják a' gyermeki kor' mindent megtermő földébe? —

Lássuk már továbbá társaságainkban kik a' kedveltek? Nem vizsgálom multságok', inneplések' mascarádok', vagy valami szánkázás', sétálás' elrendelésében, mert ezekre saját tulajdonok szükségesek, mellyek egy jó szakácsban vagy ügyes decorateurben gyakran inkább megvannak, mint a' tiszteletre 's szeretetre legméltóbb tagjaiban a' társaságnak; de ezek csak az időtöltés' jól használható eszközeinek nézethetnek, 's ezeket értelmi 's erkölcsi helyes izlés eszközi alsó rangjokból kiemelni, 's tartós becsülésre méltatni nem fogja. Bálban könnyű 's fáradhatlan tánczos valóban felér tíz legjobb de súlyoska - lábú hazafival; hanem érdemei a' táncz - muzsika' utolsó hangjaival ellebegnek, 's a' fársáng' 's multságok' mind-ezen hősei azok' elteltével, ott, hol ész 's érzelem bírál, vissza lépnek önsemmiségökbe, ha nemesb tulajdonok nem érdemesítik.

Örökké volt, 's méltán van becsé a' társalkodási kellemetességnek; tetsző magaviselet, a' beszéd' csinja 's könnyű elmesség fűszerei a' társalkodásnak: de csak ész, érzelem' 's akarat' igaz érdemeivel egybekötve van méltó értékök, csak így lehet 's szabad azoknak tetszeni 's helybenhagyást nyerni; ezek nélkül pompás kiadási csekély vagy hibás munkáknak, izetlen mázolások' cifra rájáji. Lelkes asszonyok épen olly kevésbé fogják becsülésökkel megtisztelni vagy boldogítani tetszésökkel, valamint egy fajtalan költemény' bármelly szép verseit is nem kedvelhetik, vagy szemérmet sértő kép' bármi mesteri ecsetjében nem gyönyörködhetnek.

Tekintsük, minálunk kiket különböztetnek szépeink, 's teszik az által a' társalkodási hang' vezéreivé? Igaz érdem, belső becs, magas érzés tesznek e valakit azzá? vizsgáltatik e az akarat' ereje, a' szív' nemes verése 's az okosság' derült világa? Azon mérlegben, mellyet szépeink tartnak gyöngéd

kezeik közt, 's mellyel minket fontolván, kegyekkel boldogító vagy hidegségökre kárhoztató ítéletöket mondják ki reánk, nyom e sokat az embert szerető munkásság, polgári hív érzés 's a' haza' buzgó szeretete? Valóban gyakorta söt többnyire igen keveset.

Hig eszü léhaság, lelki 's testi elpuhultság, minden valódi iránt undorodás, 's borzadás minden köteleességtől, — ezek fővonásai társaságink' sok kedvelteinek. Gyakran üres fecsegöket, semmi saját színnel 's önnönsséggel nem bíró éretleneket látunk a' legnagyobb kedvességben lenni. Most már nem annyira, mint ezelőtt, mert hála az égnek! reményt ígérő hajnal látszik most nálunk is hasadni, hogyha nem csak egy muló fény' csaló világa: de eddig, idegen nyelv 's szokások' vak majmolása, minden hazainak megvetése szintén az előkelőséghez 's társasági jó hanghoz tartozott. A' honinak kicsúfolásában, hazafi érzések 's törekedések' nevetségessé tételében, csak nem vetélkedni láttatának sokan, kik köztünk az elegancia' nevét bitangolák.

Mi természetesb, minthogy ifjú, kinek legfőbb iparkodása társaságban tetszeni, azokat veszi válaszványúl (mustrául), kiket a' kedvtelés 's tetszés' irigylendő részeseinek lenni lát. Nem a' valódi férfinak sajátsággal 's erős vonásokkal gazdag eredeti képét szemléli a' helybenhagyás' 's kijelelés' boldogító koronájával ékesítve, hanem önnönsség 's velős lélekben szüklöködő utánazások vannak mint követésre méltó példányok elejébe téve. Ha eleinte jobb része lázad is e' maga' lealjasítása ellen, de elnémitja azon hangot a' megszokás' hatalma; 's ennek lassú, csak nem érezhetlen, de sükeres ereje által csak vágyásinak elérhetése eszközét látja abban, mi előbb nemes érzését sértette; léhává válik 's lanyha lesz hazájához. Valóban főkép eddig a' ki nem akart kinevettetni, mennyit kellett elhallgatnia, elnyelnie, a' mitől szive 's esze undorodott? Ki szentül megtartotta kebelében jobb meggyőződését, cselekvőleg ugyan nem, de szenvedőleg részesévé kellett lennie azon ízetlen 's lelketlen gyávaságoknak: a' társaság nem szenved kebelében lázadókat, minden feltámad annak lenevetés vagy megvetés által történendő büntetésére, ki a' nagy több-

ség' magáénak vallott képzelei 's izlése ellen szegezi magát. Kettős létre volt minden jó érzésű ember kényszerítve: csak magában vagy némelly egyérzetűek közt lehetett valódi érzéseinek szabad folyást engednie, sohajtania 's keseregnie a veszéllyel terhes aljasodáson: de társalkodási teremekbe (salonokba) lépve ugyanörizni kellett magát effélék' mutatásától; vagy ha nem, lenevették asszonyaink mint unalmas 's ábrándozó pedantot, vagy epés gunyolónak tartván távol kerültk. —

Bizonyos ezekből, hogy köztünk a' szépnem fő oka hon iránti lanyhaságunknak, 's ebből jövő 's ezzel egybeszótt előítéleteink 's balvélekedéseinknek. — A' szépnem' gyöngéd kezei képzik az embert; 's mi, a' hőcsötül fogva sirunkig hűséges tanítványaik, hozzájuk szabjuk magunkat. A' mi előttök kedves, 's a' mivel nékiek tetszeni lehet, az a' szín volt 's lesz örökké az uralkodó, az után törekszik mindenki. Nem a' szépek' kezéből nyerendő koszorú tüzelte e a' régi Hellás fiait a' legbajnokibb tettekre 's edzette minden szenvedések' tűrésére? Ki mert volna Spártában már azért is gyáva vagy hazájához hívtelen lenni, mivel az illyet kinevette, utálta, üldözte a' szépnem? Róma' történetei addig olly gazdagok hős tettekkel, míg asszonyai tiszta keblökben a' hazaszeretet' tüzét híven táplálták; az észak- szülte erős nemzetek közt a' vitézség' 's haza áldozatok' méltó díját a' szépség nyujtotta, annak kegye mosolygott az erősre, 's gyalázat fenyegette a' gyávát: mi egyéb ragadta a' lovagi kor' szülötteit a' képze- tinket is szinte felül muló merész tettekre, 's szenvedésekre, mint a' szépnemnek tetszhetés' vágya? — a' miért esdeklett, szive asszonyának kegyét csak czifra beszédek 's léha módos- ság által is megnyerhetve, hűségre áldozatival bizonynyal ma- gát nem gyötörte, 's többé vére a' csatamezőt ártatlanok' ótalma 's vétek' büntetéseért nem pirosította volna. De melly nemzet jelesíté magát szep tettekkel polgári léte' kivívásában 's meggyökerezésében, mellyik tett nagy 's nemes áldozatokat, hol asszonyok részvéttel sőt magas példákkal nem serkentet- tek, nem tüzeltek volna? — Most is minden nemzetenél, melly a' jólét' 's műveltség' felsőbb fokán áll, 's melly polgári fon- tossággal bir, a' férfiakat szülő, nevelő, idomító 's vezérlő

szépnem híven táplálja melyében hazája' szeretetét, mint vesta' szüzei hajdan a' szent tüzet, mellynek kialvása, aljasodásnak gyászos jele 's bizonyos előpostája. Már a' gyengéd kor' első, többé ki nem törlendő benyomásival honjához erős vonzódás forra a' gyermek' szívébe; hazájához 's törvényes királyához hívségre 's nemes tettekre hevülne minden ifjú; méltó czélra törekedve a' magát munkás polgárrá emelt férfi szép de terhes pályáján hazafi érzésü hölgyében törekedésinek segédjét, aggodásinak 's kétségeinek nyájas eloszlatóját találná fel, hogyha leányok — nők — anyák köztünk több valódisággal 's hazai érzéssel bírnának.

Ennek igaz létét kétségbe nem hozhatni. De vigyázzunk, hogy ne legyünk igazságtalanok ítéletünkben. Ha lehet, ne kárhoztassunk ott, hol mindig szívesen tett hódolás helyett ily kötelelességgé vált ítélet is már fájdalmas szívünknek. Lásuk a' hiba' feltalálásával az attól különböző hibáztatást mennyire kellessen egybekötni; 's továbbá nézzük meg: az emittetteknek, melyekből olly sok rossz forr, önmagokban van, e eredete, vagy azon kívül kell kútfejét keresni?

A' megtetszés 's tetszés azon mód, melly által, 's azon út, mellyen a' szépnem nagy rendeltetése' pályájára, léphet. Ezen kedvelt istenség nyit neki szép munkálkodási kört: távozása elzárja azt, kirekeszti abból. Ezen tündér vezérli Hymen' oltárához, általa lesz jövő polgárok' nevelője 's a' jeleniek' képzője: csak ennek mosolygó kegye által szerzi 's terjeszti minden korra 's helyzetre szelíd hatalmát. Kit nem vázen ígérő karjain vagy komoran elhagy, meg van vetve 's bünik annak élte' célja, gyökér nélkül hervad hideg földben a' gyengéd növény. Illő azért ezen istenségnek tömjényezni 's örökké fentartatni azzal a' szent frigyét; de ezen áldozatra a' 'szépnem' éltének egyik szaka van különösen határozva, 's abban cél 's törekedés a' megtetszés, másokban ennek fentartása mellett, hol édes, hol komoly kötelelességek' teljesítése válik magasbra kitűzött céljává. Pártában a' szépnem csak előjátékára lép fel az életnek; de ha nem fogadja megtetszés' tápsa, 's nem kíséri a' tetszés' helybenhagyása, mint hölgy, mint anya vagy épen nem, vagy rosszúl fogja játszhatni valódi

szerepét (rolleját) az életnek hol vig hol szomorú játékában. Leányi kor virágokat ápol, szed, 's bájos koszorúba fűz: asszonyoknak az élet' ugyan azon kertében hasznos gabonát, édes gyümölcsöket kell termesztetniök 's értelmes gonddal a' jövődőség' gyengéd fáit nevelniök. Nem válhatnak azokból jó kertészek, kik csak virágok' tenyésztésére tanítottak; ezeket a' forró nyár 's hűves ősz elhervasztja, táplálásra szükséges növények 's reájok bízott csemeték hozzá nem értő kezeik közt elcsenevésznek. — Már pedig nálunk többnyire csak a' kert' apró virágos tábláiban vezettetnek, annak nagyobb terjedékű, valódi használásra szánt földeit meg sem ismértetik velök, azokat mivelní nem tanítják; csuda e hát, hogy nagyjára parlagban hevernek? — Inkább megtetszeni mint folyvást tetszeni igyekeznek. Az anyák azon láttatnak inkább törekedni, hogy leányaik szerencsésen férjhez menjenek, nem pedig hogy boldogul férjnél maradjanak. Mintha az oltárnál végződnék létök' határa, úgy van nevelésök szinte csak addigra számítva. — Felszíniség majd minden tudások; egy kis külső máz, módosság' csín' 's ízlés' leple falka előítéleteken 's balvéleményeken; nem kevés negéd, sok pipere 's finnya, csekély 's hamar felejtendő szép mesterségi 's művészi idomzat. Melly kevésnek veheti ezek közül hasznát a' hölgy, az anya; ellenben mennyi egyebet kellene tudnia, 's melly különbözők' tevésére kellene szoktatva lennie, hogy házi körében boldogságot, 's áldást terjesszen 's társasági helyzetében szeretetet 's tiszteletet érdemeljen. Mint sok vásári portéka 's gyárlat-mív csak látszatos jónak, de nem tartós jóságra vannak elkészítve. Becsület 's keresztyéni kötelesség kívánná a' szegény vevőt is annyira meg nem csalni, 's egy egész életen át 's annak viszontagsági közt használandó segéd, élni 's munkálni tudó feleség 's anya helyett piperés bábót nem adni. — De egy szegény ártatlan leányt nem könnyű rendeltetésére készületlen bocsátani, új 's szokatlan helyzete' viszontagságinak türésére, terheinek vitelére meg nem erősítve, csalódások' tévedések' 's veszélyek' csapásinak tenni ki valóban kegyetlenség. Minden asszonynak egész élte' boldogsága vagy teménytelen boldogtalansága, naggyobbára attól

függ; nevelés által szeretetre 's tiszteletre bájoló lényvé, vagy töredékeny játékszerre lön e? azért szülőknek szent kötelességek irántok, 's tartoznak azzal a' később kornak is, őket olyakká tenni, hogy a' tetszést örökíteni tudják, — gyakran hánykodó létükben ész' 's erkölcs' bizonyos mértéke szerint tudjanak állni, 's valódi polgárokat nevelhessenek. —

Ha ez megvétett nevelés miatt nem történik, férfiak okai mint apák, 's ők a' ház' gazdái, urai is. Távol legyen keleti durva hatalom' gondolatja is: de még is férfinak kell ész' világa, akarat' súlya, 's lelki erő 's műveltség által fenségi hatalommal birni a' a' háznál, vagy ha nem, — igazi fajankó. Ha nem érti 's nem érzi, hogy e' tárgyban mit kellene tennie: nem tudom értetlensége sajnálásra méltóbb e, vagy gyengesége nevetségre, ha a' mit jönnek lát, végre hajtani nem tudja. Most sok házaknál sem beszéd, sem érzés, mondhatni a' levegő sem honi. Külföldi, mindenre inkább mint nevelőnek temett tapasztalatlan fiatal, vagy igen is tapasztalt, sok mindenhez jól, de neveléshez épen nem értő agg személyekre van a' legangyalibb alakok' nevelése bízva. Illyen, nagy részint hontalan külföldiek, kiknek képzetök sincs hazáról, ahhoz semmi sem kapcsolja, 's magasb érzésekre lelkök soha fel nem emelkedik, — ilyenek honhoz melegséget, haza iránt hű aggodalmat 's nemesen büszke nemzeti érzelmet bizounyal sem kifejtteni sem táplálni soha nem fognak. — Más anyák, itéletem szerint nem helyes költség' kevesítésért, vagy bizonynal hibás baj' 's fáradság' restelléséből leányaikat magyar földön kívül adják nevelő helyekre. Készakarva honiból idegent csinálnak. Kiszakittatik a' gyengéd csemete tápláló anyaföldéből; egészen más tulajdonú földbe, épen idegen éghajlatba tétetik által, ott neveltetik, hogy egy pár év múlva viszont eredeti helyére vissza tétessék, mellynek földétől már elszokott, levegőjétől elidegenült. — Melly fonák számítás! — Más nemzetbelivé nem válik, mert neve, sorsa magyar honhoz köti: de magyar meg szünt lenni, mivel hazáját sem nem szereti, 's magyarul sem szólani sem érezni nem tud, 's így tér a' németté, francziává, vagy ángollá nem válhatott, már nem magyar hontalan, rokonai közé 's hazája' társaságiba

vissza; épen olly szomorú helyzet 's megvetést érdemlő pedig, semmi hazához 's nemzethez, mint egy valláshoz sem, tartozni. —

Illy nevelési hijányok a' mi társaságinkban ki nem pótol-tathatók. Mikor hall az azokba újonnan lépő magyar beszé-det, mikor nemzeti érzést? nem sokkal gyakrabban e kineve-tését, lecsúfolását a' honinak' de sőt a' hazafiságuak is. —

Vannak nemes érzésű anyák, kik legszebb jusokat, 's leg-édesb kötelességöket, gyermekeik' nevelését, sem idegen zsoldosra nem bízzák, sem szívtelenül őket az anyai édes ke-beltől elzárva idegenek közé nem taszítják. Illy szép lelkű asszonyoknak köszönhetni, hogy nem minden szépeink van-nak honi hív érzés 's buzgó részvétel nélkül. — Nemzetünk' sajátja: magas érzésekhez nyílt szív 's tiszta ész, minden vis-zás nevelés mellett; 's a' társalkodás' káros benyomásai' el-lenére sokaknál kivívja nemesb részét, 's valóban hív leányivá válnak hazánknak. —

A' mondottakat tekintvén, nem lehet nálunk a' szépnem-et kárhozotva hibáztatni hazafiságtalanságért: hogy a' hont nem ismerik 's azért nem is szeretik, hogy a' hazaszeretet' mennyei csemetéje csak kevésnek virít keblében, hogy sokan nem tudnak, mások nem szeretnek magyarul beszélni, ne-velésöknek kell részint, részint pedig a' társasági hangnak 's szokásoknak tulajdonítani.

Ha a' nevelés hibás, mint feljebb is mondám, egyenesen a' férfiak okai.

Mi a' társaságot illeti! igaz, arra a' szépnemnek van leg-crösb befolyása; a' mit ők akarnak 's kedvelnek, az, 's csak az van 's lehet divatban; de hogy mit akarjanak? 's mit ked-veljenek? az férfiatól függ.

Ész, izlés, erkölcs, 's ezekből egybeolvaldt lelki erő el-lenállhatlan fenséget ad: ezek' birtokában bir a' férfi helyes jussal azon hatalommal, mellyet másként csak mint erőszak' szüleményét méltatlan bitangol; ez azon erő, mellynek asszo-nyok — kiknek értelmem szerint férfiakkal mindenben egy-enlő természeti jusok van, — mindig önkisebbitésök nélkül engednek, 's az által nem fejet hajtó tartozást mutatnak, ha-

nem erkölcsi létüket bizonyítják: mert lelki fenségnek csak szellemi lény, — de az mindig, — hódol.

A' haza iránti lanyhaság, 's az ellen uralkodó előítéletek, mint láttuk, főkép a' megvétett neveléstől származnak, 's társasági visszás hang táplálja azokat. Mennyire hat a' szép-nem' társasága nem csak ifjakra, hanem az egész férfinemre, mondók; 's ki ne tudná, ki ne érezné azt? De a' férfitársaság' miléte is nem kevésbé közli színét tagjaival; főkép a' világba kilépő ifjakra sajátosságának maradandó bélyegét nyomja. Hogy ezekben közöttünk valóság 's hazafiság' hangja uralkodik e? 's mennyire olyanok, hogy ifjakban nemes érzéseket szüljenek 's a' megélemedettnél azokat táplálják, erősítsek? ennek megítélésére tekintsük közelebbről férfi köreinket.

Nem kis hibánk nekünk az, hogy a' társalkodás' kölcsönös tekintetek 's illendőség — szülte parancsainak 's erőltetéseinek, mellyek a' símát gyengéden, de a' darabost sértve, szorítják, nem örömet hajtunk fejet: pedig ezek összehangzásából olvad egybe a' társasági jó hang; ezek védik minden egyes tagnak jólétére olly szükséges apró jusait, 's a' helyzeteket megbántó kellemetlenségek ezek által távoztatnak el; kölcsönös jót állások (garantziák) egymás' tekintete iránt; 's korlátok, mellyek mindenkinek sérthetlen igazait veszik körül, úgy maradunk a' magunkéinak közepettök bátorságban, ha át nem törjük a' másokéit. Ezen tartalék (a' franczia gene-nek nevezi) társaságban nagyon szükséges, ifjakra nézve elkerülhetlen. De ez is a' maga határi közt maradjon, 's lelketlen feszességgé ne fajuljon el. Ez azon fenkő, melly leköszörül minden darabosságot. De a' magokrahagyott, növésőkben elkényesedett tagjaink nem szeretik viselni a' mivelte társaság' ezen díszes színruháját (uniformis); nyomja, szorítja az őket. Már asszonyok közt is, — hol pedig csak abban illő megjelenni, — mikor csak lehet tágitunk rajta; de mind férfiak közt lévén egészen nekivetkezünk. Ismerősök' biztos társaságában feloldozkodni, 's az öltözet' némelly részét le is vetni, ollykor szabad 's nem illetlen: de nem mindent. Fedező gunya nélkül in puris naturalibus, valamint testünkre, úgy magunkviseletére nézve is nem illó,

nem szabad társaságban, leenni. Ezen szükséges törvényeknek gyakori áttalhágása okozza, hogy oly sok illetlen-mosdatlan csúsz be társalkodásunkba, 's oly kevés kiméléssel vagyunk egymás iránt. —

Nem azon társaságokat nézem, melyek kevésb műveltségre tartanak számot, 's melyektől azért kevesebbet is kívánhatni; nem azokat, melyeknek részeseit nem szokták oly művelteknek tartani helyzetök 's szűkebb körben élések miatt, vagy mivel nem sokat forogtak az úgynevezett nagy világban. Sem azon mulatságokról nem szólok, melyeket pillantatig kicsapongó öröm 's bor a' vigaság' ünnepévé teszen: ezeket komoly fontolás ha nem hagyja is helyben, de nagyon ritkán előfordulásokat nem lehet kárhoztatni: kedvetlenségek' sűrű ködét vagy a' gondok' gyászfellegeit ha frísítő szellők 's a' melegítő nap' sugárai el nem oszlatathják, hadd szaggassa szét azokat bár szélvész is, — de ne gyakran — 's orkánná ne válják, különben a' kiderült nap letarolt térre 's feldult környékre fog vissza tekinteni; «dulce est desipere in loco.» Illy alkalommal minden kilép szokott sorából; az illendőség' 's módosságnak is csak nagyon tágitott mértéke alá szoríthatni ilyen kört.

Menjünk azon társaságainkba, melyek legelső] nemzetségeink', legnagyobb házaink' tagjaiból állanak. Többnyire az unalom seregelteti azokat egybe, hogy üres 's végetlen hosszú idejüket, mellyel magok nem bírnak, mások' segítségével gyilkolhassák; mások, foglalatosságok' terhei után nyugonni jönnek, vagy hogy a' fészes társaságok' fáradságait kipihenjék; — 's e' végre mivel töltik kedvökre idejüket? egész hosszú estvék, napok' nagy része telik el, 's egy okos szót nem hallani, unalomig foly lovakról az értekezés, mellyhez többnyire nem tudnak, pedig nagyon is drágán fizették sokan lócsiszáraiknak leczkéiket. Vadászatról is teméntelent beszélnek; — nagy vadászok ám ezek az urak! lóháton ugyan nem igen, gyalog sem sokat fáradsznak, de minden őssen hat jáger 's puskahordó közepében székeikről több száz fáczány majorságot 's elkényszeredett nyulakat szoktak halomra lödözni. —

Némelly úri társaságban, mint Ossián' hőseit gözeik közt lebegve, olly homályban látom patriciusinkat nyugágyakon (sophákon) heverészni a' dohány füst' fellegetében, mellynek sűrűségét csak némelly jelenlévőknek tudatlanságok' vastagsága vagy előitéletek' köde mulhat felül: ezen nehéz levegőt izlés' sugára nem oszlatja szét, 's azért szebb érzések' melege nem hathat által illy fellegeken. Egy-egy trágár tréfa' világa hasít rajtok keresztül, mellyet az elméskedő' hahotájának csattanása 's a' többek' kaczagásának dörgése követ; mint száraz menykő nem gyújt, láng kiégett 's alélt melyekben nem hamar lobban, hanem az electricai szikra becsap azon ifjak' könnyen hevülő érzékeikbe, kik itt még újonczok; nem alszik ott el; begyökbe szedik követés vagy utánozás végett, a' mit olly tapsra méltatva hallanak, hogy minél előbb ők is hasonlót mondjanak 's tegyenek. — Még jókor megszokják az épületes példákbl' 's hallottakbl' az asszonyokat nemtelen eszközökké lealacsonyítva képzelni; lassankint elvesztik ama' bántani rettegő tiszteletet azon nem iránt, melly minden romlatlan érzés' sajátja. — A' hazát többnyire úgy nézik, mint azon határt, mellyen az ő kövér szántóföldek is fekszenek, csak jószágaikról ismerik 's mérik a' hont. — Ha valaki közdologról kezd szólni, kinek hoszúra nyújtott éjjeléből mostanra álom nem maradt, fészkelődni kezd, indulásra készül, mint az ágyúzást megsokallott sereg: — ásitások jelt adnak a' menésre, lassankint veszik kalapjokat 's a' szegény szép hévvel beszélő igen úgy jár, mint az egykori papoló utolsó-nak maradt hallgatójával. — Okosabb vagy tudományos tárgy jó történetesen elő; ha sokan szólnak hozzá: minő szívszagató tudatlanságokat hallhatni! — bánni kell, felebaráti sajnálat 's hazafiúi pirulás miatt zavar, 's nem enged kedvünkre nevetnünk. A' beszéd' savát leopoldstadti furcsaságok adják meg, 's elevenességét városi történetek, napi esetek, theatrumok', ismerősök', 's társaságok' rostálásai. Jö, szóljanak mind ezekről, kivált ha több ízléssel, tudással történnék 's azon kiméléssel, mellyel másokhoz illő, 's asszonyok iránt kötelessége mindenkinek lennie. — De nem lenne e hazafiak előtt ezeknél kedvesebb, édesebb ízű tárgy, melly eleveneb-

ben érdekelné keblét a' magyar nemesnek 's mágnásnak, kinek szép helyzete hazája' jelen vagy jövő sorsára olly nagy befolyást engedett? ezeknek, kik mind azzá születnek, a' mi másutt csak némelly, vagy sok érdem 's fáradság után válhatik, t. i. a' törvényhozó test' tagjává? kik meghívott 's megbízott védei — tanácslóji a' hazának 's királynak? ezen itt lévők, rendeltetésökkel 's szép emlékekhez kapcsolt nevökkel, rokonabb tárgyakat ugyan nem kapnak e? ezek, kiket törvényünk felmentett majd minden tehertől, azért, hogy a' közjóra annál többet tegyenek, tehessenek; kiknek a' nem erőltetett hanem önkényes jó cselekvésre nemes utat nyitott; 's erkölcsi érdem szerzést enged olly által, a' minek kényszerítő parancs-szülte teljesítésénél fogva, más még csak a' nem-rozaság' 's nem-vétkezés' sokkal alsóbb becsü fokán áll? — Tevő (positiv) jóságra vannak meghíva ezek, 's tevőleg jók lehetnek, olly úton, mellyen mások csak negatív becset nyerhetnek. — Ha a' jobbjág vagy nemnemes a' közhaszonra, ország' szükségeire kellő adóját nem fizeti, erővel is megveszik azt rajta; ha a' haza' ótalmára szükséges katonáskodásból magát ki akarja vonni 's előbb áll, kötelezi arra a' kötél; közterhek' hordozását a' mogyorófa nem engedi hogy nyakáról rázza le. Magyar nemes ha jövedelme' egy részét közjónak szenteli, ha áldoz a' hazáért, 's terheit hordani segíti, már érdemnek vétetik, sőt fájdalom! ritka voltáért, nagy-nak; kényszeríteni arra külsőkép' nem lehet, nincs reá törvény, becsületére, erkölcsi jobb részére van hagyva: de ki-ben a' becsület' szava, 's a' köteleesség' érzése több erővel nem bír mint Duló (executor), kötél 's mogyorófa, — jaj, tiszteres lelki jaj annak! Mi lehet szebb, nemesb, 's ugyan azért kötelezőbb bizodalom, mint a' melly nem szorít külsőleg jó cselekvésre, csak bizva várja azt tőlünk: — 's illy nemes megbizás, valódi magyar' becsületére lett hagyás, nem szól e hatalommal el nem fajult magyar szívhez? —

Hon elleni előítéletekről különösen.

Mindazon lanyhaság sőt idegenkedés, melyet a' felebb említett okok némellyekben a' haza iránt szűlnék, sok előítéletek' kútfeje, mellyek viszont azon hidegséget terjesztik, nevelik.

Igaz, hogy a' haza- 's honi tárgyak - elleni feles balvélemények' 's előítéletek' nagy része már hála az égnek! vagy megszűnt, vagy szűnni kezdett; de még is olly sok van 's azok többnyire olly károsak, hogy némellyeket el nem hallgathatok.

Ez úttal csak a' polgári alkotmányunkat 's helyzetünket érdeklőkről szólok. —

Ezek is, mint minden más előítéletek, 's balvélemények, vagy tudatlanságból, vagy rossz akaratból származnak. — Veszedelemesek, mivel hazafiságtalanságnak hol okai, hol mentései. —

Lássunk némelly ellenvetéseket, mellyeket polgári alkotmányunk' 's helyzetünknek tenni szoktak 's mellyek által azokra megfelelni nem tudván, vagy nem akarván olly sokan táplálják bal- és előítéleteiket.

Iső Ellenvetés:

hogy nincs polgári alkotmányunknak garantiája (kezessége).

Némellyek azt állítják, hogy polgári alkotmányunk csak theoriában de praxisban nem áll, annak ma csak neve van, 's csak törvénykönyveinkben lehet feltalálni. Azt mondják,

hogy a' mi még belőle meg van is, annak csak körülményektől 's emberi tetszéstől függ létele, mivel nincsenek zálogi, garantíái.

Azok, kik alkotmányunk' belsejét történeteit, hibáinak okait, 's a' javíthatásnak azokban meglévő csiráit értik 's ismerik, illyeseket állítani nem fognak.

Én teljességgel nem hiszem, hogy polgári alkotmányunk' léte már csak törvénykönyveinkre volna szorítva 's valódi élettel nem bírna.

Tagadni nem lehet, történtek azon sebek; de épen azoknak érzése 's fájdalmas volta mutatja, hogy élő testet értek; csak ezt érő seb vérzik: holt testen ejtett, nem. Sok sebek orvosaltattak, gyógyultak; — bizonyosága, hogy még életerő van a' testben. Hol azon alkotmány, mellyen idő, körülmények 's tévedések olykor csarbakat ne ejtettek volna? — A' miénken kevesebb történt, mint némelyeken, több mint másokon; de még eddig mihelyt a' körülmények megengedék, királyaink' igazsága 's hazafiak' nemzeti érzése által minden nagyobb csonkulások helyrehozattak. —

Olly törvényeket, mellyek a' király' szent szava által meg vannak szentelve, mellyek a' fejdelem, 's nemzet' köz megegyezése nyilvános kimondásának paizsa alatt egész diplomatikai erővel bírnak, nem mondhatni, hogy csak holt becsük volnának. Ha önkény törvényeinket letipraná — a' mit pedig most kivált királyunk' valódi törvényes cselekvése' módja mellett csak álmodni is vétek volna, — 's a' mitől mind uralkodó házunk' vallásos nemes erkölcsét, mind hatalommal fejlődő 's erősödő nemzetiségünket tekintve jövőre nézve sem félhetünk-még azon gyászos esetben sem lennének törvényeink csak pusztá 's minden erejüket vesztett szavak. Irott 's törvényesen született jusokat, csak a' melly erők létüket adák, azok szüntethetik meg; ezeknek szétbontó 's feloldozó hozzájárulta nélkül halhatatlanok. — Külső hatalom 's erőszak meg nem ölhetik; elalélnak ugyan azoknak rongáló csapási alatt: de ha élet' jele nélkül feküsznek is azok, holtaknak csak látszanak, 's ha gondatlanul vagy vétkes kezekkel maga a' nemzet az ájultakat el nem temeti a' lemondás' 's megegyezés'

örök sírjába, ápoló 's értelmes kezek közt szerencsés pillanatban újra életre jönnek - mint a' phoenix porokból is feltámadnak 's viszont élnek.

De hogy ha nézzük dolgaink' folyamatját, 's látjuk: hogy nem csak írásban, hanem valójában is minden országos dolgok országgyűlésén határozatnak el, törvények valóban csak ott hozatnak, 's hogy mind az adó, mind a' katona adás' tárgyáról csak ott végeztetik; — hogy a' végrehajtó hatalom már valóban törvény által vont korlátain túl nem lép; — hogy személy 's vagyon bátorságának sérthetetlen volta fentartatik; — hogy ítélő székeink magokra állva sérthetetlenek; — hogy törvényhatóságaink, ezen nemzeti erőnk' 's létélünk' táplálói, jusaikkal bátran élnek: — mindezeket megfontolva lehetetlen állítani, hogy törvényink 's polgári alkotmányunk már csak papiroson volnának. Ha vannak azokban olyanok, mik teljesítésbe nem vétetnek, vagy azok' értelme ellen folynak, arra vannak országgyűléseink, hogy illyesek' helyrehozásán iparkodjanak; 's bizonyly kormányunk most már olly nyilvánosan vallott törvényes igyekezete mellett nem lehet, hogy az ország' részéről mérséklett 's állhatatos törekedés czélt ne érjen. —

Hogy törvényes alkotmányunknak nem volnának elegendő zálogai, 's hogy az csak jó akarattól 's körülményektől függ, meggyőződéseim szerint egészen hibás állítás. Vannak zálogai, vannak örei. — Zálogai következők:

1) Hogy az új királyt felszentelő oklevelet, 's ezen egyezésben lévő feltételeket mindég az országgyűlés készíti, még pedig a' király' megkoronázása előtt.

2) Hogy a' magyar csak azt ismeri el királyának, ki az ő hozzájárultával megkoronáztatik szent koronájával.

3) Hogy a' törvény' fentartására, ótalmára hittel kötelezi magát királya.

Ezen zálogok közül a' két első ha céljának nem felelne meg, nem azokban volna a' hiba, hanem a' nemzet' ész - vagy akaratbeli fogyatkozásában. Ezek pedig minden zálogot erőtlenné 's a' legfelségesb institutiókat is hasztalanokká tesznek. Minden polgári alkotmánynak legfőbb 's a' többieknek erős

éltet-adó záloga 's véde a' nemzetiség 's nemzeti miveltség. — A' harmadik zálogot t. i. a' királynak letett szent hitét csak repülendő hangoknak, változást szenvedhető csak gyenge kötésnek tartani szemtelen fölségbántás lenne: a' ki mind két királyunknak akármi helyzetben is tiszteletet érdemlő feddhetlen erkölcsét ismeri, mint köszirtre építhet azokra. De nem mostani jó 's tisztelt királyainkat nézve hiszem én, hogy ezek esküvés nélkül is megtartanák törvényeinket; a' rejtett jövőre tekintek, későbbben születendőknék az emberjóra 's roszra termett voltából származó bizonytalan mineműségöket nézem. Törvények úgy is a' halandók' gyarlóságáért, 's bűneikért szükségesek; mind jó emberek közt törvényre nem lenne szükség. A' törvény minden rendűeknek hibás vagy hibázható voltokat tesz fel. Épen ezért egy erkölcsös jó király bölcs kormányát nem lenne szükséges hogy írott törvények 's kötelezések korlátozzák; nemes lelke 's egyszersmind okossága az ilyennek soha sem engedi, hogy nemzet' boldogsága, 's jusiai ellen cselekedjék: de fájdalom, az ilyen király is halandó, 's már láttunk Títusokat, Mark Aurélokát, 4dik Hénrikeket, Domitián, Commod, 's 13dik Lajosoktól felválta. Nem is lehetne egyszerűbb, serényebb, sükeresb, 's azért jobb igazgatás' módja mint a' határtalan királyság; egy erőpontban egyesülve minden, 's onnan haladék 's akadály nélkül hatván minden részekre legtöbb jót, legóriásibb dolgokat tehet. De az ember gyarló, 's mi terhes a' királyi helyzet! — székét mennyi vágyások 's indulatok veszik körül. Magos állásából ha mindent átpillant is, de sok tárgyat bajosan ismérhet tisztán meg; emberek 's dolgok előtte jobbra ünnepi alakjokban jelennek meg, 's a' hizelkedők', igenezők', 's önhasznokat vadászók' csoportjai még kápráztatóbbá teszik a' fénykört, mellyen által kell szemeinek mindent tekinteni. De nem is egyez emberi jussal, nem népek' méltóságával, hogy sorsok egy embernek jó vagy rosz kedvétől függjön, 's a' legboldogabb 's vigyázóbb helyzet is, ha csak mint ajándék biratik, elveszti becsét. Ezért törvénytől vont korlátok kellenek a' jelenkorért is, de még sokkal inkább a' bizonytalan jövőöért. Törvényekre mondott királyi hit,

minden esetben nagy 's erős zálog: mert ez által a' jusiai sértetetlenségét megkívánó nemzetnek a' helyesség' 's igazság' súlya egészen részébe adatik; mellette van 's marad örökre annak hatalma 's ótalma, valamint a' most már olly erőre fejlett közvélemény az egész emberi nemnek; nem lehet azt már most, mint régiebb szomorú példák szerint ollykor történt, büntelen megvetni. Hódol ennek minden hatalom.

Ezen említett igen erős kezességeken kívül birunk mi más praktikai zálogot is: hogy minden országos dolgok felől végezni csak Diactán lehet, mellyen minden részvevő tökéletesen szabadon kimondhatja véleményét: — hogy erre a' törvényhatóságok minden külső hatalom befolyása nélkül választják követeket, 's azoknak kötelező utasítást adhatnak, ez bátorságba teszi az országot, hogy meg egyezése nélkül 's önkény szerint semmi sem tétethetik, 's ha törvényei romlására történnék valami, ön hibája lenne: — hogy pedig minden három évben országgyűlés tartassék, azt elkerülhetlenné teszi, hogy a' mindég csak három esztendőre szabott adó egyedül csak országgyűlésen adathatik 's annak nem tartásával megszűnnék az törvényes lenni; szükségessé teszi ennek tartását az is, hogy az ország' ótalmára megkívántató katonai 's egyéb segedelmek is csak országgyűlésen adathatnak, 's azon kívül sem azt kívánni nem lehet, sem ajánlani nem szabad. Országgyűlésen kívül is vannak a' törvények' megtartásának őrei: ezen minden önkényes áthágásoknak korlátjai a' törvényhatóságok. Ámbár minden ellentállás még a' legszomorúbb 's fájdalmasabb esetekben, sértésekben is vétkes, 's a' felső hatalmat sérthetlenné szentelt alkotmányunk' szelleménél fogva kárhoztatva van: — de a' törvény' hatalma által fenálló szoros megkötöttség (ha csendes türés kötelesség is, míg orvoslás törvényes úton tétetik) eltilt mindenkit akármi törvénysértő dologban cselekvőleg venni részt, 's annak végrehajtására segéd kezeket nyújtani; ezen törvényes nem tehetés' ereje (vis inertiae) olly hatalmas, hogy azt kötelesség szerint férfias erővel használva, ha valaha bár melly törvény elleni lépéseket akarna is a' végrehajtó hatalom tenni, azoknak kivitelében áthághatatlan gát lenne. —

A' törvényhatóságoknak pedig erejükben fenállását 'a függetlenségüket őrzi: hogy azoknak közületeikben minden birtokosnak szabad szólása van; hogy kéréseiket, észrevételeiket, óvásaikat felírásaikban egyenesen a' királyhoz tehetik. Belsőleg őrzi azokat jusok, melly szerint előjáróikat, kik nekik tartoznak felelettel, magok szabadon 's minden három esztendőben újra választják, 's hogy ezen tisztos hivatalokra jutni, vagy azokban megmaradni a' közbizodalom' megnyerése által lehet. Annak, hogy a' törvényhatóságok jusaikban fennmaradhatnak erős alapja van azoknak egymástoli függetlenségükben 's számokban. Ha lehetne is akár nyilvános, akár rejtett utakon egykettőt bírni olyanra, kivinni benne olyat a' mi törvény ellen van, de 50 's többekkel bánni bajosabb.

Még egy erős véde szabadságunknak a' törvény' kiszolgáltatásnak függetlensége. Felső törvényszékeink magokban állanak, 's csak a' törvénytől függenek. A' Burocratia, melly annyi szövevények' szerzője, kútfeje, 's annyira simít önkénynek útát, ellenkezik alkotmányunk' természetével. Vármegyében első ítélőszék a' szolgabírói 's Alispáni, ezek magok a' Vármegye' választásától függvén, ezekben a' Vármegye' rendei magok választanak magoknak bírákat, 's így a' rólok hozandó ítéletek hozzájárultokkal, 's általok történnek. Ezeknek ítéleteikben minden ejthető hibák nem többek közt oszlanak meg, azért nyilván 's számadás' terhével esnek reájok. A' felsőbb vármegyei ítélőszékekben helye van minden vármegye' felesküdt tagjának, — a' nyilvánosság őrzi ezeket sok visszaélésektől, mellyek az elzárt folyamatban lappangani 's uralkodni szoktak. Ezen ítélőszékek is nem mindig ugyan azon egy személyekből, hanem változtatva különbözőkből állván, a' rendek', határozások' körében vannak.

Mindezen zálogok 's polgári alkotmányunk' őrei igaz hogy erőtlenné válnak, ha nemzetiség 's észbeli erő azokat nem használja 's életben nem tartja: ha gyávaság jogokkal felhagy, vagy lelki vakság 's értetlenség azokat félremagyarázza 's elcsavarja, úgy a' leghatalmasabb, legsükelesb garantiák is hasztalanok. Azért nemzetiségünk, nemzeti érzésünk legfőbb keze polgári alkotmányunk' minden záloginak; ez maga

azon erős zálog, melly elégséges a' polgári alkotmányt fentartani, melly nélkül semmit sem érnek egyéb zálogok, 's akár-melly különben erős alkotmányunk is összeroskadna. De azon nemzeti érzést értem én, mellyet mívelt 's tiszta ész szül 's táplál, nem pedig azon előítéletek' bitangját, melly betyáros bárdolatlanságon, vagy előlépni nem akaró rögzöttségen hizzalja here lételét.

Ama' valódi nemzeti érzés' kifejlődhetésére is éppen polgári alkotmányunk sokféle eszközt mutat. Legfőbb azok közül az országgyűlésnek szintűgy mint a' vármegyei dolgoknak nyilvános folyamata 's azoknak köztudásrajötele. Ezeken jelen léve, ezek írásait olvasva, benn lehet, részt vehet minden; együtt léphet a' hazai dolgok' folytával; már idején bele tanulhat az ifjú 's igaz nemzeti érzésre kaphat, melly csak a' hazai dolgok' ismerete 's tudása által lehet sikeres és hasznos, — azok nélkül pedig vagy alaptalan, vagy félszeg, 's ha legnemesb tüztől éled is, de csak erőtlen jámbor óhajítás marad. — Azon befolyás a' haza' dolgaiba, melly szerint minden nemes a' Vármegyéken személyesen, az országgyűlésen pedig választottai által részt vesz minden őt' 's a' hazát érdeklő tárgyakban, 's hogy ezek iránt szabadon 's bátran kimondhatja vélekedését, hasonlólag erős gyökere a' nemzeti érzésnek. — Személyes szép szabadságunk, magunk' 's birtokunk' sérthetlensége nemzeti érzésünket önméltóság' tudásával ruházza fel. Nemesei kötelességeinknek pedig hív elismerése t. i. annak: hogy meg vagyunk híva királyunknak 's hazánknak tehetségünk szerint áldozatokkal is szolgálni; hogy tartozunk polgári alkotmányunkat vérünkkel is ótalmazni; és hogy kötelesek vagyunk az értünk fáradó földnépet ápolni, gyámolítani. Ezen kötelességek teljesítésére való készség 's buzgóság nyomja az igaz nemzeti érzésre a' helyesség' 's erkölcsiség' bélyegét. —

A' fentebb említett zálogok kezeskednek polgári létünk' fenállása mellett, azokat pedig őrzi nemzetiségünk 's nemzeti érzésünk. Azért léha vád, panasz, vagy aggodalom, hogy nincs Constitutióknak elég garantíája. De hogy a' meglévőket megtartsuk, sikeresítsük, szükséges hogy nem-

zetiségünket 's nemzeti érzésünket tartsuk meg híven, gyarapítsuk 's terjesszük, és a' mi mindeneknél legfőbb, tisztítsuk-míveljük; mert csak a' tiszta 's mivelt ész 's értelmi súly ad erőt-sikert mindennek, 's úgy a' nemzetiségnek is. —

II. d i k E l l e n v e t é s :

hogy polgári alkotmányunk illiberalis.

Sokan polgári állásunkat azzal vádolják, hogy nem elég liberalis, igen aristocratiai; hogy a' mostani kor' lelkével már nem egyez, sőt igazságtalanságon alapodván tartósága nem lehet.

Erről akkor bővebben, midőn közelébb fogjuk vizsgálni, vannak e, és miben polgári alkotmányunk körül hibák? itt csak röviden jegyzem meg a' fentebbi ellenvetésekre, hogy azokat is egészen 's annyira kárhoztatva állítani nem fogja, ki törvényeinket 's helyzetünket voltaképen isméri; — az ilyen, igaz, fog hibákat látni 's el ismérni: — de azon hiányoknak igazi ismérte csak arról győzi meg, hogy igen is kell, de lehet is javítani.

Roszravezetőbb veszedelmesb nem igen lehet valami az említett vádoló állításnál, mert nemes érzés 's felvilágosodott ész' szüleményének látszik első tekintetre, 's azért kárhoztatni bajos, sőt a' nemes színű zászlók könnyen követőkre találhatnak. Igen kedvelt palástja ez a' hazafi cselekvő kötelességek alól magokat feloldozni akaróknak; — azon színben kívánnak megjelenni, hogy ők nem hazafiúi szent kötelességek teljesítésétől vonakodnak, hanem az ügyet állítják nemtelennek 's azért azt iparkodásikra vagy áldozataikra méltatlannak tartják. — Nem ereszkedem annak szoros vizsgálatába, hogy azon illiberalisnak állított rendszabás, melly szerint közöttünk annyin vannak befolyás nélkül a' közdolgokba, kezdettől fogva volt e, vagy csak későbbben becsuszott dolog? — hogy helyzetök' alapja theoriában véve nem igazságos e? hogy az nincsen e más nemzeteknél is éppen úgy? — Abba sem ereszkedem, lehet e elhatározva mondani, hogy a' földnépe 's annak érdeke (interesséje) nálunk teljességgel nincs repraesent-

tálta; — sem abba, sorsok valóban rosszabb e mint sok más nemzeteknél? — Legelőbb is csak azt állítom: hogy ha hazánk lakosai egy részének polgári helyzetét nem is lehet olyanak elismérni, a' millyennek lenni kellene 's az idő lelke kíváná, — ez nem lehet ok a' más részt hibásnak 's részvételet meg nem érdemlőnek tartani. Ha a' társasági létel' tengerének azon habjai közt, melyeket a' hatalom 's erősebbség' szélvészeli okoztak, egy rész még hajótörést nem szenvedett vagy veszélyes úszás után mentő ladikra kapott, azért, hogy a' más rész még a' habokkal úszva küszködik, — parancsolja e okosság, kívánja e erkölcs, hogy lételét fentartó hajóját magától eltaszítsa 's azt hullámokra bizván beleugorják a' sötét tenger' mélységébe, hogy együtt fuldokolják amazokkal a' nélkül hogy már elvesztvén hajóját sem magán sem azokon ne segíthessen? — vagy pedig nem helyesebb e gondal őrizni 's ésszel kormányozni azon hajót, 's mindinkább erősíteni, hogy képes legyen a' még hullámok közt vergődőknek is felvételére; addig pedig nem távozni azoktól, segíteni, biztatni őket, 's a' már erejét vesztettnek vagy ha deszkája, mellyen még a' mélység felett lebeg 's tartja életét, igen gyenge, erősebbet nyújtani? — Én azt állítom, hogy ha mi polgári alkotmányunk' malasztjairól magunkra nézve egészen lemondanánk is, nem lenne annak szükséges következtése hogy amazoknak polgári helyzetük jobbá válnék. Bizonyosan illőbb hogy több millió emberek' egy része éljen azon természetes jusokkal, hogy a' közdolgok' folyta tudtával essék, 's abban részt vegyen, mintsem hogy mindnyája önkénynek legyen alávetve. — Ha azon jusok, mellyekkel egy rész mostan él, a' másik résztől volna elvéve: úgy igaz lenne azon vád, hogy azok' birtoka helytelen 's igazságtalan alapokon épült; de ha nekünk nem lenne is képviseleti polgári létünk, ha minden hozzájárultunk nélkül végezhetne az uralkodás felőlünk 's tehetne reánk terheket: azért nem nyomná kevésb teher amazokat — nem osztatnának meg velők vagy szálnának reájok jusaink; akkor ők is, mi is nemzet' nevét nem érdemlő 's nemzeti lételt nem bíró lakóji lennénk ugyanazon földnek, együtt nyögve 's együtt szenvedve. Én arról vagyok

meggyőződve, hogy nálunk a' nemesség semmi esetre nem az ország' többi lakosától rablott jusokkal bír, 's hogy mind azon jusai tisztán megmaradhatnak, ha azok egy részében annak idején 's okos móddal amazokat is részesíti. — Továbbá azt is hiszem, hogy mivel most a' terhek' nagyobb részének vitele amazok által történik, de úgy hogy ha azokat vállalk nem bírják, alattok ingadoznak, mi érezzük fájdalmasan gyengülésöket, mi is ingadozunk velök; — mert csak az ő erejökre támaszkodva léphetünk sima pályánkon: hogy ha pedig azon terhek' egy részét magunk vállainkra vennők amazok mérsékeltebb terheik alatt sokkal több erőre kapván biztosabb támaszok lennének reánk nézve; az ő erejökkel nőne a' miénk is. — Ezen állítás első tekintetre talán nem elég világos arra, hogy minden átlátván azt elismerje. Valamint azon haszon, melly illy változásból a' birtokosokra nézve pénz 's értékbeli előmenetekkel háramlanék nem mindennél nyerne hitelt: de számvetés által nyilván meglehet azt mutatni; — hanem hosszabb értekezést kívánna, hogy sem annak itt helye lenne. — Remélem józan 's felvilágosult gondolkozások' 's fontolások' következtében fognak e' felől többen írni, 's törvényhozásunk ezt valódi figyelemre méltatván annak sükere leend.

Minden helyes' megkezdésében 's helytelennek elmellőzésére legjobb, legsükeresb mód a' példaadás; azért olyanok, kik e' részben hibát látnak, 's a' földnép' helyzetében botránkozást találnak, a' semmi hasznót nem hajtó gúny helyett adjanak jó példát: — javítsák embereik' sorsát, tegyék azoknak helyzetüket mind valóban jobbá, mind pedig liberálisabb elvekkel megegyezőbbekké; illy jó 's szép példa a' cselekvőnek nem csak beszédbeli, hanem igazi meggyőződését fogja bizonyítani; de többet is használ másokat hasonló cselekedetre serkentvén mint akármely éles gúny vagy sohajtó részvétel. De fájdalom, olykor épen kik leginkább kelnek ki ez ellen, kik legszebb kifejezésekkel beszélnek az emberi jusokról, 's elnyomás' undokságáról, azoknak tulajdon embereik a' másokéinál nem kevésbé, sőt némellykor inkább nyögnek, ha bár nem az ő, de tisztjeik' önkénye alatt.

Nagyon szép 's lelket emelő helyzet, midőn egy felvi-

lágosult 's nemes érzésű földes Úr jobbágyaitól körülvéve azoknak valódi gyámok, ótalmok. Mennyi önmagávali megelégedést, mennyi jó tettből származott jutalmazó érzést kothat! — Minő szép illy akár kisebb, akár nagyobb munkálkodási körében javításokban — előlépésekben önteremtéseit látni, 's olly sokak' jövődöbeli 's nevedő boldogságát alapítván meg a' virágzó jövő kor' örömeit előre érezni 's túl élni azokban a' sír' határán is! —

IIIIdik Ellenvetés:

hogy polgári alkotmányunk elavult, a' mostani kor' szellemével már nem egyez 's a'ba nem illik.

Ezen restség' 's tehetlenségnek hódoló állítás azt szüli, hogy változás 's újítás lehetlennek itéltetvén elzaratik minden javítás 's előlépés' útja: ez pedig bizonyos eszköz arra, hogy polgári alkotmányunk igazán 's egészen elavuljon 's valóban olly ingadozóvá váljék, millyennek most sokan csak képzelik.

Elavúltanak akkor mondhatni valamit, midőn a' jelen helyzethez nem illik. Azon polgári alkotmány van már elavúlva, mellynek alapjait tevő fő intézetei már a' nemzet' polgári 's társasági életével, szükségeivel, műveltségi állásával 's külső helyzetével nincs összehangzásban. — Minden polgári alkotmány elavúl, ha versenyt nem módosittatik, 's nem változik a' nemzet' bel-és kül-változásival, mivel ezek mindég változnak. Leghelyesb, ha illyen törvényes intézetbeli újítások 's változások mindég egyenlő lépéssel mennek a' nemzet' lépéseivel, úgy soha hátramaradás, vagy előrerohanás nem történik; de legritkább eset, hogy az újítások egybelánczolva a' nemzet' lelki 's értéki állásával szüntelen 's szakadatlan folyanak; töménytelen akadályok adják magokat elő: — vagy a' nemzetbeni vagy rajta kívüli okok kisebb-nagyobb mértékben eltartóztatják az eredeti, vagy magokat később előadó 's szükségessékké vált javításoktól; 's így ezen arány szerint, vagy az egész, vagy annak részei, nagyobb vagy kisebb mértékben elavúlnak.

Az illy elavultságból származó hibák' eltörlésére szükséges minden javítás — újítás két úton jöhet nemzetekre: az egyik hosszabb de csendes és bátorságos; a' másiknak mente tündöklő, célja közel látszó, de arra ritkán 's többször félre vezet.

Az első úton huzamosan 's mindig munkálódó fejlődése által az észnek hoz a' nemzet önkeblébe újlétet 's újjá teremtő erőt, tisztán átlátván a' javítások' szükségét, elismervén a' hibák' mibenlétét, 's fontolva a' célra vezető módokat, bizvást czélt ér, 's a' maradandó javítások gyökeret verve tenyésznek. De ezen biztos és csalhatlan úton csak úgy lehet elindulni 's előhaladni ha a' nemzet közt értelmi műveltség s o k van és s o k a k közt. Ha ebben az egész nemzet hátra van, ha az észet előítéletek 's tudatlanság, az akaratot ezekből származó mellékes célok 's szűkmelyűség fékezik: úgy javítást nem remélhetni, 's előhaladásról gondolni sem lehet; a' valaha jó avulttá válik 's erejét veszti a' meglévő. Ha pedig van ugyan, de csak kevesek, vagy csak a' szegényebbek közt műveltség; — ha csak kevesen mennek az egész világon sikerrel haladó ésszel egyenlő lépéssel elő, 's a' nagy többség vagy a' hatalmasbak tudatlanság 's durvaságban vagynak: úgy tömördek akadályra talál minden javítás, 's ha támad is erre szándék jobbak 's okosabbak fejében, ha azért melegen ver is sok nemes szív 's legyenek bár, kik éltoket felszánják végrehajtására, — a' többségben részvételt nem talál. Készületlen föld bár mi jó magot is, meg nem terem. Ha nincs a' nagyobb szám arra megérve, elkészítve: vagy hideg kebelében elszárad, vagy mint idegen hozzá nem illő részt ellenségesen kiveti magából.

Azon esetben ha a' nemzetnek a' többtől különbözőleg érző akár kevés, akár számos de elnyomatott része vagy erőre kap, vagy pedig nyomás által erőhez nyulni kénytelenítettik, megrázkódás által történik minden javítás. Ha a' világszerte történt 's folyamatba jött javítások hátramaradott 's vonakadó nemzetet ragadnak magokkal: úgy erőszak 's zavar jegyzi 's gyakran vérrel festi az illy újjászületés' lépéseit; fényesek 's gyakran tettekkel 's áldozatokkal gazdagok az illetén drámai

esetek; nem várt erők fejlenek ki, 's bámúlást gerjeszt a' legfontosabb eseteknek egymást tarkán elváltó folyása. De sokak' szenvedésével van összekötve, gyakran igazság' 's olykor emberiség' szent ügye tipratik le a' vaddá nőtt folyam' hullámai által.

Ezen második úton a' javítás' szent célja vagy nem érik el, vagy pedig szenvedések, pusztítás, 's a' visszavonás' átkos következtései által drágán 's századokig alig lefizethető áron vásároltatik.

Hogy nálunk javítások, 's újítások a' világ' előhaladásával nem tartottak mindenben egyenlő lépést, 's hogy sokban hátramaradtunk, tagadhatatlan; mellyért polgári alkotmányunk' 's törvényeink' némelly részeiben vagyon avultság. Nem kevés dolgot találhatni köztünk, melly ha valaha jó volt is, de már most nem az; vagy ha régen máskint nem lehetett, de most lehetne, sőt kellene máskint lennie. A' körülmények új alkatjai, változott szükségek, 's az előhaladott műveltség 's terjedett értelmi erő, szóval a' mostani kor' szelleme nem hangzik össze némelly társasági szerzeményink 's oly intézetinkkel, mellyek egészen más helyzet nem mostani szükségek, kevésb kifejllettség, 's nem ezen kor' lelkének voltak szüleményei, 's változatlanul maradván vagy a' gyors előnyomulást lassu lépésekkel csak távolról követvén a' mostani időhöz nem illenek.

De vizsgáljuk meg, hogy mik ezen elő nem haladásnak 's abból származó avultságnak okai; továbbá lássuk állapotunk 's helyzetünk megkívánják e továbbra is ezen vesztegmaradásunkat? — tekintsük meg azt is, mennyire legyenek a' megavultságok polgári alkotmányunk' alapjával 's belsőjével egybefonva, vagy csak külsőjéhez ragadottak e? végre nézzük, miként lehessen 's kelljen az elavultságokat javító újítások által eltávoztatni? —

Egyik oka, hogy szükséges, és máshol történt javítások nálunk még nem estenek, helyzetünkben jövő zártabb létünk 's más nemzetektől megkülönböztött állásunk. Minket zártabb helyzetünk elrekeszte más nemzeteknek bel 's kül éltök' surlódásából jövő fejlődésétől. Megkülönböztött állásunk ha sok

másutt uralkodó rosznak reánk áradását feltartóztatá is, de némelly jónak is gátolható utját. —

Áldott béke' ölében nyugodtunk, társasági létünk esendesen folydogált, még más nemzetek fellázadt indulatok' dühétől vive, sírhalmokon, hamuhodott faluk' 's városok' düledékein által léptek mostani műveltségök felé, 's vérrel vásárlták, könyvekkel fizették polgári alkotmányikban azon javításokat, melyeknek mostan már édes gyümölcseit szedik.

Második oka annak, hogy avultságok találtatnak polgári alkotmányunkban, (melly ok csak ugyan az előbb említettek-ből és alább felhozandókból származik) az: hogy műveltségünkben vannak elmaradások. Ezen ok valóban a' most meglévők közül a' legfontosabb, mely minden javításnak, mint ellenséges hatalom, gátolva áll utjában, 's mindég is fog állani, míg maga ezen ok meg nem szűnik. Sok tárgyban azért nem történt javítás, mivel jobbról képzetünk nem volt, 's tisztán nem láttunk; egyebekben pedig hasonlólag nem lévén értelmi műveltség által eléggé megtisztult látásunk, nem hatottunk a' lehető javítások' mélyére, elrettentünk azoknak külső olykor nem kedves képétől, 's károsnak véltünk gyakran olyakat, melyek következéseikben épen hasznunkra lettek volna. — Bár mindezeket mult időben 's csak mint voltakát mondhatnám, 's bár ne állana értelmi műveltség' hűja most már semmi javításnak útjában! — De fájdalom! még számos előítélet, balvélemény borítja sokak' szemeit, még sok észbeli világ' sugára kíváncsitik, hogy sokan tisztán lássanak. Adjá Isten, hogy minél előbb semmi újítástól ne irtózzunk, ha javítás: de semmit ne változtassunk is azért, hogy újság lépjen a' meglevő jó' helyébe! Lássuk tisztán által minek kell alkotmányunkban módosíttatni, minek a' körülmények' 's az idő' lelkéhez alkalmaztatnia, — 's ezek' tiszta ismerete távoztasson el közülünk minden aprólékos félelmeket 's mellék tekinteteket, melyek visszarettentik az előhaladás' lépéseit: de épen úgy vakon rohanni se engedjen újítás szomja miatt a' meglevő jónak 's javíthatónak széthányására.

Még egy fontos oka, mentsége van újítási javításokban lévő elmaradtságunknak. — Valamint egyes személy csak ak-

kor csinosít, szépít gazdasága körül, munkálkodásában kedvet 's módot csak akkor talál újabb 's míveltebb javítások elkezdéséhez, midőn a' jólét 's jó magabírás' egy bizonyos pontjára jutott, midőn már nem kell a' mindennapi szigorú élelem' kétséges megszerzésének gyötrelmeivel küszködnie: úgy nemzet is akkor ér reá, hogy csendes 's észparancsolt úton javítson, akkor van arra kedve, 's teheti azt sükerrel, midőn nem kell hol külső ellenség' dühétől fegyverrel ótalmazni éltét 's birtokát, hol belső csalárdság' 's önkény' veszélyeitől gyakran lappangva 's bujkálva menteni polgári fenmaradását. — Midőn a' nyomó vagy nyomni akaró erő miatt meggörzsedt, vagy felegyenesülni nem merő rongált test szabadon lépni már igen gyenge, csúszva iparkodik a' csapások elől rejtezni vagy kibújni. Mig valamely nemzet törvényes létében csak így tengleng, felejtí addig a' javításokat, vagy ha valami történik is, csak lopva teheti.

Nem örökre veszett el ügye, de sorsa szomorú azon nemzetnek, melly mellett csak egyedül jusa áll, ellene pedig viszávonás, elnyomás, önkény 's az azt magok hasznára fordító poroszlók' vad serge titkos és nyilván fegyvereket használ. — A' nemzetre nézve jusainak véd frígye örökös 's a' jó ügyet, lelket emelve 's jobb jövődövel biztatva, híven őrizi; azonban hatalma inkább a' jövődöre terjed, és akkor rá csapások közt nő 's öregbedik, de a' jelenben erőhatalom által mi gyakran letipratik 's akkor az üldözött mennyei honába költözik, csak viisszasugározva él a' jobbak' érzetében. — Ollykor sok évekig csak sóhajtságokat áldoznak, könnyeket szentelnek néki erőtlen hívei; néha már csak mint szívreható regéje a' régi kornak marad fen emlékezete; de azért valameddig a' nemzet nyelvét, sajátságát fentartja, kiterjed jusainak védereje reá; előbb-utóbb még századok mulva is viisszatér közibe égi hajlékiból az elüldözött, mihelyt a' körülmények kedvezőbbekké válnak 's a' nemzet erkölcsi-'s értelmiképen magát elfogadására érdemesnek mutatja. — Már elhunytaknak vélt népek, mellyeket keresztyén vagy pogány erőszak országok' sorából kitörlött 's véres fogakkal szétdarabolt, szent poraikból támadtanak fel, 's bár mi hatalom nyomja is újra el, okvetetlen

fel fognak éledni: mert az erőszak' szüleménye, ha nemzője bűn, bár mely izmos is, porba dől a' szent igazság' lángfegyvere által.

Csak a' honnan sem külső, sem belső erőszak nem kénytelenítette a' törvényes polgári szabadságot elbujdosni, vagy hová az, jobbra vált időkben, a' nemzet növe ereje — avagy istenkedvelte józan fejedelmek által diadalmasan visszatért: ott, és csak ott tenyészhet szabadon az ész, terjedhet valódi műveltség, 's történhetik az, mi egyedül ezeknek, de bizonyos következtetése, t. i. a' polgári alkotmány' előhaladó javítása. —

Ha nemzetünk' történeteit megtekintjük, azokban is könnyen feltaláljuk lassú haladása', vagy elmaradásának okait.

Erőszakkal szerzék eleink Országjokat; annak birtokát hatalmuk védte; a' meghódoltak' jogai idő teltével felejtetni, főként a' meggyőzötteknek ha szinte kénytelen de nyilvános magok' alávetése, 's a' hódítókhoz lett közeledése által enyészni kezdenek. — Gyengék lévén mint a' meghódoltak mint a' szomszédok kérdésbe hozni a' győző magyarok' diadaljogait, évek' teltével megfeneklének bennök, 's szabad és hatalmas rendszabások 's tiszta erkölcsök által érdemesíteni kezdék magokat azokra. — Ha kijövetelök előtt durvák voltak is a' magyarok, de buta vadsággal őket vádolni nem lehet. — A' zabolátlanság' veszélyét épen úgy, mint az uralkodási önkény' jármának terhet, 's gyalázatját tisztán átvállalták, 's okosan igyekeztek elkerülni. — Ép 's józan ész mutatnak első polgári intézeteik. — Hozott törvényeiknek mindenkiket kötelező erőt adtak. Ezek méltóság 's ön magok által választott fejedelmeik hatalma a' rendetlenség 's függetlenség' veszélyeit eltávoztatá; azon hatalomnak pedig ártatható nagyságra növeését korlát gátolá. — Törvényhozásban az egész népnek fentartott befolyása, közdolgokban részvéte 's azok' nyilvános folyta őrizé, hogy sem az egyesek jusait, sem az egésznek szabadságát határtalanúvá vált hatalom ne nyomhassa el. —

Illy rendszabásaik 's jó fegyverök védé nemzeti függetlenségöket 's polgári lételök' épségét. — Ezek' árnyékában kezdenek fejlődni, gyarapodni, erősödni. — Midőn már erkölcsaik szelídültenek 's keresztyén vallással a' tudás, művel-

ség nem csak behatott, de terjedett is köztök, alig tarta két-századig azon társasági lételök, mellyben kifejlésre módjok 's idejök vala. Szorgalom és gyarapodás látszik ezen időszakban; pedig véres háborúk ellenséges akadályi voltak azoknak, még is józan törvények nem csak egyenlő álláspontra emelék más nemzetekkel, de sok felett jelesíték is. — Tudományokban, mesterségekben jól előhaladának. — Kereskedés kezd vala virágozni; nemzeti jólét, bátorság' hajnala hasadt a' törvényes szabadság' 's műveltség' jótévő napjának közelgetésével. — Ezen derült 's reménnyel fénylő időpontban bús fellegek törnyosultak a' magyar égre. — Ezekből rohant nemzetünkre az első nagy csapás. — Vad 'Tatárok' dühös csordái boriták el a' magyar földet. — Városok' helységek' lángjai közt hamukodtak a' nemzeti erő 's iparkodás' még fiatal csirái. — Hazája' feldúlt földén bujkált 's vándorlott, ki a' gyilkoló vas, vagy rablánczok alól menekedheték. — Hon és lak nélkülivé lön a' magyar, 's lakosok nélkül az ország. Ujjá kell vala magyar országnak születnie. — Csudálkozásra méltó, milly hamar épült fel hamvaiból: bizonyos jele a' nemzetben lévő munkás 's fiatal erőnek. Ezen második életkora sem volt hosszú, abban is kifejlődését belső háborúk, külső veszélyek gátolák. — Béke áldása csak ritkán lebege nemzetünk felett: pedig ennek lehellete érleli leginkább a' tudományok' 's műveltség' gyümölcseit. — Még is sok tudomány 's mesterség kezd virágozni hazánkban. — Két nagy király alatt sebesen haladott elő nemzetünk. — Törvénye és polgári intézetei öregbedének; terjedt az értelem 's tudás, és mesterségek 's kereskedés virítottak, 's a' nemzet lépesedett, növen kiterjedése, és ereje növekedvén. — Midőn Mátyás fényes uralkodása alatt a' magyar első rangu 's műveltségü hatalmasságok' sorába lépne, a' nagy király' elhúnyta után csak harnar érte hazánkat a' második nagy csapás. — Mohács' gyászos téréen legerősebb 's legnemesb fiainak vérével folyt el a' nemzet ereje; — 's mintha ezen elestek' utolsó hörgése a' megmaradtakat is magok után akarta volna idézni, füstölgő vérekből látszék a' nemzetét feldúló ama' legirtóztatóbb szörnyeteg támadni, a' meghasonlás, és visszavonás. — Versenyt dühösködék ez a'

török pusztító fegyverével: 's a' mint ez külsőleg ejtéborzasztó sebeit, úgy marczonglá amaz a' nemzet' önkebelét. — Nem lehetett ez javítások' kora. — Midőn a' pártosság' dühe forr 's egymás ellen törekszenek felekezetek, holott együtt 's egymásért kellene munkálkodniok: rontás, pusztítás uralkodik akkor; elvadúlt keblökben józan javítások' vágya elnémúl, kialszik az értelem' világa, 's javítás, felemelkedés 's előlépés helyett bomlik, sülyed, hátramegy minden nemzeti jólét, 's műveltség; — Midőn a' birtok' egy része külső ellenség által van elrabolva, a' mást pedig mindennap veszély fenyegeti: annak visszaszerzése, ennek megtartása minden törekedés' ohajtás' tárgya; — nem lehet akkor gond, nincs kedv javításokra.

Később, minkeutánna a' vad töröknek jármát zajjal maga előtt hordó hatalma megszűnt, a' még fájdalom! folyvást tartó 's fondorkodó visszavonás mellett más veszély fordult belsőleg a' nemzet ellen, melly annál károsabb vala, mivel rontó esz-kozeit gyakran a' nemzet' kebeléből vevé; az akkori kor' homálya 's önhasznát nem értő halvélemény majd egész Európában nemzeti szabad intézeteket az uralkodásokra nézve veszedelmeseknek tartott, 's azok' eltörlését fogván czélul, meggyengítésökre törekedő igyekezet lön fő munkálodása majd minden udvarnak. — A' hazájokhoz még híven maradt, olykor kevés számra fogyott, 's gyakran szenvedő igaz hazafiaknak elég dolgok volt azzal, hogy meglévő polgári alkotmányokat megtarthassák, 's csak a' magyarok' jó Istene segítségével, 's valóban hálátérdemlő bölcseséggel tudtak minden az ellen intézett soknemű igyekezetek 's megtámadások elől kisikamlani, feledék az újítást; köszönték, ha a' meglévőt vagy annak legalább egy részét megtarthatták. Nem vetheti az le ruháját, ha bár viseletes is, hogy a' helyett újat szabasson, kit ruha nélkül ott hagyni akarók vesznek körül. —

Ezek okai annak, hogy sok szükséges 's kívánatos újítások-javítások polgári alkotmányunkban nem történtek; 's olyan ezen okok' egy része, melly a' hátramaradást nem csak természetessé, de menthetővé is teszi.

De fő életvonásai polgári alkotmányunknak nincsenek

elavúlva, sem azon értelemben: mintha már erejüket elvesztették volna, — mert létező elevenséggel bírnak, mint már feljebb láttuk; — sem azon tekintetben: hogy a' világ' mostani szellemével nem egyeznek. —

Azon fővonások, mellyek alkotmányunk' tulajdoni, épen az újabb, világosabb kor' sajáttsági; — már első kezdetkor 's későbbi kifejlése alatt sokakat hátrahagyva emelkedett a' magyar polgári alkotmány' nemes és nagy intézeteivel a' századok' sötétségén felül. — Az uralkodás' bölcs korlátozása, 's törvényes hatalmának megszentelése; — a' törvényhozó 's végrehajtó hatalmak' nemes és helyes arányban lett megosztása; — a' személy' 's vagyon' sérthetlen bátorsága; — minden polgári dolgok' nyilvános folyta: mindezek olly vonások, mellyek nálunk eredetiek 's mellyek akkor már diszlettek, midőn azoknak nemléte más nemzetek közt gyászt és zavart okozott. — Nem fellázadva csikarta ki nemzetünk szabadságait addig határtalan hatalmú uralkodóitól; — nem gyenge vagy meg szorult fejedelmeket kényszerített jusok' adására 's engedésére. — Nem úgy bírja a' magyar szabadság' malasztival teljes polgári alkotmányát, mint elfoglalt vagy elrablott zsákmányt, sem mint valaki ajándékát. — Egykoru szabadságunk s' polgári alkotmányunk nemzeti létünkkel. Nem fejdelem adott a' magyarnak just és szabadságot, hanem polgári alkotmánya által önmagának adott ő igazakat is, uralkodót is. Egyévű lévén azért a' polgári alkotmány a' fejdelemmel, amaz mindig szentté tette ennek törvényszabta hatalmát; ez pedig csak annak védelme alatt volt és lehetett erős, hatalmas. Ennek következtében a' frigykötés' és háborúindítás' igazit együtt bírták osztozván a' dicsőség borostyánain úgy, mint a' veszélyek' keservein. — Sérthetlenné volt a' fejdelem' személye nem csak annak fenyegető külhatalma, — hanem törvény által is szentelve már akkor, midőn sok más nemzetek, mihelyt bírtak a' felettük lévő hatalom ellen mozogni, ön fejedelmök' veszélyére szentségtörő kezeket fordítottak. — Az uralkodó személyének szentté tett sérthetlensége mellett, tetteinek gyarlóság szülte veszélyei' lehetősége ellen bátorságba tette magát nemzetünk a' végrehajtó hatalom' indító 's tevő eszkö-

zeinek kérdés és büntetés aláhuzhatása által. Több századokkal ezelőtt honi volt már nálunk ezen intézet, melyet az újabb kor másott drága kincsként vívott ki magának. — Vallási szabadság 's türes nemde előbb terjeszté hazánk felett keresztényi békét lehellő áldásait, mint akárhol is? Fővonása 's életére mostani polgári alkotmányunknak a' képviseleti intézet; — ezen nyugodt eddig 's gyökerez most is polgári alkotmányunk: — ez pedig épen nem avult kor' maradványa, hanem a' mivelte értelem' legszebb teremtményének' örökre fiatalon maradáradó szelleme. — Világos mindezekből, hogy polgári alkotmányunk' dicső épülete óriási főrészeiben épen nem avúlt, hanem mindaddig a' jelenkor' izlése és szellemével egyező leend, míg ezt a' szabadság és rend' tisztelése fogja védeni.

IV. Ellenvetés:

hogy minálunk javítani újítani nem lehet, mert minden történendő változás az egészet forgatná fel.

Az említett elavultságra hivatkozóknak is ez fő állítások. Úgy képzelik ezek polgári alkotmányunkat, mint egy redves szúette építményt, mint egy roskadozó házat, melyet akárhol bontanak is meg, akár honnan szednek ki köveket falaiából, összeroskad, leomlik az egész. —

Meggyőződéseem szerint egészen hibás és alaptalan állítás ez. Ha polgári alkotmányunk' alapjai, fő kötései volnának elavúlva, úgy valóban nem lenne tanácsos külsőjét is bolygatni. — Hanem volnának alapjai 's csak mind föld színére rakott részeinek gyöngye kötése tartaná fenn; úgy akármedly részének megmozdítása 's kivétele által özverogyna, eldőlné az egész. — De hogy alapjai ninesenek polgári alkotmányunknak, állítani nem lehet. —

Minden polgári alkotmány' alapja azon kezességekben, garantiákban áll, melyek fenmaradásának zálogai. Hogy polgári alkotmányunknak illy kezességei vannak, 's hogy azokra van építve, azt fenteb már láttuk; nem különben azt is, hogy

azon kezességek nem pusztá szók, hanem valóban léteznek, tehát elavulva nincsenek. —

Valamint az elavultságok nincsenek polgári alkotmányunk alapjaiban: úgy azon hibák, hijányok 's bajok, melyek alatt polgári 's társasági létünk sok tekintetben nyög, nem fő kötéseiből származnak polgári alkotmányunknak. — Eziránti értekezésem' tárgyai tehát ezek: hogy a' nálunk lévő hibák-nak gyökere nincs polgári alkotmányunk' velejében — hogy a' hibák eltörülthetnek, hijányok kipótolthatnak a' nélkül, hogy a' kilenczedik század óta fenálló alkotmány az által szenvedne, sőt hogy éppen fenmaradhatása teszen több változásokat, 's újításokat szükségessékké. — Ezen állítások' felvilágosítása vígett szóljunk előbb a' hibák, bajok, és hijányokról, — lássuk, azoknak okait hol keresik sokan, és hol vannak azok; — továbbá, hogy igen is vannak törvényeinkben sok bajainknak okai, — de hogy azon törvények éppen nem tartoznak alaptörvényeinkhez. — Ezen igazság' bebizonyítására tekintsük rövid rajzát alaptörvényeinknek 's polgári alkotmányunk' fő kötéseinek, melyhez mint felállított mértékhez szabva megvizsgálunk némelyeket polgári intézeteink közül, melyeket hibáztatnak, 's meglátjuk: szorosan össze vannak e azon fő kötésekkel forrva, 's nem lehet e azoknak sérelme nélkül változtatni? —

Azon kérdésre: vannak e nálunk hibák 's hijányok mostani helyzetünket 's állapotunkat tekintve? bajosan fog találozni valaki olly hozzá ragadt barátja a' meglévőnek, hogy igennel ne feleljen. — Kereskedés' nemléte — gazdasági csonkaságok — sok természeti kincsek' nem használhatása — iparbeli hijány — szegénység — sok adósság — falka sequestrumok — gyakori éhség — csekély természetmények — rosz kézmivek — kevés 's ügyetlen mesteremberek — gyárak' nemléte — mindezek és sok más egyebek azzal is éreztetik, ki nem akarja hinni, 's hatalommal 's éles hangon kiáltják, hogy igen is vannak, még pedig sok és nagy hibák.

De sokan különböző helyeken kívánják keresni ezek' fészkrét. — Egy nagy csoport (a' fatalismus indolens' barátjai) mindent a' nehéz idő nyakába vetnek; mást nem nagyon, ma-

gokat legkevésbé hibáztatják 's minden bajt a' mostani mostoha időből származtatnak, meggyőződve, hogy ennek így kell lenni 's másként nem lehet, türelmes szívvel nyomorognak, sópánkodason kívül minden egyéb törekedést sikeretlennek tartván, mindent sántikáló menetére hagynak. — Ezek nem gondolják meg, hogy az idők és körülmények egyet tesznek, ezeknek pedig egy része tőlünk függ — és hogy az illy idők' vagy körülmények' mostohasága más nemzeteket is nyom, némelyeket még nálunknál sokkal érzékenyebben 's még is virágoznak, 's ha zavarják is azok némelly részben jólétüket, de nem okoznak olly minden tagokat érdeklő 's olly sokféle betegségeket, millyekben mi sínlódunk.

Mások minden bajt geographiai fekvésünknek tulajdonítanak. Igaz, hogy ez kedvezőbb is lehetne: szomszédink' egy része éghajlata 's termékeny földje miatt valamint kevés szükségieért nem szorúlt reánk; — más része az iparkodási kifejtettség' felsőbb polczán áll, 's nem vesz tőlünk, hanem mireánk árasztja készítményeit, a' mikkel pedig birunk, 's millyekre szükségök van, azokat máshonnan könnyített módon szerzik meg, nekünk pedig teméntelen akadályok állanak útunkban.

De mindezen visszaállások csak kereskedésünket érdeklik; olly sokféle 's számos hijányok érezhetők pedig közöttünk 's annyi tárgyban lévő elmaradottság' káros csonkaságával kinlódunk, hogy a' kereskedésnek akármelly nagy befolyását vesszük is fel egy nemzet' jólétére 's ha az attól legtávolabbnak látszó tárgyakra hatását elismerjük is, még is van elég nálunk, a' mi jobban lehetne 's jobban kellene lennie minden kereskedés nélkül is. Kereskedésünk nemlétét szinte nem lehet egyedül geographiai fekvésünkre 's az abból jövő akadályokra, nem csupán a' vámok, 's harminczadokra hárítani. Ezen akadályok 's nehézségeknek, ha nem mind is, de egy részét a' köztünk most meglévönél nyíltabb 's munkásabb értelem, serényebb 's gyökösebb iparkodás elmellőzni, kikerülni, meggyőzni képes lenne, csak a' köznépet a' birtok', 's a' birtokosokat a' hitel' nemlétéből származó pénz-nem-szereshetés' súlya ne nyomná — 's ezen okok, mellyek egyenesen pol-

gári alkotmányunkból származnak, egyiket úgy mint másikat minden iparkodástól nem kedvetlenüléneek 's nem zárnának el.

Melly sok nemzet van sokkal mostohább körülmények közt: egynek szigorú éghajlata, másnak földje sovány vagy szűk; ezt gyakran pusztító háborúk csigázták, amazt közadóságai 's nagy adóji' tömérdek terhe nyomja: — még is virítanak mezeik, házaikban jólét 's jól-magabíras uralkodik, gyorszik kereskedések, 's mesterségek és tudományok virágoznak. — Ellenben polgári 's geographiai helyzetünk' egyikét nem kedvező oldala mellett még mennyi áldás van a' természettől országunkra árasztva! annyi gazdagság 's meggazdagodhatás' csirája van abban; nemzetünknek legalább egy részén olly kevés egyenesen nyomó teher fekszik, hogy valóban alig megfogható, miért nem vagyunk nagyon is gazdagok, földjeink' nagy része olly kövér, hogy más nemzetek a' magokét trágyázhatnák azzal, rossz és kevés munka mellett és csak nem ingyen bő termést adnak, kiterjedésök elegendő, sok helyt tömérdek; éghajlatunk minden gazdasági 's feles kereskedési növények' előhozására igen alkalmas; — hegyeink igen jó 's tömérdek bort teremhetnek 's hatalmas erdőket tudnak nevelni, gyomrok teli érczekkel, lábunk a' leghasznosabb ásványokat 's drága köveket tapodja; életadó forrásokkal bővelkedünk; mindennemű marhatenyésztés nagyon olcsó, legelőnk 's takarmányunk azon célra igen jó 's bőven van; — és mind e' mellett szigorgás 's megszorultság ötlük minden nyomon szemünkbe. — A' köznép, hogy nem gazdagabb, épen olly kevésbé csudálhatni, mint hogy rossz eledelen rágódó 's elcsigázott igás lovak nem kövérek: sőt kivált országunk' némelly részeiben, ha állapotjokat közelről megtekintjük 's hogy szükségük mik, 's minő módjok van azok' potlására, és mindezeket terheikkel összevetve, valóban, bámulásra méltó. hogy egészen el nem pusztúlnak. De hogy a' birtokosok; kik közül némellyek csak nem tartományokkal bírnak, 's kikért átaljában mindazon gazdasági munkát, melyet más nemzetbeli gazdák csak kész pénzzel tétethetnek, szolgáló embereik pénz nélkül megtesznek 's kiket semmi adó, semmi közteher viselés nem nyom, — hogy ennyi áldás mellett is, mondom, hazánkban a' birtok-

kosok nem csak ritkán gazdagok, de többnyire adóság' örvényében fuldokolnak; 's hogy majd mindnyája pénznemlétet panaszol, 's azért kénytelen a' leghasznosabb gazdasági javításokkal felhagyni, sőt a' megélhetés' gondjai szorongatási közt kinlódik: ez szinte megfoghatlan. — Idegen, ki keveset bír, sokat fizet, 's még is elege van, látván hogy mi sokat bírunk, semmit sem fizetünk, még is kevesünk gyakran igen kevesünk van, könnyen tarthatná ezen megfoghatlan dolgot varázslás' következésének. —

Vannak sokan, kik minden hiányért 's hátramaradásért az uralkodást vádolják, azt mondják ezek: hogy az velünk többi népei közt csak mint mostohájával bánik; azt állítják, hogy egész igyekezete minél inkább szívni ezen ország' zsírlát, főkép azért, mivel azon az úton 's olly mértékben mint többi tartományból ebből hasznot nem lát; — még azon panaszt is hallhatni, hogy bennünkét készakarva szegényítnek, ne hogy meggazdagodásunk által a' többiek szegényedjenek, és hogy nemzetünk' szántsándékos szegényítése 's gyengítése azon czélból is történik, hogy igen vérszemre ne kapjon 's könnyebben lehessen vele bánni. — Ha ezen állítások igazak lennének, épen olly vétkes mint káros számítás 's politika volna. — Igaz, hogy Ildik József mint annak nyilvános kifejezését nyomtatásban megjelent levelében olvashatni, őszintén kivallotta, hogy a' magyarok' kereskedését 's gyáraik' (fabrikáik) gyarapodását azért nem mozdítja elő, mivel ők nem adóznak úgy mint a' többi tartományok, mellyek ha kereskedés- 's készítményeikben a' magyarok feletti elsőségüket vesztenék, nem lennének többé adóik' fizetésére alkalmasok. E' vallomást azóta ismételve nem halljuk, sőt az Uralkodás annak ellenkezőjét nyilatkoztatja ki úntalan, de következéseit még mind érezzük. — Azonban részrehajlás nélkül ítélve ha talán lehetséges is, de igen bajosan valósítható dolog, olly különböző nemzeteknek különböző haszon-érdekeiket (interesséiket) úgy egyeztetni, hogy az egyiknek java a' másik' kárára, az egyiknek előmenete másik veszélyére ne legyen. Ha ezt az Uralkodás még nem érte el, nem csudálhatni; 's ez annak legjobblelkü szándéka mellett is csak úgy fog elérettethetni, ha mi 's

a' többi nemzetek is az egy más iránti visszás érzést, irigységet, féltékenységet el fogjuk mellőzni.

Hogy ezen sokak által előhordott okok, a' mi bajaink' forrása, nem kétlem; de azt hiszem, hogy nem ezek a' fő-
kútforrások, 's hogy a' fentebbieken kívül vagyon még két

Az egyik értelmi műveltségünk' hiánya; má-
sik pedig polgári alkotmányunk' némelly hibás
intézetei. —

Az értelmi műveltség' hiányát teszem bajaink' mindenek
feletti első okául: mert értelmi műveltség minden hibákat 's
hiányokat képes orvosolni 's polgári alkotmányunk' vagy is
törvényeink' utóbb említendő hibáit is ez fogja javíthatni. —
Sok helyt említettem, 's még többször is fogom mondani, hogy
lelki műveltség az, a' mi egyedül tehet nemzetet nagygyá,
hatalmassá, s hogy ez minden polgári alkotmányuak valódi
talpköve, támasza; ezen valásomat most ismételvén bajaink'
ezen fő okáról t. i. értelmi műveltségünk' hiányáról itt többet
nem szólok. Ennek pótlása (a' mi pedig nagyjára 's szinte
egészen tőlünk függ,) fogja orvosolni a' következőt, úgy-
mint a' törvényeinkben lévő hibákat is.

Hogy polgári alkotmányunk' erőműve olly gyakran akadoz,
bizonyítja, hogy kerekeiben kell hibának lenni.

Kereskedésünk' nem léte- gazdasági javítások' hiánya-
csakély 's kevés termékek 's készítmények 's t. e'. Ezeknek
tagadhatlan, hogy a' népesség' kevésége- a' fogyasztók' nem-
léte, 's e miatt a' termesztés' 's készítés' jutalmatlansága és
serkentés nélkülisége fő oka: ezen néptelenségnek pedig
bizonnyal a' földnép' megterhelt sorsa, 's a' birtok' bizonyta-
lansága kútfeje. — Az ipar' hiányának fő oka kétség kívül
az, hogy azon nagy többség, mellynek termesztőknek 's készi-
tőknek kell lenni, tulajdont nem bír. Szegénységünk 's ál-
lapotunk és gazdaságunk' nemjavíthatása, bizonynyal a' pénz
nemkaphatásból foly, mi a' hitel' nemlétéből származik —
ez pedig a' perek rosz és lassu folytából — az adóság' bajos
sőt kétséges megkaphatásából 's a' fortélynak gyakori átcsu-
szásából 's győzedelméből ered. — Útak' nemléte, vízcsator-
nák' meg nem nyílhatása bizonyítja, hogy nincs közkötség;

ez pedig származik egy részről abból, hogy mi az ország' költségeire jövedelmül van határozva, 's mit arra a' nép fizet, annak mire kelleső 's mire lett fordítása a' köztudás bírálása alól ki van véve, 's titokban megy, más felől pedig, hogy ki az ország' szükségeire adózik, annak nincs honnét adjon: a' birtokosok 's gazdagabbak pedig semmit sem fizetnek. — Mesterembereink kevés számmal vannak 's nagyjára csekélyek: ki ne látná ennek a' czéhek' intézetében fő okát?

A' polgári intézetek' hasznos és kifejtő meleggel bírásának hőmérője a' nemzeti jólét; — ennek mélyen vagy éppen alatti állása, erkölcs vagy észnélkülti rendszabások' fagyaláló hidegét mutatja.

De polgári alkotmány méltatásában ama' bizonyos próbán kívül kötelességül teszi az erkölcsi érzés arra a' helyesség' mértékét is reá illetni. — A' mi erkölcs 's helyesség' mértékét nem üti meg az multhatlanul a' részek' egybe nem illését okozván hibákat 's félszedségeket szül. Úgy áll ezen mérték az előbihez, mint ok következéshez. De ha polgári alkotmányban a' hiba 's félszedség mint az erkölcsiileg helytelennek egyenes következtése nem látszanék is: bizonyosan csak ideig volna elrejtve, 's ha kitünése késnék is, de nem multhatna el. — Erkölcsi tartozásunk megkívánja, hogy a' következtések' káros létének számításába nem ereszkedvén polgári alkotmányban minden olyat, a' mi erkölcsiséggel ellenkezik, kárhóztassunk még akkor is, ha annak következtése — de a' mi lehetetlen — hasznos lenne. — Az erkölcsi helyességnek ezen mértéke alá véve polgári alkotmányunkat, vannak ebben olyanok, mellyek azzal teljességgel meg nem egyeznek. — Hogy egy országnak millió lakosi közül ezer nevezettség nemzetnek, hogy csak ezen sokkalta kisebb szám éljen azon jusokkal, mellyek emberi jusaiknak szükséges következtései, a' többi nagyobb szám pedig azoktól megfosztva, csak egy növény vagy állati létben sugorogjon, — lehetetlen ezt helyességgel egyeztetni meg. Emberi 's erkölcsi érzést botránkoztat, hogy még ezen ország' lakosinak egy része, tartozásoktól mentten, valóban Ur, a' másik tartozásokkal terhelve, érte veritékez, őt' szolgálja, 's még jutalomul önkényétől függjön; ember

veretheti embertársait, elűzheti ősei lakhelyéről, 's mindezt büntetlen, ha az efféle megengedő vagy elnéző törvénynek külsejét szeme előtt tartja. — Ezeknek ('s fájdalom, még vannak több illyesek) mivel helyességgel 's erkölccseellenregeesen ütköznek öszvé, káros következése eléggé érezhető, 's napról napra mind érezhetőbbé lesz.

De mindazon rendszabások és törvények, melyek az említett káros kedvetlen vagy helytelen következéseket hozzák elő, nem tartoznak polgári alkotmányunk' fő és alapos intézetihez, nem is folynak azokból, mint szükséges és elkerülhetlen követkeзések, sőt nagy része nem is eredeti, hanem idegen ragadék 's későbbi időkben csúszott be.

Tekintsük meg tehát előbb is, melyek polgári alkotmányunk' főkötései 's majd a' meglévőt ezekre alkalmazva kifogtetszeni, hogy ezek ninesenek ősi tisztes épületünk' főrészeiben, hanem csak külsőjén 's többnyire az eredetinek kárára származtak.

A' mi eredeti alkotmányunk' fő kötése, az uralkodó 's nép közti kölcsönös kötés; megvan ebben mind kettőnek egymás iránti jusok 's kötelességök határozva. Ezen kötés' ereje abban áll: hogy a' törvény van mindenik felibe téve; ennek úgy tartozik az egyik mint a' másik fél engedelmeskedni, 's arra mind kettő egyiránt kötelezi magát. — A' kötésnek magának főrészei ezek: a' mindeneket kötelező törvényt a' két fél csak együtt, az az: a' nép képviselői által 's uralkodó közmegegyezésből hozhatják. — Az uralkodó csak illyen törvények szerint uralkodhatik 's csak illy törvények' végrehajtására van törvényes jusa. — A' nemzet' törvényeknek pontos megtartására köteles, 's azoknak akármi szín alatt lehető átalhágásától szorosan el lévén tiltva, semminek a' mi törvénnyel ellenkezik, végre hajtásában részt nem vehet, olyasnak cselekvőleg nem engedelmeskedhetik. —

A' fegyver, melly belső 's külső bátorságra a' nemzeti függetlenség' 's méltóság' fentartására minden nemzetnél elkerülhetlen, de a' mellyet az elpuhultak', vagy szunnyadók' kezéből kivévén idegen vagy idegenné tett zsoldosoknak átaladni önkény 's határtalanság' századiinak a' szabadság' el-

nyomására legsikeresebben használt szüleménye vala — a' fegyver mondom a' magyar polgári alkotmány szerint eredetiképen a' nemzet' birtokában volt mindég, 's a' hazafiak' karjai ótalmazták magokat 's királyokat. Később, — mint majd minden tartományokban — alig régebben egy századnál — midőn nálunk is fenálló és zsoldos katonaság kezdett tartatni, akkor is ezen fő eszközt, (mellynek szabados szerezhethése 's hatása azt okozza, hogy uralkodásnak a' nemzetre kevés szüksége van, 's annak közvélekedését épen úgy mint törvényeit gázolhatja) — bölcs eleink a' nemzet megegyezésétől függővé tevék, — meghatározván azt, (a' minek jusa azóta is újítva 's ismételve szentül fentartatott) — hogy katona állítást valamint annak számát és módját csak az országosan egybegyült Rendek határozhatják. — A' pénz mindeneknél hatalmasabb eszköz. — Ha uralkodás' költségeire önkénye szerint szedhet fel akkor s' annyi adót, mennyi néki tetszik; ha ezen költségekről semmi számot nem ad: úgy mi az a' mit végbe nem vihetne? — Teheti, hogy a' törvényekkel semmit se gondoljon, 's alig van szüksége a' közvéleményre hajtani valamit. — Ezen tárgyban polgári alkotmányunk' eredeti intézeteiben királyainak magok' 's uralkodások' költségeire, koronajóságokban 's egyéb kiszabott jövedelmekben nem valami határozatlan 's önkény szerint nevelhető mennyiséget rendelt, hanem annyit, mennyi a' korona' méltóságához illőnek 's szükségesnek látszott,

Ezekén felül ha különös költségek adták magokat elő, a' nemzettől függött az arra szükséges pénz' adása 's mennyisége. —

Mikor állandó adó kezdődött, fertartotta az ország abba leendő befolyását, mind az országos közönges adót, mind a' különös eseteki segedelmet ország-gyűlés' tárgyává tévén.

Ezen kemény kötések erősítik alkotmányunkat arra, hogy ha a' határtalanságra vágyás' fenyegető fellegei tornyosulnának is felette össze, az önkény' villámai csapkodhatnak ugyan reá, de erős falait le nem dönthetik. — Hogy pedig alúlról jövő földrengés' veszélyes rázkodásai szét ne onthassák épületünket, 's védve legyen a' zabolátlan függetlenség' szélvészai

ellen, sérthetetlenne van a' királyi hatalom szentelve: illő erő van ahhoz kapcsolva a' törvények' végrehajtására 's hatalom adva fentartani a' rendet 's tiszteltetni mindenkivel a' törvényt polgári alkotmányunkat nyugodtan lakhatóvá 's csendes enyhellyé teszi, a' személy 's birtok' sérthetetlensége 's bátorsága, 's a' törvény' kiszolgáltatására rendelt teljes szabadsággal bíró ítélő székek.

Ezek azon eredeti kötéseik polgári létünknek, mellyeket változtatni nem lehet a' nélkül, hogy az egész alkotmány össze ne roskadjon, 's létünk meg ne semmisítessék.

Ezen alapok' megvizsgálása után azt állítom: hogy bajaink 's a' nálunk létező hibák nem azon alapokban fészkelnek, és nem is eredetiek. Ha a' nevezetesebb hibák 's hiányok a' feljebbi ráma'ra vonatnak, kitetszik hogy azok' eltörlése 's jobbra változása éppen nem vonná mostani alkotmányunk' összeomlását maga után, sőt erősítené azt. Ennek felvilágosítására szükséges némeltyeket azon polgári intézetink közül megtekintenünk, mellyeket leginkább szoktak 's lehet is hibáztatni; vessünk néhány pillanatot legérzékenyebbül nyomó bajainkra is: meg fogjuk mindezekből látni, hogy azok nem folynak polgári alkotmányunk' eredeti szelleméből 's éppen nincsenek azzal szétoldhatlanúl összekötve.

A' nemesi mentességben (immunitásban) sokan gáncoskodnak; — vegyük előbb is ezt fel.

Azon szemrehányásra: hogy a' nemesi rend minden tehertől mentt, semmi köz költséghez nem járul, 's csak ingyen bírja szabadságait, 's éli az ország' áldásait, — könnyű a' felelet. — Hogy minden fizetésbeli tehertől ment-létiért őt' a' haza' otalmazásának terhe nyomja, 's ő vérevel adózván, melly nagyobb értékű és súlyosabb adó minden más egyébnél, nem ingyen 's nem könnyen éli világát; e' szokott amaz ellenvetésre a' mindennapi felelet lenni, mellynek elmondásával közönségesen éppen olly diadalmasan vélünk minden ellenünk támasztott vádat megczáfolni, mint a' melly tökéletesen lecsilapítják jobb érzéseiknek hereségök ellen törekedő olykori fellázadását azok is, kik legkisebbé sem lennének hajlandók akármi esetben is vérokkal adózni. Van ezen feleletnek is

megállhatósága, de nem egészben. Az a' mi azon az áron vásároltatik, valódi birtokunkban van, 's szünetlen használjuk; az ára pedig igaz hogy nagy, de ritkán szinte soha sem fizettetik: 's a' mostani körülményeket felvéve nem is épen járatban lévő pénz neme. Béke' istenének köszönhetjük, nem vagyunk kénytelenek hazánkat vériünkkel ótalmazni; nyugalom 's csend' ölében lehetünk: — de nem is lobog már magyar zászló csatákban mint hajdan, nem harsog tárogató 's magyar-nak azon erőt 's lelkesedést lehelő érzés nemzeti tábor közepette haza' ügyéért harczolui, kebelét nem hevítheti: — Mondhatni azt is, hogy mivel a' hont veszély' idején fegyverrel ótalmazni a' legtermészetesb tartozás, 's olly kötelesség mint ön magát védni; azért azon tartozást a' mindentől mentt létel' nagy jutalmát megérdemlőnek tartani nem lehet: ezen tartozások meg vagyon azoknak is, kik e' véráldozatért más áldotok alól, — mellyek minket nem nyomnak, — koránt sincsenek feloldozva; sőt azon földnépe, melly veritékével nekünk, keserves keresményével az országnak adózik, 's véré a' fenálló sereg' soraiban katonai szolgálatra kénytelen szentelni, — szükség' esetében az ország 's önmaga' ótalmára épen úgy mint a' nemesség általjában fegyvert fogni kétség kívül tartoznék. A mint ezt irott törvény is (II Lajos VII Decr. 10 Czikkelye) bizonyítja. Mire nézve igaz az, hogy a' hazáért katonáskodni olly szent kötelessége a' magyar nemesnek, melly nélkül a' herék munkatlanságának egész vádja 's gyalázata méltán érne, a' nélkül, hogy reá azon szükség is lenne köztársaságban a' mi amazokat szükségessé teszi méhek közt: de még sem tartom ezen természetes és minden polgárral közös tartozást elégséges 's illendő árnak azon semmit sem fizetés' semmi közteher nem hordása' nagy 's temérdek hasznáért 's könnyebbségiért. Azt mondtam feljebb; hogy könnyű a' felelet azon vádra, melly minden szabadságink' ingyen bírását veti szemünkre; nem is tartom ezt nehéznek, de nem úgy, hogy a' polgári társaság' egy részének minden tevé 's minden adástól fel oldozott állását vegyem ótalom alá: ez annyira ellenkezik a' helyességgel, olly gyalázatos bitortlása meg nem érdemlett javaknak, mellyeket csak elnyomott embertársán

élősködő erőszak lehetett az elorozások' századiban elég szemtelen durva erejében bízva védni 's helyesnek kiáltani; most már az igazok' 's tartozások' tudása 's érzése tisztább 's közönségesebb; megnyíltak a' látások; érti már minden azon kétség alá nem hozható igazságot, hogy a' ki élni akar a' polgári tarsaság' javaival terheit is kell hordoznia; ezen igazság' eleven érzése már tetté 's valóvá változtatta azt által majd mindenütt, 's a' hol még nem, föl fognak rázatni a' mozdulni nem akarók henye álmokból, 's a' nyakassággal magokat ellene szögezöket tövestől kiszaggatva ragadándja el magával a' helyesség' terjedő árja. — Az említett vádra felelni következő móddal tartom könnyűnek. Előbb azt állítom: hogy a' magyar nemesség igen is ad, sőt voltaképen ő adja az ország' költségeire kellő mennyiséget; másodszer azt vallom: hogy polgári alkotmányunknak éppen nem fővonása, hogy mi nemesekül semmit se fizessünk.

Az elsőre nézve: polgári intézeteink szerint az ország költségeire vagyon határozva, 1) Bányák és só. 2) Korona jöszágai. 3) Harminczadok 's vámok. 4. Adó. Ezek közül az elsőbbeket a' nemzet, az az: a' nemesség határozta, e' végre önnönéből adta, azért úgy lehet venni, mintha annak jövedelmét esztendőnkint adná; mert egyre meg minden esztendőben egy mennyiséget valamire fordítani, vagy egyszerre átadni ugyan azon célra egy minden esztendőben jövedelmet hajtó vagyont: annak minden esztendei jövedelmét is csak az adja, még pedig tulajdonából, ki magát a' tőkét adta: mert ha azt nem tette volna, ő venné az esztendei jövedelmet is. — Általában 's a' nemzet' köz vagyonából van ez kiszakasztva; — 's igen bölcsen tették ezt eleink: mert ez által egyszerre lévén az ország' költségeire ezen tőke vagy is fundus az uralkodásnak átbocsátva, bátorságba helyeztették magokat attól, hogy az esztendőnkénti adásban a' mennyiséget önkény 's hatalom terhelve ne nevelhesse, melly ha törvény tiltaná is, de az annak ollykor nyakára nőhető erőszak megtehetette volna. — A' vámokat 's harminczadokat igaz olly móddal határozta az ország ezen célra hogy ne a' nemesség fizesse; de még is indirecte ő is fizeti azokat, mivel mindazon neki szükséges tár-

gyakat, mellyek után a' többi rendek vámot 's harminczadot fizetnek, épen azért drágábban kelletvén neki fizetni, azon vámok 's harminczadok mint vevőnek az övéből, nem pedig az eladóéból telnek ki. — Az adó nem régi eredetű; — régen a' földmivelők az általok birt földek' természetményi 's jövedelme után a' földes uraknak fizettek adót, Később mátyás alatt a' nemesség maga fizetett: 's még is sem a' nemesi szabadság, sem az ország' constitúciója fel nem fordult. Való, hogy az, ezek ellen nagy sérelem volt; de nem azért, mert a' nemesség fizetett adót, hanem azért mivel ezen adó fizetését nem az ország, hanem a' király, tehát törvénytelenül róttára. — Utóbbi időben (1715. 8; — 1727. 4d.) határozottatott országosan a' parasztok által fizetendő adó. Igazán felvéve ezt is a' nemesség fizeti, habár más keze közül foly is a' kincstárba: mert ugyan is, az adó a' parasztság által azon földek' esztendei hasznából adatik, mellyeket ő nemességtől bír; már ha ezen esztendei haszonból nem kénytelenítetnek egy részt adóban fizetni, annyival többet adhatna 's adna földes urának; mind egy tehát, akár azon többet a' nemesség kezéhez venné, 's úgy fizetné a' kincstárba, akár a' parasztnak hagyja, hogy egyenesen ő adja oda. — Hogy nem az első tette 's teszi az ország, igen fontos- 's épen azon ok vagyon arra, mellyet fentebb említtem; azért tartotta fen magának a' just, hogy az adó' mennyiségét örökké ország' gyűlésén a' szükséghez képest határozza el; de soha annak felszedhetésiért jót nem áll: mert ha állana, úgy olly uralkodás, melly a' törvény' el-mellőzése' veszedelmes útjára kapna, reá bírhatna egy megvesztegetett ország gyűlést olly adómennyiség' határozására, melly a' parasztságnak sokkal is felül mulná erejét; — mivel ha az elgyengült adózók nem fizethetnék, azokon vennék meg, kik jót állottak érte: de ha a' felvehetésiért kezesség nincs, az uralkodás is csak ollyan adót kíván, mellyet az adózók megadhatnak, különben a' felette megterhelttől később még kevesebbet 's végre semmit sem kaphatna. — Az ország' költségeinek illy tekintetű vizsgálatából világos, hogy csak képzeti dolog, mintha a' nemesség most semmit sem fizetne; sőt mindazok voltaképen 's nagyobbára az övéből teluek ki. —

A' mellékes (indirect) adók mindég terhesebbek mint az egyenesek (directek); legnyomóbb az, melly nem a' birtokra hanem az iparra (industria) van téve: de legkeservesb, midőn olly móddal vétetik adó, mellyel magának az industriának záratnak el csatornái. Hogy a' mi után nem lehet valakitől adót tenni, az ne is menjen kezébe, 's azon haszon, melly ebből számára bőven folyhatna, tőle elzáratván azok közé bocsátassék, kik annak egy részét adóképp adják, — ez azon mód, mellyel mi sok és nagy adót fizetünk.

Második állításom az, hogy a' nemesség' nemfizetése nem fő vonása constitúciónknak. Tagadhatlan, hogy polgári alkotmányunk' velős része a' nemesi szabadságok az azokkal bírókat valódi emberi 's nemzeti létre emelik. — Ám legyenek egy országnak akármelly rendű lakosi olly szabadok mint a' madár a' levegőben, ne nyomja őket bár a' tartozásnak 's kötelességnek még csak színe is: de ha az említett jusokkal nem bírnak, egész szabadságok csak olyan, mint ama madaraké, minden üldözéseknek 's ragadó állatok' körmeinek kitéve; 's csak fényesen elnyomott pompás szolgák lehetnek. — A' spanyol grande azért, hogy szabadságában állott néki királya előtt feltett kalappal lenni 's általa atyafiának szólítatott, valahint azon egész nemesség is jóllehet menten állt minden tartozásoktól, még is polgári léte nyomorú 's szolgai volt, mivel ama jeles jusokkal nem élhetett. — Nem az egyes körben élni szabadságokkal, hanem a' polgári 's nemzeti körben szabadságban élni 's bírni jusokkal, — ez tesz nemzetet törvényesen szabaddá, 's azért erőssé. — Törvény ellenben rendeljen tartozásokat, szoros kötelességek legyenek az által kiszabva; de ha mind a' nemzet, mind az egyes személyek' jussai erejökben fentartatnak 's a' sérthetlen törvények' védelme alatt bátorságban vannak: úgy szabad a' nemzet, 's minden fiai nemes szabadság' derült fényében élnek. Tenni, fizetni tartozik az angol nemes, 's még is melly alkotmány mutathat olly privilegiált rendet, melly jus szütle ereje' érzetében ennél szabadabb 's hatalmasb szülötte volna hazájának. —

Mindezekre nézve az, hogy mi nemesek terhektől

menttek vagyunk, nem olly vád, melly minket helyesség' egész súlyával nyomna: mivel az ország' költségeinek nagyobb részét olly jövedelem fedezi, mellyet arra a' nemesség önnönből határozott 's az ha más által is, de részszerint az övéből adatik. —

Mindazonáltal, hogy a' nemzet az ország' terheit illy nem egyenes úton hordozza, 's hogy ebbeli kötelességének teljesítése nem annyira practice történjék, mint inkább csak theoriában álljon; az nem is czélirányos, nem is helyes, de a' mostani kor' szellemével sem egyez, mellynek észrajzolta fővonási közt legnevezetesebbek: hogy terheket mindenki egyiránt hordozzon, — hogy ezeknek mind elhatározása, mind elrendelése a' nemzet által 's nyilvánosan történjék, és hogy kötelességét kiki maga, nem pedig helyette más teljesítse. —

Szükséges azért, nyilván mondom és vallom, — hogy nekünk magyar nemeseknek adót kell fizetnünk. A' ki akár fűsvenységből, akár azon balvélekedéstől vezérelve, hogy szabadság 's nemfizetés egyet tesz, ellensége ezen állításnak 's ennek kivitelét gátolni igyekszik; az polgári alkotmányunk' egyberomlását sietteti, 's a' nemesi jusok' fenmaradásának is sikerrel ártó ellensége. Mert ugyan -is, az, hogy a' nemzet' egy része terhet ne hordozzon, láthatólag semmit se fizessen, a' népesség' más része ellenben minden terhek 's fizetések alatt görzsedjen, — ez helyességgel 's a' mostani míveltebb kor' szellemével homlok - egyenest összeütköző rendszer. — Ez felbomlásnak 's rothadásnak csiráját tartván magában, akármelly különben jó polgári alkotmányt, ha darab ideig támogatva áll is, nem sokára fenekestől fel fog forgatni. Adja azért Isten, váljék köztünk közönségessé az a' meggyőződés, hogy illő is, szükséges is azokat, kik most nálunk a' közterheket hordozzák meg könnyíteni; bár látnók mindnyájan által, miszerént polgári alkotmányunk' hasznait 's jótéteményeit csak úgy érdemeljük, 's következőleg csak úgy bírhatjuk állandó bátorságban, ha azon polgári alkotmányt fenntartó 's öregbítő terheket hordozzuk is; oszoljonszét azon ritkulni már kezdett ködös előítélet, hogy fizetni szégyen, 's hogy a' ki adózik, az nemes 's szabad nem lehet. — A' ki

ellenben maga' vagy másak' nevében valaha kész lenne arra hajlani, hogy akármi csekély, 's akármi szín alatti adót fizessünk másnak, és nem önmagunknak; 's a' ki abban egyezne meg, hogy a' magunk' közszükségén kívül egyébre adózzunk, még a' számadás' szoros tartozása fel nem állíttatik, 's a' még ezen tartozás' mindenkori múlhatlan teljesítéséért a' nemzeti-ség' megnőtt erejében, a' nyilvánosságban és sajtószabadságban elegendő kezesség nem lesz: gyalázat 's megvetés bélyegezze annak nevét, 's a' nemzet' átka dúlja fel még porát is. Adó, mellyet idegen vagy külső parancsolónak önkénye ró nemzetre, 's csikar ki tőle, azon szégyenbér, mellyel gyaláztatját 's szolgaságát drágán vásárolja meg.

Mostani állásunkban egyebet tennünk nem lehet 's nem szabad, mint azon fizetések' terhében részesülni, mellyek érettünk 's számunkra vannak — 's mellyeknek mire és miként fordítása egyedül tőlünk és csak tőlünk függ. — Ezt országgyűlésen minél előbb tenni halasztást nem szenvedő szoros kötelességünk. Örök gyalázat, hogy már eddig nem történt. — Soha le nem mosható szennye polgári éltünknek, hogy olly sokáig 's még most is a' nemességnek nemes követeit, kiket a' nemesek választanak, 's kik a' nemesekből álló országgyűlésen a' nemesek' szabadságait 's jusait védik, 's azoknak boldogságáról tanácskoznak — a' parasztok fizetik — ők, kiknek az ország' gyűlésében szinte csak annyi részök van, hogy ott határoztatik mit fizessenek, 's mennyi vitessék közülök katonának. — Hogy a' vármegyéken a' házikincstár, mellyből a' nemesség által, ön kebeléből, önszolgálatjára választott vármegyei tisztek fizettetnek, — 's a' honnan telnek ki a' vármegyének azon költségei, mellyeket egyedül a' nemesség 's önhasznára határoz, — a' parasztság, 's egyedül a' parasztság véres verítékkel szerzett pénzéből gyűl: — ez gyalázatos, sőt vétkes is; de épen égrekiáltóvá válik azon hitetlenség által, melly szerint azon kincstárokat már olly gyakran szentségtörő kezek (még pedig nem ritkán büntetlen) megfelszegítették 's még gyakrabban lelketlenül haszontalan célokra 's oktanuln fecsérelték. — Mindez megszünend ha az örök igazság' hatalmas szavának engedvén, az illetén költ-

ségeknek egy részét má fogjuk hordani; majd szorosan fogunk ügyelni, hogy sem elorozás, sem vesztegetés ne történjék, míhelyt ugyanazon kincstárba önerszényünkbe oda ment pénz is fog lenni. —

Egy más tetemes hibáját polgári alkotmányunknak a 'paraszság' helyzetében látom lenni; 's ezt épen olly veszedelmesnek tartom, mint valóban mívelt 's szelíd emberi érzést botránkoztató is.

Erről is azt állítom, elsőbben: hogy nem eredeti vonása alkotmányunknak. — másodszor, hogy nem tartozik velejéhez, 's nem olyan a' mi ha megváltoznék, az egész alkotmány' változását vagy szétbomlását vonná maga után, sőt épen az alkotmány' fenmaradásáért kell hogy változást szenvedjen.

A' magyar birodalom' megalapításakor nem volt parasztság; — minden magyarnak egyforma jusa, egyenlő szabadsága volt. A' parasztság' eredete a' mennyire azt tudni 's részint gyanítani lehet, egyfelől azoknak büntetésekből származott, kik mint gyávák vagy árulók a' haza ellen vétettek, ezek maradékaikkal együtt örök szolgaságra jutottak; — másfelől a' fegyverrel és vérrel szerzett ország' meghódított lakosait 's foglyokká tett ellenségeiket az akkori kor' durva szokása szerint szolgaság' járma alá tették. Közelebbről a' Dósa' paraszthada után tudjuk, hogy a' földnépe büntetésül valódi jobbágyság alá vettetett. Vétkeket tulajdon bűneikért büntelen maradékaikban örök időkre lakoltatni, vad kegyetlenség: meggyőzött lakosokat szolgálkká alacsonyítván le emberi létöktől 's jusaiktól fosztani meg, erőszak szülte borzasztó helyetlenség. Még is az ezekből származott jobbágyság, ezen undok fertelme az emberiséget levetkező embernek, melly nemünk' történeteinek gyalázatos szennye, sok századokig tartott köztünk is, erkölcsi 's keresztyéni legszebb érzések' csufságára. — De így van ez mindenben; az első lépés legbajosabb. A' míveltségnek észparancsolt első lépése' megtevésére, bármi könnyűnek látszó 's természetes legyen is, többnyire hosszú idő, és sok küzdés kelleltik. — Lassan, későre történik a' míveltség' első csirázása, bajosan fakadnak bimbói;

a' tudatlanság' zordon telének fagya vastag, indulatok' pusztító 's mord zivatari követik azt, 's ezekből süvölt ki az erőszak' éles szele, melly zárva 's meredve tartja az éledni akaró természetet; — 's csak mikor az ész' magasbra hágott napja felszaggatja a' jeget, fergeteg szülő fellegeket széthajt, 's azeléd, lanyha szellője mindenbe virítást kezd fuvallani: akkor jelenmeg a' műveltségnek rég' várt tavassza, el enyésznek a' tél' hátramaradott kedvetlen jelei, gyorsan zöldül minden, virágok nyílnak 's a' gyors fejlődést semmi többé nem állítja meg. — Világszerte sok küzdelembe került, míg a' műveltség ezen valóban első 's egyszerű, de legfőbb 's legkeresztyénebb lépése t. i. a' jobbágyság' vagy is rabság' eltörlése megtörtént; mocskos önszeretet, erőszak, dagály, mérget turva emelték az értelem csapási alatt újra növény hydra fejeiket: de végre földre zúzatott a' szörnyeteg. — Nálunk körülmények' hatása, 's a' gyarapodó, terjedő kívánság, több ízben kényteleníték hajdaninkat arra, a' mit ébredőbb emberi érzés 's előtérre látó okosság javasolt nekik. — Törvénykönyveink mutatják, hányszor nem kezdetek ezen tárgyban módosítást tenni; de nagyok voltak a' józan előlépést gátló, sőt hátrakényszerítő akadályok. Végre Ildik József minden korláton 's korán is tulható jóratörekedési hevében, csak maga fejétől törlötte el a' jobbágyságot. Mint ember áldom érte nevét; mint polgár hálálom bölcs és kegyes tettét, mellyel még elég jókor tudott egy különben már el nem kerülhető véres megrázkódtatást megelőzni; de mint hazafi kesergem, hogy erőszakos kezekkel cselekedvén a' mit törvénynek kellett volna tenni, megfosztotta nemzetemet azon szent kötelessége teljesíthetőségétől, hogy önmaga tegye meg ezen első lépést, 's végre is hajthassa a' megkezdett nemes mívet.

A' parasztság' eddigi 's mostani állásának tisztább felfoghatása végett talán nem lesz felesleg, a' jobbágyság' 's parasztság' eredetét közelebb nyomozni, 's hazánk történetének keresztül különböző helyzeteket bővebben vizsgálni. —

Bizonyos hogy ezen tárgy felett nálunk még közönségesen nagy homály lebeg. Bár, kik hálát érdemlő szorgalom-

mal az eredeti kútfőkből merítve alapos és bő ismereteket szerezték az iránt magoknak, világosítnának fel benünket. Nekem ismereteim koránt sem olly terjedtek, hogy ezen szövevényes dolgot kimeríteni képes lennék. Csak a' mit törvénykönyveinkből, 's kevés más, de bizonyos adatokból tudok, azt fejtem itt egy két szóval ki.

Legelőjén nálunk a' nép csak szabadokból, és szorosabb értelem szerénti szolgák — rabszolgákból (Sz. László III könyve 21 cz. szerint servus, lixa, mancipiumokból) állott. — Az ott nevezett plebeus földmivelő parasztság 's jobbágyság (rustici, villani, incolae, coloni, jobagiones, beneficiati) későbbi eredetű. — Szolgák rabszolgák (servi) nagy számmal voltak. Ezeknek egy részét a' magyarok bejöttökkor magokkal hozták; — itt a' meghódolt népekből is sokakat azzá tettek, — 's számos hadakozásikban a' foglyok győzőiknek tulajdonivá váltak; a' mi Hunyadi Mátyás alatt is még 1458. 15. törv. czikkelyel megerősítettett. (Syll. Kovachich 146 lap.) Ezeken kívül büntetésből is sokan vesztették szabadságokat (P. 1. t. 3. §. 2, 3, 4, 5.) — Azon időben rabszolgák' birtoka a' magyaroknak egyik fő vagyonok volt; 's később is, midőn a' keresztyén vallás' szelíd szelleme következésében a' rabok' felszabadítása, mint jóságos cselekedet nagy érdemmé, 's vallási kötelességgé vált, sok magyar szabadította ugyan tulajdon rabszolgáit fel, 's vásárolta idegen rabszolgáknak is szabadságát meg: de azon szokástól 's justól hogy háborúban nyert foglyokat, akármi hitűek voltak is, rabszolgáikká tegyék, elállani nem akartak; elannyira, hogy midőn a' keresztyén foglyok' már akkor véteknek elismert rabbá tétele ellen a' Pápa kikelt, Sz. István másként nem segíthetett, hanem tulajdon maga vásárolta meg azokat hódítójoktól 's úgy tette őket szabadokká; még pedig 100. byzantiumi aranyon fejenkint, melly, az akkori időhöz mérsékelt nagy ár mutatja, milly becsben lettek légyen a' rabszolgák (servi, mancipia). — A' tulajdonosaik által történt szabaddá tétele a' rabszolgáknak, vagy feltétel nélkül esett, vagy feltételesén, (conditionate, conditionaliter); az elsőből származtak a' libertinusok, kik nagy részint idővel megnemesedtek: ezek előbbi Uroknak

semmivel többé nem tartoztak; a' feltételesen szabadokká tettek többnyire földet kaptak, 's nyert szabadságokért egy vagy más szolgálattal vagy adománnyal (datiával) tartoztak: ez volt a' conditionaria servitus, mely mint az 1. R. 9. t. 5. §. ban, mint pedig sok más helyeken is említettik. — Ezen conditionaria servitus, úgy látszik, eredete a' földmivelő parasztságnak. — A' szolgálkról a' legrégebb időkből több törvények vannak, Sz. István 2: 17. a' szolgálk' felszabadításáról, 19. hogy szolgálk' urok ellen tanúk nem lehetnek, 20. hogy szabad embert senki szolgálvá ne tegyen, a' 37. 38. 39. 41. törvények is a' szolgálkról szólnak. — Sz. László, II. k. 6. 9. 12. III: 6. 7. törvényeiben azon esetek vannak felszámítva, melyekben valaki büntetésből mint rabszolga eladás-sék. — Kálmán' II. k. 74. törvénye azt rendeli, hogy zsidó keresztyén szolgálk' ne vegyen; 75. hogy a' zsidók birtokot (possessiones) ugyan vehetnek, de azokat pogány rabszolgákkal miveljék (mancipiis agriculturam exornent v. exerceant); 77. hogy magyar 's magyarországon született szolgálk', habár idegen eredetű is, senki el ne adjon. Rabszolgákon kívül vagyon már Sz. Lászlónál plebeus, kálmánnál hospes, accola, és incola nevezet. A' hospesekről, kik mások' földét mivelik, mint szabad emberekről szól kálmán I. k. 80. törvényben, 's azt rendeli, hogy azok szabadságokért csak denariusokat adjanak. Accolákról I. k. 35. fej. Colonusokrol I. k. 19. törvényében szól. Ez igen nevezetes törvény cikkely; szavai ezek: «Veteres coloni ejecti, terram non habentes alibi, ad suam revertantur. — Si tamen terra eorum data est monasteriis vel Ecclesiis, et ipsi aliam habent; hoc inviolabiliter ita permaneat.» Itt a' colonus nevezet alatt a' conditionaria servitusban lévő, de személyekben szabad földmivelőket vagy is parasztokat — a' kikről a' 40dik fej. is szól, — látszik érteni, 's a' tetszik ki mind a' suam és eorum, mind a' terram alibi non habentes, 's aliam habent kitételekből, hogy ezen Colonusok vagy is parasztok nem csak birhattak földet, de valóban tulajdon földjeik voltak is. — A' jobagio nevezet tudtómra legelőbb nem mint jobb ági vagy is fő nemes,

hanem földnépére ruházva 2dik András' 19. art. jön elő, hol rendeltetik, hogy a' jobagiones castri a' Sz. István által nekik adott szabadság szerint tartassanak. — Már 1298^a IIIdik András 70dik czikkelyében nyilvánosan ki van a' jobbágyok szabad költözhetése fejezve: „*Quilibet rusticus aut jobagio alicujus nobilis, si voluerit de possessione domini sui, habita licentia, et justo ac consueto suo Terragio persoluto ad possessionem alterius nobilis, vel alias, quo ei placuerit, cum omnibus suis rebus, libere se, causa commorandi transferre valeat.*” A' 70dik czikkely viszont így szól: „*Si quis rusticus seu jobagio alicujus nobilis, se, de ipso domino suo, ad alium nobilem transferre vellet moratorium, ab eodem rustico — — — tempore translationis suae, seu jobbagione, nullum aliquod tributum accipiatur.*” — Lásd a' Kovachich Miklós pesten 1818 ba ki jött Sylloge Decretorum Comitium, quae in vulgato corpore juris hungarici, hactenus — — — desiderabantur etc. 16 köt. 50dik Lap. Lajosnak 1351: 5. czikkelyének e' szavaiból: „*Villicos (kétségen kívül paraszt) et servientes in propriis eorum possessionibus commorantes,*” az látszik, a' mi Kálmánnak épen felhozott törvényéből, hogy t. i. lehetett 's volt is a' parasztnak tulajdon fekvő birtokok. A' 6dik Czikkelyben is elő jó a' jobbágy kitétel, hol a' király' 's királyné, jobbágytól általok veendő kilenczed (nona) határoztatik, 's hogy a' Bárók 's Nemesek is magok jobbágyaiktól hasonlólag vegyenek, büntetés alatt parancsoltatik; ugyan azon esztendő' 16dik Czikkelye Colonusoknak mástól leendő elvitelét (abductio) tiltja; a' 18dik Czikkely rendeli, hogy azokat régi tettökért ne lehessen büntetni, vagy eltartoztatni. — Zsigmond alatt 1405ben 2. Decr. 6. Czikkelye által nyilvánosan a' jobbágyok szabad költözhetése rendeltetik. Hogy akkor a' jobbágyok nem voltak szolgák (servi, mancipium), világos abból, hogy a' Czikk kezdetén 's közepén e' van: „*jobagiones nostri regales — — — nec non Nobilium — — — jobagiones*” — 's mingyárt utána teszi az említett jobbágyokat bele értve „*quilibet liberae conditionis homines, de possessionibus Nobilium, in Ecclesiarum possessiones; temporibus semper*

«*successivis, universis, et perpetuis, liberam, tutam, et omnimodam, manendi causa et se transferendi, habeant facultatem.*» Azt is kinyilatkoztatja ezen Czikk. §. 1: — hogy ha a földes Urnak elmenni akaró jobbágya valami bírsággal, büntetés pénzzel tartozik, (birsagia sua, quibus jobagio suos, aliquo tempore fuisset convictus) egy holnap alatt vegye meg rajta, utóbb elvesztvén ahhozi jusát. — Ezen költözhetés szabadságát a Dráván túl lakó jobbágyokra nem terjeszti «*sed potius in suis antiquis consuetudinibus eos remanere decrivimus.*» — Ezen törvény ugyan zsigmond' 3. Decr. 14. Czikk. által ismételtetik, de már itt ezen nehezítő kifejezés van bele szöve «*habita licentia, justoque terragio, et aliis debitis eorum solutis liberam — — se transferendi, habeant facultatem.*» — Ugyan azon Decretum 15dik Czikkelye parancsolja, hogy bizonyos tartozásokat 15. nap után a jobbágytól földes Ura fel nem vehet 's azért nem is tartóztathatja: «*sed idem jobagio — — — quo voluerit quietus et pacificus libere moraturus discedat.*» Valamint hogy a nyert szabadság után jobbágyát senki ne háborítsa. — 1445ben a' László minorenitásban az ország rendei által hozott törvények közt a' 22dik Czikkely foglalatja ez: quod «*quilibet possessionatorum hominum jobagiones suos, justo terragio deposito, et aliis debitis justis persolutis, ad aliorum possessiones recedere volentes, semper remittere teneantur sub poena alias in decreto condam domini Sigismundi — — — Regis desuper edito contentis.*» Lásd Sylloge decret. Comit. 100dik Lap. — 1458. ban is Szilágyi Gub. Decret. nak 15dik Czikkelye a' jobbágyok' szabad költözhetését «*juxta antiquam consuetudinem hujus regni.*» rendeli, 's parancsolja: hogy ha valaki jobbágyát nem akarná el bocsátani, a' Megye' Fővagy al-ispánja 6. marca büntetéssel szabadítsa meg «*prout antiqua consuetudo requirit.*» Az ennek nem engedelmeskedők ellen jószágainak addigi elfoglalását rendeli, még a' jobbágyot szabadon nem bocsátja, 's 12 marca büntetést nem fizet. — Ezen törvények bizonyítják 1) hogy a' servus rab, 's a' Colonus jobagio rusticus vagy is

földmivelő paraszt közt nagy különbség volt, 's ez utolsók hihetőleg nagyjára amazokból t. i. kik *conditionaria* szabadságot nyertek, 's a' beszármazott hospitesek 's *accollákból* lettek, és személyök szabad volt. 2) Egy helyről másra szabadon költözhettek. 3) Lehetett ön birtokok is (*possessió-jok*). — Az említett törvények a' parasztokra nézve mind kedvezők voltak, 's 1474. ben találunk legelőbb őket terhelő 's szabadságokban megszorító törvényt; ekkor, — még pedig a' Mátyás idejében, — de jól meg kell jegyezni, hogy az ő távollétében, — a' 14. Czikkely által eltiltatik a' jobbágyok' szabad költözhetése, de csak egy esztendőre. — Mátyás alatt, ki a' földnépének olly nagy pártolója volt, bizonyos, hogy a' parasztságnak jól ment dolga; máig is fen van emléke: — de alatta hozott törvény csak a' fentebb említetten kívül kettő van, mely e' tárgy felől szól; első a' Corpus jurisból hibázó 1468iki 11ik Czikkely mely azt rendeli, "*quod in abductionibus jobbagyionum servetur antiqua consuetudo regni, hoc est: Majores ita mittere debeant suos jobbagyiones, ad bona minora ire volentes, sicut minores mittunt ad eorum bona. — Et si facere recusarent, per Comites, more solito, nihilominus compellantur. Quam quidem liberam missionem, nos etiam in bonis nostris observari volumus.*" — Lásd Sylloge decret. comit. 19^odik Lap. Mátyásnak második törvénye, mely a' parasztokról 's hasonlólag kedvezőleg szól 1486ba költ, későbbi lévén mint a' fel hozott 's szabad költözést fel függesztő 1474diki, azt meg semmisíti. Ezen 39dik czikkely' kezdetéből látszik, hogy a' jobbágyok iránt sok erőszakoskodás vált közönségessé "*quia de violentis indubitisque colonorum sive rusticorum abductionibus varii clames, mores variaeque querelae — — — oriuntur.*" Azért ezen törvény 1. 2. 3. 4. §ban a' mások' jobbágyinak erőszakos elvételéről 's vissza nem adásáról mint tilalmas 's maga után büntetést vonó tettről szól, az 5dik §ból világos a' költözhetés' szabadsága "*nemo aliorum jobagiones violenter et contra consuetudinem Regni, abire volentes aliqua ex-cogitata calumnia retinere audeat: ita quod pauperes liberam et manendi, et discedendi habeant facultatem.*" A' 7dik §a

ugyan azon czikkelynek már nem a' mások' jobbágyiról szól, hanem azt rendeli: hdgy ha valaki önjobbágyait *«imposita calumnia, vel aliqua excogitata novitate — — — retinuerit»* hat marcaval büntetessék. — Ugy látszik, hogy Mátyás után a' parasztnak sorsok a' rendetlenség' 's a' hatalmasok' zabolátlanságának következtében mindinkább rosszult. Törvényeinkben is van ennek bizonyossága. Ulászló' 1. Decr. 93dik Art. ból kitetszik, hogy a' költözni akaró jobbágyok sokként nyomattak; azon törvény így kezdődik: *«Propter violentam detentionem et damnificationem jobagionum, petita licentia, justoque terragio deposito, aliisque debitis suis persolutis, ad alterius possessionem se transferre voluntium.»* Büntetést kellett az illy erőszakos eltartóztatásan tenni, a' mint azon Czikk. 1ső §ból látszik; jele, hogy illye tén helytelenségek nagyon divatba jöttek volt. — Ezen Czikk. 2. §a megengedi, hogy a' telkén tett épületi felől szabadon rendelhessen. Ugyan azon Decr. 94dik Czikkelye a' kért, de nem nyert elmehetés' engedelme nélkül elköltözött jobbágy' visszaadását büntetés' terhe alatt rendeli. Ebből világos, hogy már ekkor a' régi szokás szerinti 's az 1405. 's 1458. nyilvánosan törvény által is megalapított szabad költözhetőségén ki volt erejéből véve; mert egyedül a' földes Úr' tettségétől függött ötet elbocsátani vagy nem. Megterhesítve van ez az 1495: 22dik Czikkely által, hol a' feljebb említett 1492. beli 93dik Czikk. 2dik §a megváltoztatik 's eltiltatik, hogy a' költözésre szabadságot nyert paraszt semminemű épületeit magával ne vihesse. — Így lett lassanként a' parasztnak sorsok terhesebb; a' nyomás nevedett, míg az elkeseredés annyira nőtt, hogy 1513ban a' keresztes hadak' bejöttének alkalmával, részint a' miatt, de inkább annak színe alatt a' legirtóztatóbb lázzadás történt, borzasztó vadsággal kegyetlenkedett a' nyomás alatt régóta nyögő parasztság; — a' pór nép Dózsa vezérsege alatt mindenfelé gyilkolta a' főrendet 's nemességet; a' zápolya fegyvereinek kedvező szerencse, megálította az öldöklő angyal' véres lépései' továbbra hatását. A' nemesség győzött, a' parasztság meghódított. De a' győzedelmesek feledék, hogy keserűséget új keserítés

nem enyhít; nem gondolák meg, hogy boszuállásból kiontott vérből mindig új boszuállók, vagy legalább a' boszuállás' szomja támad. Éktelenségek történtek a' lázzadás' vér-mocskolta zászlói alatt: 's erre eleink éktelenséget tettek, a' törvény' szent czimét használván boszu és rettegésszülte vad indulatjok' palástjául. 1514ben hozattak ama' törvények, melyek ezen tisztelt névnek 's nemzetünknek örök mocskai. — Megfosztattak a' perasztok addigi törvényes szabadságiktól 's emberi jusaiktól. A' legbotrányoztatóbb vadságot lehellenek az Ulászló' VII. Decr. 14. 's 47. articulussai. Minő borzasztó szavak! art. 14. «*Quaquam omnes rustici, qui adversus Dominos eorum naturales insurrexerunt, tanquam proditores, capitali poena essent plectendi: Ne tamen tanti sanguinis effusio adhuc sequatur, et omnis rusticitas (sine qua nobilitas parum valet) deleatur. §. 1. Statutum est; quod universi, Capitanei, et Centuriones, ac Decuriones, concitatoresque aliorum rusticorum, ac manifesti homicidae nobilium: praeterea violatores virginum, et mulierum, omni gratia semota, occidantur; et ubilibet extirpentur. §. 2. Caeteri autem rustici, re-fusis, et persolutis damnis, ac homagiis praenotatis, in eorum personis salvi maneant. §. 3. Attamen ut hujusmodi pro-ditionis eorum, memoria, atque temporalis poena, etiam ad posterum eorum diffundatur et transeat; et quam enorme facinus sit, in Dominos insurgere, omne Saeculum agnoscat; amodo deinceps, universi rustici in hoc regno ubilibet residentes (demptis civitatibus liberis et muratis, quae Majestati Regiae fideles fuerunt: et illis quoque exceptis, qui penes Dominos eorum, et Sacram Coronam Regni hujus, in vera fidelitate perstiterunt; cum aliisque sceleratis rusticis, in hac seditione non participaverunt) per hanc infidelitatis ipsorum notam, amissa libertate eorum, qua de loco in locum recedendi habebant facultatem; Dominis ipsorum terrestribus, mera et perpetua rusticitate sint subjecti. §. 4. Neque de caetero, contra voluntatem et consensum Dominorum suorum, de loco in locum recedendi, et sese moraturos conferendi habeant facultatem. — Art. 47. §. 1. Universi*

tales praesumptuosi, Deoque et hominibus detestandi latrones, horrenda nece pereant: et eorum quoque posteritates, filii videlicet, et filiae, ac fratres carnales ita puniantur; ut de illorum progenie iudex, aut juratus civis, vel villicus, in medio aliorum rusticorum aliquis non eligatur: Nemoque in Curia Principis, vel Dominorum, ac nobilium, ex eis famulari unquam possit: et nullus eorum ad aliquem honorem promoveatur; sed tanquam maledictae generationis, iugo perpetuae servitutis, et rusticitatis subiecti, reatus ipsorum poenam lugeant. §. 2. Si vero non uxorati talia patrasse deprehendantur, eorum nihilominus patres praemissa infamia condemnentur.» —

A' földhöz láncoztak' (glebae adscripti) szomorú sorsok nyilvánosan kifejeztetik a' 25dik Czikk. ben: «Hec expresse nihilominus declarato: Quod articulus de jobagionum ulte-riori non recessu, vel commigratione praescriptus, et praed-claratus (quia plurimae, maximaeque incommoditates, et quotidiana fere jurgia, protextu abductionis, et retentionis jobagionum haecenus suboriebantur) aequae ad omnia loca, ac universos jobagionalis ac plebejae conditionis homines, ubilibet intra limites regni hujus, et partium sibi subjectarum residentes, referatur et intelligatur; §. 1. Ita; ut caetero jobagionum dimissio vel abductio, per omnia cesset; perpetuo-que aboleatur, et extincta maneat semper. §. 2. Verum de Civitatibus liberis Regiae Majestatis, et Dominorum, in alias Civitates similiter liberis eorundem, commigratio jobagionum praenotata, inter sese, per hanc constitutionem interdicta non intelligatur.» — Undorító a' 30. art. melly rendeli, hogy a' szökevény parasztot úton-útfélen mint a' vadat el lehet fogni: «Et, si rusticus fugitivus, aut violenter abductus, per Dominum suum in Campo vel alibi detineri poterit; libere detineatur, et ad pristina sua habitacula, cum omnibus rebus suis, quae in manus Domini sui incidere possunt, reducat.» — A' 21. art. a' rabszolgaság' egész keménységét mutatja: «Item; quod mulieres viduae, quae vices jobagionum gerunt, etiam alteri nubentes, praeter Dominorum suorum permissionem, recedere nequeant: §. 1. Puella

„tamen, et aliae mulieres viduae, quae apud alios habitant;
 „vel aliter jobagionum vices non gerunt; nuptui libere tradan-
 „tur, et recedant: §. 2. Filios tamen si nobiles habuerint;
 „secum abducere non possint. §. 3. Imo, si propter teneram
 „aetatem, mater filium secum abduceret; nihilominus tamen
 „filius ipse, perfecta, seu nubili aetate adveniente, ad habi-
 „tacula sua pristina redire teneatur.” — Tartozások 's szol-
 gálatjok határoztatik meg a' 15—20. art. ban, ezek állanak:
 1 arany forint (floreus aureus, id est, 100 denarii) megje-
 gyezvén, hogy a' hol eddig többet fizettek, utóbb is úgy tör-
 tényék; hetenként 1. napi szolgálat; minden hónapban 1. tyúk,
 évben 2. récze; minden 10. jobbágytól együtt karácsonra egy
 hizott sertés. Minden természetményekből a' 9ed. Mind-ezen
 tartozások ezen szavakkal vannak berekesztve: „Caeteris quo-
 „que proventibus Dominorum, et Nobilium, ultra haec hacte-
 „nus dari et percipi consuetis, salvis permanentibus.” — A'
 neki bősziült boszuállás' dühét láthatni a' 36dik Czikk. ben is,
 melly még a' megkegyelmezés' útját is irgalom nélkül elzárja:
 „Et quod gratia Regia, tam rusticis malefactoribus, quantum
 „ad personas eorum, quam etiam nobilibus, eisdem rusticis
 „adherentibus, et partem eorum modo antelato tenentibus,
 „quantum ad bonorum ipsorum recuperationem, jam forsitan
 „facta, vel fienda; suffragari non possit. Sed omnino juxta
 „eorum demerita puniantur; Ut de caetero, etiam alii per hoc
 „exemplati, a vera fidelitate non discedant. §. 1. De reli-
 „quis quoque malefactoribus, in ipsis judiciis, seu exequutio-
 „nibus Comitatum proscribendis; idem est intelligendum: Ut
 „omnes semota gratia puniantur; caeterique in posterum ter-
 „reantur, et ad similia perpetranda facinora sese non appo-
 „nant.” —

A' Dózsa-had nem csak paraszt had volt, hanem átaljá-
 ban az elnyomottaknak nyomóik ellen folytatott küzdésök. A'
 szegény nemesség a' hatalmasok által már régóta nyomatott,
 's elkeseredése a' főrend ellen a' legnagyobbra nőtt; igen
 sokan állottak közülök a' parasztokhoz, mint látszik Ulászló'
 1514: 4. „Quantum autem ad damnorum, per malefactores
 „tam rusticos, quam etiam nobiles partem rusticorum te-

„nentes etc.“ — a' 34. Czikk.ből is világos „Et quia omnes fere nobiles comitatus maramarusiensis partem rusticorum tenuisse; et cunctis eorum pravis, perniciosisque actibus participasse dicuntur.“ Valamint a' 35. art.ből is „Et quod Regia Majestas bona talium sceleratorum nobilium, Dominis et Magnatibus (qui etiam alioquin satis habent) non conferat: et, si jam contulisset, hujusmodi collatio nullius sit firmitatis; sed illis donet, quorum fratres, aut patres per rusticos occisi sunt etc.“

A' parasztok ellen hozott vad törvények következei 's az elnyomott alsóbb nemességnek a' főrend ellen forralt bosszúja érezhető leve nem sokára. Midőn Solimán 1526. az országba beütött, sem az elkeseredett köz nemesség a' főrend' ótalmára nagyon nem sietett, *) sem a' bosszúra velejéig marcanglott parasztság nem látszott feledni akarni, hogy 12 év előtt rajta mi történt **).

Mohács' téren kelle mind az embertelenül kiöntött vérért, mind az embertelen törvényekért lakolni, mind pedig azért, hogy a' hatalomra kapott oligarchia már zabolátlanágában mindent merészen gázolt. —

Husz év múlva látszott legelőbb a' haragos ég' megrázó ítélete rémült eleink' fülökbe hatni. 1547ben Ferdinánd által valóban magas lélekkel megintetvén, hozták az ország' rendei a' X. 26. szavaira nézve valóban feledhetetlen czikkelyt; „cum autem variis exemplis, vetustis, et recentioribus, saepe numero palam innotuerit Dei optimi maximi vindex ira, ob peccatum aliquod gravius: neque ulla res magis ab aliquotannis, florenti quondam Ungariae nocuisse videatur, oppressione colonorum, quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei: §. 1. Ad aver-tendam indignationem summi rerum omnium opificis, ejusdemque benignitatem, pietatem, et clementiam, aliquando tandem afflicto huic regno reconciliandam; praesertim,

*) Lajos 1522. 24. 's 1523. 41 art. büntetés azok ellen, kik a' háborúba menni nem akarnak; jele, mi kevés kedv s' lelkesedés volt.

**) 1526. 10 art. parancsoltatik, hogy a' paraszt is insurgáljon, de természetes hogy ennek majd semmi foganatja sem volt.

„quod Sua Majestas, coram, ejus rei benigne admonuerat
 „fideles suos in proximo conventu Poseniensi: ordines et Sta-
 „tus regni inter alia, quae ex benigna, paternaque Sacrae
 „Regiae Majestatis Domini eorum clementissimi admonitione,
 „in hoc conventu concluserunt, illud quoque statuerunt unani-
 „miter: §. 2. Ut libertas subditorum miserorum colonorum,
 „superioribus annis, quacunque ratione illis ademta restitua-
 „tur: liceatque in posterum, nolentibus sub imperio, pote-
 „stateve alicujus Domini, vel nobilis (durioris fortassis et se-
 „verioris) vivere; alio commigrare.” — Új időszak látszik
 ezen szavak által ezennel a' parasztokra nézve kezdődni. —
 De fájdalom, azon ronda felekezetest, mely csak más zsírján
 szeret 's tud hizni, még nem rázá meg eléggé a' nem sokat
 késett Nemesisnek sem csapása, sem dörgő fenyegetése. Azon
 feltétek, melyek mellett a' szabad költözhetés meg engedtetik,
 annyi nehézséget foglalnak magokban, hogy a' feljebbi tör-
 vényt csaknem megsemmisítik; a' 27 — 28 — 29 cikkelyek bi-
 zonyítják ezt. — Már esztendő múlva 1543ban, mintha a'
 mit tettek is megbánák vala, 32 d. cikk.ben felfüggesztik
 újra az 1547. 26 d. által adott szabadságot. — „Quod vero ad
 „colonorum transmigrationem attinet: licet in proximo con-
 „ventu Tyrnaviensi hujusmodi transmigrationem, sub certis
 „modis, et conditionibus ordines et Status regni liberam fece-
 „rant: quia tamen vel hoc exiguo temporis spatio, magnam
 „colonorum inobedientiam erga suos dominos, et insurrectio-
 „nem contigisse constat: §. 1. Tum igitur, ex eo, tum aliis
 „bonis respectibus, conclusum est: Ut hujusmodi transmigra-
 „tio pro nunc, usque ad alium generalem conventum, ces-
 „set.” — — —

A' parasztok' nyomorgatása ellen ezen csak szóból álló
 rendszabás hozatik ugyan azon törvény' 2. §ban „Ne tamen
 „per hoc dominis et regnicolis, aut aliis possessionatis homi-
 „nibus potestas detur exercendae tyrannidis in miseros colo-
 „nos, statutum est: Ut coloni in eorum libertatibus conser-
 „ventur, nec ultra quam justam, honestumque et tole-
 „rabile est, taxentur, crucientur, aut rebus suis spoli-
 „entur.” Ugyan ekkor több következő articulusok által a' pa-

parasztok' tartozásai határozatnak meg. — A' census vagy pénzbeli fizetésre nézve rendelik, hogy a' hol eddig nem fizettek, fizessenek a' közelebbi helységek' példájok szerint art. 33. — szolgálat hetenként egy nap. — 34. aratás' kaszállás 's a' szőlő munka' idején egy héten két nap. — 36. de úgy, hogy egész esztendő alatt akár kézzel, akár lovával vagy szarvas marhájával történjék, 52 napnál szolgálatja többre ne menjen.

A' 41. art. ezt mondja: „Nemo sine manifestis delictis et excessibus, colonum suum in carcerem vel vincula conjicere, aut aliis fortassis etiam majoribus cruciatibus afficere possit.” Tehát azon ugynevezett nyilvános excessusok' esetében — a' minek elítélése pedig a' földes Urtól függött — in carcerem et vincula conjicere, aut aliis fortassis etiam majoribus cruciatibus afficere potuit!!! — Végre a' 42. art. ban azon eset adatik elő, melyben még is a' paraszti Földes-Urától elmehet: „Si qui nec Dei, nec hominum timore permoti colonum suum quempiam pactaverint, et ad majora servitia facienda, et census, ac munera, et victualia danda, administrandaque, vi coegerint, vel alio quovis modo contra seriem praesentis constitutionis vexaverint, ac oppresserint; talis colonus, liberam de bonis domini sui discedendi habeat facultatem.” — Az elmehetés' módjára nézve azt rendeli ugyan ezen törvény, hogy nagyobb vármegyében 12, kisebbekben 6 becsületos 's törvénytudó nemes személy választassék, ki minden földes Úr 's paraszti közt támadó bajok' 's a' parasztnak abból eredő elmenő szándéka' eseteiben ítéljen. — Ez szép rendszabás volt, 's magában nevezetes is. Ezen kiválasztott személyeken van valami tribunus plebis-ség' szine, és a' parasztiok' ótalmára látszotnak lenni. — A' parasztiokról ezen évben hozott törvények a' 45dikben így végzetnek be. §. 4. „Sic autem super solonorum migratione in praesenti conventu, modo, atque ordine praedicto decretum fuit; ut in futuro proximo conventu generali, Majestas Sua cum ordinibus et Statibus regni revideat; num praesens modus colonis ipsis praescriptus, an Tyrnaviensis constitutio (1547.) sit regnicolis et colonis ipsis majori usui, et utilitati, ac tranquillitati? Atque ita super ea re certior,

„et stabilior constitutio, ac determinatio tunc fieri poterit;
 „Utrum videlicet in constitutione Tyrnaviensi, an in praesenti
 „fuerit permanendum?” — A' közelebbi ország gyűlésén
 „1550. ben a' Felség' javaslo intése, 's az ország' rendei közül
 „sokaknak készségök mellett is, csak sok szavakból álló, de
 „keveset érő törvények hozattak. A' 34. Czikk. szavai ezek:
 „Quod ad migrationem colonorum adtinet, ad quam libere per-
 „mittendam multis, et gravibus rationibus Majestas Regia fide-
 „les suos clementer hortari dignata est: §. 1. Tametsi Domi-
 „nis Proclatis, ac nonnullis etiam ex Dominis Baronibus pro-
 „batur, migrationem colonorum liberam ubique relinquendum
 „esse, nulla conditione interposita; cum tamen in contrariam
 „sententiam pluribus sufragiis itum esset; ut videlicet condi-
 „tionibus quibusdam interjectis, migratio libera non relinqua-
 „tur, tandem communibus votis sic est conclusum.” 's min-
 „gyárt utána hol már a' legértékesebbet lehetne várni, ez kö-
 „vetkezik: art. 35. „Ut servitia, et alios census, et proventus,
 „juxta superioris anni constitutionem, teneantur coloni ab hoc
 „etiam tempore praestare. §. 1. Verum in impositione, edu-
 „cillationeque vinorum, quae plerumque miseris gravis, et
 „onerosa esse solet; certa limitatio fiat. §. 2. Supra quae ser-
 „vitia, superiori anno limitata, colonus oppressus; alio mi-
 „grandi habeat facultatem, modo, et ordine, ut inferius de-
 „claratur.” A' 36. art. is a' borokról beszél. — A' 37. art.
 azt mondja, miként költözhetik a' paraszt; rendeli, hogy az
 alispán, Szolga Birák 's a' feljebb már említett választott ne-
 mes személyek elibe menjen minden panasz, kik az iránt a'
 helység' biráját, két lakost 's három szomszéd helybelit ki-
 hallgatván ítéletet hozzanak, 's ha a' paraszt' panaszát helyes-
 nek találják, ötet mingyárt elbocsássák: de hogy szenvedett
 nyomorgatásáért valami elégtételt, vagy földes ura zsarnok-
 ságiért büntetést szenvedjen, annak színe sincs, holott más
 felől a' parasztra, ha panasza nem találtatik helyesnek, 20
 forint büntetés határoztatik. — A' 38. art. szól az erővel elvitt
 vagy elszökött jobbágyok' visszavételéről 's adásáról; 200 fo-
 rint büntetés tétetik arra, a' ki illy elvett vagy elszökött pa-
 rasztot vissza nem akarna adni. — A' 39. rútl emléke azon

istentelenségeknek, miket a' parasztokkal olykor végbevíttek; szavai ezek: «Hoc praeterea addito; quod cum plerumque contingat, aliquos Dominos, aut nobiles colonum quempiam suum, sub praetextu alicujus falsi criminis, captivare; et congregatis personis, quae sibi videntur, cum in amissione capitis, sub forma judicii, condemnari facere, vel etiam aliter captivare; et tandem fidejussione obligare, ut sic semper colonus obstrictus alio migrare non possit: §. 1. Propterea statutum est; ut non obstante talis judicii administratione, aut fidejussionis obligatione, colonus indebite hoc modo affectum se esse praetendens; per eum, ad cujus bona, migrare proposuerit, querimoniam, et omnes processus, ac probationes modo praemisso agere; et, si indebite gravatus fuisse, vel aliter injuste in obligatione fidejussionis positus, jure comperiretur; fidejussores absolvantur, et colonus modo praemisso migrare possit. §. 2. Si autem justo judicio condemnatus, et fidejussione merito obligatus fuisse judicabitur; satisfaciat Domino suo, et maneat.»

1552ben megint megszólalt a' Felség, de kevés sikerrel. — A' 8. art. szavai: «De colonorum transmigratione, tametsi Status, et ordines regni, ex pia, paternaue Regiae Majestatis admonitione, satis inter se multa tractarunt; conabanturque omnino, permissa colonis migrandi facultate, hac in re quoque, cum Deum optimum Maximum sibi reddere placatiorem; tum vero Sacrae Regiae Majestati, ut cupiunt, in omnibus morem gerere, §. 1. Verum instante, ac prae foribus existente expeditione, atque inde exactione subsidii oblatis, vel collectione militum, secundum numerum colonorum; nullam moram admittente: Visum est ob eam causam, in praesentia, sine magna confusione, nihil ea in re posse decerni: §. 2. Sed relicto negotio ipso, in eo, in quo nunc est, Statu, postquam Divina ope, ab expeditione incolumes redire licebit; tum in primo Conventu, migrationem ipsam colonis liberam permittere, ordine, et modo ab hoc excogitato, atque adhibito; qui melior, et secundum Deum, ejusque justitiam adhiberi posse videbitur.» —

Megint kibujtak tehát egy hátulso ajtón, 's a' vétkes tenni

nem akarás, a' nemtehetés' palástja alá rejtezett. — Azon közelebbi országgyűlés, melyre a' teendő könnyítéseket ígérve halasztották, eljött. 1553ban, a' parasztok felől öt törvényt hoztak; de millyeket! a' legelsőben mingyárt azt határozták. hogy a' közelebbi országgyűlésen határozzanak valamit! Minő nevetséges alakban jelen meg a' rossz akarat, kivált a' törvény' szavai által: art. 10. «De transmigratione autem colonorum statutum est: §. 1. Ut usque proxime futurum generalem conventum, in pristina constitutione permaneat. §. 2. In quo tandem conventu, si praemissa mala, praemissasque violentias, et oppressiones miserorum colonorum non cessasse, inter ordines, et Status intellexerint; tum tandem communibus consiliis, quod magis visum fuerit expedire, frequentiorique quam nunc Regnicolarum caetu, commodius poterit decerni.» — A' 11dik art. ban csak ugyan ezt teszik utána: «Ut tamen coloni ipsi interim aliquantulum respirent ab oppressione, et levamen aliquod sentiant malorum» — tehát az addigi 52 nap évi szolgálat leszállítatik 40 napra. — A' 13. art. szavai ezek: «Ad modum, et ordinem super educillatione vinorum, quae inter colonos fieri debet, antea constitutum, hoc addi debere visum est. §. 1. Ut priusquam colonus, cui vinum ad educillandum imponitur, vinum ad se adducat, Judex ejus loci, in quo colonus vinum educillaturus moratur; vinum praegustet: Et, si malum vinum esse, indeque nimis damnosam ejus educillationem colono futuram pronunciarit; non teneatur colonus illud abducere. §. 2. Quodsi vi compellatur; liceat ei, quo libuerit, ex ejus Domini bonis transmigraire.» Valóban dicső igazság! ha erőltetik, hogy a' rossz bort árulja, nem az a' menedéke, hogy törvény' ótalma ezen nyomorgatástól mentse, hanem hogy atyai lakjából elbujdoshatik. A' 13. art. rendeli, hogy a' colonus' elköltözésekor ne kelljen 6 tanú's.még 3 nemes ember a' szolga Biró mellé, hanem csak 2 tanú's 1 nemes ember. — A' 14. art. határozza, hogy mivel nem volt eddig törvény arról, hogy az előbbi földes ura által megkárosított jobbágy kárát miként kaphassa meg, illy esetben azon kárt új földes ura keresse az előbbenin s' Vármegyén; — de megkárosítá-

sával egybe kötött sérelméért hogy ő elégtételt, ama' büntetést kapjon, arról nincs emlékezet.

1556ban újra látszának az ország' Rendei a' sors' intő 's fenyítő szavára, melly fölöttök mindinkább tornyosuló fellegből morgott, fülelni; valamennyire magokba térve olyanféle szellemből hozták a' 27d. Czikkelyt, mint azelőtt 9 évvel csak ugyan a' 27 d. szólott. Érdemesek szavai, hogy itt legyenek: «Cum autem modis omnibus Dei optimi maximi indignationem a se avertere, et benignitate conciliare, ordines, et Status regni omnino cupiant; Sacrae Regiae Majestatis piis, paternisque monitis inhaerentes, migrationem colonorum, ubique locorum unanimi consensu liberam, in reliquum tempus perpetuam esse statuerunt: §. 1. Ita dumtaxat; ut in dimittendis colonis ipsis, de bonis unius ad alterius bona, (quae tamen libertas migrandi ex uno loco in alium, intra Ungariam, et ejus partes, non extra regnum concessa semper intelligatur) is modus, idemque ordo observetur, qui olim observari solitus fuit: Priusquam videlicet libertas haec, multis ante annis colonis fuisset adempta.» — A' 28 d. art. rendeli, hogy a' Sz. Biró egy Esküttel menjen oda, hol a' költözni akaró paraszt van: a' paraszt tegyele terrágiumát (két X. f.) 15 nap alatt, ha földes ura' kérésére meg nem marad, fizessen meg minden károkat, tartozásokat 's a' 15 nap mulva a' szolga Biró adjaki és által (mint a' portékát «in manus assignet») annak, a' kihez menend. A' 29 d. Czikk. felszabadítja a' költöző parasztot, hogy házát, ha azt ő maga vette vagy építette, becsületes embernek eladhasa 's az mint colonust maga helyett hagyja; ha el nem adja házát, földes urának maradjon. Ugyan azon Czikk. 2 d. §. a így szól: «Quodsi colonus talis, alio commigrans, vineas, ac terras, seu prata propria, non ad domum, seu sessionem, quam inhabitabat, spectantia; sed haereditaria, aut exstirpatitia habuerit; tales vineas, terras, et prata idem colonus, etiam sub illo domino, ad cujus bona migrare voluerit; libere possidere, et iis frui possit. §. 3. Domino tamen suo superiori, veluti terrestri, proventus omnes; de vineis nonas, seu akones; de terris autem, nonas, seu capetias, aut fruges; de

«pratis etiam proventus, et munera debita persolvat, juxta loci consuetudinem.» A' 4. §. megengedi földes urának, hogy a' parasztnak illy földjeit becsü mellett magához vehesse. Ezen említett 2d. §. igen nevezetes, mert nyilvános ebből, hogy a' parasztnak lehetnek tulajdon (propria) még pedig örökségi (haereditaria) földjei, rétjei, 's a' t. A' 30. art. rendeli, hogy ki a' törvényesen költözni akaró parasztot nem akarja bocsátani, előbb 100. utóbb 200. 's harmadszor azon helység' vagy portio' elvesztésével büntetessék, hol a' paraszt lakik. — A' 32. art. azon parasztoknak, kik előbbi urokhoz jószántokból vissza akarnak menni, azt szabaddá teszi. A' 33. art. tiltja, hogy parasztok országon kívül ne költözzenek; igen nyílt szívűen megvalván, hogy itt rosszul van dolgok: «Coloni, «qui in Ungaria gravia jugiter onera perferre coguntur» 's majd ha mehetnének, hol jobb állapotjuk lenne, kiürülne az ország. — Ezen art. 2dik §. a rendeli, hogy a' király' hadi előljárói 's népei ne nyomorgassák a' parasztokat, mint eddig: «Ne — — — Coloni — — — a Capitaneis, et gentibus Suae Majestatis, varias, et pergraves oppressiones patiantur; uti hactenus perpessi sunt.» — Általjában véve az 1556diki törvények még a' legemberibbek, melyeket 1514 óta a' józan helyesség, a' vak és ronda önszeretettől ki vívni képes volt; de ezen törvények közt is egy nagyon vad szellemű vagyon; a' 31d. art. az elsőkött parasztról szól, 's annak 2d. §-ban ezt mondja: «ac insuper, si talis colonus, «t. i. szökevény) in aliquo loco extra villam, in quam male, et «contra modum transmigrationis se contulerat, per dominum «suum, vel homines suos reperiretur; eum dominus suus (si «sine suo periculo, et laesione id facere poterit) captivare, «et ad propria reducere, omnimodam habeat facultatem.» — Ember vadászat, helota büz!!!

De bár a' feljebbi törvények sikerrel bírtak 's a' hatalmasok által ki ne játszottak 's ei ne meilőztettek volna! azonban úgy látszik, hogy bár a' törvények a' parasztokra nézve javultak, de sorsok 's a' velők bánás mind mostohábbodott. Tíz év múlva 1556. a' Felség az ország' Rendeit megintette, hogy a' parasztságot annyira ne nyomják; a' Rendei ezt meg-

köszönték, 's kérték a' Felséget, hogy a' katonaság által történő nyomorgatásait a' parasztoknak, részéről is szüntesse meg. Jórészt annyit tesz az egész törvény, hogy Te is nyomod, mi is nyomjuk, 's azt mutatja, hogy nyereg nyomta a' szegény parasztság' hátát. — Szavai ezen 26d. törvénynek így vannak: „Hortata est quoque Sacra Majestas Caesarea fideles eodem suos Regnicolas, de alleviandis nimis colonorum suorum oppressionibus, quibus hactenus affecti essent. §. 1. Pro qua quidem Suae Majestatis, non minus pia, quam officio suo digna admonitione, Status, et ordines Regni Sacrae Suae Majestati, ingentes agunt, habentque gratias: atque secundum eam, quisque eorum sedulam daturus est operam, ne quo subditorum nimio gravamine, et oppressione, conscientiam suam merito sentiat gravatam. §. 2. E contra vero, humillime supplicant Sacrae ejus Majestati, ut quum clementer intellexisse potuerit, quantas miserias, damna, et extremas oppressiones, coloni ipsorum, non minus a' Turcis, quam Suae Majestatis militibus, indesinenter patiantur, dignetur benigne providere; ut ab is quoque calamitatibus tandem liberentur.” — Hogy a' közelebbről 1556ban szabaddá tett költözhetés mennyire megszorított, úgyszolván semmisített volt, látszik a' 27dik Czikkelyből, melynek szavai ezek; „Et quia fertur esse plerosque Dominorum, pariter et nobilium, qui superiorum annorum constitutiones publicas, de colonorum transmigratione editas, non observare, quin potius ipsis omnibus modis contraire solent: §. 1. Supplicant Status, et ordines regni; Sacra Majestas Caesarea dignetur gratiosam adhibere curam, ut illae ab omnibus, citra aliquod impedimentum, serventur, et in eos, qui contrafaciunt, debita, inque Constitutionibus illis expressa poena, serio, et citra cujuscunque personae delectum, animadvertatur.” —

Letelt félszázad a' parasztoknak undok jobbagyság — 's rabságba borzasztólag történt vetése óta. — Az uralkodás gyakran felemelte emberileg intő szavát; — sokak' jobb érzése is olykor felébredt: de a' százfejű hydra' sívítási közt a' jó akarat vagy nem válhatott törvénné, vagy csak félszegen lett azzá, 's ha jó törvények lettek is írásban, tetteben másként

ment a' dolog. — 1566-on innen úgy látszik az uralkodás is bele unt sikeretlen intéseibe. Az egész 16. században több törvény a' parasztok' dolgában nem hozatik. 1608ban azt mondja a' 13d. art. hogy a' melly megyékben az ablicentatio colonorum szokásban van, ott maradjon; hol nincs, ott legyen a' Megyéknek szabadságokban ez iránt különös rendszabást csinálni. Minő részvét nélküli hideg törvény! — A' 36dik (1613) törvény parancsolja, hogy a' szökött jobbágyokat azon helységek, hová vonták magokat, adják vissza; ez megújítatik 1618ban a' 48d. art. által: valamint 1622ben is a' 27 's 28d. art. ban. — 1625ben a' colonusok' visszavételének perfolytáról hozták az 54d. articulust, 's az előbbi módhoz hármat adtak. «§. 1. Unum: ut si in cuius subditi fugitivi repetitione, (demptis annis a praescriptione exemptis) triginta duorum annorum praescriptio incurrit, ea deinceps teneat, et observetur. §. 2. alterum: ut parti aggravatae, extra dominium repetiti coloni, novo iudicio (absque appellatione ad Tabulam Regiam) uti liceat. §. 3. Tertium: Ut si repetitionis lite pendente, pro parte repetiti coloni armales obtinerentur; eae nullius sint vigoris.» —

1635ben az 1622diki 27d. art. erősítették meg, 's rendeltetik, hogy Szélhelyekre szökevény colonusok be ne vétessenek, az 51d. art. által. Az 53d. art. parancsolja, hogy az 1625 diki 54d. art. megjegyzett cautela nélkül értessék a' praescriptio a' colonusok' repetitiójának perében. — Az 1638diki 67 d. art. a' szökevény colonusok' befogadása iránti csínyairól (excessusairól) szól némelly helységeknek. — 1655: 41. art. rendeli, hogy a' szélhelyekre vitt Colonusok 300 forint büntetés alatt vissza adassanak; a' 42d. art az Erdélybe menő colonusok' vissza adásáról szól; a' 44dik pedig arról, hogy a' Kunok és Jászok közé menttek kéressenek ki. 1659: 70 d. art.nak tárgya a' szökött jobbágy' visszavételének pere, mellyben ezen szavak nevezetese: «restituaturque cum omnibus rebus suis, et familia, ac bonis etiam medio tempore acquisitis.» — 1715ben a' 101d. art. által a' colonusok' visszavételéről szóló törvények magyaráztatnak 's erősítettnek meg. A' Vármegyék ügyeljenek, hogy a' parasztok azon peres dol-

gaikban el ne nyomassanak. E' szerint 1566 óta 10 országgyűlésen mind olly törvények hozattak, mellyek gondosan látszanak őrizni, hogy a' nemességnek jobbágya' személyére czélzó drága jusa valami csunkulást ne szenvedjen: a' szegény paraszt' könnyítéséről egy szó, egy betű sem. 1722ban végre a' 18d. art. ezen szavai valamennyire kedvezők nekik: §. 4. «Aut subditi, et incolae, ultra rite confectum Urbarium, a Dominis suis terrestribus, quibusvis insolitis extra Urbarialibus, minusque debitis oneribus, cum dispendio Boni publici onerentur; in conformitate art. 101. anni 1715. Magistratus Comitatus invigilare; et subditos ab oppressionibus Dominorum immunes conservare; ac contra eosdem Dominos Terrestres, auctoritate Magistratuali animadvertere debeant; et teneantur.» — Ugyan azon törvény - Cikkely rendeli, hogy a' meg ürült helyekre a' viszszenő colonusokat tartozik a' földes ur befogadni; tehát nem volt szabadságában azt tetszése szerint, ha akarja, mint majorságot is használni, már akkor meg volt szorítva a' birtoki (tulajdoni) szabad jus olly földre nézve, melly egyszer paraszt' kezében volt, — A' 60d. art. az 1715: 101. magyarázza a' Colonusok' visszavétének módja 's perére nézve; valamint a' 61d. art. melly a' taxalistákról szól, kik vagy Contractus mellett telepedtek valakinek földére, vagy mint liberae conditionis taxalistsae különben is szabadon költözhettek. — A' 62. art. tiltja, hogy földes Urak egy vármegyéből a' másikba jobbágyaikat át ne költöztessék. — Az 1729 's 1741diki országgyűléseken semmi törvény sem hozott a' parasztok' dolgában. De az idő mindinkább kezdte szükségessé tenni 's megkivánni, hogy sorsok javitassék 's kivált bizonyosabbá tétessék. — Földes uraknak egészen önkényök alá vetve, azoktól teméntelent kellett szenvedniük; — balsorsnak is csapásai sok módon 's alakban rongálták; — a' köz munkák — vecturák — katonaság, erejüket, számokat fogyasztották. Megszinte elérve látszott az idő lenni, hogy a' földnépének megmentésére 's elkeseredése' enyhítésére az ország Rendei valamit tegyenek. Hallatszott is erre ütni az óra. Az 1761diki országgyűlésen a' 60d. ülésben Dec. 17kén olvastatott fel a'

Felségnek Dec. 15kén költ valóban nemes érzést lehellő Leirása (rescriptum), melyben inti az ország' Rendeit, hogy kötelességük szerint a' parasztságra nézve olly módokról gondoskodjanak, hogy azoknak sorsa valóban könnyíttessék 's hogy az iránt ő Felségének is lelki ismérte meg lehessen nyugtatva. Ezen nevezetes Leírásnak szavai ezek: «Quo ardentioribus
 «denique iidem Domini Status et ordines per praeviam Contribu-
 «butionalis Quanti auctionem publicae necessitati subvenire, et
 «suis etiam rebus tute praestandis consulere contendebant,
 «quove nervosius calamitosum Contribuentis Statum repetitim
 «exponebant, tanto major eosdem Dominos Status et ordines
 «ex hinc etiam teneat sollicitudo, ut contribuentis populi, quo
 «ferendis quae ipsum manent legitimis oneribus pro continuo
 «par sit, summam rationem habeant, eoque indef-
 «fessis conatibus adlaborent, quibus congruis
 «viis, ac modis idem contribuens populus, con-
 «tra quasvis oppressiones, et illegales enervationes,
 «reflexe etiam ad art. 18: 1723. ejus executio Suae
 «Majestati semper curae erit, praeservetur. — Hinc igi-
 «tur peraeque et pro munere, debetique obligamine
 «suo, rem omnem ita agant Domini Status et or-
 «dines, ut memoratus Contribuens populus cu-
 «rarum, summaeque sollicitudinis, pro illius
 «conservatione irremisse impendendae effectum
 «sentiat, hacque ratione ubi unusquisque, quasvis strictae
 «obligationis suae partes eatenus expleri satagat, ipsa quo-
 «que Sacra Sua Majestas pro teneritudine con-
 «scientiae suae sese plene quitare possit.» —
 Hogy ezen intést es ajánlást mi kevés részvétellel fogadták a' Rendei, látszik abból, hogy a' 65d. ülésben a' leírásnak cél-
 zását 's bővebb foglalatját elmellőzván, csak az abban történt
 említését az 1723beli 8d. Czikkelynek fogták fel, ez alkalom-
 mal, midőn a' történhető urbarialis excessusok iránt kemény
 vitatás támadott volna, abban állapodtak meg, hogy közöljék
 a' Főrendekkel szándékjokat, mellynél fogva egyesített erő-
 vel eszközölhessék azt, mi az igazsággal leg megegyezőbb
 leendő: «Quorum occasione, relate ad factam B. resolutionibus

„articuli 18: 1723. mentionem orta est gravis circa contigibiles excessus Urbariorum disceptatio. Cujus intuitu, tandem in eo conquieverunt Inelyti Status, ut intentio haec eorum. Excelsis Proceribus denunciatur; quo sic unitis viribus, et mutuis consiliis, id constitui possit, quod Justitiae consensaneum videbitur.” — Még inkább látszik, melly kevésbé voltak a' Főrendek a' fentebb említett Királyi le-írás' célzatának megfelelni készek, azon feleletekből, hogy nem tartják ezen tárgyat most a' királyi le-írás'hoz tartozandóknak lenni: „Excelsos Proceres judicare considerationem hanc ad B. Resolutiones hac occasione non pertinere, verum occasio explanandae illi futura est accommoda, dum articuli Diaetales in concertationem assummentur.” — A' 85dik Ülésben Urbarium' vagy is inkább Urbarialis perek' tárgyában tesznek egy törvény javaslatot. A' 85. 86. 87d. Ülésekben a' két Tábla közt sok vetélkedések folynak az iránt, hogy az Urbarialis perekre nézve a' Felséget illető felügyeletről tétessék e említés; ebben csak ugyan megegyeznek, de végre a' 88. Ülésben az egész törvény Czikkkel felhagynak; — és így még ezen Czikkely is, — melyet jórészt csak azért készítettek, hogy látszassanak valamit tenni, — füstbe ment, annyival kevésbé vittének véghez olyast, a' mivel az észhez és szívhez szóló Dec. 15diki királyi le-írásnak megfeleltek 's az uralkodó' valóban erkölcsileg kegyes célzatának eleget tettek volna. — Ekkor jelent meg előbb a' Sybilla 9 könyveivel; ajánlotta: — nem kellett, drágáltuk, — 's 2 tűzbe repült. Mingyárt azon Diaeta után Mária Theresia diaetán kívül tette, lehet mondani kényszerítve tette, a' minek csak országgyűlésen 's annak határozásában lehetne 's keil vala mindig 's örökre történni. 1770ig tartott míg szép móddal 's erőszakkal is az ország' különböző részeiben az általa rendelt Urbarium, vagy is puncta regulativa, behozatott. Könnyített ez valamit a' parasztok' sorsán; de fenn 's életben volt még a' szörnyetegek' legundokabbja a' személyes jobbágyság vagy is rab-ság. — II dik József 178 — ban diaetán kívül erős kézzel törte meg annak fejét. Nem lehet kételkedni, hogy ezen nagy ember, ez áldott de törvénytelen tétével, egy második

Dózsa - had' gyászos kiütésétől mentette meg hazánkat; már Erdélyben az úgynevezett Ilora világgal annak kezdete meg volt. — 1791ben, midőn törvényesen eltöröltetett a' jobbágy-ság, 's midőn annak következeit 's szennyeit is eltörölni, 's a' parasztok' sorsát helyesebb, kedvezőbb 's állandóbb alapokra tenni a' körülmények 's józan ész hatalmas szóval parancsolta, — ekkor jelent meg újra Sybilla a' már csak 6 könyvével; újra drágáituk, elútasítottuk: 's 3 könyv megint a' láng' prédája lett. Azon Diactán a' paraszt' sorsát zavarban hagyták, 's a' miatt állapotja az egésznek kipótolhatlan kárára, zibbadt és zibbasztó bizonytalanságban 's csekélységben maradt. A' tárgy hosszú deputatio' tárgya lett. 40 év telt le azóta, 's most újra előttünk áll Sybilla a' 3 utolsó könyvvvel. — Istenért ne engedjük, hogy ezeket is tüzbe vesse; mert a' mennyekre mondón: a' láng, melly azokat hamuvá teszi, minket 's házainkat fogja elemészteni!..

A' parasztság' azon helyzete, mellyben most van, hogy ő földes Urának szolgálattal 's némelly adományokkal tartozik, egészen más természetű a' jobbágyi helyzetnél. — Valamint amannak, t. i. a' jobbágyáságnak eredete vétkes és borzasztó; úgy ezen tartozások, habár módjok' vagy mennyiségökért van is bennök helytelenség, de az a' min alapulnak, helyes. Kétséget nem szenved, hogy a' magyar földnek birtoka kezdetben magyaroké volt, kik általjában véve nemesek voltak. — Ezen birtoknak nem megszerzését, csak törvényes megerősítését mutatják a' magyar királyok' adomány levelei. — Előbb volt a' magyar nemesnek vérrel szerzett 's őseitől kapott birtoka, mint királyja. — Királyjaiknak a' föld' birtokát soha sem is adták által; — ezt úgy tekinték mint az egész nemzet' közös vagyonát. A' magvaszakadtak' vagy birtokaikat büntetésből elvesztők' jószágai a' Királynak úgy mentek kezébe, mint a' nemzet' köz vagyona' felügyelőjének, a' végre, hogy azokat ugyan azon nemzet' más érdemes fíjainak adja. Illy bizonyos lévén, hogy a' föld a' magyar nemességnek ősi 's telyes igaz-zal birt tulajdona, melly minden adomány leveleknek törvényes erővel bíró értelméből is világos: az is bizonyos és helyes.

hogy az, kinek ő tulajdon földeiből valamit használni enged, azon használásért neki haszonbért fizetni tartozik. —

E' szerint a' parasztságnak régi 's mostani helyzete kétféle nézőponthól tekintethetik 's két mineműségű. — Elsőben úgy jelen meg mint jobbágy, vagy is hogy igaz nevével fejezzük ki, mint rabszolga; másodszor mint haszonbérlő. — A' parasztságnak minden tartozásai 's mind azon megszorítások, mellyek közt vagyon, szóval egész állása, ezen kétféle helyzetből származik; de nem a' kettő közül egyikből, hanem része az egyikből, része a' másikkól; p. o. az, hogy a' parasztság a' nemzet közé 's annak egészítő részéül most nem számláltatik, nem annak következése, hogy mint haszonbérlő másnak az attól birt földéért, akár pénz akár kézi munkabért fizet; mert angliában a' Färmerek, 's más országokban lévő haszonbérlők szintűgy bért fizetnek, 's még is valódi tagjai a' nemzetnek. — Az, hogy a' földnép, törvényeink szerint, ki van most a' nemzetet tevő karok' és Rendek' sorából hagyva, annak következése, hogy ők 1515 óta nem voltak szabad emberek, 's olly jusokkal a' római törvény' értelmé szerint nem bírhattak, mellyek, egyedül szabad emberekből álló nemzeti tagokat illethetnek. — Abból viszont, hogy a' parasztság a' nemzetnek nem egészítő része, foly az: hogy képviselői által köz dolgokba befolyása nincs, — hogy személye 's vagyona felől tudta 's hozzájárulta nélkül végeztetik, — hogy fekvő jószágot mint tulajdont nem birhat 's t. effélék... Nem azért nem folytathat paraszt nemes ellen ön nevében pört, 's nem azért van kirekesztve, hogy főben járó dologban nemes ellen tanúbizonyságot ne telessen, mivel ő mint haszonbérlő másnak napszámot 's a' t. fizet: hanem mivel a' régi képzetek szerint mint jobbágy, az az nem szabad ember (capite minutus) ezekre alkalmas nem volt. — Nem mint haszonbérlő jött a' paraszt földes Urának, az az annak, ki földét neki bérbe adta, törvényhatósága alá: hanem mint jobbágya, kinek személye is földes urác volt. — Ellenben nem azért tartozik földes urának kézi munkával szolgálni, dézmát 's egyéb meghatározott adományokat adni, hogy jobbágy: hanem mivel ezek azon feltételek, mellyek mellett a' nemes

birtokostól, annak tulajdon földét bírja 's használja. — Nem azért lehet jusa a' nemes embernek ötet földéről az azon tett javításokat 's építményeket megfizetvén elmozdítani, mintha személye felett lenne valami jusa vagy hatalma: hanem mivel a' paraszt által használt föld tulajdona lévén, azt annál hagyni, vagy annak adni, kinek nekie tetszik, hatalmában áll.

Most mióta a' jobbágyság már törvényesen el van törölve, földes ur 's paraszt közt egyedül csak azon törvényes helyzet van, a' mi birtokát bérét kiadó 's birtokot mástól bérben bíró közt lehet. Mindazok, a' mik a' paraszt' állásában az ő régi jobbágysági helyzetének következményei, 's abból folynak (mellyek közül némelyeket feljebb láttunk); azoknak alapja t. i. a' jobbágyság már törvénytelené válván 's megszűnván, már most törvényes alap nélküliek. Azoknak akkor, midőn nemző okok megszűnt, magoknak is változni kellett volna. Ha a' jobbágyság' eltörlése első lépése nem hevenyében 's nem a' törvényes úton kívül, hanem illő helyen, az országosan egybegyűlt Rende' és Király' tanácskozási 's határozási által eszközöltet-heték vala; úgy hihetősön azon felséges munka nem maradt volna félben 's nem létezne mostan félszegü. A' jobbágyság' embertelen intézetét eltörölvén remélhetőleg azon undok következményeit (resultatumit) is megszüntették volna. — Ezen most már olly növések, mellyeknek gyökerök kivágatott; nem tenyészhetnek tovább; hogy milly gyengén állnak 's ingadoznak, már is látjuk. Mellyre nézve, nem hogy most fenálló törvényeinknek szükséges következményei 's azokkal szorosan egybekötve lennének azon intézetek, mellyek a' parasztokat leginkább szorítják 's tőlök legtöbb jusokat tagadnak meg, de sőt azoknak már most törvényeinkben nincsen is semmi alapjuk. —

Másfelől azon állapotja 's azon tartozásai, mellyek az ő haszonbérli tulajdonságából folynak. — azok egészen nem változhatnak, 's meg nem szűnhetnek, mivel törvényes az, a' miben gyökereznek t. i. hogy az általok birt föld a' nemesség' tulajdona, 's hogy tulajdonát valakinek csak bizonyos 's kölcsönösen meghatározott bérért lehet használni. Ez már szorosan egybe van kötve törvényinkkel 's polgári alkotmányunk-

kal, 's mély seb ejtetnék azon, ennek eltörlésével: mert megsemmisítenék a' birtok' örökre sérthetlensége, a' mi pedig a' társaság legfőbb 's szentebb kötéseinek közé tartozik. — A' földnépének az általa használt birtokbér gyanánt járó tartozásai, 's ebből következő helyzete nem csak fen álló törvényen épül, de annak elve (principiuma) helyes is; mert valamint nemes nem használhatja ingyen senkinek birtokát, úgy paraszt sem. Más nemzeteknél is vagyon ilyen helyzetben földnép. Az Angol Fármer épen olly kevésbé tulajdonosa az általa birt jószágoknak, mint nálunk a' paraszt, szintűgy kell neki attól bért adni, 's a' valódi tulajdonos akkor veheti el azokat tőle a' haszonbérlet ideje' kiteltével, mikor tetszik.

Valamint a' parasztnak régi jobbágyi 's mostani haszonbérleti tulajdonsága egymástól egészen különböző tulajdonságok; következményei is különbözők 's szétválhatók. Mostani állásának azon részei, mellyek régi jobbágyi helyzetéből eredtek, megváltoztathatnak 's megszűnhetnek a' nélkül, hogy azon tartozásai elenyésszenek, mellyek mostani haszonbérleti állásából vagy tulajdonságából származnak. Azért ha paraszt ember hivatalt viselhetne, ha képviselői által szava lenne Vármegye' 's Ország' dolgaiban, ha pénzével szerezhetne magának tulajdon 's örökös birtokot: — mind ezekért 's egyéb effélékért nem szűnnének meg azon kötelelességei, mellyek alatt a' más tulajdonának használásáért áll; és nem hogy azon tartozásokat többé nem teljesíthetné, de sőt jobb állapotra jöven azoknak eleget tenni sokkal alkalmasabb lenne. — A' feljebbiek' tekintetéből abban vagyok meggyőződve, hogy a' parasztság' állapotjára nézve mindannak a' mi régi jobbágyi helyzetéből ered, változni kell. Ez által nem csak hogy törvényes alkotmányunk, (a' mellyben már most, mint látók, azon helyzetnek gyökerét nem találhatni fel) nem fog szenvedni, de épen az fogja erősíteni sőt lehet végveszélyétől megmenteni. — Minél több szabad, jusokkal bíró tagokból áll egy nemzet, annál hatalmasabb. — Ha polgári' alkotmányunk' malasztjait a' parasztság is érezni fogja 's azokban részesülend: bizonynyal szíven fog annak fenmaradása 's öregbedése fekünni, a' helyett, hogy most, midőn azon alkotmánynak in-

kább csak terheit, de hasznát majd nem is érezi; vagy ellenséges idegenséggel, vagy legalább részt nem vevő hidegséggel van az iránt. — Igen csekély számtudás kell érteni azt, hogy minden tekintetben nagyobb szinte tíz millio, mint alig nyolcz százezer szabad polgárból álló nemzet; azt is könnyű átlátni, csak igen kevés historiai isméret' 's józan ész' segítségével is, hogy soha nemzetet nagygyá, hatalmassá, 's boldoggá a' közte lakó akármelly nagy számu, de elnyomott nép nem tett; — csak szabad ember, 's kinek van mit köszönjön polgári alkotmányának, — az kész annak védelmére. — Nyomott sokaság soha sem óalmazott 's tartott fen polgári alkotmányt, — de számatlant fordított fel. —

Földnépünk' nem jobbágyi hanem bértadó helyzetére nézve azt álitottam feljebb, hogy minden ezen tulajdonságából folyó tartozásoknak alapja törvényes, elve - (principiuma) helyes. — Teljességgel nem azt akarám azzal kifejezni, hogy maga a' helyzet egészen helyes volna; azt sem, hogy annak részeiben 's módjaiban változás nem történhetnék; azon helyzetnek csak alapját t. i. a' nemesi birtok' bizonyos és sérthetetlen voltát mondtam polgári alkotmányunk' belsőjével egybekötve lenni. — Hogy a' ki más tulajdonát használás végett birja, azon hasznót a' birtokosnak megtérítse, — ennek helyessége soha kétség alá nem jöhet: mert a' tulajdonosra nézve ki kell pótoltatni azon haszonnak, melyet ő venne vagyonából, ha annak használását a' másiknak nem adta volna; de ezen theoriai helyesség esetekre alkalmaztatva csak úgy marad helyes, elsőben: ha közös és szabados helybenhagyás' következtében történik azon egyezés, millyen és mennyi bér járjon a' használásra adott vagyonért; másodszor: hogy azon bér mennyiségére nézve, számitassék föl, mennyi költséget kénytelen a' használó nyerendő haszna' megszerzésére tenni, ezen költséget a' haszonból (mind egyikre nézve közép mennyiséget vévén fel) kivonván fáradsága' 's iparkodása' jutalmában, gyarapodhatására neki fen kell még egy résznek maradni; ha nem marad fen, úgy meg nem élhet 's többé nem haszon — hanem kár — bérlő; de ezen fenmaradó mennyiségnek csak annyinak kell lenni, a' mennyi a' birtokosra néz-

ve azon haszonnal legyen egyértékű, hogy ő tulajdonából, minden arra teendő költség 's fordítandó gond nélkül veszen hasznát, különben a' birtokos kap felette keveset, 's mivel, csak annyit lehet mondani hogy ő bérbe adott ki, a' mennyiért a' feljebbi szerint — illő bért kapja, azon részt a' mi után neki bér nem megyen, 's a' minek hasznát csak a' bérlő veszi, ezt ő ingyen adná. —

A' nemes és paraszt közt is tehát a' kölcsönös helyzet csak úgy igazságos 's megállható, ha azon bér, mellyet a' paraszt az általa birt föld után a' fentebbi számítás szerint ad, sem nem igen nagy, sem nem igen kevés. —

Lehet itt ezt mondani: «a' birtok' 's tulajdon' természetéből következik, hogy azt olyan feltételek 's bér mellett lehessen kiadni, a' mint tetszik; csak hogy találkozzék a' ki azokra magát kötelezze; azért akármilyen nagy, vagy akármi kevés legyen a' bér, nem mondhatni azt helytelennek, ha kölcsönös megegyezés határozta; — sem pedig a' magát valamire kötelezőt 's a' bérben adó tulajdonost nem lehet a' csak tőlök függő feltételek elhatározásában megszorítani.» — Ez magában igaz; de a' birtok' 's tulajdon' ezen eredeti jusból, mellyel minden egyes személy bir egy rész a' törvényhozásnak vagyon átengedve, 's befolyás van ezekben adva polgári közintézetnek azért, hogy minden egyes személy bátorságban lehessen más még szükségesebb jussainak bizonyos használhatására nézve. — A' pénz p. o. annak, a' kié, tőkéletes tulajdona; annak és úgy adhatja azt, kinek 's a' hogyan tetszik és lehet; még is törvény határozza azt meg, hogy használás végett egy bizonyos mennyiség vagy is kamatnál többért azt adni ne lehessen. — Ez magában véve a' tulajdon' természetével 's az avval szabad tetszés szerinti bánhatással (a' mi a' tulajdon' criteriuma) ellenkezik; 's legjobb hol a' pénz' sokasága illy megszorító törvényt szükségtelenné teszen; de a' melly országot pénzbeli concurrentiának nemléte kényszerít a' pénzteleneket a' pénzesek ellen korlátozó törvény által védeni, — ott ha ezen megszorítás alá minden egyes személy magát nem vetné: mindenki annak volna kitéve, hogy körülményektől kényszerítve, kénytelen legyen

magát olly kamat' fizetésére kötelezni, melyet gondos iparkodása mellet is, azon pénzből ki nem kaphat; 's így tönkre jutván, legszükségeseb társasági jusában, t. i. hogy élhessen, lenne megszorítva. — Illyen okból vagyon törvényhozásnak jusa azon feltételek iránt is rendszabást tenni, mellyek mellett a' nemesség földet parasztoknak használni engedi; de kötelessége is ezt tenni, különben kapzsiságnak, haszonvadászásnak 's önkénynek kitéve a' földnépe képtelen terhelhetnék. —

Monopolium, az az adás — vevés' — használás' — természetes' — vagy készítésbeli kirekesztő jus, társaságban mindig veszedelmes; fojtja az ipart, és sokakat sért. Az illyen kirekesztő jus kétféle: egyik, melly valakinek vagy valakiknek adva van; illyennek jól elrendelt társaságban nem szabad lenni; másik, mellyet az szül, hogy bizonyos tárgynak, mellyre sokaknak szüksége van, azok kik arra szorultak nem, hanem csak mások vannak vagy lehetnek birtokában; ezen kirekesztő jusnak (monopoliumnak) káros következése ollyan tárgyakra nézve, mellyek ha sokak által használtatnak is, de nem elkerülhetlenek, nem veszedelmes; mert ha azok, kiknek birtokában vannak, a' tőlök azokat megszerezni kívánókat nagy ár' vagy nehéz feltételekkel terhelni akarják, úgy ezek ha önmegszorítással is, de felhagynak azon tárgyak' megszerzése' kívánságával; — sok ollyan dolgokra nézve is, mellyekre elkerülhetlen szükség vagyon, enyhítették a' feljebb említett kirekesztő birtok' meglétének vagy jusának terhe az által, hogy azzal ha nem minden is, de sokak birván 's birhatván, a' megszerezni kívánók' szabadságában vagyon azoktól szerezni meg, kiktől könnyebben kaphatják; hogy pedig kedvező feltételek 's a' lehetőségig leszállított ár által elszerzendő birtokának minél több megszerzöt 's magának az által minél nagyobb keresetet igyekszik akárki is szerezni, azt a' haszonra törekedés' mindenekben meglévő hatalmas ösztöne bizonyossá teszi. —

Minden készítmény' 's természetény' eladásának kirekesztő jusával birnak azok, kik azt készítik 's természetik; — csak posztócsinálók adhatnak el első kézből posztót, ka-

lapot csak kalaposok; mivel a kik posztócsinálók vagy kalaposok nem vagyunk, ollyast csinálni nem tudunk, következőleg első kézből el sem adhatunk. — Gabonája hajós legénynek, gubacsa a' csak mesterségéből élő timárnak nem terem, — nem tenyészt lovat vándor sorsú katona. Ki vannak ezek 's más ilyenek a' feljebb említett 's azokhoz hasonló tárgyak' elő állításából (productiojából) jövő keresettől zárva, 's azt kirekesztőleg azok birják, kik ollyasokat készítenek, természetnek 's tenyésztnek. — De mindezen készítők' természetők' tenyésztők száma nagy lévén, megszűnne ebbeli kereseti hasznok (a' mi egyedül az eladhatásból jő) azoknak, kik olly drágások lennének, hogy a' vevők tőlök távozni 's más olcsóbbakhoz fordulni kénytelenítették. — Épen azért szükségtelen polgári közintézeteknek illy tárgyak' árszabásába elegyedni: mivel a' számos előhozók egymásnak szabnak árat, 's a' haszonnyerést egymástól féltvén, 's igyekeztvén keresetöket egyik a' másik felett kiterjedtebbé 's bizonyosabbá tenni, a vevők bátorságbanvannak hogy semmi illyesnek ára terhelő nagyságra nem nőhet. — Hogy pedig a' vevők többet adni nem akarván, a' természetöket olly olcsó ár' elfogadására nem kényszeríthetik, melly vagy birtokok' kamatját 's azoknak, a' miket készítenek, természetnek, tenyésztnek, megszerzésbeli költségeit nem fedezné, vagy munkájokat 's fáradságokat nem jutalmazná, arról kezeskedik a' vevők' sokasága, kiknek a' megszerzésre szükségök lévén, egymás közt 's egymásfelett a' lehetőségig emelik holminek árát. — Illyen tárgyakban polgári közintézetnek csak annak elérésére kell törekednie, hogy a' természetők 's megszerzők' vagy fogyasztók' száma minél nagyobb, de egymáshoz 's a' meglévő szükséghez illő arányban legyen, 's hogy megszorító rendszabások egyik részt se terheljék. — Ha van vagy lehet azon eset, hogy készítményt, mellyre sokaknak 's elkerülhetlen szükségök van, csak kevesen tudnak készíteni, vagy természetményt, melly nélkül számosan nem lehetnek el, csak néhánynak van módja természetni; úgy bizonynyal jusa 's kötelessége a' törvényhozásnak, árszabás által a' nagy számú vevőket ezen kevés számú eladók' önkényétől ótalmazni, 's azon igyekezni,

hogy az ily természetűk' száma nevedjék. Nem különben azon esetben, midőn ámbár felesen vannak olly helyzetben, hogy valamit, a' mire másoknak szükségök vagy, azoknak adjanak, de ezen felesek közül, kisebb vagy nagyobb számú megszerzők a' hely 's körülményeik által egyhez kötve vannak; — vagy ha ezeknek nagyobb szükségök van a' megszerzésre, mint amazoknak arra, hogy kiadni vagy eladni valójakat elszerezzék, sőt azt magok is tudják használni: ezen esetekben is polgári közintézetnek kell az ebből származó sokak' megterhelését eltávoztatni. — Ilyen természetű azon viszonság, melly a' paraszt mint megszerző 's a' nemes mint olly elszerző tulajdonos közt fenáll, kinek egyedül van az birtokában a' mire annak elkerülhetlen szüksége van t. i. a' föld. — Azon nagy számú sokaság, ki földet mint tulajdont nem bir, úgy tekintethetik mint vevő, a' sokkal kisebb számú birtokos nemesség, mellynek bérért kiadandó földje van, ezen tekintetben úgy nézethetik mint eladó.

Ezen eladók, vagy is a' nemesség a' birtok' hasznának kiadására nézve, elsőben azon kirekesztő jussal bir, melly csak annak teszi lehetségessé, hogy valamit el — vagy ki — adjon, kinek van; másodszor, neveli ezen kirekesztő just azon intézet, hogy földeket mint örök tulajdont csak nemes birhatván, azoknak, kiktől a' parasztság földet bérelhessen, száma, a' nemesség' mennyiségénél többre nem szaporodhatik. — Ezen nagyra bajosan nöhető számnál még sokkal meghatározottabb azon birtok' mennyisége, melly bérért van kiadva. — Ez azok' számához képest, kiknek arra szükségök van, kevés. Ezen kiadandó birtok' becse szállana az által, ha annak száma nevedjék, de ez nem történend, mivel többet mint most nem igen bocsát a' nemesség birtokából bérért — kivethető földnek száma közé, 's gazdasági helyzeténél fogva nem is igen bocsáthat. — Ezekhez járul az is, hogy ámbár parasztnak van jusa, — ha az általa használt földekért adandó akárminemű bér 's abbeli helyzete neki nem tetszik, — magának kedvezőbb feltételekkel egybekötött helyzetet keresni: de ez egyfelől sok nehézségekkel van egybekötve, másfelől azon helyet, hol szülőinknek porai nyugszanak, hol

ffiuságunk' szebb éveit töltöttük, 's a' hová a' megszokás' hatalma lánczol, oda hagyhatni! a' legszomorúbb szabadság. — Mindezek okozzák azt: hogy ámbár a' föld a' nemesség' valódi tulajdona, még is a' törvényhozásnak jusa is, kötelessége is rendszabást tenni az iránt, millyen feltételek vagy tartozások mellett adassék vagy adathassék földek' használása parasztoknak.

Azon észrevételre, hogy elly birtokoknak kiadása, mely nem úgy, mint a' parasztok' kezében lévő, szolgálat, dézma, 's a' t. mellett, hanem pénzért szokott bérbe adatni, vagy is a' szokásban lévő árendába-adás, a' bér' mennyiségére nézve nincs semmi megszorítás alatt, — azt felelem, hogy ez nem is szükséges: mivel nincs nagy számból álló, olyan sorsu ember, ki kénytelen legyen, ha megakar élni, jószágot árendába venni; — ha egy birtokos felette nagy árendát kíván, máshoz megy az árendálni kívánó; ha mindnyájan felettébb drágások lennének, egy árendás sem találkoznék, egyéb kereset módra adnák azok magokat. De a' földnépe ezt nem teheti; kénytelen akármi módon 's feltételek mellett is föld kibérlő lenni, mert ez egyedüli élelem módja.

Világos lévén ezekből annak helyessége 's szüksége, hogy a' paraszt által, nemesi tulajdon' birásáért 's használásáért adandó bér törvényesen meg legyen határozva, az jó kérdés alá: hogy az e' tárgybeli hazánkban meglévő részint rendszabás részint szokás mineműségére 's mennyiségére nézve célirányos vagy illő 's helyes mértékű e? — Igen hosszas lenne az ebbeli intézetek' mineműségét 's annak a' helyzetekhez képest meglévő többféle különbségeit bonczolgatni. Még bajosabban lehetne a' sokféle szokásokat rendre bírálni. — Csak átaljában fogok 's röviden, előbb az említett mineműségről, azután a' mennyiségről szólni. —

A' bér helyett járó tartozások' mineműségére nézve csak egyet említek meg azok közül mint leg nevezetesbet t. i. a' héti szolgálatot vagy is szakmányt (robot). — A' szakmány nincs ugyan jobbágysággal egybekötve, 's mint közös egyezésből folyó tartozás eredhet 's fenállhat a' jobbágyság' megléte nélkül is de még is nálunk jórészt onnan származott 's

annak maradványa. — Midőn t. i. a' parasztnak személye is földes uráé volt, dolgoztatta őt, mint jármás marháját, 's adott neki földet élelmére, — mint adunk barmainknak legelőt, — azért hogy dolgozhasson; most hogy már nem jobbágy, kézi munkája, mellyet földes urának teszen, a' mint már sokszor kifejeztem, nem egyéb mint azon bér, mellyet neki földéiért ad. — Haszon bér sokféle lehet, p. o. pénz, természetnyek (naturalék) valamely átaljában vett dolgozás naponkénti munka s' a' t; — hogy ezek közül az utolsó van nálunk legközségesebben szokásban, oka az: hogy midőn a' parasztság' jobbágyi sorsa megszűnt, 's abból mostani haszonbérloi állására lépett által, legkönnyebnek látszott, hogy a' robotnak addig a' személlyel járó tartozását a' földhöz kössék, a' földbirtokosok' egész gazdasága ahhoz szabva 's az úgy is már szokásban lévén, annyival inkább, mivel a' szegény állapotban lévő 's kevés keresetű parasztnak kevésbé volt terhes bérét kézi munkája által fizetni, mintsem pénzzel vagy természetnyekben. Más országokban is, hol hajdan jobbágyság volt, annak eltörlésével fenmaradott az még, egy vagy más mód által, 's változtatott a' föld' hasznáért adandó bér egyébre által. — A' robotot magában felvéve, tagadhatlan, van visszás érzést szülő 's botránkoztató abban: hogy valakinek lehessen mást, akarja ne akarja ez, hetenkint egy vagy több napokon olly munkára, mire neki tetszik, hajtani 's kényszeríteni; — hogy másért veritékezzen valaki terhes munkában, 's idők' viszontagsági közt sanyarogjon, olly tartozás' következésében, mellyre ő nyilvánosan magát soha nem kötelezte, hanem reá mint előtte ismételten eredetű teher maradt, és a' melly ámbár csak mint kölcsönös egyezés' következése állhat meg az igazság ítélő széke előtt, ötet meg is annak teljesítésére büntetés kényszeríti, 's magát az alól máskint nem vonhatja ki, hanem ha atyai lakását elhagyja; ez valóban gyöngéd emberi érzést sértve érdekel. De fájdalom, a' földnépének helyzete 's körülményei olyanok, hogy ebben nagy változást — kivált rögtön — tenni nem lehet. Hogy most egyszerre kézi munka helyett bérét egyébkint 's egyébbel fizesse, könnyítés helyett nagyobb teher, sőt bizonyos veszély

lenne. Eléggé tudjuk, mint felljebb is mondtam, hogy a' parasztnak sem olly kereseti módja nincs, mellyel bér helyett adandó elégséges pénzt szerezzen, sem pedig annyit nem termeszt, mennyiből — az illő bér — érték mennyiséget földes Urának adván — szükségére 's élelmére neki elegendő maradjon. Az az egy mód jöhetne a' mostani szakmány — robot' — helyébe, a' mi vagyon is helyenkint szokásban, hogy t. i. az általa használt földekért bérben egy meghatározott mennyiségű földet tartozzék megmivelni' 's betakarítani. Erre nézve is országosan 's törvényesen kellene elhatározva lenni annak, hogy mennyinél nem több föld' megmivelést vagy termesztermények' betakarítását egy paraszttól kívánni. Ebben is az ezen munkákra szükséges napszámokat pénzre kellene számlálni, 's úgy határozni el, hogy mennyi napszám' értékével jön becsarányba a' használásra adott birtok' illő évi bére. Ezen bér' elhatározásában is kulcsúl kell szolgálni, hogy a' jobbágy — birtok megmivelése a parasztnak mibe kerül; ki kell ezt vonni a' nyerendő haszonból: a' mi felül marad, annak egyik része a' kibérlő' fáradságának, szorgalmának jutalma; a' másik rész a' tulajdonost illető bér. Az illy elhatározás erre nézve is a' fenelőhozott okokból szükséges, különben a' parasztnak azon kénytelenségét, hogy neki szükségesképen kell föld miből megéljen, a' földbirtokosok arra használhatnák, hogy felette terhelő feltételeket szabnának elébe. Hogy különben a' feltételek mik legyenek? annak a' különböző hely 's környülállásokhoz mérséklett elhatározása természetesen a' két egyező féltől függ: csak hogy az Országosan elhatározott mennyiségnél a' kibérlőre nézve terhelőbb ne legyen, és hogy éppen ennek elérhetéseért a' törvényes eljárásnak tudtával történjék. Ezen mód a' földnépére nézve kevésbé lealacsonyító 's nem is olly terhes mint a' mostani Uriszolgálat. Emberhez illőbb azon munkát, mellyet tud hogy végre kell hajtania, önakaratja szerint tenni meg, mint sem egészen más' önkényétől függjön, hogy mikor és mit dolgozzék, 's arra hajtsák. Embert hajtsanak! — 's könnyebb neki a' maga dolgait is ezen tudva lévő bizonyos tartozásához alkalmazni, mellyet ha pontosan 's szorgalommal tesz meg,

annál több ideje marad magának; tudván hogy a' kölcsönös egyezésből származó tartozása' következtében, mellyik vagy mekkora földet kell megmivelnie 's betakaritania, mennyivel vidámabb szívvél áll annak barázdájába, mint midőn hajdú hajtja munkára, 's az áll gyakran nem heverő bottal minden lépten nyomában.

Ha a' robotokat mostani állásokban vesszük fel, kivált Erdélyben, ha megtekintjük, melly kevés 's mi rosz munka megyen így végbe, — mennyi idő vesztegettetik mind a' szolgálatra kiállás' rendetlensége, mind a' dolognak csak a' molygo 's a nap' hanyatlását leső folyta miatt — minő bajos gazdanak akárminémű mezei munkájában is előre idő' 's erő' tekintetében számítást tenni (a' mi pedig olly elkerülhetlenül szükséges): ezeket elgondolva mondom, bajosan hiszem, hogy rendet szerető 's okos practicus gazda találkozni, ki ne ohajtana, hogy bár lenne a' mostani szakmányozásnak (robotnak) más és célra inkább vezető pótolékja. —

Ezen tekintetben törvényhozás úgy vélem csak annyit tehet, hogy a' parasztnak illő engedések 's kedvezések által sorát javítván őt azon helyzetbe tegye, hogy képes legyen robotjait földes Urával teendő egyezés szerint megváltani. Ezen egyezésre nézve a' törvényhozás' tiszte leendő: a' feltételek' elveit elhatározni; — elintézni, visszaélések' 's megterhelések' elkerüléseért minő nyilvános biztosság' felügyelete 's kezessége mellett történjenek az egyezések; — gondoskodni az egységre lépett felek' bátorságáról, hogy egyfelől a' paraszt, ha teljesíti, a' részére eső feltételeket, minden önkénytől ment legyen: másfelől, hogy a' földes Ur tökéletes bizonyosságban lehessen, az övének hiba 's haladék nélküli pontos megkaphatása iránt. —

Erdélyben még sokkal szükségeseb e' tárgyban valamit tenni mint magyarországon, mivel Erdély még sokkal hátrább van; országgyűlések' nemtartása miatt elhatározott 's az ország' állásához illetett Urbarium még nem hozattathatván be önkénynek szabadabb köre vagyon, 's ezen bizonytalanságnak a' legkárosabb következtései vannak mind a' birtokosokra,

mind a' parasztságra nézve: ezek szolgálattal olykor az illőn sokkal 's a' szabadon is jóval túl terheltetnek: de ezért 's ennek csak lehetőségért is amazok lakolnak, mert ama sok szolgálatnak áldást nem hozó neve ugyan meg van, de haszna 's látutja majd misincs.

A' mit a' parasztok' allására nézve eddig mondottam, — 's a' mit e' tárgyban hogy országgyűlése tegyen, szükségesnek 's lehetőnek vélek, — röviden im ezek.

A' mi a' parasztnak régi jobbágyi földhez kötött helyzetéből ered, az mind helytelen; a' mi tehát efféle maradvány még van, annak meg kell szűnnie.

A' mik a' parasztnak haszonbérlei helyzetéből származnak, azok nem helytelenségek, alapokra nézve: 's hogy a' gyakorlásban azzá ne váljanak, szoros törvény kezeskedjék, — kétséget 's bizonytalanságot semmiben sem hagyván.

Az említett elenyészendőknek részint egyszerre 's — mindjárt kellene megszüntettetni, — részint lassankint.

A' tüstént eltörölnödők közül csak kettőt, de a' legnevezetesebket, említek:

1. Hogy paraszt másnak önkényétől függ.

2. Hogy jószágot örök jussal nem birhat.

Az önkény azon pokol' szüleményc, mellynek körmei közül ki kell a' parasztot vennünk: különben minden könnyítés, engedés, ajándék a' mit nekik kegyelemből oda vetünk, ha pusztá hangnál több lenne is, de belső becs 's biztosság nélküli, — sőt keserű gúny. — Ám legyen a' paraszt a' község 's földes Ura iránt szoros tartozások alatt, érjenek ezek közülök mindeneket személy változtatás nélkül, ne legyen alóla kivétel vagy kicsúszthatás, legyen azoknak nyomása bizonyos 's bár elkerülhetlen mint a' halálé; de legyenek azon terhek határozottak 's ne függjön ő semmiben és soha sem földes Urának sem Vármegye' tiszteinek önkényétől, hanem mindenben 's egyedül a' kivételeket nem ismerő 's nem tűrő törvénytől, 's úgy bizonyval igazságos lesz helyzete, igazságos szüntelen javulandó sorsa. —

Most a' parasztnak személye, vagyona, ideje felett önkény heti 's gyakran üzi is hatalmát; — bünteti földes Ura,

bünteti a' Vármegye' tiszte; olykor ha valamit tesz, megvere-
ti értte az egyik, ha nem teszi meg a' másik. Sokszor az el-
tűrt keserves botolás után a' legtisztább 's élesb ésszel sem
érhetné fel 's láthatná okát által, melyért neki szenvednie
kelle, csak annyit fog meg, hogy a' szegény kénytelen szen-
vedni. — Hogy birtoka, vagyona önkény alatt van, ki nem
tudná? Ha szinte nehezítve van is a' mód tőle a' telket el-
venni, de még is van benne mód 's másként bajosan is lehet,
ha egyszer nem tulajdona azon telek; de az egésznek elvé-
telén kívül - proportio, határmérés, kibecsülés, 's még több
más módok is mind csak földét kevesítik; — de hát hány ha-
di, polgári, egyházi, udvari de gyakran nem udvaris személy
vagyon, kik még az ő keserves kis keresményéből is számta-
lan ürügy alatt osztozni szoktak? — Hány meggazdagult 's
igaz úton gyűlö jövedelménél sokkal is nagyobb költséggel élő
udvari 's vármegyei tiszt nem bizonyítja ezt, kik a' paraszt-
ságon hiztak fel, 's azokon élösködnek naponként? Menyek-
nek Ura! miért hevernek menyköveid, 's hogy nem zúzzák
szét az illy vagyont undok gazdájával együtt! — Az alatto-
mos tolvaj', az erőszakos rabló', a' fortélyos orgazda' szerze-
ménye nincs több átokkal 's jajcsikarta könnyel terhelve, mint
az illy csigázott emberek' szenvedéséből gyűlt bünlepte gaz-
dagság, melyet a' lelketlen zsarló mindenek' tudására bir, 's
szabadon használ a' pokolnak gúnyhahotája közt. — Idejében,
osztoznak földes Ura, a' helység, a' Vármegye, az Ecclesia.
Keservesek az említett önkénytől függések: de talán legkáro-
sabb a' földnépére nézve idejének bizonytalansága, melyet
hol a' Vármegye', hol a' helység' dolga, hol az Uriszolgálat
rabol tőle el. Leginkább ijeszti 's kedvetleníti el attól azon
függőben létel, hogy nem tudja mikor? hová? hajhásszák.
A' dolgozó erő 's az azt magában foglaló idő a' társaság' tu-
lajdona, főkincse; ezt nagyot tehetővé, sokat magában fogla-
lová emelni legtetemesb haszna, erősítése az egésznek; el-
lenben vesztegetni a' dolgozó erőt, fecsérelni az arra szánt
időt, országos kárvesztés, a' köztársaság' igazi meglopása;
— mennyi tömérdek munka, fáradság, idő vesztegettetett
nálunk már köz munkák' színe alatt el! — A' ki ezt olly-

kor látta 's figyelemmel szemlélte, csak annak lehet képze-
 az illy sok ezerszeres naporozásról. A' drága időt hol vesz-
 teg, hol fáradva, de többnyire haszon nélkül pazarlani egy
 csorda embert össze csődítnek: ezeknek nagy része egyik a'
 másik miatt nem dolgozhatnak, számtalan ácsorog nem tudván
 mit tegyen, 's a' halom ember felügyelet, utasítás, 's a' dolog'
 illő elosztásának nemléte miatt korántsem teszi meg egy tize-
 dé — 's azt is rosszul — azon munkának, melyet annyi
 kéz a' legjobb 's tartós módokkal tehetne, ha fő igazgatná 's
 időt és erőt mérve osztaná fel. Valakit károsítani, megfosz-
 tani akárminemű tulajdonától, olly polgári bűn, melynek min-
 denhol nevezetes büntetése van. Nem főnemű e illy meglo-
 pások közt, midőn lelketlen vagy tudatlan előjárók sok ezerek'
 drága idejét 's a' község' erejét orozzák el. Kemény bünte-
 tésnek kellene illyeket érni; még az, hogy az elvesztegetett
 napszámokat egy fillérig mind megfizessék, épen olly kevésbé
 lehetne elég, mint a' tolvajnak 's utón állónak nem elegendő
 büntetés, hogy a' mit elvett, vissza adja.

Nem csak a' földes Ur' önkénye az, melly a' paraszt fe-
 lett ötet gyakran nyomva 's lealjasítva lebegi úgyszólván min-
 den hatalmasabb nyakára szokott ülni, mert a' törvényben —
 — főként pedig annak félszeg kiszolgáltatásában — nem ta-
 lál elég ótalmat. Ezen hatalmasok közt a' Vármegye tisztje,
 némellykor igazi vérszipója. — Könyveket lehetne arról írni,
 hogy a' paraszt egyegy Vármegye' tisztjétől mennyit és miket
 szenved. A' huzavonáknak száma is neme is végetlen. Leg-
 főbb oka ennek a' Vármegye tiszték' rossz fizetése. Nem min-
 dennek van tulajdonából annyija, hogy úgy élhessen mint sze-
 reti 's tisztségéhez illőnek véli; dolga ellenben annyi, hogy
 öngazdaságában gyakran elmarad, fizetés kicsiny, költség sok,
 alkalom gyakori 's szédítő, — az ördög pedig ritkán alszik.

Ezen nem segíthetni másként, mint egy gazdagabb házi
 kincstár' fel állításával, mellyben mi nemesek is fizessünk 's
 melly elégséges legyen tiszteinknek illő fizetést adni.

Most Vármegye' tisztjének akár kapzsisága vagy haragja,
 akár kedvezése, dőlyfe 's más mi indulatja lobban fel 's vala-
 mire ösztönözi; rongálásának szerencsétlen tárgya ollykor a'

paraszt; — ezen töltheti boszuját, csilapíthatja mérget. — kétséget nem szenved, van számos előljáró, ki emberi érzéssel, részvéttel 's kimélve bánik a' paraszttal; — megengedem soknak szívén fekszik sorsa: — de ez, szintúgy csak jószántoktól 's személyességöktől függvén mint ellenkezője, egyedül csak úgy lehetne gondolni is, hogy számtalan visszaélés ne történjék illy korlátlan hatalommal, ha a' tisztviselők nagy számát a' korlátlan hatalom' csábító kecsénél erősebbeknek, öniadulataikon felül emelteknek, 's erkölcsileg majd csak nem feddhetetleneknek tartanók. Gyarlók mi! hol vagyunk még a' jóság' illy magasságától! —

Minden okos ember elismeri veszélyét 's helytelenségét az egy személyben egyesített uralkodás' korlátlanságának, — és csak azért, mivel van lehetőség, hogy azon egy személy az okosság' szava helyett indulatainak fogja sugallását követni; — mennyivel inkább nem kell elismernünk melly irtóztató, midőn számtalan illy korlátlan uralkodócskák vannak, kiknek embertársaikkali bánás mód kényöktől függ. — Ezernyi példákat mondhatni a' paraszttal történt embertelen 's igazságtalan bánásról; — de mi keveset, hogy azért Vármegye' tiszte büntetés alá jött volna. —

Ezen itt újra előhordott vonások a' parasztokat terhelő körülmények közül, hihetőleg sokak előtt feleslegeseknek látszhatnak, midőn már azokról több helyt volt említés. Valóban nem mint declamációkat tettem ezeket ide, hogy részvétet gerjesszenek vagy indulatokat hevítsenek. Olly világos, olly szent az ügy, hogy minden felkiáltások szükségtelenek 's azért okatlanok is. — Veszedelmeknek ugyan épen nem tartom, mert mindazt, a' mit e'tárgyban írni lehet, a' földnépe tapasztalásokba már tudja; — 's nem lehet olly szivreható 's érzést rázó felkiáltást csak gondolni is, mellynél mindazok szívet marczonglóbb 's idegeket rendítőbb móddal ne rovatnak volna be keserves tapasztalásaikba. — A' tollnál a' mogyoró 's láncz a' belsőt sokkal meghatóbban szól. — Azért ismételek itt újra holniket, mivel ezen fontos tárgyat nem mondhatjuk magunknak elég gyakran, 's valóban míg azon orvoslást nem teszünk, mint ama Persa Királynak megveretését szükséges

hogy valaki örökké fülünkbe dörögje: «Ha nem akarsz hogy önkény nyomjon, ne nyomj senkit önkényeddel.» De van is talán sok olyan az ezt olvasók közül, ki az említetteket nem tudja, mert maga nem él parasztok közt, velők nem bánik; hogy pedig azokkal az Udvari' s Vármegyi tisztek miként bának, az előtte ismeretlen; — az ilyen midőn olykor falun megjelen, ha a hozzáférhetés nincs is megnehezítve (a' mi pedig nagyon szokott dolog), de mindent úgyszólván ünnepi alakjában, szép olduláról mutatnak neki. — Jó pedig és szükséges, hogy lássa a' dolgot úgy a' mint van, mert igen lehető, hogy közbenvetőleg vagy talán közvetetlen is szava leend a' parasztok elhatározandó sorsa iránt. —

A' törvénynek minden esetre s helyzetre szoros és nyilvános kiterjedtsége által legyen tehát minden önkénynek lehetőség is elzárva, s így megtörténik a' földnépére nézve, a' minnek legelsőnek kell lenni t. i. személyének bátorságba helyeztetése.

A' második szükséges változás az, hogy fekvő jószágának általa örök jussal nem birhatása szűnjön meg. E' tárgyról, s lehetőségéről alább bővebben; itt csak annyit: hogy ez azon egyedüli mód, melly a' fekvő birtokot valódi becsére emeli; csak az által kaphat fel az ipar és szorgalom, s csupán így lesz a' földnépének sorsa az elnyomottság' rút vádjá alól felszabadulva, ha t. i. lehetsége lesz esze s munkássága után magának örökös birtokot szerezni, és nem csak személye, hanem vagyona is bátorságban leend.

Holmi egyebet, minek hasonlólag mindjárt meglehetne s kellene azon már említett okból szűnni, mivel az is az örökös jobbagyságból foly, most a' rövidség okáért elmellőzvéen olyast említek, a' mi véleményem szerint csak lassankint változhatnak. Hogy a' parasztság nincs a' törvény' értelménél fogva a' nép, nemzet közé számítva, — hogy közdolgokhoz is szava s hozzájárulta, ez is úgy hiszem régi jobbagyi helyzetének maradványa s azért meg nem állható. De nem gondolom, hogy most egyszerre változhatnék. A' földnépnek igen nagy többsége bizonyos még felette durva s miveetlen, polgári emancipációra még nagyon gyermek. — Köz-

ügyhez szólhatás a maga 's az egész' kárára élne. Országgyűlési külön repraesentatiót a' parasztságnak, soha sem tartanék jónak 's helyesnek; ott, legyen ő mindég a' nemessel közösen repraesentálva: csak a' Vármegyei polgárkodásáról lehet szó! — Hogy pedig Vármegyén, a' közgyűlésen, minden paraszt megjelenhessen 's szólhasson, végetlen zavart okozna; — inkább kivihetőnek látnék, hogy a helységek' bírása jelelnének ott meg — vagy talán a' népesség' mennyiségéhez képest — egy vagy több személyeket választanának. — De ez is in praxi töméntelen nehézségeket 's bajokat szülne: — a' legnagyobb fortélyosságnak, felekezeti pártosságoknak nyitna tág kaput; kicsapott papokat — prokátorokat, szóval szédelgő lázítókat választanának legtöbbszörire. — Azon képzet, hogy független nagy birtokosokat, nemes gondolkodásokról isméretes hatalmasokat neveznének ki, nem gondolom hogy gyakran valósulna: ha olykor megtörténnék is, de többszörire csak olyakra esne választások, kik velök tanyáznának, — borért' 's torka ígéretekért. 'S ezen képviselőknek minő befolyás adatnék? Ha kevés, 's ők inkább nevével mint hatásával bírnának igazi képviselőknek; úgy semmit érne; — ha pedig sok, — könnyen mindent megzavarhatna. Ezekre nézve, én ugyan ezen képviseleti befolyást nagyon ohajtom, de még a' parasztok többségét arra igen durvának, 's miveletlennék gondolom, 's azt vélem: hogy míg a sorsokon teendő többi javítás által valóban miveltebbek lesznek, addig legyenek ők a Vármegyében bizonyos számu akár nemes, akár nem nemesek által személyesítve, kik a' többi hivatalokkal együtt választassanak, 's az utolsók közé ne tartozzanak; — legyen a' mostani szegények ügyvédsége, 's Fiscalatus nagyobb mezejü tekintetü, 's többekből álló hivatal. — Nem ujdontat uj dolog lenne ez, régi időből van ennek nyoma.

A' mint már mondtam, nem gondolom, hogy a' parasztságnak nemzeti sorba, 's mineműségbe leendő lépése most, 's egyszerre lehessen; ennek lassanként kell, de bizannyal meg fog történni. — Akármikori létesülésére egy feltétet szükségesnek nagyon szükségesnek tartok, 's erre olvasómnak figyelmét különösen kérem.

A' magyar - nemzet fogja hazája' mostan csak lakójinak, a' meg nemzetesülés' igen helyes és szép júsát jöszántából adni, ajándékozni; mint ajándékhoz lesz jusa feltéteket kapcsolni, de azonba igen helyes 's természetes, hogy azon just azon lakosoknak adja, kik képesek megnevezetesülni, az az a' nemzethez tartoznak, azzal össze olvadnak. — Mi a' cél? Az: hogy azon csak lakók nemzetté váljanak. A' mostani nemzet ezt akarja ama népességgel végbe vinni, evvel, 's ennyivel tartozik azokhoz; — de ha nem kívánja meg tőlök azt, a mi egy föld lakóit polgárokká, nemzet tagjaivá teszi, t. i. a' nemzeti sajátságot, 's nemzeti nyelvet: úgy azon nagy, és szép czélt, hogy őket nemzetté tegye, nem egészen csak félszegen fogná teljesíteni; mivel valamint a' polgárrá válendő embernek a' mozogható, 's cselekvő erőt polgári júsok adják úgy azon szellem, melly éltet lehel belé, 's tart benne, egyedül a' nemzeti sajátság 's nyelv. Azért nem csak helyesnek hanem igen szükségesnek is vélem hogy országunkban csak azon feltét alatt részesüljön a' földnép nemzeti 's képviseleti júsokban, hogy valóságos magyar legyen, — hanem azon nemzettel, mellyé válni akar, 's mellynek jusaiban is részesülni kíván, egyé is váljék, 's nyelve, 's szokásai által egybe olvadjon. — Ez nem felette kirekesztő, nem is kényszerítő mód: — olly nagy, olly felséges bérnek csak egy nyelv tanulását teszi árúl: ez pedig senkinek sem mulja értéket felül; 's a' most magyarul nem beszélők, 's nem Magyarok, amint lassanként magyarosodni kezdenének úgy kapnának nemzeti jussokat is.

Ennyi arról, a' mi a parasztok régi elenyészett jobbágyi sorsokból származott, 's maradt 's a' minek részint egyszerre, részint lassanként szűnnie 's változnia kell.

Már a' mi haszonbérloi helyzetét illeti a' parasztságnak; az és minden a' mi abból származik állitassék törvényes állandó alapokra. — Mind a' bérnek, akár kézi-munka, akár egyéb által fizetendő mennyisége — mind annak módja, 's megválthatása legyen igazságos 's nem terhelő; — mind ezen rendszabás a' parasztot ne nyomja, a' földbirtokost pedig tegye

bátorságba, hogy részére eső bérét mindég bizonyosan megkaphatja.

A' mint már látók, nem szenved kétséget, hogy a' földnek, melyet a' paraszt használ, birtoki jusa a' földes Úré. — A birtoki jus szent; ebbe elegyedni bajos és nagyon kényett. — Háborúk, sőt belső lázadások is újabb időkben, 's mivel századunkban sértetlen hagyák ezt. Törvényhozásnak ha van is hatalma az egyes személyek vagyona iránt rendelkezni, — de ezen hatalmával nagyon nagy meg fontolással éljen: mert ha a' tulajdon' hozzájárulhatlan sértetlenségének ígérete egyszer meg van szegve, szabad mezeje nyílik az ellene dulakodni törekedő vágyásoknak. Ezen sérthetlensége a' vagyonnak a' köz csend paizsa; ha ez nem fedi a' tulajdont, könnyen veszély érheti azt. Ha lehet — bár törvényhozás által kijelelt úton is — azt, a' mi most valakié, attól elvenni, ezen elvehetés lehetősége meg gyengíti 's becsétől fosztja a' birtok sérthetlenségét; — ha lehet valamit szerezni, — másét megkapni — valamihez jutni a' nélkül, hogy azt megvegyük vásároljuk: úgy a' másénak kívánása, idegen vagyon utáni áhítozás, szóval a' legnyugtalanabb vágyások, leglázasztóbb indulatok jönnek mozgásba. — Azért ha a' tulajdonnali szabad bánást korlátok közé szorítani szükségessé teszi is a' köz jó, 's egy gyengébb fél kötelesség szerinti ortalma, — de a' tulajdon' sérthetlenségének elve szent maradjon. Mire nézve annak, hogy a' földnek birtoki jusa a' földes Úré, 's azt tőle illő árnak megtérítése, 's az ő szabad meg egyezése nélkül elvenni nem lehet, kétség alá nem hozandó tisztelt igazságnak kell maradnia. Az említett korlátozásnak szükségét, 's helyességét már láttuk. — Tárgyai ezen korlátozásnak: 1. a' bérnek országos elhatározása, melyhez járul a' tized, 's kilenczed mostani ipart, 's szorgalmat fojtó állapotjának helyesb, 's czélirányosabb lábra leendő- állítása. 2. Annak korlátozó elhatározása miért, 's mi módon vehesse valaki telkét, az azt használótól el. — 3. Azon rendszabás, hogy paraszt ember a' használatjában lévő telhét szabadon adhassa, 's hogy illy telkeket a' rajta lévő terhekkal örökre is megvásárolhassa 's egy személy többeket is vehessen.

Mind ezen könnyítéseknek fő alapja az: hogy a' parasztra nézve legyen a' lehetőség mezeje meg nyitva, mellyen ő minden önkény álól feloldva, magának előmenetelt, birtokot s. a. t. szerezhessen. — Épen mivel itt inkább a' lehetőség kinyitása, mintsem valaminek birtoka adatik azért egy erős ellenvetés támad. Sokan ha nem tagadják is, hogy az említett rendszabások igen fognak sorsán könnyíteni, de félszegnek, 's nagyon hiányosnak allítják mind azon könnyítést és segédelmet. — Azt mondják: hogy valaminek megszerezhetősege lehetőségét nyújtani igen is jó, 's elég ha a' megszerezhetőség módjai is meg vannak adva midőn a' lehetőséget csak tilalom gátolja akkor elég szabadságot adni, de midőn ezen kívül még nagy, talán általhághatlan akadályok vannak, akkor az adott szabadság, inkább gúny, — Szabad lesz birtokhoz jutni a' parasztnak, szabad megvásárolni telkét földes urától; — de mivel? honnan szerezzen magának arra módot? — mivel vegye meg? — hány fog a' sok ezerek, milliók' közül azon szerencsés lenni, ki ezt megtehesse? — a' többi — a nagy szám — csak ott marad, hol most van.

Erre feleletem: szives, de segíteni nem tudó sajnálkozásom mindenki iránt, kinek valamire van szüksége, de azzal nem bir. Ha valakinek nincs birtoka, kedvetlen; de azon segíteni nem lehet. — A vagyonnak legnagyobb mennyiségétől a' legkeveseb, vagy a' semmi birtokig számtalan fok vagyon, 's az azokon állók egymáshoz melly különböző, 's ellenkező helyzetben vannak, mind ez többnyire a' sors' szüleménye, azért az ellen zugolódni balgatagság, sem ok, sem jus nincs a' birtok' kevéssege miatt panaszkodni: — nem léte sem szabaditt békétlenségre fel.

A' birtok - nem - szereshetőség ez az, mi nagyon sértő 's helytelen; de mihelyt ez el van törölve, meg van a' terhelő környülmény szünve: — a' szereshetőség jusbeli lehetősége áll, mihelyt a' nem nemesnek is szabad örökössen is vonni, és birni jóságot. — A' megvehetőség lehetősége sem lesz talán olly ritka, mint első tekintetre látszik, mivel az említett engedések a' paraszt' sorsát átaljában annyival fogják javítani,

hogy nem kevesen fognak azon jobb maga - bírás fokára jutni, melyben magoknak birtokot szerezhetnek. —

Eddig és csak eddig van gondolatom szerint az, a' mit tennünk a' helyesség, 's igazság parancsolnak. — Ennél többre menni, a' parasztot többtől oldozni fel, néki valódi, és olly birtokot adni, mely most nem az övé hanem a' másé, ezt a' leg szorossabb emberi érzés sem kívánja meg 's a' helyesség, 's igazság elve épen nem parancsolja.

De a' száraz igazság parancsoló szaván kívül — 's talán felül szólhat itt ugy hiszem a' szelid, 's gyöngéd emberi érzés; szólhat az okosság.

Részvevő emberi érzésünk át látja azt, hogy valóban a' feljebbi engedések csak nagyon halkkal, 's nagyon félszegen fognak a' szegény parasztokon segíteni, — nem fogja titkolhatni, hogy a' tulajdonosság reájok nézve az, mely minden valódi előmenetelnek, 's jó létnek egyedüli kútfeje, ez pedig minden említett engedések mellett is, kivált most eleinte — szerentsés kivéteket oda nem számítva — a' nagy többségre nézve be, és el lesz zárva. — 'Azok' szívébe, kik nem csak szóval de valóban kívánnak segíteni, hatalmas szóval fog vissza hangzani az, hogy századok óta szenvedett elnyomások helyre hozására, 's kipotlására nem elég szépen hangzó de kevés sikerű engedéseket adni, hanem valódi segedelmeket kell nyújtani. Az emberi 's felebarati érzés ezen mélyen 's elevenen érdeklő szavát erős hatással segíti elő, 's viszonozza azon polgári, 's hazafiui tekiutet 's buzgóság szülte intés, hogy az említett segedelmek 's engedések által csak igen egy oldalulag, 's csonkán érethetik el a' nagy szám', 's feles népesség' birtokos polgárokká tehetésének nagy, és szép célja, mivel felette hosszú és sokak által soha el sem érhető út ez arra, hogy a' parasztok közül sokan olly jó maga bírásra jussanak, melybe sikerrel munkálható polgárivá válhatnának hazánknak. Főként a' nem egyes személyek, 's nem világiak jószágiban lakozó földnépének illyes kinézése nem is lehetne, — mivel illyen birtokosok bizonyossan soha sem aduának el telkeket, 's így mig a' nemesség', 's minden világiak' birtokai lassankint egyes adás - vevések, által kissebbednének, az

illy corporatiók' jószágaik soha nem kissebbülő 's a' többi birtokot még inkább felülmuló 's azt lenyomó súly' 's nagyságban maradván, azok válnának végtére az ország' egyedüli nagy 's hatalmas birtokosivá. — Ezen körülmény (melyet kéntelen vagyok itt csak alig érinteni, de a' mellynek nagy fontosságát azok, kik magát a' dolgot elértik, bizonynyal átfogják látni) egy fő ok arra, hogy helyesnek, 's tanácsosnak vélem ezen tárgyban a' szelid 's gyöngéd emberiség szavára halgatván többet tenni, mint a' mennyit pusztá jus, 's igazság parancsa kíván. Szives ohajtásom azért, hogy bár minél előbb lenne az egész nemzet hajlandó, a' most parasztok' kezében lévő colonialis földeket nekikadni 's bizonyos, de nagyon egyszerű feltételek alatt tulajdonokká tenni. Ezen feltételek következők lennének:

Iör Hogy a' földön fekvő robotozás, dézma, s. a. t. terhe országosan elhatározott kulcs szerint ki dolgozandó idomzati mennyiségben (proportionalis quantitásban) váltassék meg: — hogy ezen teher váltság mindig a' birtokkal járjon, az akárki kezelése kerüljön is: azon esetben t. i. ha a' tehet váltság nem egyszerre történt mint tőkének le-tevése, hanem csak azon feltett (supponált) tőkének kamatozásában áll. Azon mód sem lenne talán környülményeinkhez szabva egészen kivihetlen, a' mit Porosz országba követtek: ott bizonyos esztendő (ugy tudom három) határozottatott, hogy az alatt a' földes Úr embereivel a' robot s' a. t. váltságra nézve egyességre lépjen, ha ezen idő alatt az egyezés meg nem történt, akár melly részen mult - is az, a' paraszt keze közt lévő földeknek egy negyed része ki vágatott az mind tiszta majorság (allodium) a' Földes Uré lett; a' többi pedig minden további teher 's tartozás nélkül a' paraszt' tulajdonává vált. — Átaljában véve a teher váltságnak mennyiben, 's mi móddal leendő elhatározása 's mérsékletsége fogja egyedül elhatározni, hogy ezen adomány-nak legyen e valami becse; — 's ennek nem nagyra leendő alapítása lesz csallhatlan mértéke a' magyar nemes' nagy lelküségének.

2or Illy tulajdonossá a' nemzet csak olyat tegyen a' ki valóban lehet a' nemzet tagja, az az ki azon tulajdonokkal bir, mellyek valakit egy nemzet igazi tagjává bélyegeznek, t. i. nemzetiséggel 's nemzeti sajátsággal; —

következőleg szükséges 's elkerülhetlen feltétel legyen, a' nemzetnek ezen nagy becsü ajándékában u. m. a tulajdon' nyelésben leendő részesülésre az, hogy magát magyarnak vallja 's magyarul beszéljen. Azért ki most nem magyar 's magyarul nem tud parasztjaink közül pénzéért válhassek ugyan földbirtokossá — de a' nemzettől a' feljebb említett mód szerint azon feltételes birtoki jussal meg ne ajándékoztassék máskint hanem minekutána magyarul meg tanult, 's magát magyarnak vallja. — Ezt csak ugyan mint erőszakos önkényes módot senkisésem gúnyolhatja; mert midőn valaki ajándékozt, van jussa ajándékához feltételeket csatolni; annyival inkább van ezt tenni egy nemzetnek hatalmába.

Ezen sziv ohajtott, 's okosság javasolt ajándékot tenni nem olly nagy áldozat, mint első tekintetre látszik. Álitottam, 's hiszem - is hogy a' paraszt által használt, vagy is birt földnek birtoki jussa a nemes emberé, vagy- is Földes Uré, de ezen birtoki jas használhatási mivolta 's az avval szabad bánhatás annyira körül van nyírve; hogy valóban azon birtoknak vagy tulajdonosságnak szinte csak nevével vagyunk. Az volta képpen enyim a' mivel azt tehetem a' mit akarok, egy leg főbb feltéte, 's szükséges következése a' tulajdonnak a' felől szabadon rendelkezni; igen de a' paraszt keze közt lévő földeket nem lehet tőle akkor el venni, mikor tetszik és ezt nem a' véle tett, 's fenálló egyezés következtében, hanem mivel egy polgári rendszabás az én tulajdonosi jussomba elegyedve azt tiltja. Nem is kívánhatok, 's vehetek a' parasztkeze közt lévő birtókért annyi bért, a' mennyi nekem tetszik, vagy mennyiben a' paraszttal meg egyezhetem, hanem ezt is polgári vagy törvényes rendszabás megint az én tulajdonosi jussomba vágva határozza el. Nem hibáztatom én sem ezt, sem a' feljebb említett meg szorítást sőt igen szükségesnek, 's elkerülhetetlennek vallo, de annyi bizonyos, hogy ezen igen helyes korlátozások a' birtoki just és szabadságot, annak létét zsihasztva szorítják. Mellyekre nézve valamint most inkább csak neve létez annak, hogy a' paraszt keze közt lévő föld a' miénk; úgy valóban ha annak birtoki jussát neki adnók inkább névszerinti mint valódi lenne lemondásunk, 's veszteségünk.

Vdik Ellen vetés:

hogy polgári alkotmányunk okozza hazánkban az ipar (industria) kereskedés, pénz' 's hitel' hiányát.

Ezen négy, egymással szoross kaptcsolatban lévő, 's olly nagy értékű tárgynak nálunk csekély karban állását, vagy jobban mondva nem létezését, igen sokan egyenesen polgári alkotmányunknak tulajdonítván azt állítják, hogy míg ez fenáll, addig amazok nem léznek, én pedig azt hiszem, hogy ha polgári alkotmányunk minden salakjától meg tisztítva erősen fog állani, egyedül ez adhat lételt, 's bizonynal fogis adni mindannak, a' mi után most sohajtunk: 's viszont hogy közünkbe kell azokat idézni, 's el kell az utjokban álló akadályokat hárintani, ha azt akarjuk, hogy polgári intézetink 's nemzeti létünk nem üres hang, hanem valóság legyen, 's maradjon. Ha polgári alkotmányunk' elemei 's fő életvonásai minden reájok ragadt szennyektől megtisztulnak, 's az elhalványodost színek megelevenűlnek; — ha ezen erős, és böltsen épített alkotmányról leszedetnek azon tisztátalonságok, mellyeket a' régi, 's gyakran mostoha idő nakott néá 's a' benne lakok, 's felügyelők rondán beléhordottak; ha azon izetlen, 's otromba czikornyák le- 's ki hányatnak kül 's bel falairol, 's ama idegen színek letöröltetnek, mellyekkel májmolo kezek rutitottak, 's mázelták bé: ugy valoba nincs semmi azon alkotmányban, a' miért ipar, kereskedés, pénz, 's hitel abban meg nem férhetne, 's belé nem illenik.

Igaz, hogy vannak most olly törvényeink — rendszabásaink, vagy is inkább törvény elleni szokások mellyek nagy okai azok' nem létének. De fel emelkedett izléssel 's nagy mértékre volt egész polgári alkotmányunk építve, 's azért azoknak is mellyek leg valódibb diszt, 's oltalmat adnak, elfogadásokra tágos kapuk 's méltó hajlékok voltanak hagyva; azomba puja lelkű félelem 's irigy féltékenység meg szűkítette azokat, a' magos hajlékokba az egész rovásán elődő szűk melleség alacsony kunyhokat rakott, mellyekbe kizárolag 's bezárkozva vonult bé a' különző önhaszon lesés.

Az említett négy egyiránt hasznos és szükséges köz in-

tézetek' egyikének hiánya 's csekélyisége a' másikat szűll; mind egyik oka, 's egyszersmind következése a' többi nem létének; oly szorossan egybe vannak ezek lánczolva, hogy egyike nemzője másikának. — Ipar nélkül kereskedés nincs; de hol ipar van, ott kereskedésnek is kell lennie; valamint hol kereskedés van, csak ott lehet 's lesz ipar is. E' között a' pénz tartja, életben, ezt pedig viszont amazok szülik: ha mind a' három van (mert csak együtt lehet vagy mind a' három, vagy egy sem) ugy hitel is lehet. Ennek pedig ama három bizonyos gyümöltse.

Hitelnek ipar, kereskedés 's pénz nem csak egyenes következtetése, hanem éltetőlevegője is: ezek teszik azon munkálkodási közt, mellyben az, oriási tenyészt erejétő gyakorolhatja. De a' hitel, azt alapító 's elősegítő törvények nélkül felés fenn nem állhat, 's ezekben lehetnek oly rendszabások, mellyek annak örökös és átgázolhatatlan akadályai. A' törvények már az által is nevelik az ipart, kereskedést, és pénzt, mint hogy azok' czél arányosságától függ a' hitelnek mint az ő táplálójoknak léte, vagy nem léte; de különben is nagy a' törvény' rendszabásainak azokra hatása, egyfelől közben vetőleg másfelől egyenesen. Az értelmi józan fejlettség, gyarapodott népesség, a' fogyasztok 's természetők közti helyes arány, a' birtok' szerzésének lehetősége, bírásának bizonyossága azon feltétek, mellyek az ipar' pénz' 's kereskedés' létezésére elkerülhetetlenül szükségesek, ezek pedig egyedül a' törvény' bölcs rendszabásinak lehetnek következtetése, 's így közben vetőleg is igen nagy a' törvényeknek azokra gyakorlott be - folyása. De közvetlen, 's egyenesen is mozdíthatják azokat törvények elő, vagy megakadályozhatják. Birtok szerzésnek sokakra nézve iehetetlen-sége 's bírásának még többekre nézve bizonytalansága előlik az ipart; ki rekesztések, tilalmak, a' hozás, és vivés' elzárása vagy meg nehezítése a' kereskedést szintugy mint az ipart mind magokban, mind pedig egyiket a' másik által felette zsidbasztják, 's a' perek hosszas, és terhes folytával együtt elrekesztik a' pénznek bé 's széllyel folyási csatornait.

Igaz, hogy a' fentebb említett részint távolabbi részint

egyenesen ható okokból némelyek törvényeinkben holmi törvény elleni szokásokban feltalálhatók, melyek az ipar', kereskedés' 's pénz' gyaropodását hátráltatják; hanem azt állítom mind ezekre nézve: hogy azon törvények nem tartoznak polgári alkotmányunk alapjaihoz, 's hogy azon rendszabások megváltozhatnak a' nélkül hogy polgári alkotmányunk sérelmet szenvedjen, de sőt meg erősödik általa.

Hogy pedig a' hitel' hiányának polgári alkotmányunk' elveiben 's törvényeinkben lenne oka, azt merőbe tagadom. A' hitel' hiányát főképen a' pénz' nehéz 's bizonytalan megkaphatása okozza. A' pénz megkaphatására nézve pedig régi, de még most is egész erővel bírni kellető törvényeink igen jók, 's elhatározottak; a' hármaskönyv 3ik része, 28ik titulussa 4ik §a szavainál nyilvánosabb milehet? «*Et idem est intelligendum, etiam de causis inter Nobiles praetextu debitorum et damnorum motis et subortis: Ut scilicet Nobilis haereditates, et res mobiles ad satis faciendum, de debitis contractis, et damnis per eum illatis non habere compertus; etiam in persona sua detineatur, et ad satis faciendum, per judicem, modo de rusticis immediate praedecclarato compellatur.*» A' 2ik rész, 68ik titulusa is elég világos, ez a' birtoktalan nemesről szól, természetesen hogy ezen törvény' tartalmát a' vesztegetés vagy akarmi által birtoktalan ná lett nemesre is kell érteni, mert a' törvények (ratio legis) ezen titulusnak következő szavai által nyilvánosan ki van fejezve: «*§. 3. Quoniam libertas, et praerogativa, ac exemptio nobilium a captivitate non liberat quemquam neque exemptum reddit a' poena, punitio neque pravi operis; sed potius damnat: virtus enim, per quam nobilitas vera fundatur, dictat, ut honeste quisque vivat, et alterum non laedat.*» E következő szavak is szint-ugy illenek azokra kik mindeneket el vesztegették, mint a' különben birtoktalanokra. «*Cum potissime plures interdum proles se habere conspiciunt, et illorum jura, vel portiones amittere non posse considerant; — — —*»

«§ 1^m Unde quasi in usum apud plerosque succrevit: ut spe
 «inopiae ducti vel potius seducti, quod non ha-
 «bent quid perdere vel amittere volean, majora
 «saepe malorum genera potentioribus, ditioribusque se, com-
 «mittere, et perpetrare non verentur.» — A' birtoktalan vagy
 azza' vált nemesről ezt mondja ugyan ez a' törvény, «et alii
 «possessionati homines, qui verorum Nobilium privilegio liber-
 «tateque gaudent, desidia tamen et torpori dediti, rebus
 «temporalibus adeo defecerunt, ut non centum flo-
 «renos, sed difficulter etiam centum denarios solvere queant,»
 és fentebbi okokból azt rendeli felöile, hogy a' kissebb hatal-
 maskodás esetében is (in minori potentiae facto) a 100 forin-
 tott tevő büntetés' 's tett károk' meg fizetéséért a' bíró sze-
 mélyeben is le-tartoztathatjá, 's el foglalhatjá «§. 6. Quem sic
 «eoptum judex ipse quindecim diebus (prout in facto de-
 «bitorum consuevit) apud manus suas concordiae causa
 «conservare, et si hoc modo, atque infra illud tempus, in
 «unionem cum adversa parte devenire non curaverit; tunc
 «idem judex manibus adversarii sui illum tradere
 «et assignare tenetur. §. 7. Quem adversarius
 «ipse, tamdiu apud se detinendi habet authorita-
 «tem; quoadusque detentus ille cum eo concordabit, et ipsum
 «simuleum judice suo, super praedicto onere centum floreno-
 «rum contentos reddet domnaque adversario suo irrogata
 «refundet §. 8. Interim autem actor, cum persona sua punire
 «vel impedire non poterit. §. 9. attamen detentus ille
 «tanquam unus ex familia actoris eidem servire
 «tenebitur,» azaz úgy, mint egyházi cselédjei, vagy iszoi-
 gai közül. Az Ulászlo 1492 diki 92d. Art: is világosan mondja:
 «Si debitor fuerit opertus et manifestus, qui debitum hujus-
 «modi non negat quique vulgari, et materno sermone szem-
 «bevalő adós nuncupatur; talis etiam debitor detineri, et
 «ex parte ejusdem juxta regni consuetudinem iudicium fieri va-
 «leat.» Az 1659: 31d. czikkely rendeli, hogy: §. 1. «Debi-
 «torum autem solutio et executio in defectu paratae pecuniae,
 «juriumque possessionariorum, in rebus mobilibus fructuosis,
 «et in pecuniam facile conver tibilibus, fiat.» —

Nyilvános ezekből, hogy az adósokra nézve, eredetileg törvényeink elég erősek voltak arra, hogy hitelt alapítsanak meg mellyet az illy szini pereknek az octavale judiciumokon történő rövid folyta is elő mozdított. Hibás azért véleményem szerint azon állítás, hogy törvényeink miatt nem volt nálunk eleitől fogva hitel, 's hogy ezen hitel' nem léte rontotta meg 's szegényítette el nemzetséginket. Az én meg győződéseim szerint ezen mondást 's állítást egészen meg kell fordítani 's azt kell mondani, hogy nemzetségeink 's hatalmasaink el szegényedésök (mellyértéki zavarba süllyedésöket, leginkább vesztegetésök 's a' 18dik század óta köztök anyira el harapodzott fenyüzés okozta), rázta meg nálunk 's tette ingadozóvá a' hitelt, hogy ennek megcsökkenésével azon nemzetségek is mind zavartabb, 's rosszabb állapotra jöttek, 's naponként jönnek, az természetes. A' legfenyesebb házak, legnagyobb, nemzetségek nyakig vervén magokat adosságba, hatalmokat 's nagy befolyásokat arra használtók, hogy az adosság felvehetése' pörét az ügyészek, 's bírák által eredeti rövidségéből kivéve mind hosszabbá, 's tekervényesebbé tegyék. A' fentebb elő hordott törvények elmellőztettek, sőt olly minden hitelt meg semmisítő törvényt is hoztak 1715: 52 art. mellynél fogva az ő felségéhez híven maradottakat feloldozták, hogy az 1702 — 1710 ig csinált adosságaik után kamatot fizetni ne tartozzanak §. 1. — regibbadosságok' elmaradt kamatjainak pedig csak felét fizessék §. 3. „Census vero seu interesse ab ejusmodi capitalibus pro praeteritis annis proveniens et restans, in quantum videlicet necdum persolutum fuisset; non nisi pro dimidia sui et temporis restantis parte exigi possit.”

— Hogy a' magokat adosságok adosságok' örvennyébe fullasztott mágnásokat 's nemzetségeket ki segítsék, az ő pillantatai menedékekre, de az egésznek tetemes kárára keresztül vivta a' Förend 1687ben a' polgári alkotmányunk' szellemével merőn ellenkező 9ik törvény czikkelyt, mellyel a' majoratus' felállítását megengedtetik; czélja ezen törvénynek szavaiból is elég világos: „Ad avertendam magnatum et procerum regni ruinam, refraenandamque licentiosam attentari

«solitam bonorum abalienationem, et prodigalitatem; justo
 «statutum est: quod si quispiam a modo in posterum eorundem
 «magnum, seu procerum, de bonis suis sive per servitia,
 «aut propria marte, sive ex fructibus aviticorum bonorum ac-
 «quisitis, per dispositionem testamentarium, praeve in comi-
 «talibus publicandam, fidei commissum et majoratum
 «a sacra Caes. Reg. Majestate confirmatum, fecerit, consti-
 «tueritque; haeredes et successores ejusdem, de ejusmodi bo-
 «nis testamentariae dispositioni paternae subjectis, contra te-
 «norem ejusdem, nullam habeant quod capitalem acquisitionis
 «illorum summam impignorandi et abalienandi facultatem. §. 1.
 «Verum duntaxat de iisdem bonis, usum, et fructum capere
 «possint, sub poena amissionis majoratus §. 2. Hoc tamen ar-
 «ticulo ad nobiles se nullo modo extendente.» 1723ban mege-
 «rösítették ezen törvényt az 50dik cikkely által, melynek 4d.
 §. a, a' nemeseznek is szabaddá teszi a' majoratus állitást. —
 Ezen majoratus' behozatala által nagyon sok birtok lett elide-
 genithetetlené, 's mind az, az adosságért kezkeskedő vagyon'
 vagy is a' hitelt alapító fundus' vagy tőke mennyiségéből kivét-
 tetett, természetes, hogy annak az által felette kelle csök-
 kennie. De a halálos döfést a' hitelnek ugyan azon esztendő-
 ben a' 48d. art. által adták, melyben az eladosodtak' jászá-
 gaik' törvényes zár (sequestrum) alá vételét rendelik ezen sza-
 vakkal: «Ut eo melius publico, et familiis provideatur; ex
 «benigno sacrae suae Caes. Reg. Majestatis assensu conclusum
 «est; §. 1. Quam primum ex unius, vel alterius, in imme-
 «diate praecedenti articulo denominato ordinis processu, di-
 «lapidatio bonorum innotuerit; et dilapidatorem quempiam esse,
 «aliter etiam edoctum fuerit; talibus per comitatum magistra-
 «tibus, in quorum gremio eorum bona adjacebunt, seque-
 «strum imponatur, bonaque condicionali, vel eo non
 «existente, probo ac honesto, possessionatoque viro, (sub
 «onere reddendarum quotannis rationum) erga salarium com-
 «petens, per eosdem comitatus limitandum, administranda com-
 «mittantur. §. 2. De quorum proventu, existentibus ne fors
 «creditis, legale interesse exolvatur, et de subsistentia eorun-
 «dem proprietarii, ad bonorum proventum et exolvenda pas-

«*silva debita adproportionanda, ac per comitatus limitanda pro-
videatur.*» —

Ez által a' hitelezők a' legkárosabb bizonytalanságba hely-
zettek, 's a' hitelt rontó lelketlen adosság koholoknak meg-
nyitott a' leg gyalázatosabb menedék kapui. —

Ezen oktan 's polgári alkotmányunk' természetével épen
nem egyező rendszabások' behozatalával, régi jó törvényeink'
el mellőzésével, 's elfacsarásával, 's a' törvény elleni folyta-
által az adossági pöröknek megcsökkent 's végre meg semmi-
sítettett a' hitel. Itt keressük, — mert ezekben van, —
nem pedig polgári alkotmányunk' eredeti mivoltában a' hitel'
meg romlását. —

Hogy a' hitelnek illy móddal történt kiküszöblése 's or-
szágunkban továbbra nem létezése okozta 's kettőztette később
bajaink' leg nagyobb részét, tagadni nem lehet. —

A' hitel' hiánya minő nagy akadálya legyen a' gazdasági,
szorgalmi 's erköltsileg is melly veszélyes következtései vannak,
arrol csak egy-két szót, mellyből azon hiánynak okai is meg-
tetszenek.

Ha nem kaphatni pénzt, midőn kereskedési jó alkalom,
vagy bizonyos jutalmat ígérő iparkodási kilátás adja magát elő
(mellyeket töbnyire pillanat hoz, de ha nem használják, örökre
megint el is visz magával), ugy valoban pénz sem szerezhetni,
mert nem rossz közmondás ez: «csak pénzel lehet pénzt csi-
«nálni.» — Ha bőven elegendő bátorságot nyujtható vagyon
mellett sem lehet pénzt kölcsön fel venni, sürgető adosság'
lefizetésére 's gazdasági javításokra, hogy ne terhesedjék azok'
sulya elszegénnytőleg 's miként emelkedjék gazdasági alladal-
munk mostani csekélységiből mivelteb állapotra? Hogy pedig
ez így van bizonyos, de természetes is. Ki legyen hajlandó
pénzét kiadni, midőn a' mindennapi tapasztalás szerént a' ka-
motokat töbnyire rosszul, vagy épen nem fizetik? még pedig
azon oktan, 's embertelen bizakodásból, hogy pörre kerül
a' dolog 's majd így jó darabig elhalad, az esztelen ados pedig
épen ugy, mint a' vétkei' örvényébe mindinkább süllyedő hü-
nös, csak időhaladékot ohajt, holott ez által mind kettőnek
nö terhe. Ki tőpénze után él, 's kinek kamatjaiban áll jövedel-

me, attól azt meg tagadni annyit tesz, mint a' gazdának asztagait — kozláit felégetni, gyapját, borát 's a' t. a' mikből jevedelme gyűl ellopni, vagy éppen kész pénzben jött jövedelmét tőlle el orozni. A' kamat' nem fizetés nyilvánosságos lopás. Már ha az említett kártételekre nem csak hogy semmi büntetés sem volna szabva, de sőt az okozott kár' vissza potlását is csak hoszas olykor bizonytalan pertől lehetne remélni, 's akkor is a' jövedelem nélkül maradás' vesztesége, kedvetlensége, 's gyakra keserve soha sem tétetnék jóvá, szóval: ha gazdasági jövedelmünket olly könnyen 's büntetlen rabolhatnákel töllünk, mint most a' tőpénzből élőnek jövedelmét el orozhatják, 's valoban számtalanszor el is orozzák; — ki adná magát gazdaságra? — A' hitelezőnek tőkéjére van szüksége; — vagy sürgető költségei kényszeritik felvételére, vagy olly körülmény jelen meg, mellyben azon pénzel egész életére általható hasznót, 's magát sokszorosán meg fizető javítást tehetne; az ados nem akar fizetni, pör ered, költség fáradság halmoztatik, évek telnek, 's ha jól megy a' dolog, végre meg kapja pénzét, de valljon azt kapja e meg, a' mit valoban kellett volna kapniá? — koránt sem. — szüksége' idéjén nem juthatván saját pénzéhez, elkerülhetetlen költségét nem fedezhetvén, a' sok aggodalom nyughatatlanság mellett ugy lehet, hogy hitelét veszté, tetemes kárt vallott, 's talám éppen uzsorások' kezeire került, mind fezt le kell vonni azon pénzből, mellyet ő valahára meg kap, mert ezek már előre abból teltek. Ki pénzét kamatra adá, de midőn réa szüksége van, nem juthat mingyárt a' kötelezés' értelme szerint hozzá, éppen ugy van, mintha valakinek csüre pinczéjé teli volna, de nem bocsáttatván azokhoz kénytelenítettnek koplalni 's szomuzni, vagy drágán venni azt, a' mi néki bőven van. Ki tőkéjét, mellyel egy kedvező vásárt, nagy következésű szorgalmi javítást, vagy bizonyos hasznú kereskedési lépést akara tenni, nem akkor, midőn ezeket tenni a' körülmények módot nyujtanák, hanem sokkal később kapja meg, midőn már az alkalom el repült, valljon nem annyival kap e kevesebbet, a' mennyi hasznót, a' meg nem kaphatásért kezéből kiszalasztott? De hát ha még a' záruk' (sequestrumok') csapása jön közbe,

nem sirva néz e sok szegény hitelező egy kis tőpénzből álló véres verejtékkal szerzett egész vagyona után? ki a' hoszas pörlés által remélhető huzás' 's haladás, reményében csinál adosságot, vagy a' ki nemesi praerogativájiban, 's még inkább a' szokásban bízik, 's önbőrit nem féltvén pénzt szed fel, tudván, vagy legalább tudhatván, hogy nem is fogja viszá fizethetni: az ilyenek nem csak hogy «bizonyára az ördöggel is van dolga» — mint a' Hitel lelkes írója mondja, — de valóba örök áron adta magát az ördögnek, 's pellengért akasztófát sok azokra büntetteknel inkább érdemelne. — Néhány újabb hibás törvény 's a' dolgok' elleni folyta által kizárt ezen táskapun, mellyen pénzbéli, 's vele együtt az erköltsi hitel elüzetett, számtalan hibák 's vétkek csoportoztak béhozzánk; jó rendet 's pontosságot elgázolva rohant bé a' gondatlanság; a' szó' s' ígélet le tiprott szentségén keresztül hatott bé a' fortélyosság, ámítás, csalás, és hazugság. A' meg szorultak' vérén hízó uzsorasságot is ez botsátá, sőt hozta mint titkon emésztő undok fekelyt-kebelünkbe. A' gazdaság 's kereskedésből eredő haszon 's jövedelem nem tökéletesen bizonyos visszás esetekben nagyon kevésre olvadhat, de kedvező körülmények igen fel- 's nagyon sok procentumura emelhetik: ellenben a' pénz' jövedelmének mennyiségét meg-határozta a' törvény, 's épen mivel olly nem nagy mennyiségre határozta azt, azért munka 's fáradságnélkül kell ahhoz juthatni, 's tökéletesen bizonyosnak kell lennie; de nálunk olly sok akadályok 's bizonytalanság van a' kiadott tőke, 's kamatai' meg kaphatásában, hogy a' pénz' kiadása töbnyire egy bizonyos maga elszánással történik; vagy a' kénytelenség, vagy személyes szívesség birják a' pénz' tulajdonosát arra, hogy annak reménye 's számítása szerénti használhatásának veszedelmeztetésével is ki adja; de a' ki nem akarja vagy nem teheti hogy pénze 's abbéli jövedelme veszedelmeztessék, még is kamatra kell pénzét adnie, azt máskint gyümötsöztetni nem engedvén körülményei, csak nem kénytelen uzsorasságot üzni. Hol a' kamat' mennyiségét törvény elhatározta, annál többet venni mindég helytelen; de sokan annyit 's olly móddal vesznek, hogy az valóban alacsony 's vétkes kizsebolés; még is az uzsorasság átalján véve schol

sem menthető annyira mint minálunk. Midőn valaki pénzt kiadja, a' történhető sok fáradságra, bizonytalanságra 's veszedelmezésre számítnia kell; a' gazdát megrontható idő változása őt adossának fizetni akaró vagy nem akaró változékony tetszésével fenyegeti; miként a' kereskedő portékai' meg olcsodásától vagy hajói el süllyedésétől tarthat: úgy retteghet ő, ha adosa' ígérétenek becse leszál, vagy annak fellelként fel tornyozott adossági terhe a' sequestrum' hajótörésével fenyegeti; ezek ellen nem találván a' törvényekben, vagyis jobban mondva a' törvény elleni szokásban kármentői biztosítást, nem csuda, ha a' kamatnak előre kifogása vagy a' szokottnál nagyobb mértékben vétele által iparkodik magát biztosítani. Mind ez a' hitel' nem léte okozza; ennek pedig mint a' mondottakból világos leg főbb oka az: hogy a' hitelezők ha adosaik kamataikat vagy tőkeiket fizetni nem akarják, azokat olly bájosan kaphatják meg a' hibás szokás által erre nyitott út hosszas, tekervényes, és az adosoknak számtalan rejtező 's menedék helyet mutató lévén; mellynek következésébe sok töpénzek 's kamatok már odais veszték, — másoknak felvehetése a' késedelem' kipótolhatatlan kárával töméntelen utánajárás, sok költség's még több bosszúság és számos evék után történhetik.

Hogy a' hitel' hiányának oka nincs polgári alkotmányunkban már láttuk, hanem azt az eredeti törvényektől történt eltávozás, — néhány később hozott idegen szellemű törvények, — már lássuk, hogy ezen néhány törvények' 's a' mostani szokás meg változtatása polgári alkotmányunkra nézve káros lenne e? Természetes, hogy olly törvény, melly igazsággal nem egyez, mellynek következései károsak 's a' köz boldogságot — ezen minden polgári alkotmány' fő-célját — csonkítja, nem tartózhatik olly helyességen épült polgári alkotmány' velejéhez, mint a' miénk. Ha ennek a' már elő számlalt fővonásait megfontoljuk, nincs abban egy is, melly a' mostani hosszas pör' folytát a' tiszta adosságok' tárgyában szükségessé tenné, vagy csak javasolná is. A' nemzetnek semmi jusa, semmi szabadsága, az egyes személynek egy igaza 's leg kisebb haszna sem veszedelmeztetik, ha azon

törvények meg változnak. Bátran állítom ezen utolsót is; mert reméllem, senki sem fogja azt egyes személyekre egyiránt kiterjedő haszonnak 's jótételnek tekinteni, hogy egy rész t. i. az adosok, a' más résznek t. i. a' hitelezők' kárával kedvezést nyerjen, sem a' tartozó fizetés', halaszthatása helytelen könnyebbségét okos számítást ki állható haszonnak nezní, melly a' pénz' nem kapás 's uzsorások' kezére jutás által van meg vásárolva.

Nyilvános példából is lehet látni, hogy a' tiszta adosság' felvehetésében a' magyar országon meg lévő hosszaspör-' folyta meg változhatik a' polgári alkotmány' csunkulása, 's az olly drágán örzött nemesi praerogatívák csökkenése nélkül. Erdélyben azon dolog szinte olly hosszú 's tekervényes úton ment. 1791ben az ország' egybegyűlt Rendei ezt megváltoztatták 's egészen új rendszabásokat tettek. Törvényt hoztak a 136dik Czikkelyt mellynek erejénél fogva, tiszta adosságban a' hitelező keze közt lévő kötelező levelét párban közli az adossal, az adosságot felmondja 's az adost 15öd napi fizetésre inti, mellyet ha az nem teljesít a' 15. nap elteltével, bizonyossá téteti (certificáltatja) a' 15öd nap mulva törtenendő executio felől. Ekkor az executiot az Alispány kiviszi 's a' hitelezőnek az ados' vagyonaiból a' kötelezés értelméhez képest eleget tesz; ha az ados ellent áll, a' hitelező folyamodik a' Vármegye Főispányához, ki, ha az adosságot tisztánnak elisméri, büntetés terhe alatt tartozik a' Vármegye erejét ki-rendelni, mellyre a' hitelező adosát bizonyossá teszi a' 15öd nap utáni vármegye' ereje' kiviteléről. — A' szokás ehhez azt tette, hogy ha az ados ennek is erőszakkal ellent áll, Főispány által kieszközlendő katonai segedelemmel hajtja a' hitelező, executioját végre. — Nem rázta ez meg leg kisebbé is polgári alkotmányunkat, 's az erdélyi nemes nem bír kevesebb jussal 's nem kevésbé szabad mint az előtt, sőt jobban van dolga, mert kinek kölcsön kiadott pénze van, könnyeben jut ahoz; kinek pedig pénz felvételére van szüksége, az több hittele lévén könnyebben kap pénzt. Hogy Erdélyben is a' hitel nincs azon karban mint lennie kellene, annak egyik oka az, hogy el van mellözve, 's nincs szokásba a' hármastörvény

könyv 3dik rész, 28d. titul. 4dik §a 's több olly értelmű törvényeink; 's midőn a' soha nem fizetés' el szánásával adosságait halmozó kölcsönvevőnek bírtoka nem elegendendő hitelezői ki elegítésökre, nem szokás személyéhezis nyulni; ha ezt tennék, kít a' lelkiésméret elnem tartoztatna, meg gátolná a' félelem olly messze menni: más felől pedig nem történnék annyiszor a' nemfizethetés színlése, mert inkább oda adná talám akarki is utolsó ingéig mindenét, hogy sem magát bézárassa; a' második ok, miért nincs azon javított törvényes rendszabásnak annyi haszna, mennyit attól várni lehetne, az: hogy azon törvény' hozatala nem történt elég practicai előre látással, és töméntelen elmellőzések' 's kibuvásoknak hagyott módot fen, mellyet a' fortélyosság csak hamar használtis, 's most a' törvényszünetek' 's a' végrehajtók' (executorok) vagy brachium adók' kedvezése, főként pedig a' brachium-kérésnek a' törvényben épen nem gyökerezett, de szokásba jött a' adossal történő közlése, és a' hasonlólag törvénytelen; de divatlan lévő folyamod is vagy is recursus jelentés a' Főigazgató tanácsához, sőt az Udvarhozis, ezen pör folytát annyira nyújtja, hogy ámbár a' törvény' értelme szerént 40. 60 nap alatt annak végének kellene lenni, olykor Esztendőre is nyulik, azon felül gyakran, az Executorok' részrehajlósa sokszor ollyan Executiót vísz végbe, mellymellett a' hitelező kárban marad, vagy épen a' kapott de sokszor igen csekélyly portékák meg terhére vannak, 's a' biroiképpen áltadott kezeügyében nem lévő vagy jövedelmetlen jóságis olykor csak báját neveli.

Ennyit a' hitelről, 's az annak gyarapodását gátló törvények' 's méginkább a' részint törvény elleni szokások helytelen 's káros voltáról. Ezekből azt hiszem világos, hogy azok polgári alkotmányunkkal szoros összekötésben nincsenek, 's hogy azokat meg lehet 's megis kell változtatni.

Tekintsük már meg, az iparra, kereskedésre, 's pénzre nézve vannak e még hátráltatolag 's károsanható törvényeink, 's azokatis vizsgáljuk, polgári alkotmányunkhoz tortoznak e, 's jó és szabad e azokon változtatni? Fentebb azt állítottam, hogy ezen említett három tárgyra egyfelől közvetlenül (mediate) lehet törvényes intézetteknek nagyobb befolyások,

a' mennyiben főképp ezekről függ a' nemzet' értelmi műveltsége, népességének gyarapodása 's a' fogyasztók 's termesz-
tők közti szükséges illő arány, a' mik pedig amazokra a' leg-
erősebb befolyással vannak. Ha törvényeink mindezeket
nem mozdítják eléggé elő, vagy éppen akadályozzák, úgy
hibák vannak bennök, és ha az illy rendszabások szorossan 's
elválhatatlanul vannak polgári alkotmányunkkal össze-kötve,
úgy az orvoslás lehetetlen, 's arra vagyunk kárhozthatva, hogy
a' társaság' azon malasztjaiban örökre szűkülődjünk'; az első
állítom, a' másodikat tagadom. — Hogy a' meglévő hibák-
nak egyik fő oka értelmi műveltségünk' hiánya, ez tagad-
hatatlan igazság', legfőbb oknakis méltán nevezhetjük, mert
nagyjára ennek következése a' másik főökis t. i. a' polgári
intézeteinkben lévő némelly hibák; több 's elegendő értelmi
műveltség törvényink' azon hibainak nagy részét vagy születni,
vagy olly sokáig tartani nem engedte volna, 's nem engedné.
Ezen értelmi műveltség hiányának hasonlólag vannak polgári
állásunkban is okai. Nagyon sokakat zár el közöttünk magok'
művelhetésétől a' szegénység, mellynek ismét oka nagy ré-
szint törvényeinkben van. A' népesség' nagy száma törvé-
nyeinknél fogva nincs a' polgári szabadság' azon állásában, melly
a' mivelődés, ohajtására és sikerére szükséges. Ha nevelés
's iskolák jobb korban volnának törvények által helyeztetve,
— ha ezek a' tudományokat inkább serkenténék, partol-
nák, gyamolítják, — ha sajtószabadságunkkal élhetnénk: bi-
zonyosan több 's valódiabb műveltség lenne közöttünk' igaz
világosság oszlatná szét a' tudatlanság' 's az annál még ve-
szedelmesebb előítéletek' homályát: de ezen okok törvé-
nyeinkben inkább csak hiányok, nem pedig meg lévő ingenle-
ges (positio) hibák mert nincs enek nálunk törvények, mellyek
a' nevelésre, 's tudományokra nézve helytelenek volnának: —
jó és sikeres törvények' nem létének hiányát pedig czelorá-
nyos új törvényekkel ki-pótolni polgári alkotmányunkal igen
össze férő lenne, 's szükségink épen úgy, mint korunk' szel-
leme megkívánná. A' sajtószabadság pedig valódi jussunk.
Gondolatit, vétekeéseit valamint kimondani, úgy szintén
leírni, 's másokkal közleni is vele született jusa az embernek;

ezen természetes igazában csak nyilvános törvény szoríthatja meg; ilyen megszorítás nélkül egész mértékben bír azzal. Nékünk nincs törvényünk, mely a' sajtó' szabadságát korlátozná; 's ilyen rendszabás polgári alkotmányunkal, melynek a' szabad szólás 's nyilvánosság fővonása, nem is férhet egybe; — éltek is eleik ezen szabadsággal. Régen egyes személyek ön házáknál tartottak könyvnyomtató műhelyeket, 's a cenzurának híre sem volt.

Remélnünk kell, hogy az előttünk álló Ország Gyűlésen szabad nemzethez 's törvényes erejében bizó uralkodáshoz illő rendszabásokat fog ezen tárgyban a' törvényhöz hatalom felállítani; érzi ezen hatalomnak egy része a' sajtószabadságnak kívánatos, és szükséges voltát; át fogja a' más rész látni: hogy sajtószabadság egy törvényes 's a' nemzet bizodalmát (arra okot adván) bíró uralkodásnak ártalmára nem lehet, ha az avval történhető káros vissza élesekre, melyek a' közcsendességet, 's erköltsöt sértve érdekelhetnék, illő büntetések vannak határozva. A' sajtószabadságával 's némelly bűjővő könyvekre tett tilalmak eltörlésével meg szűnnének az emberek a' tiltottat olly kíváncsilag keresni, 's jót, rosszat csak azért, mivel tiltott, olly mohón fogadni. Ha lehetne a' külföldön meg jelent könyvek bűjővetelét akadályozni, ugy lenne azon most csak nevével bíró, 's szembékítő tilalomnak, 's cenzurának, épen nem mondom haszna, hanem sükere; így a' sajtószabadság megszorítása is szolgálhatna nem kedvelt képzetek terjesztésének akadályozására; de Hazánkba mindenütt, valamint az egész császári birodalomban, 's anuak fővárosában meg lehet akar melly tiltott könyvetis kapni, 's ez által sebesen, 's gyökerezve terjednek olly gondolatokis, millyenek a' hazáját szerető 's uralkodását mélyen tisztelő magyarnak tollából soha nem folytak volna, 's nem is folynának. Egy törvényes Uralkodás, törekedésének nemeségében, 's kormányának erejében bizván felyül érezheti magát azon, hogy gondolatoktól, könyvektől félnie kellessen. — A' melly igazgatás sohais, sem gyengélkedő lágysággal a' törvény által kiszabott hatalmának határán, sem innen nem marad, sem erőszakos önkénnyel azon túl nem hat, az

mindig erős; 's rendithetlen alapú erősséghez támaszkodván lehet atyáskodo, kegyes a' jokhoz, 's értz-keményységű a' gonoszokhoz; — az éretlen szédelgők rendbontásait, — a zavart ohajtó nyugtalan pártosok lázzasztásait vagy titkos áskalodásait, — a' nyakasok zabolátlanságát irgalmot 's engedést nem ösmerő komorsággal büntetheti; 's bizonynyal le is fogja a' királyiszék, 's köznyugalom ezen ellenségeit gázolni, mert nem önkény koholt vesztő pallos, hanem a' törvény lángfegyvere villog erőt jobjában, annak pedig sulya összezuk, éleszétvág mindent a' mi vétkes, az az törvénytelen; a' mi ellenben nem az, sérthetlennék kellett lennie, bár mi veszélyes vagy gyanus nevet ruház, akár gyáva félelem, akár sötétbe fondorkó gonoszság arra. — De a' melly Uralkodás eltér a' törvényesség útjáról, melly tántorgo lépessel hol gázol, hol nyomot hagyni fél, 's lágyság, 's keménység közt haboz, illy kormány alatti szerentsétlen országba (mellynek sinylödő sorsától a' meny hazánkat örökre mentse meg) egy letiprott törvény, egy elgazolt jus, egy adott, de meg szegett ígélet több békételenséget, több nyakasságot szül, inkább ingerel, 's terhesíti az engedelmességet, mint egy egész kazal liberalis könyv. — Nem azon érzések, 's gondolatok válnak Uralkodásra nézve veszedelmesekké, mellyeket az emberek hallanak vagy olvasnak, hanem a' mellyeket bennök békétlenség, 's el-keseredés szül. — *Caestis auribus omnia casta.* — Amerika boldog lakosát nem heviti fel semmi lázasztó; ellenben az elnyomost szent írásban is feltalálja keserve panaszainak visszahangzását.

Már a' mi a' népesség kevésségét, 's lassú gyarapodását, valamint a' fogyasztok, 's előhozok közt lévő hibás aránt illeti, ez nem annyira szükséges törvények nem létének, mint fenálló rendszabások' hibásságának következése. Lássuk előbb: mi akadályozza nálunk a' népesedést? 's másodszor: lehet e' annak okait polgári alkotmányunk veszedelmeztetése nélkül változtatni? A' népesedést az mozdítja elő, mi a' megélhetését segíti; — kenyér szaporítja az embert. — A' népesedés gyarapodásán nem koldusok; kereset 's élelmi mód nélkül sinylödő sokasodását értem; ilyenek' szaporodása nem

csak terhe, de veszelye a' statusnak; a' munkás, 's használható polgárok' számának nevedése, azon népesedés, melly erőt ad, 's áldást hoz. Ennek minálunk egyik fő akadályja abban van, hogy birtok szerzésétől olly sokan elvannak zárva, 's így magoknak 's szaporodandó maradékaiknak élhetési 's lepesedési módot nem szerzezhettek. — A' melly gazdánk mindég csak egy bizonyos el határozott mennyiségű takarmánya van, nem nevelheti az házi állattjai számát; vagy ha neveli azok soványsága, 's erőtlensége bizonyítja hibás számítását; ha nagyobb számot akar tenyészteni, takarmányát kell előbb sokasítania. — Az is nagy baj, ha meg lévő takarmányában marhai' egy része azt inkább tapodva, mint éve turkál, a' többinek pedig abból csak nagyon szűken van kiszabva része. Az elsőbbség ellomhulnak, megsűrűdött vérök miatt vakulnak, kehesednek, bénulnak; a' többi pedig erőre nem kaphat, 's ha hever is, még sem épül; de hát még a' szegény igások — a' kenyesen tartott istálosoknak csak alját, 's a' heverő ménesnek izekit — hulladékot kapják 's még is nekik kell a' többi számára, 's azok helyett minden munkát végbe vinni, erejük nincs, 's a' munka rosszszul mégy; érzi ezen fogyatkozást a' pompás istálló, érzi a' heverő ménes de leg inkább érzi a' gazda; keserves a' hámban görzsödőknek, hogy gyakran ostorral akarják erőtlenségeket pótolni; de mennyivel keservesebb lenne, ha nem gazdájok, hanem amaz állattársaik hajszolnák, 's vernék, a' mellyekért, 's a' mellyek helyett ők dolgoznak, de az állatok szerentségére ez köztök lehetetlen. A' gazda a status' a' takarmány a' földbéli birtok; — hasonlatosságom további folyta fájdalom! elég világos fel oldozom magam bővebb alkalmazás alól. —

Nálunk ámbár egészben véve még sok föld van, mellyre lakosok telepedhetnének, de annak, melly a' népesség' táplálására szolgál mennyisége állandoul meg van határozva, mivel ez azon colonialis földekből áll, mellyek most a' földnépe által használtatnak, ennél többet akar nagyobb, akár kisebb birtokaiból a' végre hogy azok meg népesedjenek, ki adni a' Földes Ur nem tartozik, 's haszon érdeke (interesse) nem javasolja; hogy pedig meg vásároltatván ugy száljánuak

lakosok a' már tulajdonná tett földre, annak útjában áll az, hogy a' paraszt jószágot nem bírhat, ('s így a' népesség csak annyi lehet mi nállunk, a' mennyi a' mostani földekből meg élhet) a' most közbirtokban lévő földekből pedig nem igen élhet meg több, mint a' mennyi azokat most lakja: tehát a' népesedés sem igen lehet a' mostaninál nagyobb. De hát csak földművelés, 's marha tenyésztetésből éljenek e az emberek? — hol ezt a' föld nem engedi a' nevedő népestégből mért nem lesznek többen kereskedők, mester - emberek, napszámosok? Bajosan lehet ott sok kereskedő, — hol nincs kereskedés; — nehéz mesterembernek elálni, ha nincs ki munkáját fizesse, — 's miként napszámoskodják, midőn sem gyárok (Fábrikák) sem pénzel folytatott földművelés általjában véve nincs? az lenne tehát a' népesedés' gyarapodásának egy nagy előmozdítója, ha nem nemes is vásárolhatna, 's bírhatna fekvő jószágot. És ez miért nem lehet? Azt, hogy nem nemes ember jószágot ne bírhasson, nem látom polgári alkotmányunk fővonásai közé tartozónak; az által a nemzet, 's Uralkodó közt lévő helyzet telyességgel nem változnék, az Uralkodás erejéből, a nemzet jusaiból semmit se vesztené; a' törvényhozás épen úgy a' fejedelem, 's nép közt egyenlően megosztva maradna. A' képviselés (repraesentatio) nem hogy gyengülne, de erősebb, 's igazságosabb lenne. Az egyes személyek' birtoki, 's személyesi jusaik nem kevesednének, mert ezen igazoknak becse az által hogy abban többen részesülnek úgy hiszem nem kevesedik; nem az leszí ugyanis azoknak valódi értékét, hogy olyakat csak némelyek, s' másokat kirekesztőleg bírnak: hanem az, hogy azok az ember természeti igazaiból folyván, méltóságának meg felelnek, s' társasági jó létét, 's boldogságát előmozdítják. Nem tortom azt, hogy csak nemes ember bírhasson jószágot törvényünk axiomái közül valónak: úgy lehetne azt olyannak tekinteni, ha a' jószág birtoka nemesítene, és ha csak olyan lehetne nemessé ki jószágot is kap, vagyis, hogy csak jószág nyerése által nemesíttethetnék valaki; de alkotmányunk' lelke szerint a' meg nemesítés érdem jutalma, olykor jószág nélküli adatik, mint az armalisok, 's indiginatus

bizonyítják; a' nemesség adásával igenis gyakran jószág és adatott; de nem azért hogy a' jószág által válják nemessé, hanem az is mint jutalom, 's hogy mint nemes élhessen; nem lévén azért a' nemességgel jószág birás szorossan egybe kötve, miért legyen jószág birással a' nemesség elválhatatlanul egybe kapcsolva? Lehetvén valaki nemes a' nélkül hogy jószágot birjon, miért ne bírhatna jószágot a' nélkül hogy nemes legyen? —

Annak, hogy ingatlan jószágot nemtelen ne bírhasson, igaz több akadályai vannak; azok közül egy az: hogy mi történék majd az adofizetésre nézve? — Hogy nemesi jószág után adó ne fizetessék, 's hogy adói teher földön nem fekehtik (onus non inhaeret fundo) ez, törvény által nagy fontosságra emelt rendszabás; ehhez sokan nagyon ragaszkodnak. Nem ereszkedem azon meg különböztetés töredékeny vékonyságába (subtilitásába) hogy ámbár a' mostani ado porta számszerént van kivette 's annyiba felrova mennyit az adofizető használ, 's hogy amenyivel több vagy kevesebb föld van keze közt, annyival többet vagy kevesebbet fizet, sőt hogy Erdélyben épen jugerum szerént van az adó kiszabva, 's hogy még is nem azon földek en fekszik az ado terhe, hanem azon földeknek hasznán (usus fructusan) ez a' meg különböztetés mondom, nékem nagyon vékonynak latszik, 's megvallom, hogy képzetem szerént ki ez iránt magát meg nyugtatva hiszi valoban egy kevésé önmagát csalja: de nem ereszkedem ebbe mélyebben, azt hiven hogy előbb jutobb e' csalodás elfog enyészni, 's ezen mentességnek (immunitásnak) — melly semmi hasznót réánk nem hozott, de sok jónak gátja volt, 's most már jó részt inkább állittatik, mint bizatik képzelt párája szét fog oszlani; a' helyesség 's ön hasznunk világosabb elismerése arra fogja törvényhozásunkat bírni, — mint már többször is emlitém hogy a' köz terhek 's Ország költségei fedezésére a' fekvő birtokot fogják egyik jövedelmi kutfővé (fundussá) határozni, mellytől a' nemzet által határozandó mennyiség, a' nemzettől el intézendő czélokra fog mindenki által fizettetni, melly penznek mire lett fordításáról csak ugyan a' nemzetnek lesz jussa, és kötelessége teljes, és nyilvános számadást ki-

vánni. De ha azon kincs gyanánt tartott, hanem valóságban nagyon devalvált állításnak, hogy a' teher nem fekszik a' földön, fenn kell is még maradnia, nem ütközik ez egybe azzal, hogy nem. Nemes bírhasson jószágot: mert az adó terhe alatt nem lévő nemesi jószág, ha nem-nemes azt örökre megveheti 's bírhatjais e' miatt a' fizetéstől-ment természetét nem vesztené el; hadd fizetné azon adózó a' ki bírná, annak veendő hasznáért, úgy, mint a' most keze közt lévő hasonlólag nemes birtok után fizet. Az, hogy ilyen jószágot vehetne olyanis ki haszonvételeért a' mostani rendszer következtében adózni tartozik, azt vinné végbe 's huzná maga után; hogy nagyobbodhatván keresményi módja, adót is könnyebben 's többet fizethetne, 's így a' mostani, de ítéletem szerint nem elég bizonyos, 's nem is helyes alapja-fundusa — a' contributionnak nevedeknék.

A' szabad 's örökös adás-vevés, úgy hiszem, azon mód melly nélkül a' jószágoknak valódi becse soha sem lesz, hitel felállhat, ipar kereskedés 's pénz dolga jobb lábra nem jöhet §. Ezen szabad 's örökös adás vevés nem ütközik homlokkal polgári alkotmányokkal össze. A' magyar mint valóságos tulajdonossa birtokainak régi időkbe tökéletesen szabadon bántott józágaival 's rendelhetett felőlők. Sz. István 2 K. 5 cba világosan mondja *«Decrevimus regali nostra potentia ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi uxore, filiis filiabusque atque parentibus, sive ecclesiae, nec post ejus obitum quis hoc destruere audeat»* a' 35ik Caputba pedig: *«Consensimus igitur petitioni totius senatus, ut uniusque dominetur Propriorum, similiter et donorum regis, dum vivit, excepto, quo ad episcopatum pertinet et comitatum.»* Több régi törvényeinket, mellyek a' szabad rendelési jus világosan mutatják 's alább eléfognak fordulni itt nem említvén, csak néhány bizonyosságot hozok fel arra hogy régen a' szabad 's örökös adás vevés divatba volt. Ilik András 1211ben költ oklevelében ez vagyon: *«Eidem Lendegnero et haeredibus contulimus, liberam ei concedentes facultatem servitium praedictorum mansionum, quod fisco actenus pertinebat, dandi et vendendi, sive*

in decessu cuicunque placuerit relinquendi.» Lásd a' tiszteletre méltó tudományú, 's hálát érdemlő szorgalmú Horváth István régi magyar nemzetségekről irt munkájának 83dik Lapját. — IVdik Bélának 1263diki oklevele — melyet Pray az eredetiből adott ki — ezt mondja Comes Deodatusrol: *«partem regni hungariae eidem Comiti Deodato haereditarie tradiderunt (a' Sz. István idejében) et contulerunt perpetue possidendam, ut cuicunque vellet alteri vendendam aut gratis pro Deo libere donandam liberam haberet facultatem.*» Csak ugyan IVdik Béla 1267dik törvényének 9dik Czikkelye így szoll: *«Si aliquis ex nobilibus, non habens haereditatem, in exercitu mortuus fuerit, possessiones istius quocunque modo acquisita ad manus regias non devolvantur, sed cognatis vel generationi suae remaneant. — Emtitiae vero, cuicunque in vita sua conferre voluerit relinquuntur.*» Lásd Nic. Kovachich Sylloge Decr. Com. Tom I. Pag. 14. III András 1291ki törvényének szavai ezek *«Item: concessimus, quod si quis nobilium — sine haerede decesserit, possessiones sic decedentis haereditariae emtitiae, ac etiam acquisite nullatenus debeant confiscari sed idem decedens propinquis suis, aut alicui propinquorum seu uxori vel etiam ecclesiis pro remedio animae suae, legari in morte, et conferre in vita, cuicunque voluerit liberam habeat facultatem.*» Hogy az ezt akadályozó törvényeink polgári létünkkel 's nemzeti szabadságunkkal szoros össze kötésben nincsenek, 's hogy az adóra nézve, ha annak rendszerében változás történik, épen nem akadály, ha pedig a' mostani *«Onus non inhaeret fundo»* fenmarad, úgy is a' nemesi jószág, az az föld, fizetéstől ment természetbe meg állhat, ezekről szollánk most; de vannak még több egyéb akadályok, mellyek a' szabad adás-vetésnek útjában állanak. Lássuk ezeket 's vizsgáljuk bővebben.

Ezeket három tárgyban lévőeknek 's három szempontból tekinthetőeknek vélem. Elsőben political okból szokták állítani; hogy annak ha a' jószágok örökre elidegeníthetőkké tétetnének a' meglévő nemes familiák' elmecsevészése 's elszegényedése fogna lenni következése; 's hogy a' jó magyar nemzetségek által birt jószágok idegenek kezére kerülnének.

Az elsőre nézve az állítást tagadom; továbbá azt hiszem, hogy ha úgy lenne is (de a mit meg nem engedek), az veszedelmet honunkra nem hozna. Tagadom azt, hogy a' szabad adásvevés által nemesi törzsökeink 's nemzetségeink elme-csevésszénének 's elszegényednének, következő okokból: ha örökösen 's akarkinek lehetne jószágot eladni, bizonyosan sokkal kevesebb jószág - elidegenítések történnének mint eddig. Most a' jószág - eladást vagy zálogba tevést könnyen szokták venni, úgy tekintvén azt, mint csak ideig oráigdani elidegenítést; a' ki most könnyelműen egymásra adja jószágait vagy rakja azokat zálogba, gondolkozóba esnék 's másként fontolná meg a' dolgot, ha örök vásárról lenne a' szó, mellynek megtevése után örökre elesnék jószágától; — de adósságot sem csinálnának annyira olly gondatlan esztelenséggel, ha tudnák, hogy terhök' nagyra halmozásának bizonyos következése az leendő, hogy örökre jószág nélkül kell maradniok. Másfelől a' szabad adás - vevés által a' jószágok' becse a' mostaninál sokkal nagyobra emelkedvén, kit adósságok nyomnak is, jószágai egy részének eladásából kapna annyit, hogy az által a' többit megmenthetné, holott most egy átaljában kevés becsüek lévén a' jószágok, mindenét oda kell adnia, 's nem marad egyebe, szegénységén kívül, a' visszaválthatás' soha bé nem teljesülendő reményénél. — E' szerint azt hiszem, hogy akkor kevesebb pazarlok 's vesztegetők lesznek, mint most; de ha találkoznék is, nem lehet feltenni, hogy egy nemzetség mind ollyanokból álljon, 's a' jószágnak áruba bocsátása' esetében igen gyakran az atyafiak vennék azt meg. — Hogy egy országban birtokos, és vagyonosabb nemzetségek el ne pusztuljanak, bizonyval közel érdeklí a' nemzet' boldogságát; de nem az, hogy épen az A. B. C. nemzetségek maradjanak, hanem hogy legyenek birtokos és vagyonos nemzetségek. — Valamint emberek születnek 's elhunynak, generatiók kihalnak 's mások váltják fel, 's a' nemzet még is fenáll: ugy nemzetségek is elenyéssznek 's mások állanak helyökbe. A' dolgoknak mostani 's régi állása mellett is hány nemzetségek nem aludtak - ki, mennyin nem mecsévésztek 's szegényedtek el; 's mi veszély származott abból a' nemzetre? Az elenyéssz-

tek helyett újak támadának, az elajásodtak helyébe mások emelkedének aljas helyzetükből magas állásra fel. Gazdag nemzetségek multak el mint az Apafiak, Czoborok mellyek kevés hasznót több veszélyt hoztak honunkra; újak léptek fel mint a' Széchenyiek, Telekyek melly csere bizonynyal hasznót hajtó. Az egykor dús 's hatalmas Garák, Széchyek elszegényedtek 's most a' Nádorok' 's ország birák' ivadéki ekeszarva mellett vannak; ellenben vannak, kik egykor ugy lehet ekeszarva mellett vóltak vagy más isméretlen 's alacsony sorsban éltek, 's most a' haza' javára szentelhető szép vagyonnal bírnak 's lelkes hazafiakkal ajándékozták meg honunkat. Mi kár lenne hazánkra nézve, ha némelly nemzetségek mellyeknek fájdalom! feles ágai 's tagjai a' honért semmit sem tesznek, 's többnyire ön eszelösködésökért adósságok terhe alatt görzsednek, jószágait eladhatván azok nélkül maradnának 's az illyeket más okosabb iparkodók meg szerezvén, új birtokos nemzetségek állanak amaz elredvesültek' helyébe? — Hogy idegenek váltanák fel a' mostani birtokosokat, 's Görögök, Ráczok, Zsidók, — ők lévén leggazdagabbak, — keritnék kezükre a' legszebb 's leg több jószágokat? — Meg vallo' én ettől sem tudok nagyon félni. Hajdan idegenből sok jó magyar vált; hány már most igaz magyar nemzetség van, mellynek törsoke külföldi? Olly idegen, ki hazánkba származik ha kevésbé szabad országból jő, még inkább tudja polgári alkotmányunk' becsét 's szabadságunk' málásztait érezni mint az itt született; ha pedig szabadabb nemzetnek fija, szabad érzést 's világos képzeteket hoz a' mi hasznunkra közinkbe. Ráczok, Görögök, Örmények, 's más effélék mért nem válhatnának jó hazafiakká? — ezektől sem vonta meg mostohán a' természet a' nemesb érzésekre emelkedhetés' csiráját; ha maga a' szerző nem vergődhetik is fel talán természetté vált aljasabb érzései 's képzeti közül, de maradéki hazafiakká fognak válni, 's magyar lelket sajátságot fognak már gyermeki keblökbe szivni, hogy ha nemzeti érzéssel lesz társasági éltünk' levegője el töltve, 's ki lesz tisztítva abból azon mérges idegen ragadvány, melly eddig a' legősiőbb vérbe is mirigyként bélopódzott. A' Zsidókra nézve: ámbár

részemről sem olly roszaknak sem olly veszedelmeseknek őket nem tartom mint sokan, 's ohajtanám hogy ha valaha ökis épen úgy élhessenek polgári alkotmányunk' minden jótétivel - hasznaival mint akarki más, — de ha ez még most igen korán lévönek ismértetnék el, ezen felekezet a' fekvö birtok' örökös vásárolhatásától még ideig-óráig kirekesztve maradhatna.

Hogy ha a' törvényhozás, törvénykezés, közdolgok' folyása, isteni tisztelet, felsőbb alsobb iskola minden nevelö intézet a' házi nevelés, mindenek felett pedig az asszonyi-nem nevelése kirekesztöleg magyar lesz 's csak magyarul fog folyni, ezt pedig törvényhozás 's a' törvényhatóságok és a' már fejlődö közvéleménynek hódoló egyes személyek buzgósága könnyen megteheti; — hogy ha a' nyelv csinosíttatik 's mind velös mind tetsző 's izlést lehellö munkák a' magyarul olvasást hasznossá 's kedvessé tevén azt terjeszteni fogják, és ezek által nyelvünk terjedtségének 's becsének illö állására jut, ez pedig viszont *nemzeti érzést mivelté 's közönségessé fog tenni*: úgy nem tartok sem attól hogy a' vásárlások által beszárma-
mazó 's birtokosokká vált idegen nemzetségek idegenek maradjanak, sem attól hogy köznépünk közt a' birtokosabb 's igyekezőbb Svábok 's talán Tótokis a' magyarokat birtokaikból kiküszöbölván ezek fogyjanak 's amazok mint nem magyar lakosi országunknak lepjék el azt, főként ha a' magyarosodás terjesztését leginkább előmozditható azon két rendszabás, melyről fentebb lapon szölkttam létele kapna. — A' fentebb említett módok honivá változtatnak 's nemzeti sajátsággal ruháznak fel akarmelly idegent is. Ezen utaknál kevésbé célarányosok s t részint félrevezetők az erőltetés 's kényszerítés. Föl leges törvény által parancsolni, hogy mindenki tartozzék magyarul tudni, hogy a' ki nem tud, hivatabba ne léphessen 's t. f. egy felöl gyalázatot hozó bizonyságok lesznek jövendőben i l törvények, azt mutatván, hogy törvények 's büntető rendszabások voltak szükségesek a' magyart anyanyelve tudására szorítani, más felöl illy törvényeket igen is könnyü kijátszani; a' kedvezés hamar reá fogándja valakire hogy magyarul tud, 's ollyan is könnyen kap erröl bizonyságot, ki alig kottyant egy két csigázott magyar szót: a' kény-

szerítésnek csak mellékesnek (indirect) kell lenni; szükségessé 's elkerülhetlenné kell a' magyar nyelv tudását tenni; — ez, 's nem törvény szavai fognak mindenkit annak megtanulására sikerrel szorítani 's kényszeríteni. Eddig is törvényhatóságok 's birtokosok főképp a' nagyobbak apró meg jutalmazások, iskolai 's papi tanítás által a' nem magyar köznép magyarosítását nagyon eszközölhatték volna, de fájdalom! erre kevés gond vala ezelőtt; csak fizesse adóját, tegye robotjait: nem bánták akár törökül beszéljen a' köznép, sőt némelly nagy birtokosok, minden gazdasági dolgaikat idegen nyelven folytatván, azt inkább terjesztették, 's a' magyar beszédet inkább ritkították, mintha helyökbe akkor, midőn honunkba már minden magyarul folya, egy egész csoport idegen nemzetség költőznék be. —

A' szabad adás -vevés ellen eddig felhozott két ellenvetés úgy hiszem az elő adottak szerint kevés fontosságú; hanem van két akadály, melly nagyobb, ámbár nem épen meggyőzhetlen. — Vizsgáljuk ezeket. — Az első az adóra nézve van. Most t. i. az adó' alapjául az adózók' keze közt lévő földek' haszna van téve; csak adózó sorsú tartozván fizetni, más sorsuak az az nemesek vásárolván meg azon colonialis telkeket, mellyek után, vagy a' mint szeretjük mondani, mellyeknek haszonvéte után most adó fizettetik, a' nemesek nem fizetvén, ezen birtok vagy annak haszon véte elzárva lenne azon kutfőtől, vagy forrástól, mellyből az adónak folyni kell, 's azon fundus az által kevesedvén, minthogy a' szükséghez mért 's mérendő adó sokkal nem kevesedhetik, a' tehát azokra halmoztatnék a' kik adózó sorsuak, az az a' földnépére. Ez most is már nagyon lévén terhelve, új megterhelés épen olly helytelen mint valóban lehetetlenis lenne. — Azonban az említett eset nem fogna olly gyakor lenni mint első tekintetre látszik; és lehetne is rajta segíteni.

Az adás -vevés' felszabadításával mik vásároltatnának, kik vásárolnának? Vagy nagyobb birtokok, vagy egyes telkek adatnának el: — 's azokat vagy adót nem -fizetők, vagy adófizető sorsuak vásárolnák meg. Ha nagyobb részeket, több telkekből álló jószágokat adót nem -fizetők vásárolnának,

nem lenne az adóra nézve semmi rövidség: mivel az azon jószágban lakók' 's colonialis sessiókat bírók azokban továbbis meg maradván adóznának úgy, mint előbb; — ha pedig adófizető tenne illy vásárlást, azzal nyerne az adó' fundusa: mivel ezen szerzemény által nagyobbra nevedett jövedelmet 's keresménye után jóval több adót bírhatna el. — Ha egyes telkeket vásárolna adófizető akár más adófizetőktől akár földesúrtól; azzal hasonlólag még nyer az adózás, tehetősebbé válván az illyen szerző. Csak az által csonkulna tehát az adó, ha nemes ember vásárolna egyes telkeket akár adófizetőtől akár földesúrtól. — Nagyobb birtokú földesúr birtokat nem igen csonkítja 's ritkán adna - el illy egyes telkeket. Apróbb birtokú 's szegényebb nemesek 's nemtelenek közt történő vásárokra nézve az elsőbbségnek gyakori megszorultságokat, tehetség 's szorgalombeli hiányokat tekintvén, fájdalom! igenis bizonyos, hogy sokkal többen fognának telkeket el adni mint venni. Ezeket összevetve jó részt nevedednek az adózók' tehetsége, 's ez által az adó fundusa nőne annyit egy felől, mennyiben másfelől apadna. — De ezen bizonytalan számításra megnyugodni nem lehet. Ha a' mostani körülmények' következésében nem kevesednék is nagyon az adó' fundusa, de elég az hogy kevesedésének lehetősége meg volna. Azonban mostanra nézve is csak ugyan bizonyos, hogy tehetősb nemesek 's nagy birtokúak több egyes 's eddig adófizetők által használt telkeket vásárolnának meg, mellyekért az eddig fizetett adó a többi adózók' nyakába háromlanék. Segíteni kell tehát ezen, 's csak úgy lesz a' szabad adás - vevés' behozása lehető 's hasznos, ha ezen nehézség el lesz hárítva. De úgy hiszem, hogy ez lehető addig is míg a' mindenek által egyiránt hordandó köztehernek a' földön kellő fekvése el ismerve léend. — Ha nemes ember veszi ki egy más birtokosnak colonialis telkét; azért, mivel nemes ember, még is kell hordania a' terheket, mellyek azon telek' használásával egybe vannak kötve; magára veszi a' dízma adást, heti szolgálatot 's a' t. a' nélkül hogy az által nemesi szabadsága csonkulást szenvedne; már az adózó kezében lévő telken, ha nem a' földön fekszik is az adó' terhe, de csak ugyan nem hozhatni kétségbe, hogy annak használásával egybe van kötve 's ahhoz kapcsolva az adózási

teher; már ha nemes ember ezen terhet átveszi midőn telket vásárol, melly addig adózó által használtatott, 's ő annak kezéből kivévén tulajdon maga használja, épen oly keveset sérti nemesi jussait mint az előbb említett esetben. Adó terhének földön nem fekvéséről akar mit mond is theoriának, — melly külömben is már csak hanggá' vált, — de in praxi tulajdon ösi jószágában sem veheti ki valaki colonialis telkeit 's földjeit az adózók' kezéből, úgy hogy az azok' hasznáért van arra szüksége; — 's ennek szükségesképen így is kell lennie; mert másként azt látván a' földes urak, hogy több hasznót kapnak az eddig adózók' kezében volt telkeket 's földeket allodizálván számtalan földek 's telkek vétethetnének el, 's egész helységek allodialis pusztákká válnának, 's mi történnék akkor azon földönfutokká tett szegény emberekkel? 's kifizetné azon adó' mennyiségét, mellyet addig ők fizettek? vagy lekellene azon mennyiségnek az adóból vonatni, — ez pedig — szükséges lévén az adó — nem történhetik, — vagy pedig az adózók' megkevesült számára kellene rovatnia, 's ez hasonlólul nem lehet, mert a' mostanit is alig fizethetik. Ha tehát a' maga tulajdon birtokában sem lehet a' nemesnek telket vagy földeket, mellyek' hasznáért eddig adó fizettetett, azon teher alól kivenni 's olly móddal használni, hogy azon adó meg szűnjön: mennyivel kevésbé lehet a' mástól vásárlott telkeket vagy földeket úgy tenni magáévá 's birtokába venni, hogy azon adó, melly addig azoknak hasznán feküdt elmaradjon. Ezekből röviden azt következtetem: hogy a' szabad adás-vevés behoz atalára nézve az általa történhető adó fundusának megkevesedése 's az adózók' megterheltetése nem akadály, — mivel sem az egyik, sem a' másiknak bekövetkezése nem szükséges következés; — és hogy az eddig adózók' birtokában volt, de nemesek által megvásárolandó, telkek 's földekért az eddigleni adó új birtokosai által fizettethetnék, nem állván ellent 's helyes okot az ellen nem támasztván azon ellenvetés, hogy az adófizetés a' nemesi jusok ellen van: mert hogy feje, 's adó' terhétől eddig is ment egyéb vagyona 's birtoka után ne fizessen adót', ez tartozik jussai közé; — de olly tehernek magára vállalása, melly bizonyos haszonnal össze van kötve, az épen olly kevésbé szolgál kisebbségére 's csönkítja

igazit, mint az, hogy várási birtokiért adót fizet, úgy mint akarmelly polgár. — Azon másik ellenvetés sem bír több erővel, miszerint az adó terhe nem fekszik a földön: mert jó, nem a földön, hanem a hasznon fekszik, 's annak kell azt fizetni ki azon hasznot veszi; — mivel az adónak csak ugyan kell valamin fekünni, ha nem a föld hasznán, úgy az adózó személyen fekünnék, már pedig a személyen lévő adózás következtében az adózó személye 's marháiéért fizet. Világos ebből, hogy az adózás terhe csak bizonyos földek hasznával van egybekötve; de ezzel úgy hogy akarki bírja is, annak azon meg kell maradni, különben semmi alapja sem lenne, semmin sem fekünnék, 's egy képtelen valami volna.

De azon eset, mellyben nemesnek vásárolt birtokért adót kellene fizetni, úgy is csak akkor állaná elő, midőn ő adófizetőtől csak egyes darab földöket vásárolna, nem pedig egész telket vagy telkeket. — Mert elkellene annak országu határozva lenni, hogy ha nemes, akár egy akár több olyan telket vásárol, mellyen most adófizető lakik, ne mozdithassa el arról azt, 's ne változtathassa azokat lakostalan majorrá. — Ezt most sem teheti nemes ember még tulajdon ősi jószágában is; nem lenne tehát réa nézve terhelő illyest vásárlott telkekre nézve nem tehetni. — Valameddig a contributio 's katona állítás, vagy is a pénz- és vér adó a colonialis telkekkel lészen egybe kötve; mind addig kötelessége a törvény hozásnak arról gondoskodni, hogy legyen azon telkeken, ki mind az egyik, mind a másik terhet hordozhassa. —

Ellenben a nemesi birtok 's szabadság sajátsága meg kíváná azt, 's az adó kutfejét nem apasztaná elhatározása annak, hogy ha adófizető, nemesi- 's adó alatt nem volt major-ság birtokot vásárolna, azon birtok, továbbra is előbbeni természetét meg tartsa, 's a mostani kirekesztőleg csak nemtelenek által fizetett adónak kutfői közzé ne számíttathassék.

A második nagy akadály a szabad adás-vevésre nézve a Fiscus örökösödése. Én azt hiszem, az ország Rendei, átlátván millyen szükséges a szabad adás-vevés, mind a népesedésre, mind a birtokosok hasznára, készek lesznek a fellebbezett nem áthághatatlan akadályokon keresztülhatni; de valljon fog-e a Fiscus hajlani, hogy örökösödése az által

csonkuljon? mert ha minden birtokos szabadon adhatja jószágait, a' magszakadás' esetében sem fog a' Fiscusra jószág szálani. Ez, igaz nagy akadály, de gondolom meggyőzhető, erre nézve allításim ezek:

1ször Ha a' Fiscus örökösödése változhatlannak 's a' megszűnéséből származó kár a' Fiscusra nézve tetemesnek ismertetnék el, úgy annak potlását kellene 's lehetne eszközölni.

2or A' Fiscus' örökösödése nem egykori polgári alkotmányunkkal, későbbi származású nem is folyannak lelkéből, azért megváltoztatható

3or A' Fiscus vesztesége az által csekély, haszna pedig nagy; azért remélhető, hogy kormányunk hazánk boldogságáért ezen kitsíny áldozatot megteendi. — Az elsöre: minden tekintetben olly nagy a' haszon, melly a' szabad adás-vevésből az egészre 's annak minden részreire háromlanék, hogy ezt ha szükséges, más tekintetbeli áldozatokkal, sőt magának a' tárgynak némülegi meg szorításával is illő 's szükséges megvásárolni. — Azon veszteséget, melyet a' Fiscus az érdeklött változással szenvedne egyébbel kilehetne pótolni; az ország Rendeinek bölcsesége bizonytal fog ebben találni módot, 's ha két annyit áldozna is ezen célra, azon meg mérhetlen haszon, melly abból származnék igen olcsón lenne megvéve. Ha az örökösödés jusa a' Fiscusra nézve megváltozhatlan lenne, inkább e' részben meg kellene a' szabad adást-vevést szorítani. Igaz, hogy a' következesek' hasznait nagyon kevesítené 's csonka lenne az intézet, ha kivételek zsibbasztanák hatását: de mégis jobb ha bizonyos részében korlátozva is, de bírunk olly szabadsággal, mellynek nem léte mostani szegénységünk' 's elmaradtságunk' fő oka. Azért, ha másként nem lehetne, inkább kikellene a' magszakadás' esetéből a' szabad adás-vevésbeli szabadságot rekeszteni, 's így az egész akadály el lenne háritva.

De másodsor azt állitom, hogy a' k. Fiscus' örökösödési jusa polgári létünk' első kezdetében nem vólt meg, 's az később eredett, 's csak lassanként 's különböző tünetekben fejelett ki a' nemzet' 's polgári alkotmány a' történeteiből. — Midőn a' magyar nemzet mostani hazánkat fegyverrel foglalta el, legelőször is ki jelelt bizonyos főhelyeket 's azokhoz tar-

tozó vidékeket (Váraknak és Vármegyéknek nevezték) melyeknek jövedelmeiből az ország' igazgatására 's őltalmára szükséges Tisztségek 's Zászlóaljok tartottak fenn; ezek a' nemzet' közbirtokává váltak, el nem idegeníttethetl, 's azok' bírása 's jövedelmöknek az ország' 's országlás' szükségéire leendő fordítása a' nemzet választott fejére bízott. A' többi földön pedig őseleink vitézségök' jutalmául, a' nemzetségek' számához képest, meg osztottak. Illy osztály' következésében nyervén birtokát a' magyar nemes, az nem volt fejedelmi adomány; 's azért nemesi jószáginkba eredetiképen semmi sem volt, a' mi csak távolról is Feudumhoz hasonlítana. A' feudum kitétel minden régi magyar oklevelekbe árendát téssen, a' mint azt a' nagy érdemű 's temérdek tudományú Horváth István, a' régi magyar nemzetségekről írt munkájának 26—28 lapjain bém bizonyítja. De nemis lehetett nálunk fendum. Ugyan is feudum csak ott van 's lehet, hol minden föld előbb a' Fejedlem tulajdonának vallatik, 's arra bízatik azoknak kiosztása. Nálunk pedig a' Fejedelemmel együtt osztozott meg a' nemzet a' birtokon, 's a' Fejedelemnek épen ugy mint a' nemzet több nemzetségeinek kiadatott saját része, még pedig olly móddal, hogy az örökre az ország' 's országlás szükségéire lévén határozva, elidegeníteni ne lehessen, a' mire mutat az arany-bulla 16 Czik. is 's így az ország' legrégibb idejében a' Fejedlem csak saját javait ajándékozhatta el, melyeket az ő nemzetsége a' nemzeti köz osztálykor osztályrészül kapott. A' nemzetségek osztály szerint jutott része kinek kinek saját keresménye lévén, természetesen következett, hogy azokról a' birtokos mind élteben, mind halála' esetére szabadon tett rendelést; mindezeket bizonyítják a' szent István 2: 5 es 35; az arany-bulla 4; 's a' Hárm. törv. 1. r. 6. d. cik. A' szent István 2: 35 által az állittatik meg, a' mi addig előfordultnak nem látszó, hogy t. i. a' király 's ország ellen vétkes magyarnak jószága, a' k. Fiscusra szálljon; 's ez törvényeinkben az első nyom, melly szerint a' k. Fiscusnak a' nemes jószágokban ezen egy oldalról örökösödési jusa támadott, 's következőleg ugy nevezett k. jusból adományt tenni lehetséges lett, mert azt nem mutathatni meg, hogy a' Hárm. törv. 1. r. 3. d. cikben elő

adott eset, minél fogva a' vezérek idejében a' véres kard elhordozása után meg nem jelent magyar szabadságát elveszté a' Fiscus' jószágbeli örökösödési jussát húzta volna maga után. — A' sz. Istvánt követő királyok, mind az Árpád nemzetségi osztályrészét, mind az ország' javait vesztegetvén, Kálmán ennek gátlására nem csak a' sz. Istvan' ideje után tett adományokat vonta vissza (1 k. 15, 16.) hanem a' halál-utánra tehető szabad rendelést is igyekezett meg szorítani (1 k. 20) 's az által a' Fiscusnak örökösödést szerezni, olly törvényt eszközölvén, hogy a' sz. Istvánt követő királyok által ajándékozott birtokok, ha a' birtokosnak sem gyermeke sem testvére nem maradna, a' királyra szálljanak. Ezen merény (proba) a' Fiscus hasznára még bártortalan volt 's nem is sokra vezetett; mert azon törvény teljességgel nem a' nemzetségi osztály részekről, hanem csak a' királyi adományokról szólott, 's azok közül is a' sz. Istvánéiról nem. Az érdeklett kir. adományoknak egy része azon jószágokat említi, mellyek első kezdetül fogva a' közhaszonra 's költségekre határozottak, 's azért el nem idegeníthetők voltak; képest Kálmánnak azon törvénye, hogy az illetén jószágok a' magszakadás esetében a' királyra v. is koronára vissza szálljanak, igen természetes volt, mivel azoknak attól el sem kell vala szakadniok. Hogy ezen törvény kiterjed a' király által adott más természetű javakra is t. i. olyanokra, melly az Árpád nemzetségének osztály részül jutott 's tulajdona lett, az legfeljebb is csak arra mutat hogy a' Fejdelem saját tulajdona iránt nem rendelhet olly szabadon mint a' többi birtokosok, hihetőleg azon okból mert az illy idegenítések károsoknak ismértettek el. — A' nemzetnek eredeti 's közszokása a' szabad rendelési jusra nézve továbbra is fenmaradott, a' mint I Lajos (1351diki) törvénye 's a' 1: 64 bizonyítják. Az arany bulla 4. cikkelyében, a' Fiscusra nézve kedvezőbb állandóbb 's közönségesebb elv (principium) mutatkozik. Az t. i. hogy az örökös és végrendelés nélkül meg holt nemesnek jószága a' kiralyé' legyen. Ezen törvény-nél fogva a' nemesi jószág csak akkor száll a' Fiscusra midőn senki nincs többé, ki arra vagy vérség' jussán vagy az utolsó birtokos' akaratjából kezét tehessen mert ilyenkor úgy tekin-

tetik az mint senkié. — Ezen rendszabás tehát azt bizonyítja, hogy a' Fiscusnak a' nemesi jószágokba örökösödési jusa lett volna, hanem csak azt, hogy a' birtokos nélkül maradt 's már senkit nem illető javak övéi lehetnek. Mind az által ezen említett törvény új útát nyitott a' magszakadás és végrendelés nem tétel esetére a' Fiscus örökösödésének 's a' jószágokban lappangó vagy lappangható kir. jusnak, 's ezen második út már szélesebb a' Kálmán idejében nyitott elsőnél mert nem csak az adománynál fogva nyert vagyanonra hanem a' nemzetségi osztály birtokokra is kiterjed, a' törvény nem egyes esetre hanem közönségesen fejezván ki magát. Ez időtől fogva a' kir. adományt nyerni kívánó, felkérhetett bizonyos harmadik kéznél lévő jószágot olly okkal vagy szinnel, hogy az magzat 's végintézet nélkül elhőlt ez vagy amoz nemesnek igazaihoz tartozott, 's kezdődhettek az adományos 's birtokban lévő vagy birtokon kívül ellenmondók közti kereskedések. — Végre az 1351. törvény a' sz: István 's az arany bulla' cikkelyeit a' szabad intézet tételről megsemmisíté, 's azon szín alatt, hogy az ősi jószágokban a' rokonok' örökösödése a' birtokos' szabad kénye által meg ne csonkittassék, a' kir. Fiscus örökösödésének nyitotttág útát. Mert ezen törvénynél fogva az ősi javak a' birtokos' végrendelése alól örökre kivétetvén, következett: hogy minden magszakadás' esetében a' kir. jus elő állott, 's a' Fiscus birtokot vagy adomány tehetést nyert. Így származott a' Hárm. törv. 1 része 10ik Cikkelyében világosan kifejezve principium, hogy t. i. a' magyar korona (melly alatt csak ugyan soha sem a' király' személyét magányosan és különösen, hanem a' nemzet' egyetemének egy erőpontban összevont személyességét kell érteni mutatja ezt a' «membrum sacrae coronae») minden zászlósnak 's nemesnek igaz és törvényes örököse. Az 1351. törvény 's az abból folyt most említett principium a' nemesi jószágok viszonyát sokban változtatta: mert azóta magyar országon nincs jószág, mellyben a' királyi jus vagy jelenleg vagy jövődökképen benne nem volna 's ennek következései nagyok; innen erednek a' királyi Fiscus' számtalan kereseti, innen az adományt nyerők' újabb meg újabb helyzetei, innen annyi birtokbéli bizonyta-

lanság 's az örök pörlések. — Világos ezekből hogy a' Fiscus örökösödési jusa nem egy korú polgári alkotmányunkal hanem abba csak belé csusztatott még pedig a' magyar birodalom' felállása után több századokkal; már hosszúra nyúlt életkorának szinte fele folyt le a' nélkül, hogy a' Fiscus örökösödési jusa meg lett volna; a' mint azért 1351 ig fen állhatott polgári alkotmányunk azon intézet nem léte mellett is: úgy későbbre is ellehetett volna a' nélkül, 's most is ellehetne. — Világos az is, hogy a' Fiscus' örökösödése feudum' természetére mutatván, 's abból folyván össze nem hangzó polgári alkotmányunk' szellemével, melyben feudumnak helye eredetileg nem volt sőt nem is lehetett, mivel a' magyar nemzet fegyvereivel szerzette birtokát, a' nemzeté volt ez, nem pedig a' kiralyé, ezzel csak osztzott sőt neki ő adta ki illő részét, nem pedig tőle kapta a' magáét. — Ezen két állítást 's következtetést bizonyítja azis, hogy a' magyar nemzet' egyik legrégibb 's törökösebb része a' székely nemzet, mely eredetiségéhez híven sokakban ment maradt idegen változások' belopódzásától mai napig sem ismerte el a' Fiscus' örökösödési jusát: ott a' fiág' kiholtával a' leányág örökösödik fiuléány név alatt, 's midőn semmi atyafi sincs szomszéd kapja a' jószágot. — Mind ezekből kilátszik: hogy a' Fiscus' örökösödése változhatnék a' nélkül, hogy polgári alkotmányunk az által szenvedne; 's hogy ezen jus nem tartozik a' magyar királyok' eredeti 's fő igazai közé; nem is a' királyt illető személyességi jus, hanem a' Magyar koronáé. Ezen pedig a' mint feljebb is érintem, nem a' királyt magát, hanem a' nemzet' egyetemét kell érteni; kitetszik ez abból is: hogy törvényeink' nyilvános szava 's értelme szerint minden nemes a' magyar koronának tagja, „est membrum sacrae r. coronae” már ha a' korona alatt a' király személyesen értetődne, ugy ezt semmi esetben állítani nem lehetne.

A' mi 3or a' Fiscusnak ebből származó kárát illeti; erről egyfelől azt állítom, hogy ezt a' korona 's király meghatározott 's szükséges jövedelme' csönkulásának nem tekinthetni, mert a' magszakadás által a' Fiscusra szálló jószágok polgári alkotmányunk szerint nincsenek azon jövedelmek kufjei közé

téve. Mik vannak ezen szükségekre szentelve? azt feljebb már láttuk, hogy azok a' király' 's korona' fénnnyére 's az ország költségeire bőven elégségesek, könnyen átláthatni a' jövedelem 's költségeket meg tekintvén.

Az országslás költségei közül legfőbb a' magyar katonaság tartása; de ennek fedezésére van az a' d'ó, most már 4,395,244 for. 38½ kr. a' határörök (granitzerek) magok tartják magokat. A' Hivatalbéliel' septem viratus Királyi Tábla, 's Districtuális Táblák fizetése, a' só felemelt árrából telik. A' vármegyék 's városok mint polgári administratiójok 's törvény székeik' hivatalait magok házi pénztárjokból fizetik. Iskoláink (catholicusok) fen-tartására szánt jóság 's pénz alapok Európának leg gazdagabbai közé számíthatók.

Látszik ezekből, hogy a' korona jövedelme mind az országban teendő javítások olly nagy, hogy az uralkodás könnyen el lehetne az ugynevezett Fiscálítások jövedelmei nélkül. Arról ugy sem lehet szó, hogy a' mi most van a' Fiscus' kezében azt elveszítse. Ezeknek vagy elidegeníthetlen korona bírtokokká kellene tétetniök, vagy mind el-adatván az ebből bejövő értéknek nem elköltetni, hanem örökös tőkévé válni kellene. Nem egyéb lenne tehát a' Fiscus' rövidsége, hanem csak az hogy a' szabad adás-vevés megszorítás nélküli behozatala után magszakadás 's nota útján több jóságokat nem kapna. Ez a' vesztesség valóban sokkal csekélyebb, hogy sem azon nagy hozsonnal melly a' bírtok becsének nevedése 's az ország minden lakosinak jobb állapotra leendő jövése által főkép az uralkodásra háromlanék, bőven kipótolvá nem lenne; Annyival inkább, mivel az illy javakat törv. szerint ugy sem tarthatja magának 1: 4. — Andr. 10; — Alb. 16; — Ulászló 1: 9; — 1608: 15; — 1630: 31; — 1659: 75; — 1723: 103. Hiszemis, hogy koronás fejünknek hazánk' gyarapodása annyira fekszik szíven, hogy ezen nem nagy áldozatot tévén, kész lesz azon tömérdek hasznokkal boldogítani országát, melly abból a' kereskedés' 's ipar' terjedése 's a' hitel meg alapodása által bizonyosan háromlánd. — De ha a' mint feljebb is mondtam, nem ítéltetnék lehetőnek, hogy a' Fiscus ezen jövedelmi csonkulást szenvedje, 's ha jónak 's illőnek is-

mérjük el, hogy azon intézet fenmaradjon, melly szerint szállni kell a' Fiskus' kezébe jóságoknak a' végre, hogy azokkal a' most említett törvények szerint érdemes hazafiak meg jutalmaztassanak, 's ha az Uralkodónak ezen valóban szép jussát fentartani szükséges ugy a' szabad vásárlást, mint feljebb is mondtam, meg lehet annyiban szorítani, hogy az utolsó örökösök vagy felség- 's haza sértésben keveredtek ki legyennek véve, 's ezek ne adhassák vagy idegenithessék el jószágait, 's így a' korona örökösödése is meg maradván, az ennek eltörléséből származó ellenvetés 's nehézségek meg szűnnek, 's a' szabad vásárlás lehetsége is eszközölhető lesz. —

Sok más előítéleteket most elhalgatván, lássunk befejezésül még egyet mely a' leg károsabbak közzé tartozik.

Vannak sokan, kik ámbár a' felyebb szóbahozott hiányokat megismerik; de mégis azt állítják: hogy az ilyen igazítások' ideje még nem jött-el, 's hogy uem vagyunk vagy nincsenek még nállunk ez vagy amaz javításra megérve.

Ezen mondás, ha nem rövid látás' vagy termiátalló tunyaság' szüleménye, többnyire azon mentség 's szin, melly alá azok rejtőznek, kik minél tovább 's ha lehetne örökre szeretnék nemzet vagy annak egy része felett magokhoz csikart gyámhatalmokat üzni. Hibás számítás! jobb annak idejében becsülettel tenni-le a' gyámságot, 's az ifjat önkényt szabadítva-fel, átadni néki, a' mit őt' illeti: köszönettel veszi ő ezt ekkor, 's ha a' régibb számadásnak lehetnének kétség alá hozható 's nem egészen tisztában lévő pontjai, örömost elnézi azokat a' szabadságának örvendő; de mikor a' fenyíték 's parancs-alól kinőtt, erővel 's perpatvarral kénytelen jutni sajátjához, akkor néki-keseredve emlékezik vissza minden mult — ha szinte ollykor helyesenis — szenvedett kevetlenségekre, szoross számadásra szorítja nem kimélendő gyámját, ki aztán ollykor ön vagyónával lakol makacsságáért. —

Igaz, hogy mindennek meg van a' maga ideje; előtte annak vagy utána nincs süker; a' mi igen koran van, az épen ugy, vagy semmi, vagy rossz következésü, mint a' mi elkéssett.

Az idő természet lehellete, azért mindennek valódi idő-

pontjátis a' természet határozza-el. Olly tárgyakban, melyek a' természet végetlen fojtában hozzájárultunk nélkül történnek, soha sem zavarodik az örök rend, 's minden a' maga illő idejében történik. Mi az ember munkásságától függ, v. jobban mondva, mihez a' lelkes féreg óriási akarattal, de anynyira korlátozott 's többnyire gyenge erővel tevőleg járul, 's a' minek forgásába avatkozni a' keblében zárt mennyei szikra felhatalmazta, — csak avatkozni mondom, mert a' kimenetelt az örök természet nem bizza az ő gyenge kezére — ilyen tárgyakbanis az igaz idő pontot a' természet jeleli-ki, 's hiven megmutatja az embernek, ha gondos anyja bölcs intésére figyelmezni tud és akar. — De elhittségében v. elvakulva ő akarja előidézni v. visszahozni az időt: — ő, ki az idő' hatalmas és örök lehelletitől végetlenül hullámozó természet' tengerének csak egy pillantatig létezőtűnő habja. Ezen tévedés sok keservinek forrása. Füstbe ment kilátások' hiun elszórt remények' nagy része ebből ered, 's ez azon akadály, melybe ütközve a' legmunkásb 's hatalmasb iparkodások szétporlanak. —

Nemzet' műveltségi előlépésinek, vagy alkotmányába teendő kissebb és nagyobb változásnak is épen úgy van igazi ideje mint minden egyébnek. — Boldog azon nemzet, mely eltalálja ezen helyes időpontot 's azt használja! — maga tehet ebben, 's úgy a' mint akar. Gyászos példák bizonyítják, hogy ezt elmulatván, akaratja ellen jöttek kívülről-alulról 's többnyire erőszakkal rá változások. — Az emberek ohajtási vágyainak szüksége elébb csecsemő; ekkor a' törvényhozás kezei közé még igen gyenge: csak gondos felügyelet az a' mivel iránta lehet, 's kell hogy legyen; e' nélkül vagy elvész, vagy hibásan nő, — ha igen jókor szoros rend- 's fenyték alá veszi, eltörpül vagy makaescsáválik; ha pedig a' még gyermeknek értebb kort illető függetlenséget ad, nevelője kárára pajkosul: — de ha midőn már valóban serdült, nem enged neki a' helyesség korláti közt elegendő szabadságot, majd kínó kezei közül, maga vesz 's vív magának szabadságokat — mert erősödik, azért mivel nő, 's hogy ne nőjön nem teheti az, kinek az idő' haladása, mitől ezen növés egyedül függ, hatal-

mában nincs. — Valamint a' nevelésnek legkényesb leggyakrabban megvétett tiszte, minden korrall kora szerént banni, 's nem mint serdültet tekinteni a' gyermeket, 's nem gyermeknek tartani az ifjat; éppen ugy nemzetnek ön nevelésében, — mellyet a' nemesb 's miveltebb rész teszen-nagyon bajos a' nemzet élete' 's ereje' korát elhatározni: mély és tiszta látást 's szerencsés elítélést kíván ez. — Gyakran vezetett már egynek vagy többek' heves indulattja, jóra vágyó ösztöne 's nem eléggé ért fontolása szabadság 's dicsőség pályatérére olly nemzeteket, mellyeknek még ara bő legelőn kellett vala táplálva erősödniök, vagy idomítva könnyű teherrel mérséklett futásba készülniök. — Mi lett következése? Az, hogy vagy kitörtek pályájokból, vagy inaikhoz nem mért sebes szaladásban az erejökön túl lévő czél előtt rokkanva dőltek-el. — Szépíteni akarva játszó kezekkel sívatag' közepette is virító kertet varázsolhatni; zöld ágakat, fiatalokat, leszakasztott virágokat gyökér nélkül 's készíttetlen földbe szurva, bokrok támadnak, lugasok lesznek, 's árnyékos utak, enyhítve zárják-el a' nap hevét; de éppen ennek sugárai csak hamar elszáraztják az idétlen mivét, 's nem sokára száraz leveleket zörgetnek a' szelek, mint komor tanuságít az emberi erőt fejűlmuló igyekezet gyarlóságának. — Idő előtti javítások sükeretlenek, sőt igaz hogy előhaladás helyett hátrálást 's többnyire kárt szűlnek nem hasznot; de idejét mulasztani helyes és szükséges változásoknak szintoly veszedelmes. — Midőn egy nemzet még szunyadoz vagy fáradt aléltságban hever, még akkor erőtlen hogy javítva ujíttson; elég ha lankadt kezeivel a' meglevőt védve fedezi, kivált ha körülteis még éjjeli csend 's alvó nyugalom vagyon, de midőn a' nemzeti lét munkás éltének hajnala világ szerte hasad, 's már minden felé cselekvő mozgásban van szinte az egész föld' roppant népessége; midőn többnyire minden nemzet, lassu vagy sebes, kimért vagy száguldó lépésekkel, jóra vagy rosra megy vagy vitétik; és midőn azonban az addig akár álomba ringatott akár kifárasztott nemzet már magais a' jusok', szabadság', 's jobb lét' szeszes italától éledni — vidulni kezdett, 's szemei látásra, inai tevére erősödtek: akkor kell tiszta látással, erős de biztos kézzel uji-

tásokat javításokat tenni — mert később' azon mennyei ital, melly nemes lelkesedést, hasznos erőt adott, ha csak henyélve üriti a' nemzet annak teli poharait, megrészegíti; elkábulnak vagy kettőztetve hibásokká válnak főbb érzékei, a' tagok rendetlen mozgásba jönnek, neki dühödve rohan munkásságra; de már nem az ész és fő vezetik, — vad indulatok hajtják, durva kezei törnek, 's tipor mindent tántorgó lábakkal. — A' már prűszkölve haladó ménnek — ha bírni akarok vele — futása között kell zablát eresztetni 's mérséklett huzással csendesíteni, vezélni; mert a' kemény 's feszes tartás által neked erőd fogy, az övé nő, érzése tompul vagy a' fájdalom' ingerlése vadítja, dühössé teszi 's lovasával együtt veszélyre rohan. Újra fékezni pedig nyargaltában senki sem fogja. —

Mindenek felett fontos tehát a' változásokra 's javításokra alkalmas igazi idő pontnak elismerése. Ennek bizonyos ismértető jele: a' gondolkozás 's eszmélés-szülte képzetek' 's ész fogatok' elterjettsége, azoknak eleven óhajta 's ezen óhajtnak nyilvános kifejezése. —

A' miről tiszta képzet van, annak előbbutobb valósulni kell. A' mit emberek ohajtanak 's a' mi utáni vágyásokat már kiis mondani merik, nem marad az keblökbe zárva, hanem cselekvés által létesül. — A' mi századunknak' fő színe az eszmélés, mint előbbieneknek hol diesszony, hol hitbeli ábrándozás, hol rablás és hódítás voltak lépvonásai. Ezen eszmélés a' nyomtatás' szárnyain szétbocsátva annyira telitöltötte a' világ' létkörét (atmosphæra) hogy átszivárog, keresztül fu, bérohan az minden hová, sem tilalom sem távolat nem rekeszthetik ki azt sehonnan.

Midőn a' már előhaladt év' levegője felmelegült; a' leghidegebb 's rejtetteb völgyekbeis behat 's zöldellő munkásságot támaszt. — Most már nagy szám bir olly' képzetekkel, tisztán ismér olly' tárgyakat, melyekről néhány tizeddel ezelőtt csak igen kevés gondolkodott, 's még kevesebb tudott valamit: a' miket régen csak ritka kijelelt fő merithetett önmagából, vagy tömérdek fáradsággal kellett a' régi kor' munkáiból 's a' történetek összehasonlításból kiszemelnie 's a' melly vi-

lágosb képzeteket, azokis kik olyakra szert tettek, többnyire mint tiltott portékát csak rejtve birtak 's alig merték másoknak mutatniis; — most már mindenki számtalan könyvekben 's újságokban készen kifőzve talál. A' munkának — melytől oly sokan undorodnak — még csak színe sincs azon az uton, mellyen oly sok szép ismeretekhez 's nyílt képzetekhez juthatni: időtöltésből, kávéházakban, pipa közt olvasnak most olyakat, mellyek régen csak tudósok olvasó szobáikban nagy munka 's széles tudományoktól vették közre ritkán bocsátható létüket. Sőt a' kik az olvasás' minden nemétől irtózva, még újságokat 's időszakí írásokat sem vesznek kezökbe, azokis ha csak nem süketek, olyakat hallanak minden nap, millyeket hallani régebben hiába mentek volna a' leghiresb akademiákra. 'Természet', emberek' 's nemzetek jusairól már oly képzetek váltak folyamatheli pénzzé, mellyek régen mint becses és ritka numizmak csak némelleyek gyűjteményét ékesíték.

Tilalom 's elzárás által igyekezni, hogy az említett ideak, isméretek, 's azokból származó ohajtások egy nemzetnél ne terjedjenek, régebben talám lehetett volna valami sükerü, de ma már nem. —

Ha mód volna egy nemzetnek minden másokkali közösülését meggátolni; ha lehetne egy országot hermetice minden idegen 's új gondolatok előtt el-és bészarni — mellyeknek bizonyos hogy egy része nyugtalanságot 's jóra nem vezető békételenséget szül: — ugy talám minden vágyások nélküli csendet, sirbólíti nyugalmat lehetne eszközölni. Mint ama bajor elzárt ifju, ha a' haladó évek léte felett átrepültek, 's az előbb gyermek ifjuvá váltis, de minden vágyások 's kívánatok nélkül lenne a' minden sejtés, minden isméret nélkül tengő böldogtalan. De illy képtelen 's embertelen elzárása egy nemzetnek, nemis gondolható kivált a' mii századunkban, mellynek a' kereskedés, posták, — utazások által a' kölcsönös közösödés egyik fő tulajdona. — Régen egy egy nemzet mint kis háznép, különálva másoktól keveset tudott, 's azok' tudta nélkül folytathatta polgári életét; most minden nemzet a' nagy emberi ügynek 's nemzettségnek részvevő tagja. — Chinai

kőfal sem tartóztathatja el az újabb 's forrásban lévő 's azt okozó képzetek bejöttét. Spanyol országban örökké a' legnagyobb elzárás uralkodott 's néhány esztendőkkal ezelőtt némely imádásokon kívül, minden más könyvnek olvasása elvala tiltva; még Szent Dávid Zsoltárinak a' Királynak ajánlott 's tőlle elfogadott fordításais mint tiltandó elszedetett; idegen ujságok bé nem bocsáttatának, helyben csak az uralkodás' kedveszeréntiek jelentek-meg; — 's még is idegen maradt e' Spanyol Ország a' világ' több részeit elfoglaló 's munkásságba hozó gondolatok iránt? isméretlen maradt e' előtte az, a' mit más nemzetek tettek, kívántak, ohajtottak? — nem erős visszahangzással dördültek e' meg nálok a' századnak mind javítást mind pusztítást szülő szozati? Ha nem völtis szabad olvasni, még is sokann és sokat olvastak; a' titkos és nyilvános felvi-gyázatok nem gátolhatták a' szabad gondolatok terjedését 's meggyökerezését; — áthatottak azok a' Pyrenck' bármi jól őrzött ormain, a' sokszoros vizsgálatok alá vetett kikötő helyek-nél béeveztek. — Ha minden rejtett helyeket vizsla órral feltudnának is a' határszéli motozók fedezni, 's durva kötözkö-déseiket illő ajándék soha sem tudnais megszelidíteni; de van minden külföldről jövőnek két szekrénye, hová nem hathat semmi motozás, mellyből a' tiltott portékát kikeresni elfog-lalni nem lehet: — ez a' fő és a' szív 's az abban lévő tudás, érzés 's szerzett tapasztalás. — A kereskedés most már olly világ szerte uralt hatalmasság, mellynek minden nemzet 's az uralkodások' minden neme egy iránt hódol. Ennek életmive a' nemzetek közti közösülés; folytatása elkerülhetetlenné teszi, hogy minden országból sokan mennyenek külföldre; onuan pedig nem csak portékák, hanem tudósítások, képzetek, gondolatok 's mind ezekkel bővelkedő emberek jönnek. — Az ujságlevelek, a' mult századnak előbb csak kisdéd, de folytá-ban nevededett 's jelen századunkban óriássá nőtt szülőttei ma már az emberek első szükségí közé tartozó tárgyakká váltak; számok naponként szaporodik, 's az addig legdurvább vagy legelnyomottabb népek közt is kezdenek megjelenni. — Az ujságokban ezelőtt nem igen völt egyéb mint napi esetek, hi-vatali előlépések, megérkezettek 's elutazottak névsora, vagy

hogy ez a' fejdelem megházasodott, amannak fíja született; a' világ' történeteitis röviden 's minden fejtegetés nélkül adták -elő. Ma már egészen máskép' van. A' régent a' mostannal egybehasonlítani vagy annak kiskörűségét ennek határt alig ismerő tág törekedésivel jobban összemérni egy könnyen nem lehet, mint 40 — 50 éves ujságleveleket mostaniakkal egybevetve olvasni. Most okokkeresése, következtetések történetek' összeallítása 's azokból vont értekezések a' nemzetek' belső élti folytát, ohajtásaik' 's törekedéseik' szabását nyilvánossá teszik. Számtalan ujságlevelék mint tanácslók, bírálók, 's oktatók, lépnek-fel, 's a' közvélemény' ezen hatalmas organumainak hatások tömerdek. Az uralkodásoknakis nagy része a' nyilvánosságnak felvilágosultságból vagy kénytelenségből hódolva, értelmök kifejezése, okaik adása, magok' mentsége vagy mások hibáztatása tolmácsivá tevő ezeket. Sok helyt a' már számos lapokra nőtt ujságok 's napi írások a' különböző 's legkülömbözőbb vélekedések' csata piacczává lettek, a' legvilágosultabb valamint a' legpajzánabb 's hevesb állítások, a' leg régibb büzü 's legsötétebb színűek mellett állanak. Igaz hogy hatások ezeknek különböző; ez utolsók gyakran a' mérséklettség' képében jelenvén meg, e' mezőt választják igazaik' kivására 's az ellenfél' megverésére; — ámbár sok tehetséget 's ügyességet bizonyitnak, de kevés előmenetelt nyernek, 's nem sokat hódítanak zászlóik' alá. Midőn a' pajkos huszár vérbuzdítva üzi hadfogadási mesterségeit, hiába áll-elő a' jámbor egyházi szerzetes; akármelly' ékesen ígérjenis mennyeket, de ruhája barna, 's a' tüzes ifjuság nem őt követi, hanem amazzal üt-fel vagy czifra ruháját vagy derék paripáját 's jó kardját kedvelvén-meg. — Minden részben a' világnak olvastatnak ilyen ujságok, 's ha lehetneis azokat most egyszerre mind kiküszöbölni, már igen sokáig olvasták, 's azon ismereteket 's világot, melyet terjesztettek, velők együtt nem küszöbölhetni-ki. — De nincs ma már mód ezen ujságokat egy országbólis egészen kitiltani. Egy része akárholis meg van engedve; igaz, hogy nem a' legszabadabban írottak, de a' forgásban lévőkkbenis bőven elég van, a' miből olyakat látnak tanulnak, miket régen alig sejdítettek; sok

ujságok imittamott tiltva vannak, 's mégis nem kevesek' kezében fordulnak-meg, 's terjed foglalatjok, szellemök. Minél inkább van a' hozzájuthatási út nehezítve — egészen elvágva nem lévén — annál rosszabb: mert a' ritkát 's tiltottat minden ohajtja 's mohón nyeli. — Így van ez minden időszaki írások 's könyvekkelis: a' leg nagyobb tilalom mellettis bécsusznak minden országba akármely tiltott könyvek, 's éppen mivel tiltottak 's minél tiltottabbak, annál kapósbak. A' mit különben alig méltatnának valamely figyelemre, vagy a' mi előre el nem foglalt ítélet alá bocsátva helyben hagyást nem nyerne; mint hogy tiltott az által nyer fontosságot 's ha egyéb nem, elfogultság ad nekik helyességet. A' szokott tilalom éppen elég arra, hogy az embert annál kíváncsibbá tegye ataljában egy nemzetet a' kor szelleme szülte 's divatba jött képzeletől megőrizni lehetetlen; hogy minő alakban jelenjenek, mennyire hassanak, 's mi benyomást 's következtetést szüljenek, ezis csak némileg függ az arra ügyelők' tetszésétől 's hatalmától. Az az eset van ezzel mint serdülőkkeli bánással, bármi ártatlan tudatlanságban légyenis a' gyermek nevelve, midőn ideje eljő, a' nem' titkai fölébe akármilyen lépel legyenis vonva, de sejt az ifju, mivel már az, 's tudni fog, mint hogy sejt, mert sejdítésnél ember meg nem áll. Serkenő indulat ösztönzi vágyát, 's ezt kettőzteti a' titok' kecsé, melly alatt ohajtásinak a' képzelődés kicsapongásitis felülmuló tárgyát álmodja rejtve lenni. A' mi leginkább fedetik előtte, azt törekszik mohóbban megtudni, 's a' mitől leginkább tiltják, az lesz foróbb kívánsági célja. Magát epeoszt, olykor homályban pezsgő vágy' dühe testét rontva lelkét gyalázva vagy természetlől tér el, vagy annak minden határit áttalhágyja, És mind ez nem lenne, ha a' rejtett tárgyak' ingere a' titkolás által nem kettőztetett volna, sőt idejebeli okos felfedezés által kevésbé ígérő alakjokan jelennének-meg. A' Spártai ifju csendesen maradott, szokva lévén a' szépnem legszédítőbb kecséi fedezetlenlátásához. Mii pedig hányan nem vadásztuk vad lángtól csapkodva a' régi írók' munkáiban az elmellőzött vagy kihagyott sikámlós értelmű kifejezéseket 's trágár mondásokat, 's feltaláltuk, megértettük azokat; de még többetis koholt

hozzá fellázadt képzetünk, csak azért mert rejtették előttünk 's tiltva volt olvasások.

Nálunk az elzárat nincs a' legfőbb polezán; — akármilyen könyvet vagy ujságotis meglehet kapni 's olvasni. — A' közönségesen felszabadított ujságokis bővelkednek minden újabb képzetekkel 's ohajtásokkal; ezek talán ész-szülte esetek 's törekedések minden lapon láthaták. — Ben Országunkbanis jelennek - meg szabadabb könyvek; jele, hogy az uralkodásnak nincs oka félni. — Mindezekért sok javítások' sürgető meg kívánása van már köztünkis elterjedve, 's pedig nem csak a' miveltebb közt, hanem a' közrendűeknekélis. — Ezek közül sokan mint katonák látták a' külföldet, 's a' földnépének szabadabb állását; mások Austria' 's több illy' Országok' szélén laknak, többféle összejöttek van idegenekkel; — falusi 's más iskolákbanis számosan tanulnak; — átaljában nincsenek már hála az égnek! annyira nyomva, hogy ne gondolkodjanak, ne eszméljenek; elég pedig hogy ember ezen szent júsával élni kezdjen arra, hogy jobb helyzetről képze 's arra vágyása legyen. — De még is vannak nyomva és sorsok terhesebb minthogy eszmélesek szülte képzeitek epedő vágjássá ne válják. — A' ki közelről 's figyelemmel tekinti a' köznépek, bámulva láthatja, melly sok polgári helyzetet érdeklő dolgokról van már képze, 's mennyiről tiszta ítélete. —

Akármerre tekincsünk, látnunk kell, hogy javítást ohajtó 's arra törekedő vágyás nálunk is már minden rendek közt sok, és sokban van. Már az a' kérdés valljon azon javítások' elfogadására 's okos használására vagyunk e' és mennyire megérve? — Kinek valami jobbról van képze 's jobbra törekszik, többnyire meg is érdemli azt; — mire az emberek' nagy része vágyik, a' mit elevenen ohajt, arra jórészt meg is van érve; mert ezen ohajtás vagy az arra érlett' belsőjéből fejlődött - ki, vagy kívülről jövén azért kapott életre, mivel annak elfogadására elkészültséget, az az, érettséget talált. — De ha hazánk' minden rendeit 's a' miveltség' legkülönbözőbb fokain álló honosinkat rendre vizsgáljuk, meg kell ismernünk, hogy noha nem egyenlőn, de valóban mindnyájan vannak a' javítások bizonyos mennyiségére megérve. — Miveltebb ha-

zánkfiai közt, annyi értelmű erő 's tudás van már kifejtve, hogy nem csak meg vannak javításokra érve, de még az ahhoz nem készült környülményeket is arra érlelni már képesek. Műveletlen, hol nincs a' világon? nálunk, lehet több mint másutt; de éppen azért kell sok javítás, mert csak ez kibebíthati azok' számát; ha nálunk kevesebb műveletlen 's a' valódi műveltség nagyobb 's terjedtebb lett volna eddig, nem lenne most annyi ujitásra 's javításra szükség, mert ugy mind azt már régen bírják. Műveletlenség okozhatja azt hogy javítás ne történjék 's meggátoltassék; de hogy javítás — ha ki lehet vinni — káros legyen, azért, mivel sok még nem eléggé művelt; ez éppen olly oktalán állítás, mint azt mondani, hogy nem kell valakinek orvosság, mert még nem eléggé egészséges. Ha most midőn a' világ' szelleme, — belhelyezetünk, — 's a' már hatalmassá nőtt ohajtás, javasló, sürgető 's parancsoló hangon kívánja, hogy javításokat tegyünk, — ha most, midőn az uralkodásis erre utat nyit 's készséget mutat, — mi nem lennénk arra hajlandók 's egyenletlenség vagy akárminemű mellékes tekintetek abban gátat vetnének: ez már valóban csálhatatlan, de szintolly gyalázatos mint veszéllyel terhes jele lenne otromba 's gyáva akarat 's észbeli műveletlenségünknek.

Más nemzetek' mostani állását vévén-fel, őket követve sok változás történhetnék nálunk, melly, hiszem, hogy sem hasznos sem kivihető nem lenne; sok javítás is eshetnék amazok' példájára, mellyekre, gondolom még valóban nem vagyunk megérve. Honosink' nagy része, igaz, még az ész' kifejllettsége, 's az akarat' tisztultságának olly aljas és csekély idomzatában találhatik, hogy vannak jusok, 's szent igazak, mellyek' gyakorlására még nem elég művelt 's a' mellyekkel élni még most csak önkárára 's az egész' romlására tudna. Az illyekre, bizonyos hogy ők meg érve nincsenek. De azért hogy nincs nálunk a' többség minden javító ujitásra megérve, azt állítani, hogy minden ujitás-javítás igen koránti, 's még mind annak nem jött-el ideje; 's mivel nem lenne jó hogy a' sokáig még minden nemzeti jussal sokáig bírjon, azért helyes és jó, hogy ugy szólván egynek se legyen birtokában: minő vak 's

embertelen állítás ez! — Pedig milly' sokan voltak eddig 's fájdalom! még mais mennyi van, ki ezen mondással mind mások' mind ön jobb érzése ellenvetésinek kimerítőleg gondol megfelelni. Nagy része az ezt pártolóknak vagy mondásokat nem értik, de inyök szerint lévén örömet utána papolják másoknak, vagy magok sem hiszik, csak szennyes önszeretet' 's bitanglások' palástjául használják. — Azon vad állítást régebben 's másuttis sokat pengették: míg az elnyomott rész sorsa' javulására 's jussai bírására meglévő érettséget az azt tagadóknak rettentőleg bizonyítottabe. — Vannak jusok, melyekre ember mindég meg van érve, azért, mert ember, 's melyeket tőle csak vad önkény vonhat-meg. — Illyen jusok: hogy senki más önkényétől ne függjön — hogy a' törvény előtt mindenki egyenlő legyen, hogy iparkodása után boldogulhasson, — hogy vagyont bírha'sson 's annak birtokával bátorságban 's bizonyosságban éljen. —

É r t e s í t ő.

Balvélekedésekről irt munkámnak 1832nek közepén kellett volna Pesten Hartlébennél megjelenni, de hatalmas kezek születését meggátolták. — Azon rendszabásoknak hódolván, vagy is inkább kénytelen lévén magamat azokhoz szabni, melyek minálunk, nem törvéynél fogva 's nem is annak szellemével megegyezőleg, hanem felsőbb parancsok által léteznek, elibe terjesztettem ezen munkámat az uralkodás által kinevezett Censor' semmi törvényes menedéket vagy feljebbvitelt nem ismerő azon ítélőszékének, melly határtalan önkénynek tág utat nyitó utasítás mellett üzi hatalmát; még pedig olly móddal, hogy önkényesen szabott, akár csónkító, akár megölő büntetéseit önkezével végre is hajtja, vagy ha tetszik teljesen fel is szabadít. — Kiállván ezen hatalmas ítélőbíró elibe állított vélekedéseim, az általa reájok mért elég fájdalmas csónkító 's bénító büntetéseket, felszabadította őket, reáírva munkámra az imprimaturt, ezen hatalmas ígét, melly egyedül adhat nálunk elmeszüleménynek életet. Ezen szabadságlevéllel, (melly eddig az akárhol megjelenhetésre tökéletes biztossággal bírt) felruházva, eladtam kéziratomat Hartlében könyvárosnak; ő nyomtatásához fogott, — midőn ez legjobban folyna, egy felülről vett rendelés' következtében a' Nádor további nyomtatását munkámnak — eltiltotta. — A' mint ő Királyi magosságának Pest' polgármesteréhez küldött rendeléséből látszik, ő a' magyar Cancellártól vett praeidealist, melly azt adta tudtára, hogy értésére esvén a' Cancellariának egy munkám' Pesten történő nyomtatása, mellynek ott már kezek közt forgó (circuláló) két ívéből kitetszik poli-

ticai tartalma, (holott abból egy lap sem circulált, 's a két első ívben egy szó sincs politikáról) azon munkámuak megjelenését a' Nádor akármí módon is gátolja meg. Hogy az érkezett rendelésben ez vólt, azt szóval is mondotta a' Nádor, 's a' mit nékem is szerencsém vólt tőle hallani, ezt tette. Ő Királyi magasságának sem bölcseségével, sem igazság' szeretetével nem egyezvén illy parancsnak végrehajtása, melly sem törvényen nem épül, sem okot fel nem hoz, de sőt legkissebb ürügyet sem használ, a' mi illy erőszakos tettet menthetne, azon helyesség rendelt lépést választotta, hogy a' rendelés' végbevitele előtt a' munkát legalább maga megnézzze. Ennek következtetésében parancsolt, hogy a' kézirat elibeterjesztessék, a' nyomtatás pedigfelfüggesztve légyen. A' kéziratból csak mintegy 24 írott ív vólt a' nyomtatónál 's azok közt az első kötetből utóbb kihagyott születési előitéletekrőlí értekezés is; a' munka' több része nálam álott. A' kezébe ment íveket kegyes vólt a' Herczeg haladék nélkül megolvasni. — Azon nekem tett ígérete következtetésében, hogy megolvassván a' kéziratot nékem vissza küldi, 's ha abban semmin sem akadfel, további nyomtatását felszabadítja, kevés napok mulva írásmat kezemhez küldé, de tisztelt soraiban tudtomra adá, hogy azt több tekintetből közdolgokat érdeklőnek találván, nyomtatását megnem engedheti, hanem előbb a' Kir. Helytartó Tanács ítélete elébe kell terjesztenie; mivel a' Censornak ugy mond nem vólt volna szabad azt keresztül bocsátani, királyi normalis rendelések parancsolván, hogy minden a' mi politikát érdekel a' Helytartó Tanács elébe terjesztessék. — Az én munkám' nyomtatása' ezen okból esett eltiltását nem könnyű józan követeltséggel (consequentíával) megegyeztetni; egyfelől, minthogy annak csak alig foglal fele magában ollyat, mit politicalai tartalmúnak nevezhetni, de főként, mivel csak most egy pár év óta, 's ezen esztendőben is több egészen politicalai munkák jelentek meg a' Censor által átnézve, a' nélkül hogy a' Helytartó Tanács' elébe kértettek volna; ezen munkák' tartalmát igazgatásunk minden tagjai tudjak 's többek közülök olvasták is azokat, és senki sem szolította meg a' Censort, hogy miért nem terjeszté azokat a'

Helytartó Tanács elibe. — Miért kezdeni tehát ezt éppen most, 's éppen az én munkámmal? — De általánosan véve is ezen cselekvés meggyőződéseim szerint terhelő, és sajtónknak, — ha fájdalom nem mondhatom is szabadságára mivel az nincs, — de meglévő munkásságára nézve veszedelmes, 's minden tudományos iparnak halálos dőfést ad; mert ugyan is, így az uralkodástól arra megbizott Censor által nyomtatás alá bocsátott munka iránt, sem az író, sem a kiadó, a nyomtatás kezdetétől egészen a példányok' elkeléséig soha sem lehet bátorságban, hogy a' politikai tartalmúság' színe alatt nem tiltják e' meg nyomtatását, nem veszik e el példányait? mert azt igen könnyű reálálni majd minden munkára, hogy köztársaságot 's polgári helyzetet érdekel; szakács-könyv is bajosan lehet ettől bátorságban: hiszem ez az egészséget nagyon és közélről érdekli, 's a' gyomor jó vagy rossz állapotban létit határozza, a' minek pedig az igazgatókra 's következőleg az igazgattakra is olly nagy hatása van. De nem is szükség ezt reáfogni munkára, ha annak, úgy mint az enyémnek, eltiltását a' nélkül parancsolják, hogy azt az, kitől a' parancsolat ered, ismerné. — Azt felelik az illyes által történő megkárosodásra, hogy ezt az uralkodás megfordítván ebben sérelmet találni nem lehet, — ha ez úgy történnék is (a' miben pedig igen sokan mérészelnek kételkedni) még is tagadom, hogy a' kár ki lenne pótolva; — a' kiadónak fáradsága, elveszett ideje, megsemmisített haszoni kilátása, megtéríthetők e? — Ki egy munkát ki akar adni; legyen az író, legyen az, ki tőle az megvette *birtokosa* annak; a' Censor által felszabadíttatik, hogy ezen birtokával bátran élhessen, 's még is midőn nálunk is, mint minden más törvényt ismerő Országban minden birtokos bátorságba van tulajdonának birtokában, ezen egy neme az embereknek megfosztva legyen a' társaság' ezen főbecsű jótététől, 's örökké rettegnie kelljen, hogy birtokát tőle elveszik, — fáradsága, arra fordított ideje elvész, 's munkájának méltó jutalma füstbe megy? Ki fogja magát így könyv kiadásra szánni? Ezen tekintetekből — melyeket szerencsém volt a' Nádornak is kinyilatkoztatni — nem láttam helyesnek, már censurált 's a' megjelenésre fel-

szabadított munkámat másodszori censura alá bocsátani, a' Helytartó Tanácshoz felküldvén, 's ezen tetszésemről függő tettem által, nem akartam elismerni ezen eddig szokatlan, véleményem szerint helytelen, 's káros cselekvés módot, sőt annak megkezdésére legelőbb adván alkalmat, azt léthe iktatni. — Darab idő múlva Hartlében a' köztünk lévő egyezés' következtében, az általa megvásárolt, de nálam lévő kéziratnak kezébe adását megkivánta, abból azon értekezéseket, mellyeken politica büze sincs, kiválasztotta, 's azoknak külön egy kötetben leendő kiadására engedelmemet kikérte. — Ebben én megegyezvén, ő a' munka ezen részét újra a' Censor' kezébe adá, ki azt, — megjegyezvén, abban három, képze szerint erősebb kitélt — a' Helytartó Tanács elibe terjeszté; ez (nem a' Nádor előülése alatt) újra vissza küldé a' Censornak, azon igen fontos okból hogy a' kérdésben forgó három kitélt miért nem írta belé felküldött véleményébe, 's miért jegyezte azokat csak a' kéziratban 's ólommal meg, még pedig vékonyra hegyezettel. — E' volt az első lépés a' csigauton, mellyet azon rongált munkám első kötetivel tétettek; a' következteteket felhordani igen unalmas lenne. Elég az, hogy csak nem más fél esztendeig vándoroltatták le és fel a' Helytartó Tanács, Cancellaria 's Censor közt; míg végre, csak nem lehetvén ezen sötét 's tekervényes utból a' megjelenhetés céljához vezetni, 's azon utozás szennyeivel nem is igen lévén kívánatos világ előtt megjelentetni, — a' kiadó is beleunt, 's a' szerző sem akart olly megféltségített 's bennitott szüleményt magáénak vallani. — 'S így azon — valóban nagyon ártatlan — első kötetnek is Pesten leendő kiadása abban hagyatott. — Munkák nálunk kiadására nézve, világositásul még csak ennyit: némelly munka, mellyet eddig a' Censorok, minekelőtte az imprimaturt reá irták volna, a' Helytartó Tanácshoz beadtak, ott esztendőig is elhevert, némelly el is vezett; 's ha végre elítélik, hogy valóban politicai geographiai, vagy statistica tartalmú, fel kell a' Cancellariához küldeni; itt sem halad sebesebben; — onnan megy az udvari Censurához 's mindennek utolsó vége többnyire a' halált lehellő non admittitur. — Munkám' elbeszél sor-

sára nézve a' Cancellar igaz azt mondja, hogy a' Cabinette-ből jött a' Cancelláriához az iránt parancsolat: (de ezt a' Cancellária tagjai merik tagadni) 's hogy a' Nádorhoz nem ment rendelés a' munka' megjelenésének nem engedése iránt, hanem csak kérdés, minő munkám nyomtattatik. — Én a' mit felyebb mondék, csak azt tudom, de azt hiszem is. — A' dolognak eredete bizonyosan ez: valami titkos feladó bé-sugta annak, kitől azután a' parancsolat eredett, hogy nekem egy munkám nyomtattatik Pesten; minthogy az, 's több olly szabású nagy Urak engem' valóba érdemem felett nagy figyelemre méltatnak, a' status feumaradására elkerülhetlennek vélték, hogy munkám világot ne lásson: — igaz, hogy nem tudták mi vagyon benne; de hiszem igen tiszta logikai következtetés; «Wesselényi, ki gyakran mert hazája' törvényei' oltalmára bátran 's nyílt szívvvel szólni, nem írhatott egyebet, «mint a' törvények felforgatására czélzót.» — Hogy a' gyalázatot, vagy becsületet szerző? nem tudom, de ugy nevezett fekete könyvbe én colossalis betűkkel vagyok beírva, azt természetesnek találom: mert gyalázatos, lelkeiket eladott gaz teremtmények, seprei 's mocskai az emberi nemnek azok, kik abba dictálnak; kik csak hogy ne láttassanak ingyen venni bűnbéröket, 's hogy annál hívségesebbnek mutassák magokat, a' legízetlenebb, 's otrombább hazugságokat koholják; a' kik pedig irnak azon könyvbe, azokat gyanuskodás, ezt nemző 's ettől született félelem, 's tisztába lihetőleg bajoson lévő ön lelkiisméretök olly gyávákka' tészen, hogy mind azon pletykákat elhiszik. — Senki sem képzelt fényes nappal ördögöt látni, 's délben nem szoktak kísértetek jelenni; éjjel sötétben gyötrik ezeknek képzelt félelmei a' gyávákat; kik sötétségben járnak, 's éjjel bujkálnak, a' leg egyszerűbb tárgyakból alkot ollykor azoknak nyugtalan elméjük ijesztő vázakat 's pokol' kísértetit. Lágy velöket lázos képzelődés' forrósága könnyen hevit annyira, hogy tulajdon félelmökön kotolva rémképeket kötnek ki önrémítésökre. Kit pedig mardosva bánt belseje, ellenséget vél minden csendes bokor alatt megpillantani. — Ezen félelem okozza, hogy az egész vidéket elöltik lappangó kémeikkel az illy szelezve sietők, 's még is reszketve lépők. Ezek,

bűnös tévedésekben a' minden jók által mélyen tisztelt királyi hatalmat, 's a' buzgón ohajtott közesendet, titkon puhatólók' bűn-szülte 's vétek-táplált segedelme által képzik fenntart-
 latni; — azt gondolják, hogy a' nélkül nem állhat fenn Uralkodás, holott azt egyedül keresztyéni erkölcsösség 's nemes cselekvés-mód óltalmazhatnak, — kivált most, midőn nem annyira ágyuk mint vélemények ellen van ótalomra szükség; még is annak legfőbb biztosságát, ótalmát éppen abban vélük lenni, a' mi minden keresztyéni 's erkölcsi kötelességekkel leginkább ellenkezik, a' minek léte már megromlott erkölcsöt tészén fel; — ezen mások szavát 's titkát elorozó, minden bizodalmat 's becsületbeli hitelt legyilkoló mód által, mellynél megvetést érdemlőbb cselekvés nem lehet — akarják a' kormányt hatalmossá 's tiszteltté tenni. — De ha már azok, kik az Uralkodásba befolyással vannak, a' nemzetek erkölcsének bizonyos megszeplősítésére, 's az Uralkodás iránti bizodalom elfojtására 's ahhoz viseltető tisztelet — szeretet elűzésére azon szerencsétlen, — merem mondani — felség áruló hiedelemben vannak, hogy a' társalkodás' egymásban bizhatáson épült bátorságát, a' kölcsönös gyanus rettegés' maszlaga által megmérgecsíteni, a' házi körök' 's titkok' szentségét, nyugalma — gyilkoló haramiák, olálkodó zsványok által megfertőztetni szabad; ha azt hiszik, hogy a' ravaszság', fortély' 's leskelődés' alacsonyágait a' pénz' csábító ereje által emberekbe óltván, a' vétek undok mirigyét országszerte terjeszténi hasznos; — az ezt vallóktól legalább azt, tellyes jussal lehetne megkivánni: hogy minekutánna ezen lelkeket bűnre vásárló, 's a' kibérelt titkos sereg által az Ország' csendes lakosait titokban üldöző intézetjekre, milliókat költenek az Orsz: vagyonából, 's azon pénzből, melyet a' háza' polgárinak nyugalma' 's bátorsága' ótalmára, nem pedig számtalanok' erkölcsé' megvesztegetésére 's a' többi nyugalma' feldulására ad, — tartanánek olly embereket, kik ha már lelkeket e' pokol' szolgálatjára eladták is, lennének ezen beszédek 's titkok' elorozásában orgazdájoknak hűséges cziml. adái, — vinnének igaz híreket, — adnának alapos tudósításokat, 's ne koholnának éktelen 's nevetséges hazugságokat. — It' mostani czudar latrok, mint méregtől

puffadt pókok a' legtisztább virágból is ocsmányságöt szívnak, becsusznak sikámló kígyóként minden köz és rejtett helyekre; — a' házi élet biztos tűzhelye — a' szeretet' 's barátság' szentelt oltára körül olázkodva lappangnak, virágok 's gyümölcsök alatt rejtőznek, 's leskelődve bujkálnak szelid örömöket lehellő társaságokba; — a' nyílt szívü gondatlan-nak keblébe másznak szíve vérét szívni, 's az ártatlansága' meztelenségében bátran lépőnek sarkát mardossák. — Nem csak a' bűn szennyes kerítönéje, a' sinlödő szegénység bir elvetemedett halandókat arra, hogy nyomorú létök fenntartása' ronda béréért ember társaik titkos kinzójivá adják el magokat, — nem: — gazdagok, — nagy nevet 's hivatalt viselő, — 's fényes czimerekkel felruházottak üzik ez átkot hozó 's utálatot szerző mesterséget; nem rázza meg lelkeket azon vérző sebek' látása — mellyeket rágalmazás' fegyverével orozba ök ejtettek, nem az általok eszközlött üldözés szülte aggodalmak, megsemmisített kilátások 's legázolt szerencséjük olly számos áldozatjaiknak: — szemérmert nem ismerő érzéseket nem zavarja azon köz utálat, mellybe az őket ujjal mutató közönség előtt vannak, 's azon undorodás, mellyel őket mint genylepte lelki fekélyeseket minden becsületes ember távol kerüli. — Nem elégesznek meg ezen sötétség fattyai szavát szájából, titkát kebliből az embernek kilopni, hanem mindent nagyítva elfacsarva adnak fel; nem csak hogy kinyomozzák minden lépését 's cselekvését hiénai éles szaglásokkal, hanem olly szavakat, szándékokat, tetteket fognak főként ollyakra, kiket martalékjoknak kiszemeltek, a' mi azoknak soha eszökbe sem jutott. Illy hamis hirekkel 's tudósításokkal zavarba hozzák az Uralkodást, oknélkül gyanut 's aggodalmat okoznak annak, 's gyakran olly cselekvésre bírják, melly nem csak keserít 's attól a' népet elidegeníti (a' mi Uralkodásra nézve mindég veszedelmes) hanem tekintetét is kisebbíti — értelmi gyengeségét 's következetlenséget (inco-sequenttiát) árulván el, a' mi még az elsönél is ártalmasabb; mert előbb utóbb jaj azon igazgatásnak, mellyet nem csak nem szeret, de meg is vet a' nép. Nem fizetést érdemel az illy álnok szolga, hanem büntetést kemény büntetést; mert

több bajt csinál, több szégyent 's kárt okoz gazdájának, mint mind azok kik hazudozásaiak tárgyai. Önhasznát átlátni tudó Uralkodásnak lakoltatni kellene az illy hitetleneket; lelköket megvásárolta; miért ne lenne hát testök felett hatalma? — Börtömbe vesztőhelyre velek, hogy tanuljon a' többi, ne cizholjon mint hazug kutya csalfa nyomon, ne vezessen egér lyukhoz a' medve barlangja helyett, 's ne jelencse rémitő ugatásával oroszlány' közellétét rebenczes gazdájának nevetségre méltó szörnyedést okozván, midőn csak rigó csörteti a' cserét. — Már több év óta engem az Uralkodásnak több hatalmasai különös figyelemökre méltattak; nagy szorgalommal űzi az óta a' hydra sereg mesterségét; minden szavamat' minden lépésemet lesve, gazdag zsákmányként visznek meg minden pletykákat róllam, de semmit sem úgy a' hogy mondotam; mindent másként mint tettem; nem beszélvén elég oktanul, 's nem cselekedvén elég esztelenül számokra, rakással költenek róllam híreket 's a' boszanton tul nevetséges feladások tárgyává tesznek. — Hogy ez így van nem gyanítom, de tudom; ámbár alig ismerem egy tizedét a' felőlem bejelentett híreknek, de kétséget nem szenvedő adatokból bizonyos vagyok a' többek közt ezekről: Még 1831 kezdetén feladtak, hogy én és többek titkos szövetségben vagyunk a' Francia 's belga liberalisokkal, 's engem éppen azon szerencsére 's tiszteletre méltattak, hogy a' nagy Lafayette - el levelezek, 's törekedésünk' célja nem egyéb 's nem kisebb, mint az Uralkodás' felforgatása. Ezen izetlen hazugságot a' hatalmasok elhitték 's következésében titkos puhatolók bizattak meg vizsgálatára; hogy egy régi barátom is ki volt e' végre küldve 's ő ezt meg is tette, — nem csak közbeszéd tárgya, de szinte bizonyosan tudom, még is az emberi erkölcs tiszteletére nem akarom hinni. — Több hónapok kellettek míg az igazság' nyomába tudtak akadni 's azon annyira rejtett valót kikurkászták, hogy t. i. semmi sincs a' dologban — hogy Wesselényi Miklós nem Catilina, 's hogy Magyar Országban csak betű szerénti nem pedig political célzásu jeux - ek 's sansculotte - sok vannak; átlátták hogy csak önföldjökben tenvésző kisebb - nagyobb fák, a' miket kémjeik árbocznak,

szabadság fáí, 's óriások gyanánt mutattak 's festettek lázos képzelődések előtt. Vitéz Don-Quixotte már belé feszítette magát nem egyenlő kengyeleibe, hatalmas dárdát emelt 's a' közdolgok - fojtá döcögő járásu Rosinante-ját már csaknem vágatásra sarkala, midőn a' nemes lovag kénytelen vala harcz szomjuzó szívének nem kis bujára észre venni, hogy a' vélt ellenség' sorai nem egyebek, hanem rendbe állított gabona kévék 's kalangyák. Leccsilapodott a' szirteken omló vizek' hősének, minden gyávat rémülésig ijesztő haragja. Már meg vala juhászodva, midőn megint rémitő hírek borzasztó hangjai üték meg nem buta füleit; — hogy minő képek jelentek meg önfénnyétől káprázó szemei előtt, vagy minő veszéllyel terhes fellegek közelgető tornyozódását jelenték éktelen vakogásokkal csuszó mászó állatjai, kiket idő - jóslók gyanánt hizlal cselekvéseinek mocsárjában? mind ezt nem tudom; de szörnyű képek lehettek azok, 's irtóztató veszélyt kellett gyanítnia, mert szokatlan, — félig undor félig nevetséges lépésre bírta. Azon hirt terjeszték 's adák ugyanis tudtomra, hogy czél vagyon, 's parancsolat érkezett engem elevenen vagy hólton elfogni. Az Erdélyi Kormány legelső személyei irták 's bizodalmas titkolódás' leple alatt megsugták, hogy engem nagy veszély fenyeget, 's hihetőleg minél előbb parancsolat érkezend elfogattatásomra. Múlt Octoberben egy valaki, az igazgatásnak sokba beavatott 's hívséges embere, egy jó barátomnak az én velem történendő közlés véget tudtára adta, hogy a' katonai kormányhoz parancsolat érkezett két századot (compagniát) vagy ha szükséges többet is, 's ágyukat is!!! küldeni, a' még csak sövény vagy eleven kertel is körül nem vett 'Sibói lakásomba, elevenen vagy hólton történendő nyakonfogására egyedüli kopogó fejemnek; azon hozzátétellel; hogy ezen hadi operatio végbenvitelével még egy második közelebb érkezendő parancsolatra várjanak. — Hogy ezen elfogás' szándékáról a' felhordott, 's még több adatim (datumaim) vagynak, azt betudom bizonyítani; már csak az a' kérdés: hogy létezett e' valóban e' szándék, nyilvános bepanaszlás, — pör 's ítélet nélkül Magyar 's főként Erdélyi törvények' világos értelme 's szavai ellenire én velem azt cse-

lekedni, a' mit törvényünk szerént csak tetten-ért gyilkossal, gyújtogatóval, haramiával lehet elkövetni? hogy t. i. törvénybe idézés, meghalgatás nélkül Magyar Nemes embert az elfogás' szégyene, 's a' rabság' gyötrelme' martalékjává tegyenek; még pedig csendes laktából, imádvá szeretett öreg édes anyja' karjai közül hurczolván el? vagy pedig, az egész csak kereszttyéni intés, vagy is jobban mondva pogány ijesztés volt, — 's az Attilás nagy színjadzó ezen együgyű 's nagyon prozai tárgyba is egy kis szomorú vig jelenést akart belé szőni? Igaz, hogy ez által a' társaság' egy tagját, — kinek szint olly jussa van mint akárkinek a' társaság' legfőbb javiaval a' személtjes bátorsággal élni-rosszabb helyhezetben tette, mintha medvék vagy emberevő Cannibálok közt kellene élnie, mert azon vadon és sivatag közepette jó töltött fegyverek 's erős kunyhó anyyira bátorságba teheti az ott lévő, hogy nyugton eheti eledélet; nekem pedig naponként azon gondolattal kellett szememet befognom, hogy mejjemnek szegzett bajonnettek fognak, az önkény ezen kedvelt eszközei csillámlásának szemléletére felköltetni. Nem vad kegyetlenség e' így valakit megfosztani személye' bátorsága iránti nyugalmától, a' mi társasági életének legbecsesb jótéte, és méltó, 's érdemlett arra természeti feles jussai társasági létéért történő megszorításának? Nem vétkes dolog e' haramiák közt 's minden pillanathban veszéllyel körülvett lakással egybecsüvé tenni létét, a' mívelt társaság tagjának, ki polgári alkotmánnyal bíró hazának szabad fia, 's kit jó Fejedelmének letett szent hite bátorságba helyzett, hogy törvényei' általma alatt semmi illy veszély nem háborithatja? — De talán az illy cselekvés mód pártolói azt álitják, hogy tulságra (extremum) vetemedek, midőn latrok közti tanyázáshoz 's fenevadaktól nyüsgő erdőkbe éléshez hasonlítom azt, midőn a' csendes polgár' ártatlanságának érzetében sem lehet gyugottan, hogy a' közelebbi pillanathban nem hurczolják e' senyvesztő börtömbe — «hány ország nincs, — mondják — hol ez szokásban vagyon, hol azt «törvények nem tiltják, 's még sem lehet az ott lévő sorsát «vad emberek közé tévedtekéhez hasonlítni.» — Melyik országot tetszik ezen Uraknak érteni? én, midőn társasági élet

's emberekhez illő létről szóllok, polgári alkotmánnyal 's szabad intézetekkel bíró országot értek. Ha Portugalt, Spanyol 's Muszka országot, vagy talán éppen a' nagyon kedvelt Török igazgatást hozzák például: ugy igaz, nincs feleletem mert ezek valóban szép mustrák, melyeket már mások is nem kis előmenetellel utánsznak; — de minden más civilisált országban, hol szabadságában áll is az Uralkodásnak valakit elfogatni; valamint ott is, hol törvény által sérthetlenné van a' személyes bátorság szentelve, de azon kedvetlen eset adja magát elő, hogy törvény törvénynek hágván nyakára, azon szent polgári jus darab időre felfüggesztetik; mindazon helyeken ezen erőszakos cselekvés módot, 's az elfogás' gyászát 's gyors folyta; kereskedik az önkény' csapásai ellen a' dolognak nyilvános, ország 's világ láttára történő mente, mindennek felett pedig a' sajtó szabadság; — kifejlett közvélemény, 's az erős nemzetiség kénytelenítik az Uralkodást ezen hatalommal ritkán 's kimélve élni; de nálunk számtalan példa mutatja, hogy elvölt emberi közösüléstől — segedelemtől zárva, ki status' rabjává tétetett, nem járulhatott hozzá a' társaság' részvéte, sőt olykor nem is hallott az többet felőle. Nálunk a' pörök hoszas 's hosszabbitható folyamatja, a' büntetések önkényes határozatlansága a' leggyászosabb alakot ruházza az illetén elfogásra; hát még ha eszünkbe jutnak a' régi szomorú példák, midőn rendes pör folyta 's törvényes ítélet elmellőzésével, vagy idegen szolgai lelkű bírák által döntetett el az illy szerencsétlenek sorsa? — Sajtóink önkény hatalma által lesajtólva nem mozdulhatnak, szólni senki sem merhet, vagy siker nélkül magát áldozza — köztudásra legfelyebb a' kimondott — de minden adatok 's bizonyítások nélküli ítélet (sententia) jó, 's a' nemzet illy szerencsétlennék sorsában legfelyebb annyi részt vehet, hogy az ágyuk és zsúdosoktól körülvett vesztőhelynél bárméskodhatik; — hogy ha tanácsosabbnak nem tartják ezen tettet egész csendességben végezni, vagy pedig a' halálos ítéletet olasz országi kegyelemmel az amannál tizszer kinosabb örökös fogsággal nem cserélik fel. — Ki nálunk mint status rabja pör 's ítélet nélkül fogatik el, arra már önkény börtön' sorvasztó gőzét, 's vérpad bűzét

lehelli. — Kik ezen szép jövődöt, vagy hihetőbben annak félelmét reám mérték, (ha valahogy egykor talán egy komor órában magokba találnának szállani 's lélekisméretek igazi színében mutatná a' lélek gyöttrés' kegyetlenségének undokságát,) megnyugtatósokra mondhatom, hogy nékem valóban semmi gyötrelmet sem okoztak, félelmet pedig még kevesebb*) — Octoberóta is több feladások történtek ellenem. — Két Vármegye gyűlésein mondott beszédimet igen nagyra vették, pedig csak olyan volt tartalmok, millyet, sőt még többet 's erősebben mások is felesen mondtak más Vármegyékben. — A' telet Pesten töltém, majd mindég beteg lévén, 's felejtethetlen jó anyám elvesztéséért minden multság előttem izetlenné válván, emberek közé keveset mentem, hozzám is nem sokan jártak; még is Bécsben hire volt, hogy én Pesten egy titkos egyesületet (Comitét) alkottam, az ifjuságot magam körül gyűjtöttem 's a' külföld titkos egyesületeivel szövetségben vagyok. — Erdélyben a' törvény elmellőzése, tapodása 's a' helybeli igazgatás helytelenségeinek pohara más csordultig telvén, a' mit igen régóta több 's majd minden Vármegyék sokszorozva kijelentettek, most már sürgetőbb panaszszal, 's keservesebb elszomorodással, de mindég szabad nemzethez illő tisztelettel 's nemes bizodalommal kezdék Fejedelmünk elibe terjeszteni; ezen törvényhez ragaszkodó elevenebb mozgás ez esztendővel kezdődött, az óta hogy én Erdélytől távol vagyok, még is a' feladók hazugságai szerint 's a' hatalmasok mindenütt rémképeket látó szemei előtt, ennek is oka 's indítója én vagyok, az én mesterkedéseim vezetik távolról az ott történő lépéseket. Pedig valóban szükségtelen illy rejtett okát keresni Erdély elkeseredésének: azon szép kis Ország keblében a' gazdagságnak minden csirái megvannak, még is a' legszegényebbeknek egyike; szép és szabad szellemű törvényekkel bir, 's még is elnyomás alatt nyög **).

*) Személyem bátorságba tételére semmi lépést sem tettem, hanem becsületem iránti 's hazafiúi kötelességnek tartottam, az Ország Törvényhatóságaihoz egy kinyilatkozást intézni. Ezen lapok végéhez vagyon ez * jegy alatt mellékelve.

**) Erdély helyzetének felvilágítására némely jegyzetek vannak ezen lapok után ** jegy alatt. —

Mind ezen ellenem tett feladások 's táplált gyanukra nézve két kérést tészek az igazgatáshoz: egyet a' multakra, mászt a' jövőndőre nézve.

Először kérem ezennel a' kormányt, 's hazám és a' világ hallattára felszólítom: lépjen fel ellenem azon vádakkal mellyek ellenem léteznek; — polgári hibáimat, vétkeimet, mellyekért ennyire tart gyűlölségre méltónak fedezze fel; — közölje velem, a' mivel feladtak, hogy tehessem nyilvános mentségemet; idéztessen törvényesen törvényes ítélet elibe, mert kemény büntetést érdemel, ki törvényes Királja, hazája törvényei 's a' köz- csendesség ellen törekedni mer, 's a' ki törvénytelen uton jár, lakoljon. De ha nincs mit mutasson bé ellenem törvényes ítélő szék előtt mint alapos vádat, — ha gyanujit bebizonyítani nem tudja; úgy hadjon békén, 's légyen előtte szent a' polgár' csende; — mert csak vesztét érző igazgatás szokta ezt háborgatni.

A' mi a' jövőndőt illeti: a' multakból látván minő alaptalan, ostoba 's nevetséges hirekkel kedveskedtek hatalmosainknak nyomozó 's motozó zsoldosaik, mellyek nékiek olly minden igaz ok nélküli aggodalmokat okoztak, im egy ajánlást tészek: rendeljenek egy száz szemű, jó órrú, finom hallású, de nem hazug uri embert fekete sergek közül melém; — lakása, gyertyája, fája, mosása lesz nálam — ételére 's italára is jó gondom leénd, hogy légyen ereje 's kedve tisztességes hivatala fojtatására; — de még többet tészek, — 's tehetek e' nagyobb áldozatot az uralkodás kedvéért? — elfojtom magamban azon utálatot, mellyet az illy pribékek iránt érzek, 's ezen gazembert türni fogom társaságomban, magammal hordozom, hogy mindenütt sarkamba légyen, minden férfiakkali társalkodásom, beszédem, minden cselekvéseim felől vigyen napi - könyvet, — szívesen mindég magam is aláíron hivatalos jelentéseit; — csak hogy atyáskodó uralkodásunknak hamis hírek által ne üssenek olly gyakran szeget fejébe.

Részemről most ezennel kifejezem polgári hitem vallo-
mását, olly nyilton, szabadon tészem ezt az Isten szent színe előtt, millyen nyílt szívvél 's szabad lélekkel bátran mérek akármelyék órában a' Teremtő 's minden teremtmények elibe

lépni. Félelem valóban nem tartóztat egy gondolatomnak is nyilvános kifejezésétől. — Földi félelmet én nem ismérek; a' mim nékem van féltendőm, az előtt bár mi hatalomnak is elporlik ereje; lelkem függetlenségét lánczai nem hékózhaják, 's ön tudásom' nyugalma't ágyuji sem zavarhatják. — Más lánczok engem e' világhoz nem csatolnak, csak hazám' boldogsága 's az emberiség' szent ügye. Vólt még egy láncz, melly e' léthez kapcsolt, (a' többiek már rég elszakadtak) egy tisztelt jó anyának hiv szeretete, édes kötelességeket szabott ez előmbé, 's lépésimet vezérelte: de ő már alszik; — most magamban állva, egyedül érzem magam e' világon, olly magánosan, mint a' köszirtről felszárnyaló sas, de olly szabadon is.

Én hazám' boldogságát egyedül a' nemzetiség' értelmi mivelődésitől 's terjedésitől remélem. A' nemzetiség fő életerének tartom: a' haza 's törvények iránti buzgóságot; azért ezek mellett hiv lángot ohajtok minden magyar' keblében; a' haza 's törvények iránti lelkes hivség, azoknak féltése, és törvényes ellenzés 's férfias elszántság, midőn azoknak sértése történik, hitem szerint a' hazafiui kötelességnek azon teljesítése, melly 'a' nemzetiség' említett életerét t. i. a' haza iránti buzgóságot leginkább tartja az élet 's egészségre szükséges mozgásban; azért ezt előmozdítani, terjeszteni, fontos tartozásomnak ismérem. — Ezen okból az ugy nevezett ellenzést (oppositiot) igen hasznosnak és szükségesnek tartom, 's következőleg magamat annak hiv és buzgó tagjának vallom. Ellenzes (oppositio) az a' nemzet' polgári éltében, a' mi az ellensúly erőműben; a' nélkül megáll, elakad, vagy mindent öszve-törve forog. Egy józan 's észről mérsékelt oppositio' ereje és védje a' polgari jóllétnek; eszméltető, kérő, panaszló szavával, ez mutatja meg az Uralkodónak a' nemzet ohajtását 's szükségét igaz alakjokban: ez serkenti az igazgatást törvényes útján előhaladni, 's ha lépései tántorodnak, ezt téríti vissza az elhagyott helyes ösvényre. — E' szerént nem olly oppositiot értek 's nem olyanak kívánok tagja lenni, melly vak hévvel vagy epés gáncsoskodással mindennek ellenmond, a' mi az Uralkodástól jó, csak azért mivel az onnan ered; ezt,

okosemberhez éppen olly illetlennek — mint a' köz-ügyre nézve veszedelmesnek tartom. Olly oppositio mellett vagyok én, melly mindenre 's következőleg az igazgatás tetteire is a' helyesség 's törvényesség mértékét illeti, a' mi evel megegyez, azt burgón fogadja, ha az Uralkodástól jő, annál inkább, mert bizonyosabb sükerét látja; a' mi pedig azzal ellenkezik, azt minden törvényes fegyverrel megtámadja, 's abban, sem remény sem félelem miatt meg nem egyez. Illy helyes oppositio nem azért tesz az igazgatás' lépéseire nézve megjegyzéseket, ellenvetéseket, hogy azok mentőkbe meggátoltassanak, hanem hogy annál czélarányosabbak legyenek; minden felszeg a' mi csak egy oldalról tekintetik, azért az oppositio mindennek más oldalát is felkeresi, 's csak illy kölcsönös felvilágosítás, surlódás által születhetik a' valódi 's probát kiállható jó. — Uralkodójához hű polgár nem csak hogy lehet oppositio tagja, de sőt csak az lehet ahoz valóban hű; nem az hűséges és hasznos szolgálja urának, a' ki mindent, — ha szinte azt rosznak 's urára nézve károsnak tartja is — a' mi ura nevében (a' miről az, lehet, hogy semmit sem is tud) parancsoltatik vakon telyesít; hanem az cselekszik becsületes ember módjára, ki a' helytelen 's káros ellen felszólal, hogy essék az urának tudtára, vagy ha már tudta, hadd legyen alkalma a' helytelent helyessé 's a' káros hasznossá változtatni át. Az, ki a' Fejedelem nevében vagy bár általa is adott törvénytelen parancsolatot végbe vinni kész, éppen olly rosszul szolgál néki, mint azon gyáva szolga, ki gazdája' vétkei 's erkölcstelenségei segédje. Én abban tartom mélyen tisztelt Királyom iránti férfias hívségemet, hogy ha szükség, inkább kedvetlenségét vagyok kész magamra terhelni, mint sem elnézzem, hogy nevében, vagy általa helytelenség, 's esküje által szentelt törvények' megrontásával hitszegés történjék; drágább előttem Fejedelmemnek becsülete 's lelke, mint tetszése, képzelt haszna vagy tanácsosinak akaratjok. — Továbbá azt hiszem és vallom: hogy csak ugy bódogulhat hazám, ha a' nemzet a' fejedelemmel 's a' fejedelem a' nemzettel egyetért, ezért meleg szível óhajtom, hogy hazám fiait semmi el ne tartóztassa hálás buzgósággal fogadni minden jót, a' mi az

Uralkodástól jó, 's hogy e' vegre a' meggyőződés-szülte bizodalom terjedhessen közöttünk, de erre az Uralkodásnak mindig okot kell adni, mert a' bizodalom olly növény az emberi szivben, melyet csak helyes és bölcs tettek' hosszú sorának napja fejthet ki 's nevelhet óriási nagyságra; czifra szavak, ígéreték, 's egyes tettek ollykor csillamló de megint sötét fellegtől eltakart sugári nem gyökereztetik azt. Hiszem és valom azt is: hogy mostani uralkodó házunktól elválunk nem lehet, 's hogy borzasztóbb 's gyászosabb nem történhetnék, mintha külső körülmények vagy belső mirigy hazám kebelében az ellenségesség' pokol gyújtotta fáklóját vetné. Azért nem csak hazám, hanem királyom' személye 's háza ótalmára, 's a' törvényes csendesség', fenntartására kész vagyok véremet áldozni. — Az idő szellemivel 's helyzetünkkel megegyező feljavításokat ujitásokat szükségesnek látok 's forrón óhajtok, de csak törvényes uton, 's az ujat mindig ősi alkotmányunk felséges alapjaira építve.

Ezen vallomásimat tévedés' elkerüléséért egy kinyilatkoztatással fejezem bé. Én a' kormány, uralkodás, igazgatás név alatt koránt sem értem mindig királyunk' személyét. — Constitutionalis nemzeti-lét' folytával 's helyzetével a' ki ismeretes, jól tudja azt, hogy a' fejedelem sértetlen személye 's az igazgatás közt — melyet a' fejedelem' tanácsosai 's az általok vagy befolyásokkal kinevezett több tisztviselők tesznek — igen nagy különbség van; amaz rosszszat nem tehet, 's ha gyalgó vagy hibás személyessége tisztelet fényétől körülömlött állását homályosítani fenyegetné, fejedelmi magas helyzetét fogná a' szenny, hanem mint az értelmileg nevelt közvélemény, mint a' jövődőség' nagy bírálása előtt, csak az embert éri benne minden vád, de a' királyt nem. Szomorú volna minden törvényes királynak sorsa, ha minden hibák 's tévedésekért ötlet lehetne 's kellene hibáztatni. — Hogy igazgatás számadással tartozik e, 's arra lehet e' venni? sok vitatásra adott alkalmat, pedig nincs könnyebben megfogható 's egyszerűbb annál, hogy midőn az, kire csak egyes személy ügye is bízatik, 's a' ki valaki dolgát magára vállalja, számolnia kell; annyival inkább tartoznak ezzel,

kikre egész nemzet' jelen 's jövő sorsa bízott, 's a' kik anyi milliók' ügyének folytatását vállalták magokra. Hol ezen nyilvános igazságot még világos törvény ki nem fejezte, 's gyakorlat nem létesíti, ott is meg van az Igazgatók számadási tartozása; a' közvélemény megtészi ellenök vádját, kérdőre rántja, 's ha a' jelen 's jövő kor előtti 's áldást vagy átkot hozó felelet erkölcsi terhét nem tekintjük is, de a' jelenben 's létezőleg hat reájok a' józan többség' köz-véleméne, mert a' mély igazgatók ellen ez vagyon, ingadoz azoknak kormányok, 's nem sokáig tarthatják kezökben. Az igazgatókat nyomó ezen felelet' terhe mentté teszi a' fejedelmeket, hogy nem őket éri minden hiány- baj- 's vétségért (mellyet olykor a' legjobb igazgatás is okoz) a' vád 's kedvetlenség. Ez és csak ez által tartathatik fel azon vonszódási szeretet, 's bizodalom, mellynél nemesen érző fejedelem szívének édesebb semmi sem lehet, 's a' minél királyi széknek erősebb ótalma nincs. — Jó, kegyelem tőle jön 's hadd áldják őtet ezért; ha rossz, ha hiba történik, essék ennek terhe az igazgatás nyakába.

Olly pólgári alkotmánnyal bíró országban, hol a' fejedelem minden törvények' megtartására magát hittel kötelezi, minden törvény megrontás, hitszegés; — már minő borzasztó volna a' fejedelemre nézve, mennyire rontaná a' nemzetnek hozzá viseltető szivességét, kevesitené tiszteletet, 's mi könnyen cseréltetnék fel amaz gyűlölség, — ez megvetéssel, — ha midőn törvénytelen cselekvést tesz az igazgatás, mindenkor a' fejedelem jelenne meg mint hitszegő? minden illyesnek vétke az igazgatást 's nem a' fejedelem személyét kell nyomnia. — Azon borzadás, mellyel tanácsosok (ministerek) számadás' terhétől undorodnak, könnyen megfogható. — Nem lehet hiuság- büszkeség- ön haszon vadászás- 's minden indulatoknak kedvezőbb helyzet, mint felelettel nem tartozó tanácsosság; jobb dolgok van akármelly koronás főnél; — nemzetek' állása milliók' sorsa függ tőlök, jutalmok' kecses mosolyog 's számtalan váz- kép agyarkodik ki keblekből a' remélő és rettegő gyáva ember csordára; — kiosztott kegyelmekért gyujtott tömjénnek buja kedvteléssel ők nyelik illatját, — a' büntetést követő keserv — teherért támadó panasz

— 's tett hibákért indult vád elől pedig a' fejdelem' palástja mellé bujnak.

Majd minden igazgatás közt 's körül van egy felekezet, melly királyiszékek körében szokott létezni, ez sem Angoly, sem Francia, sem Német, sem Magyar, hanem nagy ur, vagy is mások zsirján hizó 's mások nyakán magosan álló hatalmas; ki ezen felekezet tagja levetkez az minden nemzetiséget, hazája annak a' hatalom köre. Ezen felekezet a' királyi hatalmat mentül határtalanabbá igyekszik tenni, de csak azért hogy a' nemzeteknek, mellynek minden rendü népein ő kíván uralkodni, annál kevesebb ereje legyen. — A' királyi szék körül csuszva üzi hatalmát, 's mély alázatosság közt szolgál fogásokkal görzsedez, de uralkodás vágya dagasztja dölyfös keblét. Nincs ennél királyoknak ártalmasabb ellensége, ez rabolya el töllök népeink' szívét, bizodalmát, hizelkedve hinti a' gyanu mérgét, 's mivel az ő bünbe redvesült testének minden század szellemü előrelépés halált okozna, a' fejdelmet is népeivel együtt teendő minden előhaladástól vissza ijeszti, tartóztatja, pedig csak együtt menve emelkedhetnek, ha vesztegelnek, elmaradnak, 's az omló özön majd erőszakkal ragadándja zuzva magával; ha szét válnak 's a' nemzet halad, uralkodást, melly merőn akar henye állásában maradni, nem tarthatja fel 's nem ótalmazza meg a' rohanó ár ellen sem nehézsége' sullya, sem száz ezernyi karjai, de legkevesebbé azon felekezet, melly többnyire gyáván szokta veszély' napjaiban oda hagyni azt, kinek addig bálványozott.

Hogy az igazgatás 's az uralkodó' személye közti különbségre visszatérjek: a' mi polgári alkotmányunk 's törvényeink tesznek különbséget a' király személye — 's az igazgatás vagy is tanácsosai közt, 's ezeket büntethetőkkel az az felelet alattiakká teszik, a' mint az világos Ulászló törvényéből. Ezen törvényes értelmbe (ujra is mondom) én sem tartom magát a' fejdelmet az igazgatással vagy is igazgató tanácsosaival annyira egynek, hogy a' mi hibák 's törvénytelenségek az által végben vitetnek tőle származóknak tartanám, és sérelmeinkért ötet vádolódnám. — Valóban ha tisztos ősz királyunkat tekintem, kit olly sok csapások közt vezetett a' sors, mennyi szép vonásokat láthatni

benne; az ő szelid egyszerűsége, fáradhatlan munkássága, mértékletes józan erkölce tiszteletre gerjesztenek, — házi körében élete példás, jó férj, atya, rokon, kik hozzá közel vannak, mind szeretik; — ezek pedig csálhatatlan jelei a' jó szívnak 's tiszta léleknek. Illy emberről, kinek lelkiösméretessége, kegyes szive 's vallásossága világszerte isméretes 's méltán tiszteltetik, személyességét felvéve a' rágalmazás is visszajedne csak fel is tenni azt, hogy készakarva cselekedett volna ön kisebségére, kárára s' lelkeveszélyére annyit letett hite ellen, a' mennyi törvényeink ellenére 's megrontására valóban történik. — Nem! bizonynyal tiszta az ő lelke. De azon özöne a' munkának, gondoknak, melly roppant birodalma' minden részeiből reá omlik lehetetlenné teszi, hogy ámbár éles, de még is csak emberi eszével 's szemeivel mindent felfogjon, mindent tisztán lásson; vannak pedig körulte olyanok, kik önhiúságok, nagyzások' 's hasznok' allyas tekintetéből az ő tisztelt 's szentelt nevét hozzá nem illő czélokra használják. — Nem hogy a' nemzet' szükségeit 's óhajításait nyílt szive elibe terjesztenék, 's a' dolgok valódi állását fedeznék előtte fel, sőt azt igyekeznek vele elhitetni, hogy az igazgatás kénytelen törvényeinket a' hazafiak ellen ótalmazni! miként képzelhetné-igy, hogy azon igazgatás neki hitét 's a' nemzetnek törvényeit tapodja? — Kik a' törvényt védik, kik régi alkotmányunkat támogatják, azokat előtte szédelgő nyugtalanoknak pártoskodó lázasztóknak festik. Nálunk az ugy nevezet oppositio tagjai kik t. i. Ország' 's Vármegyék gyűlésein az igazgatás ellen szólnak, nem tesznek egyebet mint a' fennálló törvényeket az azokat untalan sértő igazgatás ellen ótalmazzák. Ég és föld a' mi 's némely más nemzetek' oppositioija közt: ott ujságra törekednek annak tagjai, 's a' meglévőt igyekeznek felforgatni; nálunk az oppositio ha átlátta is, hogy józan ujitások elkerülhetlenek, de kénytelen volt még mindig a' réGINEK, az az polgári alkotmányunknak véd őrije lenni, mellyet az igazgatás hol egyik hol másik ódaláról támadott meg. Azért harczol nálunk az ugy nevezett oppositio a' régi 's fennálló az az a' törvény mellett, egy felől, mivel törvény 's törvényesen áll fenn, és mi-

vel abban sok jó van 's szelleme szabadsági, más felől, mint hogy szükséges ujitások sikerrel csak törvényes uton történhetnek, ezen utban pedig minden meglévő törvénynek önkényes az az törvénytelen elgázolása, tettel történő megsemmisítése, meg annyi akadály, tévesztő jel, 's olálkodó veszély. — Nálunk az igazgatás közt vannak a' mozgás emberei, ők az ujitók, kik hol erőszakkal, hol alatomban rontják a' meglévőt a' régít; mi vagyunk pedig a' meglévőnek ótalmazói, mert meglévő 's régi törvényeinket ótalmazzuk. — Valóban csudás szerep (rolle) 's fonák, melyet igazgatásunk emberei játszódnak; másutt mindenfelé ezek ragaszkodnak a' régihez, nálunk pedig ők bontogatják 's rontják a' régít; és minket kik csak nem ezer éves polgári alkotmányunk 's ős törvényeink mellett vagyunk kintelenek velök ellenkezni, veszedelmes ujitóknak neveznek. —

Az igazgatásról szólván nem hibáztatom én annak minden tagját; ismerem a' legfelsőbb polczon valóig olyakat kiknek szép lelköket éppen úgy tisztetem, mint nagy eszöket bámulom, — ezek közül csak tisztelt Nádorunkat említem, ki lelki tehetségei, nagy tudománya 's nemes szive által fényes hivatalát diszesíti. De fájdalom: ellenséges törekedések gátolják ezeknek jó Királyunk 's dicső nemzetünk' valódi boldogságára intézett munkásságokat. —

Tekintetes Rendek!

Ezen esztendő October 12-ék Napján, egy név nélküli német levelet adott nékem bizonyos uri-ember által; ki sema' maga sem annak nevét, kitől ezen levéllel hozzám küldetett, megmondani nem akarta. — Ezen gyengéd érzéssel 's aggodalommal írott levélnek foglalatja e' vólt: egy tekintetbe lévő 's szava bevehető ember, kinek a' dolgot tudnia kell, olly' felsőbb parancsolat' érkezését adta az Irónak tudtára, melynek következtésében, most közelebbről, katonai erő fog jönni az én elfogattatásomra; melyért az Iró kér 's kénszerít, hogy ha még elég jókor veszem ezen intést: siessek magamat megmenteni, 's haladék nélkül távozzam ez' országból. — Szóval tettem meg az Irónak felelő izenetemet, előrebocsátva hálás köszönetemet azon esetre: ha szándéka szavaival megegyező tisztaságú. — Tudtára adtam: hogy nem csak egy illy kétes eredetű 's bizonytalan fontosságú levél; sőt a' legbizonyosabb veszélynek nyilvános látása sem elég erős, lelki nyugalmomat csak meg is zavarni; annál kevésbbé gerjeszthet az félelmet bennem. — Ezen szerencsétlen érzést még eddig nem ismertem; 's reménylem a' nélkül fogok akármikor 's mi uton történjen is az, siromba szállani, hogy azt valaha megismerjem. — A' vett levél' eredete után, további puhatoló lépéseket tenni, eltiltott a' névtelen Iró' aggodalmas kérése; gyanítások pedig mind csak alaptalanok lévén, éppen nem törtem fejemet találgatásokban. — A' többféle lehetségek közt: ezen dolgot helytelen tréfának, vagy éretlen ijjesztésnek tartani, inkább akartam, mint arra valamelly, úgy lehet nem érdemlett fontosságot ruházni; elég bátorságot érezvén magamban, akármely

veszéljével szembenézni; de nem az önnön magam előtt lehető megpirulás' lealacsonyító érzését eltűrni. Több heteket töltöttem el éppen olly lelki nyugalomba, a' milyenben most vagyok, 's a' levél vétele előtt voltam. — Már felejtteni is kezdettem az egész levelet, midőn ezen napokban tökéletesen megbizonyosodtam abba, hogy azon levél nem tréfa-üzés 's nem ijesztés' czéljából iratott. — Ért idejű, eszű, 's az egész Hazában méltán tisztelt férjfitől jött. Ennek kijelelt katonai hivatalba lévő személy fedezte fel azt: hogy a' mostani uj Erdélyi Commandirozó rendelést hozott és adott egy Kompaniának, vagy ha szükség több katonai erőnek 's ágyunak is, az én akár mi módóni megfogattatásomra leendő kiküldetésére; azt tévén hozzája: hogy ezen rendelés' végrehajtása felvagyon függesztve, egy második, de minden órán várt parancsolat' megérkezéséig. — Ezen titok' közlése, azon kinyilatkoztatással történt; hogy a' felfedező' neve' tudatása 's veszedelmezzetése' elkerülésével az velem közöltessék. — Ez az ok, a' miért itt nevet nem nevezek; de vagynak többen kik azokat tudják; 's ha szükség nevezni is fogják. — A' felyebb írtakat a' kitől vagy is inkább a' kiktől — megtudtam, ollyan személyek, kiknek szavokhoz semmi tekintetbe is kétség nem férhet. — Nem csak szívem; de hidegen fontoló ész parancsolja, hogy nékiek hidjek. — Azon tisztelt férjfinak pedig, kitől a' levél jött, nem hiinni, vagy ártatlan 's tiszta szándékában kételkedni illetlen 's vétkes lenne. — A' ki néki a' dolgot felfedezte, annak is sem személyessége sem helyhezete nem ollyan, hogy a' levélíróval — 's ilyen formán tréfát üzhessen. — Ezekre nézve — képzetem szerint — most már csak három lehetőség létez: — vagy ijesztetni akarják azt, a' kivel e' tárgyat közölték, 's általa engemet; vagy mind kettőnket megakarnak próbálni, mennyire fog az ijesztés rajtunk; vagy harmadszor valóság a' dolog. — Ez utolsó esetben, megint két lehetőségét látom e' tárgynak: elsőben lehet, hogy valami Temondán 's feladáson építve, sebel-lobbal a' parancsolatot kiadták; de telyesebb megbizonyodásra várván, annak végrehajtását utóbbi rendelésig felfüggesztették. — Lehet hogy ezen erőszakos lépés, eltökélt szándék; 's

azt végre is fogják hajtani. — Ez utólsón kívül, a' többi lehetségek' becsét elítélni, az erkölcs'- és ész'-, minden józanon látni tudó' 's akarónak belsőjében meglévő ítélő-székére bízom; — hogy pedig sikerek mi lessz, azt a' követkés fogadom nem engemet megszegyenitve fogja bebizonyítani; 's ezért mindazon lehető esetekre valami óvó vagy eltávoztató lépést tenni, önnön becsém' érzése alatt 's azzal meg nem egyező lenne. — Ellenben magam 's Hazám eránti kötelességemnek érzem, erős hangon szollani fel azon esetre; ha az erőszak' eddig bitangoltálorczáját szemtelenül félre vetvén, önnön undokságában jelenne meg. —

Tudom én azt, hogy ha elfognak, midőn keblem nem szívhatja már a' szabadság' édes levegőjét, abba hangzani sem fog többé lelki-szabadságom szülte szózatom, 's polgár társaim' fülébe lelket megrázva nem hathat; csak tömlöczöm' penészes falainak echoi fogják csufolva vissza sziszegni. — Most tehát, midőn meg önnönömből látom a' szép napot áldott hazámra feljönni; midőn még testem is olly szabad mint lelkem mindég volt 's örökké lessz — most szóllanlól meg egész Hazám előtt. — Csak azon esetre légyen ezen kinyilatkoztatás a' Tekintetes Rendek eleibe terjesztve; ha szabadságomtól megfosztatom. — Rabság' kinos gyötrelmi fognak engemet akkor, midőn a' Tekintetes Rendek ezeket olvassák, mint rémitő kísértetek körül lebegni; akkor a' polgári halottnak hangja sötét sirjából az élők közzé fel nem hathat; de hidjék meg a' Tekintetes Rendek! azon hideg falak közt is hév marad érzésem Hazám iránt; 's reménylem, soha sem leszsz testem erős lelkemnek olly hűségtelen frigyesse, hogy erkölcsi puhaság 's gyávaság által szennyet hozzak Magyar nevemre. — Munkáson 's szabadon élőkkel — boldogokkal — sebessen repül az idő: ellenben ön-terhelt szárnyai földre tiporva sujtják a' rabot, 's csak emésztő körmeivel mász keresztül annak sinlődő lételén, ezer részekre bonczolván fel minden pillantatja' végetlen üregét. Öröm' 's kedv' virágít örökre elhervasztja, ezen sir' senyvedő levegője. — Én Tekintetes Karok és Rendek! — mind ezeknek eleven érzésével, de nyugott lélekkel nézek az erőszak' prédát kereső szemébe, — melly en-

gem' elevenen temet ezen borzasztó sírba; mert azon boldogító érzést viszem oda is magammal, hogy szent kötelesség' érzése vezérelte minden lépésemet. —

Tekintetes Rende! ha a' polgári elhunynak bár egy pillanatnyi résztvevő érzést szentelnek: hálás köszönet érte. — Át fog az hatni önkényrakta fogháza' vastag boltjain; — az őrző poroszlok' közepette keresztül lebeg, 's mintegy mennyei jelenés az éj' homályába, szabadság' világát fogja egy pillantatra a' fogoly' borúlt lételére sugározni. — De egyebb 's fontosabb az, a' miért a' Tkts. Rendeeknek esdeklek. —

Kérem 's kényszeritem a' Haza' szent nevére: fordítsák a' Tkts. Rk. egész figyelmöket azon sebre, mely ezen eset által törvényeinken ejtetik; fájdalmasabb 's veszélyesebb az polgári alkotmányunkra, mint reám nézve. — Hol nem egyedül csak törvény 's ítélet, hanem erőszak foszt meg polgárokat szabadságoktól, nincs ott társasági életbe személyes bátorság, — ezen becses birtok, — melyet a' társaságba lépő ember, sok természeti igazinak megszorítása 's kötelességeknek felvállalásával vásárolt meg. — A' személyes bátorság azon egyedüli feltétel, mely alatt akármi más vagyonnak, örömnök boldogságnak bece lehet; a' nélkül bizonytalanság izetlenné 's rettegés keserűvé teszi azokat. — Hogy Magyar Nemest törvényes meghívás 's törvényes ítélet mondás előtt, elfogni semmi esetben sem lehet, a' törvénybe kijelelt vétkestetlen való meglépés, vagy azt követő folyvásti üldözés' esetén kívül: szent Jussunk. — A Decr. Trip. Iső része 9k Titulusának ezen értelmét, erőssítik az Aprob. Const. IIk Része 1ső Tit. 2k Art. 7k Conditioja; a' 3k Art. 5k Cond. a' 4k Art. 12k Cond. az 5k Art. 7k és 8k Conditioi a' 6k Art. 7k és 8dik Cond. a' 7k Art. 8k és 10k Cond. Ugyan ezen IIk Rész 7 Tit. 4k Art. a' Comp. Const. IIk Része IIk Tit. 1ső Art. 10k és 11k Cond. és végre a' Leopold Diploma 3k pontja. — Mind ezekre megesküdt felséges Fejdelmünk. — Erdélybe ezen szent jussunk, mely emberi igazainknak, 's a' Társaságba hívó bátorsági czúznak első következtése, semmi kivétellel sincs meggyengítve; 's az 1715ki Mr. országai 7k Art. Erdélyre nem szól. A' Magyar Nemcsnek ezen jussa, nem kiváltság

vagy különösen kedvező szabadság, midőn a' törvény ezt elhatározta, nem eránta bizonyította kényeztető kedvezését, csak azon határt ösmerte el, mellyen túllépni Törvényhozást természet' 's okosság' törvényre tilt el. — Akármely törvénynek ugyan is büntetni csak bűnöst lehet, bűnös pedig az, ki nek vétke tudva, bebizonyítva, tette elítélve van; — a' míg ez nincs, addig még nem bűnös; tehát büntetni sem lehet. — De elfogni, szabadságától megfosztani, kiragadni kedvessei 's barátjai közzül valakit, már magába keserves büntetés. — Az elfogás vétkességet tévén fel gyalázatot szül, 's így testi büntetésnél nagyobb büntetést hoz arra, kinek bűnös volta bebizonyítva nincs, 's ártatlansága lehető. — Becsülete, főként polgári becsülete — drága vagyona minden polgárnak. — Hogy ezt sértetlen bírhasa, tökéletes Jussa, melly minden másba azon tökéletes lekötöztetést szüli, hogy azt sértetlen hadja, de a' status kettősön tartozik ezzel; mert nem csak hogy nem szabad neki polgárjainak telyes jussaikat megsérteni; de cselekvőleg áll köteleességében ótalmazni azokat ezeknek megtarthatásában. — Minden hazafinak becsülete fidei comissum, mellyet egyes személy, az egésznek őrző 's hatalmas kezei közzé tett le. Hol pedig az elfogás, nem meggyalázás; 's ezért erkölcsi büntetésnek ezen szempontból venni nem lehet, ott az annak bizonyysága, hogy bűn nélkül és törtennek elfogások, — jele az igazgatás demoralisatiojának 's annak, hogy ez 's az alatt valók közt meglévő kötés már nem egymást fenntartó 's erőssítő; hanem feloldásig tágult vagy szakadásig feszített. Kimondott ítélet nélkül elfogott, a' per' ellátásáig, melly úgy lehet nagyon is sokára nyulik — a' fogás' kinjait szenvedti. — Ha bűnösnek ítéltetik el, úgy is akkor szenvedett büntetést, mikor még bűnösnek elhatározni senkinek jussa nem vólt, ha pedig ártatlansága nyilvánosúl, ki teheti neki jóvá elfogatása' gyötrelmeit, gyalázatját 's fogás' szenvedéseit? Ki adja vissza szabad éltéből kirablott 's kinnok közt töltött idejét? Ki teheti a' meglettet meg nem letté? Ninesen 's nem is lehet szabad nemzet, 's törvényes alkotmány, melyben törvény parancsa 's ítélet nélkül szabad polgár elfogattathatik. — Csak undok Despotismus üzte 's

ízi vad játékát ilyen tettekkel; csak prédát vadászó önkény rogadozza martalékít ezen vétek borított sötét uton. — Hol Uralkodás illet mer tenni; 's büntetlen tehet, elrepül onnét a' nyugalom' 's belső békesség' angyala, mely egyedül ad állandó boldogságot. Jobb haramiák' tanyái közt, biztosabb fenevadaklakta vadonba, mint illy országba élni; mert ezek ellen lehet fegyverrel 's kemény elzárással magát óltalmazni; de ezerfélék' üldöző fegyveri, számtalanok marczonló tagjai, 's engesztelhetetlen dühe, egy szabadságrablás után száguldó 's ember prédára magát lealacsonító önkényvezérelte Uralkodásnak. — Az én elfogattatásom minden nyilvános feladás — velem közlött vád, — 's annál kevesebb per, vagy hozott ítélet nélkül, azon jelszó mely legszentebb törvényeink, — annálfogva egész polgári szabad lételünk' feldulására vezérel. Mi a' vagyon' bátorsága, — mely jusnak lehet birtoka biztos, midőn a' személyes bátorság, — ezen eszköze 's célja minden más Jusoknál — illy égre - kiáltólag, ennyi törvények' ellenére, földre tiportatik? — Botrántoztató megvetése, kicsufolása ez a' közvéleménynek; vagy azt mutatja, hogy azt olly süketlennek, 's megvethetőnek tartják, mint erőtlen gyermekek' zajgását, 's rongált rabszolgák sikóltását; vagy hogy elakarnak zárni minden utat, mellyen köz-vélemény magát kifejezhesse. — Mert hogy lehet illy tettet menteni, ha Ország' ha Vármegyék' gyűlései lesznek; 's azokon hazafiui kötelességek szerint a' Rendeek felszóllamlani akarnak 's mernek? Az én elfogattatásom által, minden Magyar szint' olly, sőt bizonyosabb veszéllyel terhes helyzetbe tétetik, mint a' milyenben én vagyok azon fenyegető Levél' vétele óta. — Senki sem fogja tudni, midőn fejét nyugalomra hajtja, hogy békés ágyából nem fogják e katonák felrángatni? — Az én esetem, 's hazámra mért azon csapás, mely azt követni fogja, a' fennebbi szempontból tekintve, igen veszélyes; de ha válhat még rémitőbbé, azzá lessz annak meggondolásával, hogy miért tették ezt. — Én sötétséget gyűlölök; 's mindenben világosságot keresek. Polgári éltémnek minden pillanatja tudva, 's mindenek' tudhatása körében volt. — Nyilvánosság' világába 's bírálása alatt volt egész létem. — Hazám 's az

Örökkévaló' színe előtt mondom: Soha rejtett 's alattomos utat nem követtem. — Sötétségben csak vétel bujkál; vétektől pedig szeplőtlen lelkem; mert lételemmel egybeforrott minden törekedése életemnek, Hazám' 's Királyom' bódogsága volt és lessz. — Gondolatimat szándékimat mindég nyílt szívvvel mondtam ki 's irtam le. — Polgári cselekvésimben sinórmértékem a' Törvény volt, 's ennek útján minden megtámadástól bátorságba vagyok. Kerestek gáncsot, vádoltak; elhatározták, parancsolták hogy megpereltessem, — ohajtották hogy büntetést szenvedjek, de mind e' mellett is nyolc hólnap tölt el, 's törvény útján peremet, minden ellenséges törekedés mellett is, még meg sem kezdhették. — Elég bizonyosága ez, hogy polgári bünt nem tettem. —

Mindezeket megfontolva az erőszak' ezen lépésére, mely törvényt forgat fel, helyességet lábbal tapod, 's szent just gázol el, egyéb ok nem lehet, hanem hogy mindég 's közgyűlésekben is szabadon beszéltem. Az embernek vele született, a' Magyaroknak pedig írott törvénnyel is megszentelt jussa, hogy szabadon szóljon. Hódítók ezereket fűzhetnek rablánczra; de nem a' gondolat' szabad repülését. — Békót nem ösmerő szülöttje ez, az emberben lévő mennyei szikrának. — Szóllás' tehetségével ajándékozott meg Teremtőnk, hogy a' gondolatot életre valósítsuk. — A' Lélek nemzi; de csak a' szó szüli világra gondolatinkat. — A' szót elfojtani annyit tesz', mint örökre méhébe zárni akarni annak gyümölcsét, melyet világra hozni szülő fajdalmok ösztönöznek azt. — Hol szabadon szóllani nem lehet, nincs szabadság ott, polgári élet 's nemzeti létel, nem csak elhal; de a' meghólnak utolsó temetési tisztességét sem lehet megadni. — Törvényes alkotmányunk' élet erét a' Vármegyék' 's ország-gyűlései tesszik. — Hogy ezekbe minden köz-dolgok a' Hazafiak' tudtával, hozzájárultával történnek, ez térsen szabad nemzetté; de az olyan-gyűlések, melyekbe csak azt 's addig lehet szóllani, a' mi az erőszaknak szája-ize szerént van, 's a' míg éles körmei a' szóllót meg nem ragadják, nem egyéb, mint a' macskának az egérrel üzni szokott kegyetlen játéka. — Szabadság 's igazak birásának neve, csak csufságul van meg

hagyva, az azok' bírásától megfosztottaknak kiczégézésére. — Minden köz-gyűlést egyszerre elzárni, kirekeszteni a' Hazafiakat köz-dolgokbeli részvételektől, és külső erőszakkal, katonai erővel vinni végben ezt, — csak vad Despotismus tehetné; de mégis kegyelmesebb cselekedet lenne, mint olly formán hagyni meg azokat, hogy minden beszélőnek a' titkos erőszak' bajonettjeit kellessen nem védett hátának szegyezve érezni. — Illyen rémitő állapot az melybe az én esetem Hazámat süjjesztheti, vagy süjjeszteni fogja. — Ennek férjfiass megfontolására szállítom fel a' Tekintetes Rendekeket. — Törvényünkre megesküdt Fejedelmüinktől magától, illyen tett nem jöhet; csak gonosz Tanácsosok, a' Hazának 's néki ellenségei birhatták illyenre. — A' rosszul értesített 's törvénytelen útra csábitott Fejdelem' cselekedete ellen, szállítsák fel a' Tekintetes Rendekeket, a' jobban értesítendő 's törvényes útjára vissza térő Fejdelmet. Nem lehet hogy azon Fejdelem, kinek homlokára fényes Koronáinál tartósabbat tett a' szelidség, tisztos ősz fejét egy nemzet' szabadsága eltörlésének véres mocskával akarná sirba bocsátani. —

A' mi engemet illet: én a' Tekintetes Rendekek egész Hazám 's a' világ' minden szabad nemzeti előtt, ezennel protestálok azon törvénytelenység 's igazságtalanság ellen, a' mi rajtam történt 's történik. — A' jelen 's jövőkor legyenek bírám; erre bizom már egyedül meglévő birtokomat, — becsületemet! Kérem a' Tekintetes Rendekeket: méltóztassanak ezen tisztelettel tett egész írássomat Levelestárokba eltenni, 's megtartani. A' midőn pedig akármikor is Ország-gyűlése leendő: adják ezen magam-kinyilatkoztatásomnak mássát követeik' kezébe: hogy azt az Ország Rendei elébe terjesszék. — Reménylem hogy ezen hihetősen utolsó kérésem sikeres leszen; mert végső hagyományom ez; 's végrehajtójának a' Tekintetes Rendekek szelid emberi-'s férjfiass hazafiui érzését választom. — Részemről telyesen megbocsátok azoknak, kik ellenem vétkeznek, 's azzal végzem ezen soraimat, a' mi akármimódon történendő halálomkor is utolsó fohászkodásom leszen: — Éljen törvényes

Fejdelmem ily sokáig 's a' végre, hogy Hazám' minden sebeit meggyógyíthassa: éljen a' nemzet; 's legyen mindig méltó, hogy szabad legyen! Mély tisztelettel marad a' Te-kintetes Rendeknek — szabadon — vagy fogva — közel — vagy távol — a' sirig —

hiv polgár társok.

Sibón Nov. 12én 1831.

Erdély mostani helyzetéről.

Hogy Erdélynek mennyi oka van békételenségre 's megrontott törvényeiérti gyászra, ennek felvilágosításáért tészek némelly jegyzéseket, melyeket a' külföld éppen nem, 's Magyar Ország is csak mellékesen tud. Ezekből meg fog tetszeni, hogy azon ország nem azért panaszol, mint ha arra késztenék, hanem mivel ejtett 's naponként ujitott sebekkel a' panaszt belőlle kicsíkarják. Kinpadon a' kik gyötrennek szenved az, 's érti fájdalmát a' nélkül, hogy valaki arra eszméltesse, 's ha jajgat 's panaszol, nem az annak oka, ki mellette kér 's a' poroszlók' kegyetlensége ellen felszólal.

Erdély szabad választás' 's kölcsönös egyezés következtében, 's hit és fejedelmi oklevéllel megerősített kötések mellett adta magát — alig régebb egy századnálmostani uralkodó házunk' kormányra alá. — **Iső Leopold'** Diplomája, melynek szoros meg tartása volt az új igazgatás elfogadásának feltéte, azon oklevél, mely az ország' régi jusait megerősíti 's azokért kereskedik, 's melyre azóta minden törvényes fejedelmünk meg esküszik; de ennek 18 pontjai közül lélek isméretesen csak az tartatott meg, melyben a' fejedelem ezt mondja: «az erdélyben lévő katonaságnak pedig mindenkor németet fogunk vezérének kinevezni.» Többnyire mind elgázolva, letapodva, elfacsarva van. —

Az abban elhatározott minden esztendei országgyűlés csak ritkán, 's most már 21 év óta nem tartatott, holott azt mostani fejedelmünk uralkodása alatt hozott 1791béli törvény ujrais határozza. Ez az Erdély' 's értelemeinek legfőbbike, ebből származik nagy részént a' többinek számos csoport-

ja. Olly nagy sérelem is az, hogy már magában elegendő polgári alkotmánnyal bíró országot, annak minden jótététől meg fosztani, 's szent valóságát gunyoló hazugsággáfertéztetni. Ha nemzet törvényesen 's országul egybegyűlve, személyesi által nem űzheti polgári létének életművét, nem él, hanem csak sinylődve teng; ha fejedelmével így országul nincs közös munkalodása által egybe kötve, úgy el van azon szép és erőskapcsolat szakítva, melly a' közös bizodalom 's szeretet' lánczával uralkodót 's nemzetet a' meny' örömére egyesíthet.

Azon Diplomába az adó béke idején állandoul 50 ezer tallérra, magyar vagy erdély ország ellen folyó háborúkor pedig 400 ezer forintra van határozva. Ezen adónak elosztása 's felszedésének módja az ország gyűlésére bízatik, melly szerént tehát az adó' egész tárgya ország gyűlésére tartozónak van elismérve, mert midőn mennyisége állandoul meg vagyon határozva, csak felosztása 's felvéte felől lehet végezni, 's ha azon mennyiség változik, természetesen az is csak ország gyűlésén történhet. Azon Diplomának e' 12dik pontja nyilván mondja, hogy mi a' fenn említett mennyiségen felül az ország' szükségeire kellenek, azt a' Felső fogja királyi jóságok, só, bányák' 's vámok' jövedelméből adni. Mindezeknek ellenére az adónak mennyisége igen sokszor emeltetett, 's mind nagyobbra hágott az ország' tudta, 's meg egyezése nélkül. Az ország rendei 1792ben az ország gyűlésén kívül béhozott adói rendszer iránt azt végezték, hogy az, továbbbi országos határozásig megmaradjon, de abban országgyűlése megegyezése nélkül változás ne történjék, még is az olta abban országgyűlésén kívül igen sok változást tettek, és sok képen nevelték; 1823ban azt egyszerre két és fél annyira rugtatták, az addigi papirosban lévő fizetést ezüst pénzben tejendőre változtatván által. Az adónak törvénytelenül eszközölt mostani mennyisége az adozok' szegénységét 's nyomorult sorsát felvéve felette nagy. Ezért, a' kegyetlen-ségig menő keménység mellett is, mellyel az adószedés vitek, sok marad abból fizetetlen. — Most az adónak mennyisége már 1,500,000re van emelve. — Az adónak elosztása 's

felszedésének módja is egészen ki van az ország' kezéből véve, a' törvény hatóságok' elmellőzésével a' Thesaurarius 's exactoratus folytatván azt a' Vármegyei adószedőkkel (perceptorokkal). — Az Uralkodás nem csak hogy a' Diplomában határozott 's a' mostaninál olly sokkal kevesebb adói mennyiségen felül menő országos költségeket nem pótolja, a' Diploma' értelme szerint a' korona-'s fejedelmi jószágok só', bányák' 's vámok' jövedelméből; hanem ezeket, mellyek a' fejdelem' 's ország' közköltségeire vannak szánuva, egyenesen mint privát vagyont 's jövedelmet úgy tekinti, az azokból jövő pénz' leg nagyobb részét az országból kiviteti, 's az ország' költségeire az úgy nevezett Tartományi - Tárnak csak kölcsön szokott adni. A' feljebb említett jövedelmeknek mennyiségét tisztán ugyan nem lehet tudni, de réá méggy 18 millio forint ezüstre. Az ország' legfőbb költségei nem mennek 500 ezernél többre; a' katonaságra 1 millio meggyen, — ezek az adóbol kitelvén mennyi fordíttathatnék az említett 18 millio-bol az ország' hasznára, 's szükséges javítás okra, a' mikre egy tartomáynak sem lenne annyi szüksége, mint ezen olly sokban hátra lévő, kereskedés, pénz 's ipar nélkül szükölködő, el szegényedett fejedelemségnek. — Az adó' tárgyában még nem kis sérelem, hogy a' katonáskodás alávonástól mentten maradt része a' székely nemzetnek adó alá vonatott, pedig törvényeink szerint a' székely nemzetnek minden tagja valóságos nemes, 's következőleg törvény szerint adózni nem tartozik. Nem külömben az egyházi - vagyis szolgáló emberek nélkül szükölködő nemesek is, adózásra kényszerítettnek; holott mind ezek arról több izben 's közelébről az 1809ik ki nemesi felkeléskor a' fejdelem' nevében bizonyossá tétettek.

A' Vallások' Leopold' Diplomájánál fogva nem csak egyenlő jusokkal birókká vannak téve, sőt a' hivatalokra nézve nyilvános és szükséges egyenlő számbéli proportio rendeltetik (Leop. Dipl. 1ső és 9dik pont. 1791dik 53 Czikk.) még is az elegyházasságok' — abból származók' — 's vallás változtatás' tárgyában keserves megszorítások vannak. — A' hat heti instructiot (az inquisitio ezen maradványát, ama letiport szörnyeteg' ezen még létező kölykét) béhozták

Rescriptum által Maria Theresia alatt, 's divatba tartják. — Hivatalokból protestánsok majd nem egészen ki vannak zárva. A' főbb (cardinalis) hivatokban most egy protestáns sincsen, holott a' Leop. Dipl. 9ik 12dik pontja nyilván rendeli, hogy a' 12 tanácsosból álló fő igazgató Tanácsnál csak három catholicus tanácsos, 's a' kir: Táblánál csak három catholicus assessor legyen, a' többiek protestánsokból áljanak. — A' görög vallásukat, kik nincs enek agyan a' négy bevett (recepta) vallások közt, de hitök' gyakorlásának teljes szabadsága törvény által van meg engedve, (1744 Art. 6. — 1791 Art. 60) elenyi-
 ra nyomják, sőt üldözik, hogy kik a' térítés lelkévtadászó otromba mesterkedéseinek nem engednek, vagy meg bánják akár önmagok akar szüleik által a' catholica vallásra tett csak külszinű által lépéseket, — melly szinte egyedül a' Pápa felsősége' elismerésében áll, mivel ezen ugy nevezett unitusoknak vallásos 's templomi rendtartásaik, börtök, kalendáriumok egyenlő a' görögökével, papjaik házasodnak mint azoké, — kik mondom a' nyakokra nyomott 's kevésbé ismert, de nagyon gyűlölt hitfelekezettel egyesülni nem akarnak, vagy attól elszakadni kívánnak, azokat számtalan szinlett okokkal gyötrik; templomaikat elveszik, papjaikat köztök lenni nem hagyják; a' hat héti instructiora kényszerítik, 's azt mindenféle ürügy alatt végetlenné tudják tenni; mellynek következtében, vannak egész helységek, hol már több esztendő óta sem isteni tisztelet nem tartatott, sem keresztelés, házassági egybekötés, vagy temetés vallásos rendszabás szerint nem eshetett, és minden tanítás 's keresztyéni oktatás megszűnt, mivel ezen üldözöttek vágyások 's meggyőződészek ellenére más, az az a' római hitet vallani nem akarnak; hogy pedig a' görög rendszert követve maradjanak keresztyének nem engedik. Inkább akarják tehát, hogy pogányok legyenek mint nem római hitűek. — A' protestáns vallás ellen a' cathol. papok nyilván templomokban mocskolódnak, 's a' legrágalmazóbb könyvek jelennek meg, de ezekre feleletül valamit írni vagy mondani nem szabad. — A' Jesuitismus titkon forr az ország' kebelében 's üzi alattomos mesterkedéseit; a' Congregatio szövetségét ellenséges törekedéssel terjesztik. Minden titkos

társaságban létel szorossan tilalmaztatik, még is a' Mariana Societas nagy kiterjedtségben állfen a' romai hitűek közt, abban titkos esküvés által egyesülnek 's már gyerekeket is belé avattak ezen homály alatti társaságba. — Hogy a' protestáns ifjuság külföldre 's az ottani Academiakon lévő stipendiumai' használására szabadon mehessen 1751 beli világos törvény parancsolja, még is sok esztendőig egyet sem bocsátottak ki, 's most ujra nem engedik ki - menetelőket.

Nagy sérelem uralkodik erdélyben a' hivatalokra nézve: ezek közül a' főbbeket törvényünknel fogva csak az ország gyűlése töltheti be választás' útján, 's csak az illy móddal kinevezetteket tekinthetni törvényeseknek; de most az egész országban egy törvényesen kinevezett sincs, 's következőleg azon kormány 's ítélőszékek, mellyek illy törvénytelen tagokból állanak, magok sem törvényesek, 's azért nem csuda ha törvénytelenségeket tesznek, de még kevesebbé csudálhatni, ha illy törvénytelen kormánynak törvénytelen parancsait törvényei oltalmára 's szoros megtartására hittel kötelezett Vármegyéink telyesíteni undorodva huzalkodnak. — Polgári alkotmányunk szerint a' Fő igazgató tanács az, melly az igazgatást viszi, ennek egyenesen a' fejedelemtől kell fügnie; de az erdélyi bécsi Cancellária, (mellynek nem kellene egyébként, hanem csak egy agentának lenni, mellynek útján a' fejedelemhez utasított tárgyak mennek) olly felsőségi hatalmat csikart magához, mellynél fogva önakarátja szerint parancsol a' Fő igazgató tanácsnak, azt dorgálja 's csak olly tárgyakat juttat a' fejedelem eleibe, mellyek néki tetszenek, vagy a' mellyek felett tagjai magok közt meg egyezni nem tudnak. — Az igazgatás éppen olly ingatag mint lassú lépésekkel megy. Ennek legfőbb oka azon tekervényes út, mellyen facsarog, a' machínának idomtalan complicáltsága; még is chez, szinte csak ötödik keréknek 's a' közkölcsegek' 's ország, jövedelme nyelésére, egy csak nem egészen külön Dicasterium ragasztott 1742ben, az exactoratus, mellyről a' törvény semmit sem tud, - ez a' Guberniumtól külön válva irogat a' törvényhatóságoknak, 's parancsol a' Vármegyei adószedőknek, sőt pörök ellátásabais vág, ő határozván el az adó aloli kivélt.

A' fenálló katonaságot a' mi illetl: mivel Erdély' nemességeis a' haza' oltalmára felkelni (insurgálni) tartozik, nem vállalta ezen ország a' Leopoldal tett kötésekor zsoldos katonaságnak, sem tartósát, sem állítását magára; a' mi katonasága a' felségnek erdélyből volt, azt hadfogás (Werbung) által szerezte. — 1740 óta állitot az ország előbb egy ezred gyalogságot, később még egyet, 's egy ezred lovasságot, de mindenkor olly feltéttel, hogy azt potolni nem fogja. Midőn 1791 — 94 — 96ban az uralkodás országgyűlésén katonai segedelmet kért, adott az ország, de azon jusát, hogy ezen tárgyról mindig egyedül ország gyűlése határozhat, fentartotta; még is azóta egy harmadik erdélyi gyalog ezred állittatott, 's ennek 's a' többinek, de sőt még más nem erdélyi ezereknek is potlására minden ország gyűlése nélkül, a' Vármegyék' tudtán és meg egyezésén kívül, titkos parancsolatok által, majd minden esztendőben számos ujonczokat fogatott az igazgatás, úgy hogy 1817től fogva, békesség' idején, 10 esztendő alatt, 14 ezer állittatott. Ezeknek kötél által történő fogdosása a' legborzasztobb 's emberi erztést megrázóbb esetekkel gazdag. Embervadászat, 's megyei tisztek 's katonai orvosok által üzött ember kereskedés egyesültek a' különben is annyikép sanyaritott földnépe keserű 's átkot sarjasztó könyei záporának kiöntésére.

1764ben az uralkodás (undorodva kell mondanom) erdélyiek' tanácsára a' székely szabad nemzetet, örökös katonai szolgáltra kényszerítette. A' magyarok' ezen legrégibb hazánkba lakó tör 's ökének a' hazát 's annak határait fegyverrel oltalmazni törvényes kötelessége; de az nem, hogy béke' idején katonáskodjon, hogy német tisztek alatt ezerekre osztva minden háborukor az országból idegen földre menjen, hol örökké a' veszélyek legbizonyosabbjai közzé küldetik, oda hol a' had' dühének legsűrűbben hullnak áldozati. Midőn a' szabadságát szerető, 's ezen tizszázadosnál korosabb örökségét férfias lelke által megis érdemlő nemzetet, az Ausztriai zsoldos sereg' sorai' közé iktatták 's szolgálai fenyték, káplár bot, 's idegen parancsnak vakon hódoló engedelmesség alá jármolták, égre kiáltó erőszakkal történt ezmeg. — Érez-

vén hogy tollök helytelenséget kívánnak, tudván hogy ezzel nem tartoznak, nem akarták a' réájok kénytelenített fegyvert felvenni; — több ízben 's ismételve folyamodtak könyörgésekkel az udvarhoz: (bajosán juthatott ez azon helyre, melly magyarok' panaszaival ellen eleitől fogva álnok haza árulók által volt körül sánczolva) — többnyire csak halogató feleletet kaptak a' honi 's katonai előjáróktól. — Végtére egy elhatározott válasz' hallására a' székely nemzetet Madéfalvára öszve hívták; néhány ezer gyült egybe, — öregek, asszonyok, gyermekek jöttek a' férfiakkal, hogy jövő sorsokat megtudják. — Tél vala, a' nem nagy helységben rakáson voltak, éjelre minden ház, pajta, csür tele; midőn e' hosszú téli éjjel a' másnapi sorsvégző-határozás' várása 's rebegése közt kilauzták, még nemszürküle réájok a' kétes nap, ágyuk, puskaik kezdének dörögni; — ezeknek halált hozó lobbanása villámla keresztül hajnal-esillagának életre serkentő szelid fénye' csillogása helyet a' tél' hideg ködén, — a' gondjaik — 's álmokból fölrettentek fejöket vesztve rohannak ki, tagmarczongló golyobisok hullnak a' rémülve szaladó sokaság közé, 's a' rejtezőket menedékeikben azok zurrák szét, — puska lövések 's onzápor fogadják a' falú széleikhez érteket; — kétségbeneső csoportok a' közel folyó oltvíze' még uj 's csalárd jegére tolongnak, hol annak darabjai közt merülnek hullám sirjokba. — De eléretett a' nagy cél; meg volt a' nyakosság törve, 's a' még életben maradtak — ha sok közülök nyomorékká volt is löve — igen is felvették a' fegyvert. — Midőn ezen szerencsétlen serget előbb az országból ki-elenség' eleibe vitték, a' rajtok el követett helytelenséget, ezen uj törvényteleniséggel halmozva látván feltámadtak; — fegyverrel nyomták őket el, vérökbe fulasztották akaratosságokat. — Két halom, hová a' szerencsétlenek ásattak, látható most is mint erőszak' emléke. — Most ezen székelyek magok költségén katonáskodnak. Nem csak a' katonai szolgálatra nézve, hanem peres dolgaikban is katona előjáróik üzik felettök hatalmakat. Katonai nevelő házban taníttatnak gyermekeik, 's nemzetiségökből kivetkezettve németesítettnek. Ők ámbár mint székelyek törvény szerint valódi nemesek, jobbágy-

sági meg szorítottságban tartatnak, mert lakásokat elhagyni, más hová költözni nem engedik.

A' törvényhatóságok erdélyben az 1791béli 12dik törvény czikkelly következtésében sokként jóval kevesebb hatásúak mint a' Magyar Országiak; de ezen keveset is mind inkább gyengíti 's naponként nyirbálja a' helybéli igazgatás. Az említett törvényczikkely megbocsáthatatlan rövidlátással megfosztotta a' Vármegye rendeit felsőbb tisztjei' választása telyes júsától. A' főbirák (erdélyben az, mi magyar országon a' Vice Ispány) 's vice ispányok a' fő ispány által candidáltatnak, még pedig minden hit-sorsosak körül hárman, ezek körül ugyan szozatolás által köz-vagy is marchalis-széken választanak a' rendek; de ezen választási Laistrom felmegy a' fő igazgató tanácshoz, melly azt a' maga megjegyzéseivel a' Cancellariához küldi. Az udvar által történik a' Confirmatio. Ezen megerősítéskor a' történt Vármegyei választásra 's szozatok' (voksok') többségére gyakran semmit sem ügyelnek, hanem a' kit tetszik, akarmi kevés votumot kapott is kineveznek, ez által az egész választás az igazgatás' kezében van, mert a' Candidatiot annak organuma a' fő ispány tévén, nem a' Vármegye, hanem az ő tetszése határozza, kik menjenek abba, ezek közül pedig akár kit választ a' töbség, még is csak az nyeri el a' hivatalt, kire azt az igazgatás akarja ruházni; 's így a' Vármegyék' választási jusa választódsdi játékká van kijátszva. De még ezen tisztí választás is (mellyet csak az alsóbb hivatalokra, mint jegyzők-, fő és alszolgabirák-, fiscalisokra nézve lehet jusnak nevezni) minden módon csorbítottatik: az említett 1791béli törvény parancsolja, hogy minden harmadik esztendőben tisztujító-szék tartassék, de vannak Vármegyék, hol 10 esztendeig sem tartatik. — Az adószedők 's némely helyeken a' fő, és aljegyzők és felsőbb helyben-hagyás mellett iktattatnak tészteikbe, holott a' törvény nem számlálván ezen hivatalokat azok közé, mellyekre udvari megerősítés szükséges, azok közt hagyta, mellyekre a' választás minden felsőbb helyben hagyás' közben jötte nélkül egyenesen a' rendeket illeti. A' szilágyságot kivéve, a' szolgabirák' kinevezését is a' törvény ellenére a' fő ispányok ma-

gok bitangolják. Olly rendetlenség uralkodik ezen tisztválasztás' felküldése, 's meg erősítése tárgyában, hogy némely felküldött választásra a' felsőbb megerősítési határozás estendőkíg késik; sőt tudok példát, midőn a' fő igazgató tanácsnál illy választási oklevél eltévedett 's egészen elveszett. —

A' Vármegyék leg szebb törvényes jusa közgyűléseink tartása, — csak egybe gyűlve alkotnak a' Vármegye rendei törvényesen munkálodható testet, csak ekkor él az, egybe gyűlésein kívül ugy nézethetik mint alvótest. A' törvény ezt nyilván érezvén rendeli, hogy minden esztendőben négyszer, 's ha szükséges többször is tartassék közgyűlés, még is sok Vármegyék vannak, hol kötelességekről megfélekedzett fő tisztek esztendeig sem tartanak; sőt vannak olly megyék, mellyek öt esztendeig sem élhettek ezen jusokkal, hanem előljárojok' bünös hazafiságtalansága, vagy gondolatlansága miatt, kénytelenek voltak a' törvény által határozott 3 hólnapi újító, 's munkásságra erősítve készítő' nyugalom helyet, olly hosszas ideig senyvesztő álomkorságban tengeni. — A' fő ispány a' Vármegye tisztjeivel együtt majd minden Vármegyében különködik a' rendektől, ezen tiszt kar magát más tartozásúnak tekinti 's szét választja kötelességét a' Vármegyéjétől, ennek rendelkezéseit követni, ohajtásait teljesíteni mellékes dolognak — 's főnek csak a' felsőbbekhez vak engedelmességet tartja; nem ugy viseli ez magát, 's nem ugy cselekszik mint Vármegye tisztjeihez illik, hanem mint az igazgatás, zsoldos szolgálai. Tiszttség (officiolatus) név alatt (mellynek törvényeinkbe nyoma sincs) olly tárgyakat vesznek a' Vármegye előljároi határozások' 's végre hajtás' tárgyául, mellyek egyenesen a' Vármegye rendeit, 's közgyűléseit illetik; hollott a' többször említett 1791diki törvény nyilván határozza, hogy minden felsőbb rendelkezések egyenesen a' Vármegye rendeihez (ad universitatem) utasíttassanak, 's minden fontos tárgyat a' Vármegyei igazgatók annak terjesszenek elibe; a' mi pedig a' dolgok' minden napi folytához vagy haladékot nem tartozik, szenvedő kevésbé értékes tárgyakat a' tisztek igazítsanak ugyan el, de mindenről a' közelébbi közgyűlésnek számot adjanak; még is ez igen ritkán 's ritka helyt történik; — ha

pedig olly rendelés jön, melly sérelmes 's a' törvénnyel nem egyező, tartoznak azt a' Vármegye előjárói törvényünk szava 's értelme szerint végre hajtása előtt haladék nélkül tartandó közgyűlés elibe terjeszteni; de alig teszi ezt ollykor egy egy fő ispány; — közönségesen pedig hivséggel végbe visznek minden törvényteleniséget; a' Vármegye rendei később bottal üthetik nyomát. A' Vármegyei tisztek' törvényteleniségreis kész, szolgálai engedelmességének nagy oka azis, hogy fizetésöket nem a' Vármegyétől, hanem a' kormánytól vévén, ezt az igazgatás büntetés czéljából tetszésszerűen tőlők megvonja. — 'Törvéynatóság' második szép jusa: ohajtásait, panaszait törvényes fejedelme elibe terjeszthetni; ettől is-nem törvény-hanem törvénytelen szokás által — szinte egészen meg van Erdélyben minden törvényhatóság fosztva; többnyire minden felirást a' fő igazgató Tanács, mellyhez azok a' felküldés véget mennek, magánál szokott megtartani, 's csak több összegyűltekből tetszése szerint csinált kivonatokat juttat a' fejedelem elibe. — Ezen fő igazgató tanácsnak a' Vármegyékhez utasított írományai' írásmodja, 's többnyire tartalma is az Erdély' régi állásának 's durvaságának maradványa, az az törökösen goromba 's önkényes. — Ellenére törvényünk' szellemének, melly minden közdolgokba köztudást 's nyilvánóságot kíván, 's ellenére a' törvény' szavainak, — melly a' mint fentebb mondtam minden felsőbb rendelést egyenesen a' Vármegyéhez küldeni határoz — sok rendelések jönnek, még pedig egyenesen a' közönséget érdeklők, részint annak fejétől előlölői — (praesidialis) az az titkos uton a' fő ispányokhoz, mi által önkényesen szűkíthetik a' Vármegyék' közdolgokbéli befolyása 's hatása.

Egy helyes Urbarium törvényes behozatalának szükségét az ország Rendei elismervén 1791ben a' 64 törv. Czikk. által annak kidolgozására küldöttséget rendeltek. Ennek munkája, orsz. gyűlés már csak nem egy negyedrészt századóta nem tartatván, elő nem vétethetett. — Ezen tárgyban, mely egyenesen az ország' Rendeit illeti, az igazgatás 1818ben önkényes utra indult. Királyi-birtosokat küldött Erdélybe, kik ott egy Erdélyen kívül dolgozott, 's Erdélyre nem illő

Urbariumot béhozzanak. A' Vármegyék törvényes kötelesek szerint ezen törvénytelen lépésnek ellene mondtak, kinyilatkoztatván, hogy a' parasztság sorsát czélarányos Urbárium által jobbá 's biztosabbá tenni ohajtják, 's kötelességeknek tartják; de az, csak orsz. gyűlésén történhetvén, tartson ő felsége Diaetát. Minden ellen mondások mellett is az Urbarialis összeírás (conscriptio) elkezdett 's végre is hajtattott; — minekutánna ez meg esett, az egész dolgot abba hagyták. Az Urbarium nem létesült, 's mostis oly megszorítás és önkény alatt nyög az erdélyi paraszt, mint az előtt. Bizonyosnak állították sokan, hogy az igazgatásnak ezen említett cselekedetében, nem az Urbarium valódi bé-hozatala 's a' parasztság felsegillése lett légyen célja, hanem a' következő: Erdélyben az adó a' parasztság által használt földek mennyisége szerint lévén réájok róva, ezen mennyiséget a' lehetőségig szokták titkolni, 's azt nyilvánosságra hozni nem lehetett; azt adta fel tehát valami javaslat-koholó, hogy az Urbarialis conscriptio leg jobb mód ennek ki-tudására, 's az ado-mennyiség' az általi nevelésére, mivel azon alkalommal a' paraszt bizonynyal igazán befogja minden földet vallani, félvén, hogy mi az urbarialis összeírásba belé nem iktattatik, azt földes ura tőle elfogja venni. — Hogy a' Conscriptio végben vitele után az addig olly erőszakos buzgosággal vitt tárgyat egyszerre félre tették, sok hihetőséget ad ezen gyanúnak. — Ki minekutánna szenvedők megszabadítása' színe alatt ostromlott vár előtt ütközetet nyer, midőn a' kevésre apadt őrizet ha elszánt bátorságát el nem vesztette is, de már elkénszerűen tovább tüzelni megszűnt, 's a' vár' kapui nyitva állanak, — még is a' várba bé nem megy, ama szenvedő fogjokat meg nem szabadítja, hanem lakásaikat az ő tüzes golyobissai által gyújtott lángtól emesztetni hagygya, meg elégedvén, hogy a' feladult tábor' addig őrzött 's rejtett butorira kezét tehetett; arról valóban azt lehet himni, hogy önkény-vezette zászlóit nem a' vár' meg véte-'s az abban uralkodó helytelenségek eltörlése' céljából, hanem csak azon magában véve szigorú 's a' mindkét részről szenvedett veszteségekhez képest csekély zsákmányért lobogtatta. — Minden esetre, nagy sérelme Er-

délynek, hogy orsz. gyűlés' nem tartása mián sem birtokos-
sai, sem föld népe nem részesülhetnek azon jótétben, mely
mind a' két félre egy bizonyos 's igazságon épült egymás
iránti helyzetből háromlana, 's hogy ember-'s honfitársai se-
gíthetése ezen okosság szülte leg édesebb kötelessétől elzár-
va, a' földnépe elnyomott sorsáért a' nemzetet érdeklő szé-
gyent tünnie kéntelen. —

Azon tárgyak közül, melyek Erdély' törvényeit sebzik,
helyzeteit szomoruvá tészik 's békételenségre kényszerítnek,
— sok másokat elhalgatván — még csak a' só dolgát említem
meg. Ezen ország sóban olly gazdag, hogy egészen meszte-
len só-köszirtek fénylenek némelly részeiben; de ezen isten
áldását katonaság őrzi, 's az ahhoz közelítő lakosra lobban
fegyverök. — A' pásztor azon vidékben só darabon ülve eszi
kenyerét, de jajnéki, ha egy darabot tarisnyájába mer tenni.
— 1742ig a' nemesség az aknákból csak a' vágás árát fordít-
ván meg ingyen kapta savát, most ő is fizeti, sőt ha ugy ne-
vezett só praevaricationnal vádoltatik, nem törvényes ítélő
széke, hanem a' só hivatal ítél felette. — Erdély' földnépé'
szegénységéhez képest olly nagy a' só' mostani ára (melly
országgyűlésén kívül emeltetett illy magosra), hogy azt a' la-
kosok' nagy része marhától sőt magától is kéntelen megvon-
ni; — pedig bizonynyal a' jó Isten ezen országot nem azért
áldotta meg ebbéli jótétének olly nagy áldásával, hogy annak
lakosa ne használhassa azt, és sótalán egye egészségét ront-
ván ízetlen kenyerét. —